

**TÜRKİYE'DE
ÇOCUKLARIN
DURUMU RAPORU
2011**

İÇİNDEKİLER

Giriş ve yönetici özeti	3
Toplumda çocuklar	3
Çocukluk deneyimi	4
Çocuk koruma	5
Çocuklar için ortaklıklar	7
Veri bulunabilirliği ve kullanımı	9
Eşitsiz ekonomik gelişme	11
Yoksul çocuklar	15
Genel nüfusta çocuklar	28
Çocuk yaşatma, beslenme ve sağlık	33
Erken dönem çocukluk gelişimi, okula hazırlık ve ilköğretim	40
Örgün eğitim sistemindeki çocuklar	47
Okul dışındaki çocuklar	54
Çocuklara yönelik şiddet	58
Engelli çocuklar	61
Düşünce özgürlüğü ve katılım hakkı	65
Çocuklar ve kitle iletişim araçları	67
Ergenler, çevreleri ve sağlık	69
Kişisel ve sosyal gelişim, boş zaman ve spor	75
Okuldan işe	77
Gençlik politikası	80

Çocuklar için Koruyucu Ortam	82
Çocuk koruma görevi.....	82
Yasal Çerçeve	82
Kurumlar, politika ve çocuk bakımı	88
Çocuklar için adalet	93
Çocuk işçiliği.....	101
Çocuk evlilikleri	105
Namus suçları ve zorlanmış intiharlar.....	108
Cinsel şiddet ve suistimal	110
Kayıp çocuklar	111
Çocuk göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar	113
Çocuklar için güçleri birleştirmek.....	115
Uluslararası kuruluşlar	117
BM ülke ekibi	117
Dünya Bankası.....	118
Avrupa Birliği.....	118
Diğer uluslararası kuruluşlar.....	122
Bilgi ortakları, sivil toplum ve medya	123
Üniversiteler ve araştırma	123
Sivil toplum kuruluşları.....	124
UNICEF Milli Komitesi ve Özel Sektör	124
Medya	125

Giriş ve yönetici özeti

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Toplumda çocuklar

Raporun amacı: Bu raporun amacı, Türkiye'deki çocukların esenlik durumunu ortaya koymak, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de tanınan haklardan ne ölçüde yararlanabildiklerini analiz etmek ve gelecekte çocukların esenliğini artıracak politika ve uygulamaların belirlenmesine katkıda bulunmaktır.

“Büyük resim”: Çocuklar, kendi ayrı dünyaları olan, orada yaşayan kişiler değildir. Büyüyüp gelişmeleri, önlerindeki fırsatlar ve karşılaştıkları riskler, ana-babaları, aileleri ve toplum kendilerine bakım ve eğitim sağlayan kurumlar ve profesyoneller, reklamlar, televizyon ve internet tarafından belirlenir. Tüm bu sayılanlar ise tarihin, kültürün, siyasetin, hükümetlerin, demografinin, ekonominin ve teknolojinin etkileriyle şekillenir. Rapor, sayılan bu “makro” konular ışığında çocukların “mikro” durumunu incelemeyi hedeflemektedir.

Çocuklar ve toplumsal değişim: Toplumsal ortam, gerek küresel eğilimlerin gerekse iç dinamiklerin etkisi altında hızla değişmektedir. Düşen doğum hızına karşın nüfus artmaya devam etmektedir ve ergenlerle genç yetişkinler giderek nüfusun en önemli kesimini oluşturmaktadır. Kırsaldan kente göç ileri aşamalarına ulaşmış olmakla birlikte henüz süreç tam olarak tamamlanmamıştır. 2002 ile 2007 yılları arasında önemli bir gelişim sergileyen ekonomi iş imkânları yaratmış, özel tüketimde ve kamu hizmetlerinde genel bir artışa olanak sağlamıştır. Buna karşın 2008-9 yıllarında küresel kriz ülke ekonomisini de etkilemiş, milli hasıla ve refah artışında bir kesintiye neden olmuş ve işsizlik sorununu ön plana çıkarmıştır. Suç oranlarında artış görülmektedir. Bu genel değişim sürecinde kimi olumlu koşullar da varlığını sürdürmektedir. Toplumsal istikrar, pozitif aile değerleri ve çocuklar için en iyisini yapma isteği, bu olumluluklar arasındadır. Ancak gene de, gündemde olan kimi siyasal ve toplumsal gerilimler, zararlı gelenekler ve büyük boyutlara varan sosyoekonomik eşitsizlikler söz konusudur.

Çocuk yoksulluğu: Türkiye orta-üst gelir düzeyinde bir ülkedir ve küresel standartlar ışığında mutlak yoksulluk olgusu son derece sınırlıdır. Nüfusun yalnızca %0,5'lik bir kesimi günde 2.15 dolardan az gelire yaşamaktadır. Ekonomik krizin ardından ülke kendini toparladıkça bu yüzdenin daha da düşmesi beklenmektedir. Daha uzun bir zaman perspektifinden bakıldığında, bugünkü kuşağın eski kuşaklara göre daha yüksek yaşam standartlarından yararlandığı görülür. Ancak yine de, halkın Türkiye'deki ekonomik kalkınmaya ilişkin deneyimleri çeşitlilik göstermektedir. Kayıt dışı istihdam, küçük tarım işletmelerinde çalışma, mevsimlik işçilik, ücretsiz aile işçiliği ve istikrarlı olmayan kendi hesabına çalışma biçimleri yaygındır. Toplumsal cinsiyet rolleri katı olabilmektedir ve kadınların dörtte üçü işgücü dışındadır. Yoksulluk, gelir düzeyi ve tüketim harcamaları temelinde daha kapsamlı biçimde ölçüldüğünde önemli eşitsizliklere işaret etmektedir. Nüfusun altıda biri ülke ölçeğinde belirlenen yoksulluk sınırının altındadır. Kırsal nüfusun ise üçte biri bu sınırın altında bulunmaktadır. Yoksulluk, düzensiz işlerde çalışma ve düşük eğitim düzeyi ile yakından ilişkilidir.

Yoksulluk, büyümekte olan çocuklar için özellikle zararlı olabilmektedir: yoksulluk yüzünden kötü beslenme ve hastalık durumları ortaya çıkabilmekte, eğitim yarıda kesilebilmekte ve çocuklar şiddetin, sömürünün ve ihmalin tüm biçimlerine maruz kalabilmektedir. Yoksul çocukların ileride yoksul yetişkinler olma olasılığı yüksektir.

Yoksulluğa maruz çocuk oranı, aynı durumdaki yetişkinlerin oranından daha yüksektir. 15 yaşından küçük çocukların neredeyse dörtte biri ulusal yoksulluk sınırı altındadır – kırsal kesimde ise bu oran beşte ikinin üzerindedir. Düşük gelir gruplarında büyük aile genellikle yaygındır ve bu ailelerdeki çocuklar, kimi bölgeler söz konusu olduğunda, yoksulluğa özellikle açık durumdadır. 2009 yılında yoksul pek çok aile küresel kriz yüzünden yiyeceklerinden kısıntıya gittiklerini belirtmiştir. Birçok çocuğun karşı karşıya olduğu, raporda daha sonra ele alınacak olan dezavantajlar ve riskler büyük ölçüde ekonomik eşitsizliklerle belirlenmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetleri tüm çocukları kapsama çabasıdadır ve belirli kamu kurumları yoksullara nakit ve âyni yardımlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, ailelere ve çocuklara yönelik sosyal koruma yardımları yüzde olarak GSYH içinde küçük bir paya sahiptir.

Cocukluk deneyimi

Çocukluk dönemi deneyimi: Türkiye bugün de görece genç bir nüfusa sahiptir. Yaklaşık 22.6 milyon kişi ya da nüfusun yüzde 31.1'i 18 yaşın altındadır. Ancak, ekonomik kalkınma, kentleşme ve kız çocukların eğitimi doğurganlıkta azalmayı da beraberinde getirmiştir ve nüfus içinde 0-4 ile 5-9 yaş gruplarının payı düşmeye başlamıştır. Türkiye'de kız ve erkek çocukların büyük bölümü, genellikle istikrarlı ailelerinde ana-babaları tarafından bakılıp büyütülür. Yeterince beslenirler, temel sağlık hizmetlerinden yararlanırlar ve en azından ilköğretim düzeyinde eğitime tam katılırlar. 5 yaşından küçük çocuklarda ölüm hızı 1998-2003 döneminde bin canlı doğumda 61 iken 2003-2008 döneminde 24'e düşmüştür; çocuk beslenmesinde ve temel sağlık hizmetlerinden yararlanmada ilerlemeler sağlanmıştır. Ekonomik kalkınma düzeyindeki gelişmeler dikkate alındığında, iyileşmeler beklenmektedir. Benzer biçimde, ilköğretimde okullaşma hemen hemen tüm çocukları kapsamaktadır ve böylece yoksul çocuklarla ilgili dezavantajlılık durumuyla kızlara yönelik ayrımcılık ortadan kalkmaktadır. Çocuk yaşamının kalitesi, çocuk haklarına daha fazla duyarlılık gösterilerek daha da geliştirilebilir. Burada özellikle dikkate alınması gereken hususlar çocuklara yönelik şiddet, çocukların katılım hakları, bu arada daha kapsayıcı, fon tahsisli ve daha çocuk merkezli bir eğitim sistemi dahil olmak üzere tüm kamu hizmetlerinin sürekli olarak iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır. Toplumsal cinsiyet kalıpları kız çocuklara ev içi roller ve düşük beklentiler dayatmaktadır ve bu durum kız çocukların eğitimini ve boş zaman kullanımını etkilemektedir. Engelli çocuklar ekonomik sınırlılıklar ve kapasiteleri nedeniyle güçlüklerle ve ayrımcılıkla karşılaşabilmekte, fiziksel erişim engellerine takılabilmektedir.

Önemli eşitsizlikler: Kimi çocuklar – özellikle kırsal kesimindeki ve ülkenin doğusundaki yoksul çocuklar- bugün de başkalarının yararlandıkları eğitim, sağlık ve beslenme imkânlarından yeterince yararlanamamaktadır. 1999-2008 döneminde 5 yaş altı ölüm hızı ülke ortalaması olarak 1000 canlı doğumda 33 iken doğuda 50, kırsal kesimde ise 43'tür ve bu da ülke ortalamasının 14 puan altı demektir. İki yaşındaki çocuklara arasında tam aşılama oranı yerel bölgelerde ve Doğu'da yalnızca yüzde 60 seviyesindedir. Doğuda 5 yaş altı yüzde 20.9'u yaşlarına göre kısadır – ülke ortalamasının iki katı. Daha ayrıntılı veriler ayrıca il ve ilçeler arası farklılıkları da ortaya koyacaktır. Bu arada, ilköğretim çağındaki çocukların yüzde 2'si okul dışındadır; kimileri okula geç başlamaktadır ve kız çocukların özellikle 6-8 sınıflarda devamlılık sorunu vardır. Bu eşitsizliklerin altında coğrafi, ekonomik ve kültürel nedenler yatmaktadır. Ücra ve kırsal bölgelerde, özellikle yörelerde ve hızla büyüyen kent mahallelerinde eğitim ve sağlık hizmetlerinde donanım ve personel yetersizlikleri görülmektedir.

İlk yıllar: Erken dönem çocuk gelişimine ve bakımına daha fazla yatırım yapılması çocukların refahını ve eğitimdeki başarılarını arttıracaktır. Böylece, bugün kuşaktan kuşağa aktarılmakta olan fırsat eşitsizliği de azaltılmış olacaktır. Ana babalar erken dönem çocuklukta bilişsel gelişimi uyarmanın öneminden yeterince haberdar değillerdir ve çocuklara yeterince okumamakta, onlarla yeterince oyun oynamamaktadır. Aile eğitimi tahminen ana babaların %3.5'lik bir bölümünü kapsayabilmektedir. Bugün 5 yaşındaki çocukların yüzde 50'si okul öncesi eğitimden yararlanmaktadır, ancak daha küçük yaş grupları söz konusu olduğunda bu oran çok daha düşüktür. Yeterli kurumsal düzenlemeleri de içeren kapsamlı bir erken dönem çocuk gelişimi politikası yokken, hükümet okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmak üzere iddialı bir girişimde bulunmaktadır. Buna göre başlarda 60-72 aylık çocuklar üzerinde durulacak, 2014 yılına kadar bu çocukların tamamı kapsanacaktır. Bu girişimin başarısı tahsis edilecek kaynaklara, sağlanan eğitimde kalitenin sürdürülmesine ve hepsinden önemlisi en dezavantajlı grupların eğitime erişebilmelerine bağlıdır.

Gençlik: Türkiye'nin önündeki önemli bir başka görev de ergenlerin ve gençlerin ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağına belirlenmesidir. Bu grup nüfusun giderek büyüyen bir bölümünü oluşturmaktadır ve halen Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü öncülüğünde bir ulusal gençlik politikası geliştirme hazırlıkları gündemdedir. On yıl önce ortaöğretime katılma oranı yüzde 50 iken bugün çocukların yüzde 60'tan fazlası ortaöğretime katılmaktadır. Bununla birlikte, okula gidiyor olmak kendi başına bu çocukların tatmin edici bir genel bilgi düzeyine ulaşmalarını, yaşam ve geçim becerileri edinmelerini, toplumsal, kültürel, sportif ve boş zaman etkinliklerine katılım için yeterli fırsatlar bulmalarını her zaman sağlamamaktadır. Ana babaların gelir ve eğitim düzeyleri, okul başarısını belirlemektedir. Birçok çocuk, hayli sıkıntılı bir süreç olan üniversite giriş sınavlarına hazırlanmak için ücretli dershanelere devam etmektedir (boş zamanlarını kullanamama pahasına). Okullarından ayrılanlar ve üniversite öğrencileri için ileride işsiz kalma ciddi bir kaygı kaynağıdır: Gençler arasında işsizlik 2009 yılında yüzde 25'in üzerindedir. Bu arada, ortaöğretim çağındaki yaklaşık 2 milyon çocuk da okul dışındadır. Ortaöğretimde net okullaşma oranları en talihi sayılabilecek illerde yüzde 80 ile kırsal ağırlıklı doğu illerinde yüzde 20-25 arasında değişmektedir. Kız çocukların okullaşma oranı yüzde 62 ile erkeklerin (yüzde 68) gerisindedir ve bu fark kimi illerde daha da artmaktadır. Ortaöğretime devam etmeyen kızlar büyük olasılıkla hiçbir iş yapmıyor ya da ev işleri ile meşguldür. Ayrıca, gençlerin üreme sağlığı konusundaki bilgi kıtlığı kaygı vericidir ve sigara kullanımı özellikle erkekler arasında yaygındır. Alkol ve uyuşturucu kullanımı da görülmektedir. Gençler karar süreçlerine katılıma teşvik edilmemektedir ve karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümüne katkıda bulunma fırsatları da sınırlıdır.

Cocuk koruma

Konular ve yapılanlar: Başka ülkelerde de olduğu gibi yoksulluk, kentleşme ve aşırı tüketim giderek daha fazla sayıda çocuk sokak yaşamı, emek sömürsü, yasalarla sorun (zanlı veya mağdur olarak), şiddet ve bağımlılık gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Son yıllarda ayrıca çocukların cinsel sömürsü, kızlarda erken evlilik, namus cinayetleri/intihara zorlama, uyuşturucu bağımlılığı ve kayıp çocuklar olgusu da kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Bu ve benzeri riskleri azaltmanın en iyi yolu, çocukları yoksulluktan kurtarmak, gerek çocukların gerekse ana-babaların eğitim ve becerilerini geliştirmek, profesyonellerin ve genel kamuoyunun çocuk hakları konusundaki bilgilerini arttırmaktır. Ayrıca, önleme ve müdahale gibi alanlarda somut politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Bu politikalar, gündemdeki olguya ilişkin ayrıntılı bilgiyi temel almalı, yeterince ödenek ayrılmalı ve sağlam bir yasal çerçeve ile desteklenmelidir. Türkiye bunların yanı sıra ayrıca kendi egemenlik alanı içinde bulunan önemli sayıda yabancı çocuğun haklarını gözetme sorumluluğunu da taşımaktadır.

Bunların arasında göçmen ve iltica talebinde bulunan ve, insan ticareti mağduru çocuklar da yer almaktadır.

Çocuk koruma hizmetleri: Çocuk koruma alanındaki sorumlulukların büyük bölümü Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) üzerindedir. SHÇEK, ana babası olmayan veya olup da bunlardan gerekli bakımı alma imkânı olmayan çocuklara kurumsal bakım hizmetleri sağlamaktadır. Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki başka ülkelerle karşılaştırıldığında kurumsal bakım altındaki çocuk sayısı düşüktür. SHÇEK son dönemde ailelere destek verip, bakıcı aile dahil çocukların ailelerle kalmalarını sağlayıcı birtakım girişimler sonucunda kurumsal bakım altındaki çocuk sayısını üçte birden fazla azaltarak yaklaşık 13 bine düşürmüştür. Ancak, bu programlara ilişkin bir değerlendirme henüz bulunmamaktadır. SHÇEK ayrıca şu hizmetleri de sağlamaktadır: istismara maruz kalan, sokakta yaşayan veya suça itilen çocuklara yönelik rehabilitasyon hizmetleri; çalışan çocuklara yönelik eğitim, destek ve diğer etkinlikler; aile danışmanlık hizmetleri ve ayni ve maddi sosyal yardımlar. SHÇEK gelecekte engellilere yönelik hizmetlerinde önemli bir açılım planlamaktadır. SHÇEK'in yanı sıra sağlık sektörü, yerel idareler, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve başka kuruluşlar da olumsuz deneyimleri olan çocuklara yönelik tesislere sahiptir ve çeşitli hizmetler vermektedir. İhtiyacı olan tüm çocukların ve ailelerin hizmet alabilmesi için kapasitenin genişletilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. İlgili tüm sektörler arasında işbirliğinin sağlanmasına yönelik bir model geliştirilmiştir. Özellikle güç durumdaki çocuklar için, sağlıktan eğitime, adaletten güvenliğe kadar tüm sektörleri içine alan bir erken tanı sevk ve destek sistemi öngörülmektedir.

Çocuklar için adalet: Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi, bu alandaki uluslararası belgeler, çocuğun yararı ve hapse son çare olarak başvurma ilkesi doğrultusunda çocuk adaleti sistemini iyileştirmeye yönelik sürekli çabalar öngörmektedir. Çeşitli girişimlere karşın, bu amaca ulaşmak için daha ileri düzeyde duyarlılık ve kapasite, kuruluşlar arası daha gelişkin bir eşgüdüm gerekmektedir. Çocuk mahkemeleri henüz 81 ilin yalnızca 30'unda bulunduğu için çocuk zanlıların önemli bir bölümü bugün de yetişkin mahkemelerinde yargılanmaktadır. 2008 yılında çocuklar için ortalama yargılama süresi 414 gün, ağır ceza söz konusu olduğunda ise 502 gündü. Oysa bu süre yetişkinler için ortalama 258 gündür. Yargıçların destek ve izleme sistemlerinin etkililiğine fazla güvenleri olmadığından gözaltına alınmaya alternatif yollar fazla denenmemektedir. Bu da çok uzun tutukluluk sürelerine yol açmaktadır. Haziran 2009 itibarıyla tüm ülkede büyük çoğunluğu erkekler olmak üzere toplam 2.721 çocuk özgürlüklerinden yoksundur. Bu çocukların yaklaşık yüzde 90'ının davaları hala sürmektedir. Gözaltı koşulları farklılık göstermekte ve çocuklar çoğu kez yetişkin hapishanelerinin çocuk bölümlerinde tutulmaktadır. Gözaltı veya tutukluluk durumları sona erdikten sonra bu çocukların toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayacak mekanizmalarda iyileştirmeler yapılması gerekmektedir. Haziran 2009'da denetim altında bulunan çocukların sayısı 6.207'dir. Bu arada, suç mağduru çocuklar bugün de uzun ve pek hoş olmayan hukuksal ve adli tıpla ilgili işlemlere maruz kalmaktadır. Çocuk yoksulluğunu azaltarak ve ezel olarak güç durumdaki çocukları belirleyip destekleyerek, çocukların suç işlemelerinin önlenmesi için daha çok çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Çocuk işçiliği: Çalışan çocuk sayısı toplumsal eğilimlere, zorunlu okul çağının uzamasına ve mücadele programlarına bağlı olarak önemli bir azalma göstermiştir. Böyle olsa da, 2006 yılında 6-14 yaş grubunda 320.000, 15-17 yaş grubunda da 638.000 çalışan çocuk bulunmaktaydı. Başta kızlar olmak üzere yoğun ev işleri yapan çocuklar bu sayıya dahil değildir. Dahası, sokaklarda çalışma ve mevsimlik tarım işçiliği gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri halen sürmektedir. Bu işlerde çalışan çocuklar okullarından geri kalabilmekte, boş

zaman ve toplumsallaşma imkânları bulamayabilmektedir. Söz konusu çocukların geleceklere de tehlikeye düşmekte ve çocuklar kötü beslenmeden hastalıklara, kazalara, şiddet eğilimlerine, sokak yaşamına veya suça karışmaya kadar uzanan çeşitli risklerle karşılaşmaktadır. Çocuk işçiliğinin nedenleri arasında yoksulluk, sosyoekonomik ve kültürel etmenlerle birlikte yasalardaki ve denetimlerdeki boşluklar yer almaktadır. 2008 yılında, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini 2015 yılına kadar ortadan kaldırmayı amaçlayan ülke ölçeğinde çok sektörlü bir strateji, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çocuk İşçiliği bölümü liderliğinde geliştirilmiştir. Strateji, sokaklarda çalışan çocuklar; küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde tehlikeli ve ağır işler yapanlar ve mevsimlik tarım işlerinde gezici olarak çalışan çocuklara odaklanmaktadır.

Yasal düzenlemeler ve izleme sistemi: Türkiye BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'yi 1990 yılında imzalamış, 1995 yılında da onaylamıştır. Türkiye bunun dışında çocuk haklarını güvence altına alan başka uluslararası belgelere de taraftır. Medeni Kanun ve 2005 yılında benimsenen Çocuk Koruma Yasası da Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de yer alan birçok ilkeyi yansıtmaktadır. Anayasa ve başka yasal düzenlemeler de çocukları korumaktadır; ancak, tüm çocukların haklarının güvence altına alınması ve çocukların yararının gözetilmesi için bu düzenlemelerde değişiklikler yapılması gerekmektedir. Çocukların görüş sahibi olma ve katılma hakları yeterince tanınmamaktadır ve 15-17 yaşlarındakilere diğer çocuklara sağlanan koruma her durumda sağlanmamaktadır. Çocuk hakları alanında gelinen durumun bağımsız ve sürekli biçimde izlenmesi, henüz başlandı. Ombudsmanlık kurumunun oluşturulmasının önünde anayasal birtakım güçlükler vardır ve çocuklara özgü bir ombudsmanlık kurumunun oluşturulması çabalarını etkilemektedir. Bununla birlikte, 2008 yılında TBMM'de bir çocuk hakları izleme komisyonu oluşturulmuş, bu komitenin web sayfası da 2009 yılında açılmıştır. Statüsü henüz resmîyet kazanmamış olmakla birlikte bu komite çocuklarla ve çocuklarla birlikte görev yapan profesyonellerle yakın bir işbirliğini amaçlamaktadır. Çocuk haklarındaki durum, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de öngörülen ve SHÇEK'in sorumlu olduğu uluslararası rapor mekanizması ve HDK'ların çalışmalarıyla da bir ölçüde izlenmektedir.

Cocuklar için ortaklıklar

Ortaklık fırsatları: Yalnızca hükümetlerin değil özel sektörün ve sivil toplumun da yer aldıkları ortaklıklar ve işbirliği, küresel kalkınma stratejilerinde artık merkezi bir rol oynamaktadır. Orta gelir düzeyinde ve AB üyeliğine aday bir ülke olarak Türkiye'de çocuklar söz konusu olduğunda hükümetin yaptığı işleri tamamlayıcı amaçlara ve/veya kaynaklara sahip birçok kurum ve kuruluş vardır. Türkiye aynı zamanda çeşitli uluslararası kuruluşların üyesi/ortağı durumundadır. Tüm tarafların ortak amaçlar doğrultusunda etkin bir işbirliğine girmeleri durumunda tekrarlardan ve karışıklıklardan kaçınılabilir, bilgi ve deneyimler paylaşılabilir; amaçlar, politikalar ve programlarda daha geniş bir duyarlılık ve sahiplenme sağlanabilir. Böylece, Türkiye'de çocukların refahında daha kalıcı ilerlemeler sağlanması mümkün olabilir. UNICEF bu alanlarda ilgilileri bir araya getirme ve eşgüdüm sağlama rolünü üstlenebilir.. Nitekim bugün UNICEF'in TC Hükümeti ile olan işbirliği programları, bir dizi hükümet kuruluşunun yanı sıra uluslararası, özel ve hükümet dışı kuruluşlarla da ortaklıklar öngörmektedir.

Bilgi ortakları, sivil toplum ve özel sektör: Türkiye'deki üniversiteler ve araştırma merkezleri araştırma ve uygulama alanında önemli bir kapasiteye sahiptir; ancak bu kurumlardan çocuk hakları alanında henüz yeni yararlanılmaya başlamıştır. Hükümet dışı kuruluşlar bugün çocuk haklarına ilişkin tanıtım-savunu çalışmaları yürütmekte, toplum

seferberliği, eğitim programları ve hizmet sunumu gibi alanlarda da çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedir. Söz konusu kuruluşların bu rollerinin daha da artması beklenmektedir. UNICEF Türkiye Milli Komitesi çocuklar için kaynak sağlarken özel sektör de çocuklara yönelik çalışmalara ayni ve nakdi katkıda bulunmaya istekli olduğunu ortaya koymuştur. Medyanın bilinç-duyarlılık geliştirme ve bilgi yayma potansiyelinden henüz tam olarak yararlanılmamaktadır.

Uluslararası ortaklıklar: Türkiye'nin aday üyesi olduğu AB de çocuklara ve haklarına giderek daha fazla önem vermekte, yıllık ilerleme raporlarında bu alandaki gelişmeleri de değerlendirmektedir. AB katılım öncesi finansman desteği Türkiye'de çocukların yararına da kullanılabilir. Dünya Bankası'nın, sağlık, eğitim, sosyal politika, gençlik ve erken dönem çocuk gelişimi gibi çocuklarla ilgili görev alanları vardır.. Çeşitli BM kuruluşları Türkiye'de faaliyet göstermekte, çalışmaları düzenli olarak koordine edilmektedir. OECD, özellikle veri sistemleri başta olmak üzere sosyal koruma alanında Türkiye'nin potansiyel bir ortağı konumundadır. Avrupa Konseyi ise, yerel ölçekte iyi yönetişim konusu dahil olmak üzere ilgili kimi alanlarda uzmanlık sahibidir.

Güney-Güney işbirliği: "Güney-Güney işbirliği" son yılların önemli bir eğilimidir. Burada kastedilen, gelişmekte olan ülkelerin kendi deneyimlerini ve bilgilerini aralarında paylaşmalarıdır. Orta gelir düzeyinde bir ülke olarak Türkiye, kendi bölgesindeki ve başka bölgelerdeki gelişmekte olan ülkelerin kendi kalkınma projelerinde ve programlarında yararlanabilecekleri önemli bir pratik bilgi birikimine sahiptir. Bu tür bir işbirliği, iki taraflı teknik yardımlar, uluslararası kuruluşların çalışmaları ve diğer kanallardan halen yürütölmektedir. Bu alanlarda işbirliği, Türkiye'de çocuk hakları ve çocuk refahı alanında sergilenen çabaların yeterince belgelenmesi ve bilgilerin yaygınlaştırılmasıyla daha da geliştirilebilir.

Veri bulunabilirliği ve kullanımı

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Bu raporun kaçınılmaz sınırlılıklarından biri de mevcut verilere dayanıyor oluşudur. Yönetimin başka alanlarında olduğu gibi çocuk haklarını güvence altına alan politikaların benimsenmesi ve değerlendirilmesi de gerekli istatistiklerin bulunabilirliğine ve doğru yorumlanmasına bağlıdır.

Resmi veriler: Bir OECD üyesi ve IMF'nin Özel Veri Yaygınlaştırma Standartlarına tabi bir ülke olarak Türkiye, temel verileri, özellikle ekonomi alanında zamanında yayınlamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) bu alanda sorumlu başlıca resmi kurumdur. 3.000 çalışanıyla Türkstat yarı bağımsız bir kurumdur ve gerek akademik gerekse uluslararası alanda pek çok çalışma yapmaktadır. Türkstat tarafından toplanan ve yayınlanan veriler arasında şunlar da bulunmaktadır: ulusal hesaplar ve ekonomik veriler; sanayiye ve iş yaşamına ilişkin istatistikler; tarım ve çevre istatistikleri; sosyal istatistikler. Sosyal istatistikler nüfusu, demografiyi, eğitimi, kültürü, turizmi, sağlığı, sporu, konut durumunu, yargıyı ve siyaseti kapsamakta, hanehalkı işgücü, gelir ve tüketim araştırmalarına da yer vermektedir. Türkstat, topladığı ve yayınladığı veri dizilerine sürekli yenilerini eklemektedir. 2007-2011 dönemini kapsayan stratejik planında başka girişimlerin yanı sıra şunlara da yer vermeyi öngörmektedir: gelir dağılımı istatistikleri, 2008 gelir ve yaşam koşulları araştırmalarından hareketle görece yoksulluk ve yaşam koşulları; 2009 yılı itibarıyla sağlık harcamaları ve ölüm nedenlerine ilişkin AB'ye uyumlu istatistikler ve 2009 yılı itibarıyla yıllık sosyal güvenlik istatistikleri (Gelir dağılımı hesaplamaları 2005 yılından bu yana yapılmamıştır).

Türkstat dışında Merkez Bankası, Hazine, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Sigortalar Kurumu gibi kurum ve kuruluşlar da kendi alanlarında düzenli veri yayınlamaktadır.

Diğer veriler ve araştırmalar: Hükümet kuruluşları, üniversiteler, düşünce merkezleri, uluslararası finans kuruluşları ve HDK'lar da kendilerini ilgilendiren, nicel veya nitel verilerin bulunmadığı veya yeterli olmadığı alanlarda araştırma yapmakta veya yaptırmakta, kendi başlarına veya başkalarıyla birlikte zaman zaman veri toplayıp işlemekte ve yayınlamaktadır. Bu çalışmalar sayesinde aile içi şiddet, riskli davranışlar, aile yaşamı ve diğer konularda değerli veriler toplanmıştır. Bununla birlikte, çocuklar açısından önem taşıyan birçok konu – boş zamanlarında neler yaptıkları, ne kadar cep harçlığı aldıkları, nelerden korktukları veya kendilerini nasıl hissettikleri gibi- henüz yeterince araştırılmamıştır. Dahası, bu gibi çalışmalar düzenli de yapılmamaktadır.

Düzenli aralıklarla yapılan önemli bir araştırma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün beş yılda bir gerçekleştirdiği Demografi ve Sağlık Araştırması'dır (DSA). Bu araştırma, doğurganlık, anne bakımı, bebek ve küçük çocuk yaşatma, sağlık ve beslenme gibi alanlarda Türkiye'nin temel göstergelerini sunmaktadır.

Uluslararası karşılaştırmalar: Türkiye'nin verileri ile diğer ülkelerin verileri arasında karşılaştırmalar, OECD yayınlarıyla ve BM kuruluşlarının UNICEF'in "Dünya Çocuklarının Durumu" dahil yıllık temel raporlarıyla yapılabilir – zamansal gecikmelereve tam bir karşılaştırma için yeterli veri olmamasına rağmen . Ancak, kimi durumlarda Türkiye' ile ilgili belirli veriler bulunmamaktadır ve bu da diğer ülkelerde toplanan tüm verilerin henüz Türkiye'de toplanmadığına işaret etmektedir. Bunların arasında, UNICEF'in diğer ülkelerde Çok Göstergeli Kümelem Araştırmaları (ÇGKA) ile elde ettiği, ancak DSA'nın kapsamadığı

veriler de bulunmaktadır. Türkiye OECD'nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) araştırmalarında yer almaktadır ve (kimi sorular yöneltilememekle birlikte) WHO'nun Okul Çocuklarının Sağlık Davranışı (HBSC) araştırmalarına dahildir. Türkiye AB'nin Gelir ve Yaşam Standartları (SILC) araştırmalarına katılım hazırlıklarına başlamıştır (Türkstat'ın yukarıda değinilen stratejik planı çerçevesinde verilerin toplanmasına başlanmıştır) ve halen sürmekte olan OECD-UNICEF aile karşılaştırmaları çalışmasında da yer alacaktır.

Ayrıntı ve sıklıkta boşluklar: Veriler her durumda yeterince ayrıntılı olmadığı gibi, yeterli sıklıkta da toplanmamaktadır. Örneğın, yoksulluk oranları yıllık Hanehalkı Bütçe Araştırmalarından hesaplanmaktadır. Ancak, bu araştırmadan elde edilen çocuk yoksulluğı verileri yalnızca 15 yaşından küçükler için geçerlidir ve bu da UNICEF'in çocuk tanımına uymamaktadır. Ayrıca, yoksulluğın her biçimi de dikkate alınmamaktadır. Sosyal veriler çoğı kez il, hatta alt bölge bazında bile yayınlanmamaktadır (eğitim sistemi ve istihdamla ilgili yıllık veriler hariç). Verilerin kıır-kent nüfusuna göre ayrıştırılmış olduğı durumlarda ise kıır/kent ayrımı tanımı her yerde aynı değildir. Türkstat'ın çocuk işçiliğiyile ilgili araştırmaları pek az ayrıntı vermekte, yedi yılda bir yapılmaktadır ve bugüne dek engellilerle ilgili yalnızca bir araştırma yapılmıştır. Türkiye, Avrupa ESPAD okullarda bağımlılık araştırmasında sadece bir kez yer almıştır. Siyasal nedenlerle, veriler etnik köken veya anadile göre nadiren ayrıştırılmaktadır.

Verilerin bulunup sunulması: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) dışındaki diğeri kurumlarca toplanan veriler yayınlanmayabilmekte, İnternet aracılığiyyla geniş kesimlere iletilmeyebilmektedir veya yayınlansa bile bu çok uzun zaman almaktadır. Verilerde, çocukların yetişkinlerden, kızların erkeklerden ayrıştırılmadığı durumlar görülebilmektedir. Örneğın, çocukların söz konusu olduğı yargı süreçleri veya kazalarla ilgili kesin veriler zamanında bulunamamaktadır. Binyıl Kalkınma Hedefleri ile ilgili olarak Hükümetin BM'ye sunmak durumunda olduğı raporlar bile gecikmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı e-okul sistemiyle elde edilen veriler henüz dışarıya açıklanmamaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın elinde bulunan sağlık hizmetleri, halk sağlığı girişimleri ve bunların sonuçları ile ilgili bilgiler düzenli olarak kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Kimi durumlarda veriler ancak Devlet Planlama Teşkilatı'nın planlama belgelerinde yer aldığında veya mecliste sorulara yanıt verildiğinde bilinebilmektedir. Veriler dışarıya verildiğinde ise gerekli açıklamalar yapılmamakta, sunumda hatalar olmaktadır. Tüm bu aksaklık ve yetersizliklerin nedenleri arasında kapasite yetmezliğı, verilerin güvenilmezliğı veya Türkstat'ın alanına girme kaygıları yatıyor olabilir. Bunun yanı sıra, sorgulamalardan veya eleştirilerden kaçınma güdüsü de idari verilerin veya araştırma sonuçlarının yayınlanmamasına/geç yayınlanmasına katkıda bulunuyor olabilir. Mali saydamlık ise ulusal ölçekte sorunlu, yerel ölçekte ise çok sınırlıdır.

Veri okunabilirliğı: Tüm düzeylerde, verilerle ilgili daha fazla eleştirel duyarlılık gösterilmesi gerekmektedir. Bir yandan, üretilen verilere yönelik güvensizlik yaygındır; diğeri yandan ise, siyasetçiler, köşe yazarları, bir dizi ilgi grubu ve meslekten kişiler verileri seçici olarak, kulaktan dolma aktarmakta veya tarihi geçmiş verileri kullanmaktadır. Bu koşullarda, politikaların belirlenmesinde veya açık tartışmalarda nesnel bilgilere dayanıldığını söylemek güçtür. Bu nedenle, verilerin yalnızca sağlanmasında değil verilere yönelik talepte ve bu verilerin akademisyenler, HDK'lar, medya ve diğeri tarafından nasıl kullanılacağı, analiz edileceğı ve sunulacağı konusunda da gelişme sağlanması gerekmektedir.

Eşitsiz ekonomik gelişme

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Orta gelir düzeyinde bir ülke: Türkiye'deki çocuklar, Dünya Bankası tanımına göre "üst-orta gelir düzeyindeki bir ülkede" büyümektedir. Türkiye dünya sıralamasında coğrafi alan olarak 37'inci, nüfus bakımından 18'inci ve GSYH bakımından da 17'inci gelmektedir. 2008 yılı için Türkiye İstatistik Kurumu tarafından verilen GSYH 741.8 milyar dolardır ve kişi başına GSYH da piyasa kuru üzerinden 10.436 dolardır¹. Ekonomi doğrudan ve finansal yatırımlara açıktır; Avrupa, Batı ve küresel ekonomilerle bütünleşmiştir ve bunlardan etkilenmektedir. Özel sektör elde edilen hasılanın büyük bölümünü üretmektedir ve istihdamın gene büyük bölümünü sağlamaktadır ve AB ölçütlerine göre ortada "işleyen bir piyasa ekonomisi" vardır. IMF ve Dünya Bankası politikaların belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır ve 1998'den 2008'e uzanan dönemde IMF gözetimi hemen hiç kesintiye uğramamıştır. Ekonomiyi belirleyen özellikler yükseliş-iniş döngüleri ve belirsizliklerdir. Kayıt dışı istihdam, küçük tarım işletmelerinde çalışma, mevsimlik işler ve kendi hesabına çalışmanın düzensiz biçimleri yaygındır. Kadınların büyük bölümü işgücü dışındadır.

Türkiye, ekonomisi küresel gelişmelere oldukça duyarlı bir orta-üst gelir düzeyi ülkedir. Nüfus giderek artarken ekonomik kalkınma eşitsiz biçimde gerçekleşmiştir.

Mesleklere göre 15 yaş üzeri nüfus, 2009

	Toplam		Erkek		Kadın	
	'000	yüzde	'000	Yüzde	'000	Yüzde
Toplam	51,686	100.0	25,369	100.0	26,317	100.0
İşgücü kapsamında	24,748	47.9	17,898	70.6	6,851	26.0
- işte	21,277	41.2	15,406	60.7	5,871	22.3
--- ücretli işçi	12,770	24.7	9,771	38.5	2,999	11.4
--- işveren	1,209	2.3	1,132	4.5	77	0.3
--- kendi hesabına	4,429	8.6	3,680	14.5	749	2.8
--- ücretsiz aile işçisi	2,870	5.6	825	3.3	2,045	7.8
- işsiz	3,471	6.7	2,491	9.8	979	3.7
İşgücü dışında	26,938	52.1	7,471	29.4	19,466	74.0
- çalışabilir, ancak iş aramıyor	2,061	4.0	998	3.9	1,164	4.4
- yalnızca mevsimlik işçi	87	0.2	20	0.1	67	0.3
- ev işleriyle meşgul	12,101	23.4	0	0.0	12,101	46.0
- eğitim/öğretimde	3,967	7.7	2,134	8.4	1,832	7.0
- emekli	3,622	7.0	2,858	11.3	763	2.9
- yaşlı, malul, vb	3,396	6.6	1,252	4.9	2,143	8.1
- diğer	1,705	3.3	308	1.2	1,397	5.3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat)

¹ Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergelerine (WDI) göre bunun karşılığı Atlas yöntemi kişi başına GSUH olarak 13.770 dolarlık satın alma gücü paritesidir. Bu ölçüte göre Türkiye dünya ülkeleri arasında 54. Sıradadır. Bu sıra gelişmiş batılı ülkelerin, Asya'daki en zengin ülkelerin, kimi petrol üreticisi ülkelerin, orta Avrupa ülkelerinin, Rusya, Meksika ve Arjantin'in gerisinde, ama Malezya, Balkan ülkeleri, İran, Brezilya, Güney Afrika, Kazakistan veya Ukrayna'nın ilerisindedir. Başka bir açıdan bakıldığında satın alma gücü paritesi olarak Türkiye'nin 2008 yılındaki kişi başına GSUH'sı dünya ortalamasının yüzde 33 üzerinde iken, Avro kuşağı ortalamasının ancak yüzde 41'i kadardır.

Eşitsizlikler ve yoksulluk: Üst-orta gelir düzeyindeki bir ülkeden bekleneceği gibi Türkiye küresel standartlara göre mutlak yoksulluğun sınırlı kaldığı bir ülkedir. Bununla birlikte eşitsizlikler ileri boyutlardadır – en azından Avrupa ve Asya’daki birçok ülke ile karşılaştırıldığında. Dolayısıyla, ülkedeki yoksulluk önemli düzeydedir ve bu yoksulluk kırsal alanlarda, az gelişmiş bölgelerde (ağırlıklı olarak Doğu) ve genel olarak son dalga göçmenlerin yerleştiği büyük kent mahallelerinde yoğunlaşmaktadır. 2008 yılında gıda ve gıda dışı yoksulluk içindeki nüfusun oranı yüzde 17.11 gibi yüksek bir düzeydedir. Kırsal kesimde ise bu oran daha çarpıcı düzeydedir: Yüzde 34.62². Türkstat’ın yoksulluk araştırmaları da yoksulluğun düzensiz istihdamla (gelip geçici gündelik işler ve marjinal kendi hesabına çalışma) ve ana babaların düşük eğitim düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Düzenli istihdam kapsamında olanların ise fiilen işsiz olanlara göre yoksulluk riskine daha fazla maruz oldukları görülmektedir. Cinsiyete göre incelendiğinde ise, 2008 yılına ait gıda ve gıda dışı yoksulluk oranları erkeklerde yüzde 16.70, kadınlarda yüzde 17.52’dir. Bununla birlikte, verilerin kişi değil hanehalkı bazında olduğunu belirtmek gerekir. Pratikte, hanelerdeki kadın üyeler dezavantajlı olabilirler; beslenme, temel gereksinimler ve genel olarak hane kaynaklarının dağılımı söz konusu olduğunda en fazla fedakarlık onların üzerine düşer.

Kırsal ve kentsel alanlar, Batı ile Doğu, farklı eğitim düzeyinde olanlar, düzenli işi olanlarla olmayanlar ve erkeklerle kadınlar arasında önemli eşitsizlikler vardır. Nüfusun altında biri ulusal yoksulluk sınırının altındadır.

Çeşitli yoksulluk ölçülerine göre yoksul kişilerin yüzdesi (her yaştan)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Gıda yoksulluğu	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54
--kent	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25
--kır	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18
Gıda + gıda dışı yoksulluk	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11
--kent	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38
--kır	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62
Kişi başına günde 1 doların altında*	0.20	0.01	0.02	0.01	0.00	0.00	0.00
--kent	0.03	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
--kır	0.46	0.01	0.02	0.04	0.00	0.00	0.00
Kişi başına günde 2.15 doların altında*	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47
--kent	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19
--kır	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11
Kişi başına günde 4.30 doların altında*	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83
--kent	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07
--kır	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33
Görelî yoksulluk**	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06
--kent	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01
--kır	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00

² Bu sayılar temel ulusal yoksulluk sınırını ve yıllık Hanehalkı Bütçe Araştırmaları verilerini temel almaktadır. Temel ulusal yoksulluk sınırı “gıda ve gıda dışı yoksullukla” ilgilidir. Burada kastedilen, günlük yeterli yiyecek bulmak ve örneğin konut gibi diğer temel gereksinimleri karşılamak için gerekli gelirdir. Binyıl Kalkınma Hedefleri çerçevesinde 2015 yılı hedeflerine ulaşmak için Türkiye’nin ulusal yoksulluk sınırı altında yaşayanların oranını yüzde 13.5’e çekmesi gerekmektedir (ayrıca, en yoksul beşte birlik nüfus kesiminin hanehalkı tüketim harcamalarındaki yüzde 9’luk payını da yüzde 11’e çıkarması gereklidir).

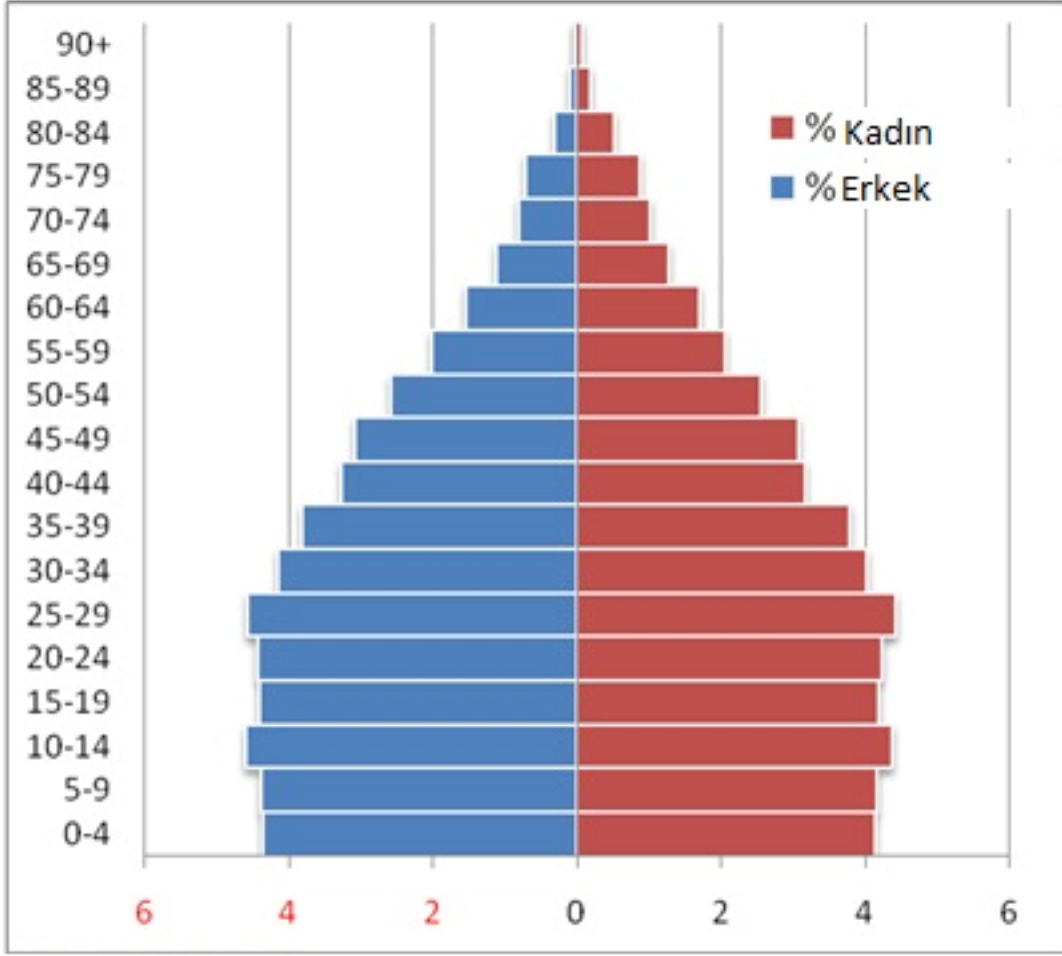
*satın alma gücü paritesinden. **ortanca tüketimin yüzde 50'si üzerinden.
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu - Türkstat: *Yoksulluk Araştırması 2008*

Ekonomik krizin etkisi: 2001 finansal krizinin ve gerileyişinin ardından GSYH, elverişli küresel finansal ve ekonomik koşulların da yardımıyla yılda ortalama yüzde 7 büyüdü. Ne var ki, 2007'den, özellikle Eylül 2008'den bu yana Türkiye küresel finansal ve ekonomik krizin etkilerini hissetmektedir. GSYH'deki artış 2007'de yüzde 4.7'ye, 2008'de de yüzde 0.9'a inmiştir. Geniş bir kesime göre, bu yılın ilk yarısında yıllık yüzde 10.6 daralmanın ardından 2009'da yüzde 6-7'lik bir daralma olacaktır. Mayıs 2008 ile Mayıs 2009 arasında istihdam 21.8 milyondan 21.5 milyona gerilemiş, özellikle imalat sanayinde ciddi bir gerileme görülmüştür. İşgücündeki büyümenin temelde demografik kaynaklı olduğu düşünüldüğünde, bu durum resmi işsiz sayısının 2.2 milyondan 3.4 milyona, resmi işsizlik oranının da yüzde 9.2'den yüzde 13.6'ya çıkması anlamına gelmektedir³. Maliye politikasını 2007-2008'de zaten gevşetmiş olan hükümet 2008 sonu ve 2009 başlarında ekonomiyi canlandırmaya yönelik kimi adımlar atmıştır. 2009 yılında vergi gelirleri azalmış, bütçe açığı büyümüş ve kamu borçlarındaki azalma eğilimi tersine dönmüştür. 2010 ve 2011 yıllarında mali disipline tedbirli bir dönüş öngörülmektedir. Yukarıdaki tabloda da görülebileceği gibi yoksulluk 2002 ile 2006 yılları arasında özellikle kentsel alanlarda azalmış olmasına karşın 2009 yılındaki ekonomik gerileme ile yeniden artması beklenebilir. Türkiye Ekonomik Politikalar Araştırma Vakfı (TEPAV), UNICEF ve Dünya Bankası tarafından Mayıs/Haziran 2009⁴'da yapılan bir araştırmaya göre ailelerin büyük çoğunluğu ekonomik krizin etkilerini ağır biçimde hissetmiştir. Belli başlı beş kenti kapsayan bir araştırmada, kendileriyle görüşülenlerin yüzde 75'i Ekim 2008'den bu yana gelirlerinin düştüğünü belirtmiştir. Kriz başladığında en yoksul durumdaki aileler arasında ise bu oran yüzde 90'a çıkmaktadır. Kimi durumlarda gelirlerdeki azalma iş kayıplarına bağlıyken diğerlerinde ücretlerin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Kendi hesabına çalışma geliriyle geçinen ailelerin üçte ikisi eldeki aile gelirin düşüğünü belirtmiştir ve bu oran en yoksul beşte birlik dilimde yüzde 80'i bulmaktadır. Kentli haneler düşen gelirleri karşısında daha az yiyecek tüketme, dışarıya daha az çıkma ve daha ucuz araçlarla ulaşım gibi yolları denemektedir. Hanelerin yarısı çocuklarının yiyeceğinden kısıntıya gittiklerini belirtmiştir. Üçte birlik bölüm elektrik su gibi faturaları ödemekte güçlük çekmektedir. Be nedenle yüzde 10'luk bir kesimin elektriği, telefonu veya internet hizmetleri geçici de olsa kesilmiştir ve yüzde 3-6'lık bir bölüm de su veya gaz alamamaktadır. En yoksul hanelerin yalnızca yüzde onu nakit, yakıt veya yiyecek yardımlarından yararlanabilmektedir. Yoksul aileler ağır borç altına girdiklerini ve ayrıca eş dosttan yardım istediklerini belirtmektedir. Ne var ki, koşulların düzelmemesi halinde borçlanma imkanları da daralacaktır.

Kriz sırasındaki baş etme mekanizmaları (beş kentte araştırma kapsamında yer alan hanelerin yüzdesi)

³ Sayıların genellikle işsizliği olduğundan az gösterdiği varsayılmaktadır. Bunun nedeni, aktif olarak iş aramadıkları için işgücünden, dolayısıyla istihdam verilerinden dışlananların sayısıdır. Bunlar arasından herhangi bir işe başlamaya hazır olanların sayısı Mayıs 2009'da 1.9 milyon olarak hayli yüksektir..

⁴ Türkiye Refah İzleme Araştırması, BAREM International tarafından sahada gerçekleştirilmiştir.

Kaynak: Türkstat

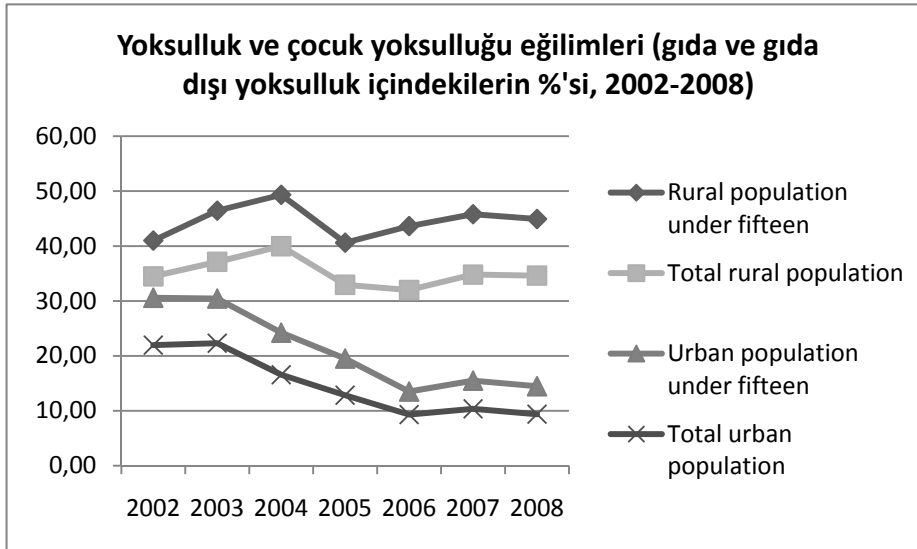
Kaynak: Türkiye Refah İzleme Araştırması

Yoksul çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Eldeki veriler: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 27'inci maddesine göre, çocukların zihinsel ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasına yetecek bir yaşam standardından yararlanma hakları vardır. Sözleşme, hükümetlere, çocuklarının özellikle yiyecek, beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan ailelere ve vasilere yardım etme yükümlülüğünü getirmektedir. Bu, aynı zamanda toplulukların ve ülkelerin geleceğine yapılacak bir yatırımdır. Ne var ki, birçok AB ülkesi dahil çoğu ülkede çocuklar yoksulluktan yetişkinlere göre daha ağır biçimde etkilenmektedir. Türkiye'de ise aradaki açık çarpıcıdır. 2008 yılında gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde olan 15 yaşından küçüklerin oranı yüzde 24.43 ile genel yoksulluk oranının 7.32 puan üzerindedir. Başka bir deyişle, 15 yaşından küçük 4.6 milyon çocuk (18 yaşın altı alınırsa 5.5 milyona yakın) ulusal yoksulluk sınırı altındadır. 15 yaşından küçükler arasında yoksulluk kentsel alanlarda yüzde 14.47 iken kırsal kesimde yüzde 44.92 gibi kaygı verici düzeye çıkmaktadır. 2002-07 dönemindeki güçlü ekonomik büyüme, başta mutlak yoksulluk olmak üzere yoksulluk oranlarını biraz düşürmüş, ancak çocuklar arasındaki yoksulluk bu durumdan pek az etkilenmiştir⁵. Bu arada, çocuklar arasındaki göreceli yoksullukla ilgili son OECD verileri, Türkiye'de bu yoksulluğun yüzde 24.6 ile OECD ülkeleri arasındaki en yüksek oran olduğunu göstermektedir. Oran, OECD ortalamasının iki katıdır.⁶

Ankara Üniversitesi'nden araştırmacılara göre 2002 ile 2006 yılları arasında özellikle kırsal kesimde yoksullar içinde çocukların payı daha da artmıştır. Yoksullukla ilgili kimi tanımlara göre yoksulların yüzde 55'ini çocuklar oluşturmaktadır. Ayrıca, gelir temelli yoksulluk sınırının hemen üzerinde yer alan çok sayıda çocuk vardır⁷.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu – Türkstat: Yoksulluk Araştırması, 2008

⁵ Bu bilgiler, hanehalkı gelir/tüketim harcamaları/bütçe araştırmalarından hareketle Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından hazırlanan yıllık yoksulluk araştırmalarından elde edilmiştir.

⁶ OECD Aile Veritabanı: www.oecd.org/els/social/family/database

⁷ Prof. Hakan Yılmaz liderliğindeki bir ekip tarafından UNICEF için yapılan ve halen sürmekte olan bir araştırmanın parçası olarak Türkstat tarafından 1994 ve 2002-2006'da toplanan ham verilerin analizi.

Geniş, yoksul aileler: Çocuklar, yalnızca ailelerinin geliri düşük olduğu için değil, geniş aileler çok sayıda çocuğun ihtiyaçlarını küçük ailelere göre daha güç karşılayabildikleri için de yoksuldur. Yoksullukla hane nüfusunun fazlalığı arasında güçlü bir ilişki vardır ve bu da çocuk sayısının bir fonksiyonu durumundadır. Üye sayısı 5-6 veya daha fazla olan hanelerde yaşayanların ulusal yoksulluk sınırı altında olma olasılıkları 1-2 veya 3-4 üyeli hanelere göre iki kattan daha fazladır. Hane üyesi sayısı 7'yi aştığında ise bu olasılık bir kez daha ikiye katlanmaktadır: 2008 yılında yoksul olanların yüzde 38.20'si (kırsal alanda yüzde 54.3'ü). Hanehalkı büyüklüklerinin en fazla olduğu yerler Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun kimi yöreleri, kırsal yerleşimler, orta, doğu kuzey ve güneydoğunun belirli yerleri ve büyük kentlerin yeni damga göçmenlerin veya eğitimsiz nüfus kesimlerinin yaşadığı mahalleleridir.

Yoksulluk çocuğun bugünkü sağlığına ve mutluluğuna, gelecekteki beklentilerine, bir sonraki kuşak olarak kendi çocuklarının geleceğine zarar vermektedir. Yoksul çocuklar, bebek ölümlerinden kötü beslenmeye, okula gidememekten okul başarısızlığına, şiddete, ihmale, sömürüye ve suça kadar çocuk haklarından yoksunluğun her biçimine özellikle maruz ve açıktır.

Yoksulluğun yerinin tespiti

Türkiye'de yoksulluk ve yoksunluk mekânla yakından ilişkilidir:

- İllere göre kişi başına gelir verileri en son 2001'de yayınlanmıştır ve buna göre kişi başına GSYH'nın en yüksek olduğu Kocaeli'nde sayı en yoksul ilin (Muş) 11 kat üzerindedir.
- 2008 yılında hane başına aylık ortalama tüketim kentsel alanlarda 1.808 TL, yoksul çocukların çoğunun yaşadığı kırsal alanlarda ise 1,183 TL'dir.
- 2008 Demografi ve Sağlık Araştırması kırsal hanelerin yaklaşık dörtte birinin gelişkin sanitasyon hizmetlerinden yararlanmadığını göstermektedir.
- 2008'de istihdam oranı (çalışma yaşında olup düzensiz ve ücretsiz işler dahil herhangi bir ekonomik faaliyet içinde olanların oranı) ülke bütünü için yüzde 40 iken, Orta Anadolu, Orta Anadolu'nun doğusu için yüzde 35, Güneydoğu Anadolu içinse yüzde 30'dur.
- 2008 yılının sonu itibarıyla Sosyal Güvenlik Kurumu kayıtlarına göre 81 ilin 12'sinde sosyal sigorta primi ödeyenlerin – insana yakışır işlerde olanların bir göstergesi- oranı yüzde 10'un altındadır. Bu illerin hepsi doğu ve güneydoğudadır. Bu illerde yüksek doğurganlık nedeniyle nüfus içinde çocukların oranı yüksektir ve düzenli iş imkânları sınırlıdır. Buna karşılık yukarıda sözü edilen oran yüzde 29.8'dir. Sosyal güvenlik kurumundan ödenek alan kişi sayısı Şırnak'ta nüfusun yüzde 2.0'sini oluştururken

Zonguldak'ta bu oran yüzde 22.8'dir.

Özel olarak çocuklarla ilgili bilgiler daha sınırlıdır. Yine de, çocukların yaşamdaki şanslarının nerede doğup büyüdüleriyle yakından ilişkili olduğu açıktır:

- Resmi yoksulluk analizinin istatistiki bölgelere göre (NUTS2) ayrıştırılmış verilerin sunulduğu tek yıl olan 2003 yılında, yoksulluk içinde yaşayan mutlak çocuk sayısının en yüksek olduğu yöreler Şanlıurfa/Diyarbakır, Mardin/Batman/Şırnak/Siirt, Van/Muş/Bitlis/Hakkâri ile Samsun/Tokat/Çorum/Amasya'dır.⁸ Kimi illerde, ilçelerde ve birçok köyde çocukların çoğunun ulusal standartlara göre yoksulluk içinde yaşıyor olma olasılıkları yüksektir.
- 2008 Demografi ve Sağlık Araştırması'na göre bebek ölüm hızı ülkenin batısında 1.000 canlı doğumda 16, doğusunda ise 39'dur. Küçük çocuklar arasında bodurluk ise batıda yüzde 7.6, doğuda ise yüzde 21'dir.
- Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2008-2009 dönemine ilişkin örgün eğitim istatistiklerine göre eğitimin her kademesi için okullaşma ve okul başarısında coğrafi farklılıklar vardır. Kimi doğu illerinde ilköğretimde okullaşma halen yüzde 90'ın altındadır. Bu illerde ortaöğretim çağındaki çocukların yalnızca beşte biri okullaşmıştır. Buna karşılık kimi batı illerinde bu kademedeki okullaşanlar toplam çağ nüfusunun beşte dördüdür. Mekândan kaynaklanan dezavantaj erkeklerden çok kız çocuklarını etkilemektedir. İstanbul, Ankara, İzmir ve diğer kimi batı illerinde ortaöğretimde net okullaşma kız çocuklar arasında erkeklere göre daha yüksektir. Doğu illerinden Siirt'te ise bu oran erkekler için yüzde 41.5, kızlar için yüzde 22.7, Ağrı da ise erkekler için yüzde 28.2, kızlar içinse yüzde 16.2'dir.

Ayrıştırılmış veriler geniş anlamda bölgeler ve kırsal/kentsel alanlar için bulunabilirken il bazında nadiren bulunabilmektedir. Bununla birlikte gözlemler, yoksulluk ve yoksunluk bakımından bölgeler, iller içinde ve özellikle kentlerin zengin ve yoksul bölümleri arasında önemli farklılıklar görülmektedir. İl, ilçe ve mahalle düzeyinde çocuk yoksulluğu ve yoksunluğunun birçok boyutunun haritalanmasıyla toplulukların yaşamlarını daha iyiye götürmek mümkün olabilir, sağlanan ilerlemeler ölçülebilir ve politika girişimlerinin etkisi daha sağlıklı biçimde değerlendirilebilir.

Bölgesel (ve kırsal) kalkınma Dokuzuncu Kalkınma Planının (2007-2013) beş ekseninden birisidir. Düzenli bütçe tahsisi ille yerel idarelerin ve belediyelerin faaliyetlerine ek olarak, bölgesel kalkınma amacına yönelik olarak çeşitli stratejiler ve projeler benimsenmiştir. Bunların arasında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Zonguldak-Bartın-Karabük ve Yeşilirmak Havzası bölgesel kalkınma projeleri ve Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve köy desteği (Köydes) ile belediye destek (Beldes) programları yer almaktadır. Az gelişmiş bölgelerde özel yatırım için teşvikler devrededir. Yeni kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının, ülkenin tüm bölgelerinde bölgesel kalkınma girişimlerinde önemli bir rol oynaması beklenmektedir. Ne var ki, bu girişimler çocuk yoksulluğu konusuna ön planda yer vermemektedir.

Kaynak: Aksi belirtilmediği sürece tüm veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (Türkstat) alınmıştır.

Çocuk yoksulluğunun sonuçları: Yoksulluk, çocukları, yetişkinlere göre daha farklı biçimlerde etkilemektedir ve bu etki çoğu kez daha ağırdır. Yoksulluk, çocukların ilk dönemlerde yaşama ve dengeli beslenme, hastalık ve enfeksiyonlardan korunma şansını azaltmaktadır. Engelliler, yeterince gelişemeyenler ve kronik hastalıklara yakalananlar daha çok yoksul kız ve erkek çocuklardır. Yeterince beslenememe ve ilk dönem uyarımlar alamama nedeniyle bu çocuklar tam potansiyellerini gerçekleştirememektedir. Yoksul çocukların kaliteli bakım alma veya okul öncesi eğitime katılma şansları da daha azdır. Ayrıca bu çocuklar okula erişimde, okul malzemelerini satın almada veya ders çalışacak yer bulmada da güçlüklerle karşılaşabilmektedir. İçerdiği tüm risklere rağmen küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılabilmektedir. Ana babaları bu çocuklara yeterli bakımı ve desteği sağlayamamakta, bu yüzden çocuklar kazalara, suiistimale, sokak yaşamına veya suça daha açık hale gelmektedir⁹. Dolayısıyla çocuk yoksulluğu daha sonraki sayfalarda anlatılacak

⁸ Doç. Dr. Hakan Yılmaz liderliğindeki bir ekip tarafından UNICEF için yapılan ve halen sürmekte olan bir araştırmanın parçası olarak Türkstat tarafından 1994 ve 2002-2006'da toplanan ham verilerin analizi.

⁹ "Yoksulluk içindeki çocuklar beslenme, su ve sanitasyon imkanlarından yoksundur; temel sağlık, konut, eğitim, katılım ve korunma hizmetlerine erişememektedir; mal ve hizmetlerden ciddi biçimde yoksunluk herkese zarar verirken, bu durumun çocuklar üzerindeki etki ve zararları daha da ağırdır; böylece çocuklar haklarından

birçok eşitsizlik ve riskin nedenidir. Dahası, çocuk yoksulluğunun etkileri kuşaklar boyu aktarılmakta, sürmektedir. Yoksulluk içinde büyüyen çocukların karşılaştıkları sorunlar, özellikle de eğitim alanındakiler, yetişkinlik dönemine yeterince hazırlanamamalarına yol açmaktadır. Bu çocuklar yetişkin olduklarında düzenli iş bulamamakta, kamu hizmetleri almak veya çocuklarına yeterince bakmak için gerekli bilgilerden yoksun olabilmektedir. Sonuçta, kendi çocuklarının da yoksulluk içinde büyüme riski artmaktadır.

Haneler, erkek ve kız çocuklar: Çocuk yoksulluğu ile ilgili ulusal göstergeler, yetişkin yoksulluğu ile ilgili çalışmalardan derlenmektedir ve hanehalkı tüketim düzeylerini esas almaktadır. Bu yüzden odak noktası çocuğun ihtiyaçları değil hanehalkı olmakta, yoksul hanelerde yaşanan çocuklarla yoksul çocuklar eşleşmesi ortaya çıkmaktadır. Bu, yanıltıcı olabilir; çünkü çocukların ihtiyaçları yetişkinlerin ihtiyaçlarından farklıdır. Politikaları belirleyenler hane gelirindeki artışların, çocuklar da dahil olmak üzere tüm aile üyelerinin refahını aynı ölçülerde artıracaklarını varsayma eğilimindedir.¹⁰ Türkiye’de, genel kamuoyu çocuk yoksulluğuna genel olarak yoksulluktan farklı özel bir konu olarak bakmamakta, yetkili merciler ve HDK’lar için bile “çocuk yoksulluğu” yeni bir konu gibi görünmektedir. Oysa pratikte çocuklar hane tüketiminden yeterince veya eşit ölçüde yararlanamayabilirler. Yoksul hanelerdeki kız ve erkek çocukların ihtiyaçları aynı derecede karşılanmayabilir.

Konut ve diğer değişkenler: Çocuk yoksulluğunu ölçmek için hanehalkı verilerinin kullanılmasındaki bir başka sakınca hâlihazırdaki hanehalkı gelirinin veya harcamalarının, çocukların birtakım temel ihtiyaçlardan hangi ölçüde yoksun olduklarını tam yansıtamayabilecek olmasıdır. Örneğin yeterli konut, su ve sanitasyon, yeterli bir beslenme düzeyi, kamu hizmetleri ve bilgilendirme, katılım olanakları gibi ihtiyaçlar. Konut söz konusu olduğunda, Türkiye’de temiz içme suyu imkânlarına erişimi olan nüfusun oranı yüzde 97 olarak verilmektedir ve sanitasyon imkânlarından yararlananların oranı da yüzde 88’dir. Bu sayılar, kentsel yerleşimler söz konusu olduğunda sırasıyla yüzde 98 ve 96’dır¹¹. Bu bakımlardan Türkiye orta gelir düzeyindeki birçok ülkeden daha iyi göstergelere sahiptir. Kent altyapısında yaygınlaşma, kentsel yerleşimlere göç, gecekondu alanlarının modern yerleşimlere dönüşmesi ve ailelerin küçülmesi gibi eğilimler sayesinde konut koşullarının pek çok çocuk için iyileşeceği söylenebilir. Bununla birlikte, yoksullar söz konusu olduğunda tablo bundan farklı olabilir. Kırsal kesimde su ve sanitasyon kalitesi görece düşüktür¹². Elektrik kesintili verilebilmektedir. Aşırı yığılma Güneydoğu’da ve diğer kırsal ve kentsel yerleşimlerde yaygındır. Kentsel alanlarda kira ve elektrik-su gibi hizmetlerin gideri hayli yüksektir¹³. Gecekondu konutları ile daha eski yapı, onarılmamış kent evlerinin önemli yapısal sorunları olabilmektedir ve bu halleriyle bu yapılar haşere barındırmakta ve iyi ısıtılamamaktadır. Yoğun nüfus barındıran kentsel alanlar gürültülü ve kirlidir; çocuklar için özel mekânlar olmaması ve yoğun trafik kazaları artırmakta ve çocukların hareket alanını sınırlandırmaktadır. Yalnızca mevcut hanehalkı gelir ve tüketim araştırmalarına dayanmak yerine, çocuk yoksulluğunda payı olan konut ve diğer etmenler konusunda daha fazla

yararlanamamakta, tam potansiyellerine ulaşamamakta ve toplumlarına tam olarak katılamamaktadır.”, BM Genel Kurulu bildirgesi, 2007(http://www.unicef.org/media/media_38003.html)

¹⁰ Save the Children UK: Çocuk Gelişmişliği Endeksi, 2008 (Endeks Türkiye’yi 137 ülke arasında 48. sıraya yerleştirmektedir).

¹¹ UNICEF: Dünya Çocuklarının Durumu, 2009

¹² Bilgiler Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri tarafından beş yılda bir yapılan Demografi ve Sağlık Araştırmalarından elde edilmiştir.

¹³ Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tüketici fiyatları enflasyon rakamları fiili ev kiralalarının genel enflasyon üzerinde bir artış sergilediğini göstermektedir. Yoksulluk ve elektrik su gibi temel hizmetleri konu alan “Hizmetlerin Yönetiminde Yoksulluğun Dikkate Alınması” başlıklı bir çalışma Mart 2009’da UNDP ve Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisi ve Girişimcilik Merkezi (PEGEM) tarafından yayınlanmıştır.

araştırma yapılması gerekmektedir. Kişi başına oda sayısı, temiz suya erişim, açlık çekme veya hane içi dayanıklı tüketime mallarının olmayışı gibi ölçütlere dayalı “yoksunluk eşikleri” çocuk yoksulluğunun ölçümünde kullanılabilir ve çocuklara bu konulardaki kişisel fikirleri sorulabilir.

Ekonomik kriz ve ocuk yoksulluğu: Ekonomik krizler hane gelirini azaltmakta (borçlanma imkânlarını ve eldeki varlıkların değeri dahil) ve daha çok sayıda aileyi yoksulluğa itmektedir. Genel olarak yoksulluk oranları gibi, ocuk yoksulluğu oranlarının da ekonomik kriz yüzünden artması beklenmektedir. Gerçekten de, kadınlarla birlikte çocuklar ve gençler krizlerden en ağır biçimde etkilenen kesimlerdir. Bu etki yalnızca azalmış harcama gücüyle değil belirsizlik ve stresle de kendini ortaya koymaktadır ve aileler geçinmek için daha fazla çaba göstermek zorunda kalmaktadır. Krizin ocuklar ve gençler için getirdiği olumsuzluklar arasında yetersiz beslenme, daha sınırlı sağlık bakımı, eğitimi terk, ocuk işçiliği, ev içi gerilim, şiddet ve ihmalde artış yer almaktadır ve bunların telafisi mümkün olmayan sonuçları olabilmektedir. Yukarıda sözü edilen TEPAV/UNICEF/Dünya Bankası araştırmasının sonuçları, son kriz sırasında bu tür sonuçların yoksul çocuklardan hiç de uzak kalmadığını göstermektedir. Bu arada hükümetler de daralan kaynaklarla sosyal hizmet ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi zorunluluğu arasında sıkışmış durumdadır.¹⁴

¹⁴ Örneğin bakınız, Caroline Harper et al, Ekonomik kriz dönemlerinde ocuklar: Geçmişten dersler, geleceğin politikaları (Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü, UK, Mart 2009)

Sosyal koruma sistemleri ve çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Sınırlı güvenlik ağı: Anayasa'nın 41'inci maddesi Devlete başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere aileyi, 61'inci madde de korunmaya muhtaç engellileri, yaşlıları ve çocukları koruma görevi vermektedir. Türkiye'nin 2007-2013 dönemini kapsayan Ulusal Kalkınma Planı'nın beş ekseninden biri "İnsani Kalkınmanın ve Toplumsal Dayanışmanın Güçlendirilmesini" öngörmektedir¹⁵. Pratikte, bu sorumluluk, sosyal sigorta kurumları, kamu vakıfları, merkezi bütçeye bağlı kuruluşlar ve yerel idareler dahil bir dizi kamu kuruluşu tarafından paylaşılmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar emekliler, hastalar, işsizler ve yoksullar için bir dizi program uygulamaktadır. Sağlık ve eğitim politikalarının kimi yönleri aynı zamanda yoksulluğa karşı mücadeleye de yardımcı olmaktadır¹⁶. Ne var ki, sosyal koruma politikalarının bütçesi ve kapsamı sınırlıdır¹⁷. Bütçe analizi, artmakla birlikte sosyal harcamaların Avrupa standartlarına göre hala düşük kaldığını ve GSYH'de yaklaşık yüzde 17'lik paya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca bunun da büyük bölümünü, sağlık ve eğitim harcamalarıyla birlikte – görece genç bir nüfusa karşın- kayıtlı istihdam kapsamındakilere sigorta primi yardımları oluşturmaktadır. Sosyal koruma alanındaki diğer tüm kamu harcamaları ise GSYH'nin yüzde 1'inden az paya sahiptir. Çocuk yardımı veya çocuk bakım desteği programları olmadığından, özel olarak aileleri ve çocukları hedefleyen sosyal koruma harcamaları GSYH'nin yüzde 0.04'ü gibi çok düşük bir düzeydedir¹⁸. Yukarıda anlatılan çocuk yoksulluğu ve boyutları dikkate alındığında bunun yeterli olmadığı açıktır.¹⁹

Sosyal politika tartışmaları ve eğilimler: Sınırlı harcamalara karşın mevcut sosyal politika kurgusuna yönelik başka eleştiriler de dile getirilebilir: Sistem dağınık ve eşgüdümsüzdür ve bu da idarecilerin muhtaç durumda olanlara ne ölçüde ulaşıldığı, bunların yoksulluktan ne ölçüde kurtarılabildiğini değerlendirmelerini, olası yararlanıcıların da ne gibi yardımlar olduğunu öğrenmelerini güçleştirmektedir. Koşullu nakit transferleridahiil kimi yardım biçimleri seçicidir ve ölçütlerin belirlenmesi güç olabilmektedir. Kamu vakıfları ve yerel

¹⁵ Eğitim, sağlık ve kültürle ilgili hedefler ve stratejilerin yanı sıra bu başlık altında aynı zamanda "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele" ve "Sosyal güvenlik sisteminin etkinliğinin artırılması" hedefleri de yer almaktadır. Plan, sürdürülebilir büyüme, istihdam ve eğitime yaptığı vurguyla birlikte, daha etkin ve yeniden bölüştürücü transfer politikalarıyla sosyal güvenliğin yeniden yapılandırılmasını öngörmektedir. Yaygın bir kaygıyı da yansıtarak, şunu eklemektedir: "Yoksulluğu azaltacak hizmetler, yoksulluk kültürünün ortaya çıkmasını engelleyecek ve yoksulları üretken olmaya özendirerek şekilde tasarlanacaktır." Plan, bölgesel kalkınmayı ayrıca ele almaktadır.

¹⁶ Sosyal yardım programlarına genel bir bakış için Ek 1'e bakınız.

¹⁷ Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat)'a göre¹⁷, hanelerin yüzde 14.6'sı (çoğu düşük veya çok düşük gelir düzeylerinde) 2008 yılında bir biçimde ekonomik yardım almıştır (sosyal güvenlik sistemi kapsamındaki ödemeler dışında). Bu hanelerin yüzde 59'u akrabalarından, komşularından ve benzer yakınlarından, yüzde 30'u Sosyal Yardım ve Dayanışma kurumlarından ve yüzde 21'i de belediyelerden yardım almıştır. Hanelerin yüzde 52'si yardımları nakit biçiminde, yüzde 33'ü gıda maddeleri olarak, yüzde 31'i yakacak, yüzde 12'si kira yardımı, yüzde 9'u giyecek ve yüzde 4'ü de başka biçimlerde almıştır.

¹⁸ Kamunun sosyal harcamalarının dökümü için ek 2'ye bakınız.

¹⁹ İstanbul Bilgi Üniversitesi'nden araştırmacılar, sivil toplum kuruluşlarına yönelik bir bütçe izleme kılavuzunda, ilgili resmi kurumlardan çeşitli kanallardan elde ettikleri bilgilere dayanarak çocuklara yönelik sosyal koruma harcamalarına ilişkin tabaca bir tahminde bulunmaya çalışmıştır (Nurhan Yentürk/Ayşe Beyazova: Çocuğun Korunmasına Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, STK Eğitim ve Araştırma Birimi, Aralık 2009). Bu çalışma sonucunda bu yöndeki harcamaların 2008 yılı için GSYH'nin yüzde 0.69'u kadar olduğunu belirlemişlerdir. Elde olmayan veriler için bir varsayımda bulunulduğunda ise bu oran % 1.03'e çıkmaktadır. Ancak bu hesaplama, kamu maliyesinin katı bir sınıflandırmasına dayanmamakta, sağlık ve yargı alanındaki kimi harcamaları da kapsamaktadır (eğitim hariç).

yönetimler tarafından sağlanan aynı yardımlar ise daha az sistemlidir ve zaman zaman kişisel veya siyasal yakınlıklara göre belirlendiği düşünülmektedir. UNDP için yakınlarda hazırlanan sosyal yardım sistemi ile ilgili bir analizde şöyle denmektedir: “Ödeneklerin yalnızca nesnel ölçütlere göre ve güçlü bir merkezi denetim mekanizması aracılığıyla dağıtılması amaçlandığı halde pratikte yerel idarecilerin yaklaşımlarını yansıtan birtakım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Saha araştırmamız sırasında çeşitli vesilelerle gördük ki ekonomik koşulların belirlenmesine ilişkin süreç illere ve uygulayıcılara göre farklılık göstermektedir...” Aynı analiz şöyle demektedir: “Egemen olan mantık, bir devlet-yurttaş ilişkisinden değil hayır işinden hareket etmektedir... Yararlanıcıların belirlendikleri ve yardımların dağıtıldığı yollar, işin içinde olanları değersizleştirebilecek mahiyettedir... Yardımlardan yararlananlar kendilerini hakları olan yurttaşlar olarak değil, muhtaç durumlarını gözler önüne sererek elde etmek zorunda oldukları bir sadakanın alıcıları olarak görmektedir.” Yazarlar, aynı olanlar başta, bugünkü birçok sosyal yardım sisteminin kaldırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bunun yerine önerdikleri ise, prim sistemine dayanmayan yaşlılık ödenekleri, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanan yoksul ailelere yönelik koşullu nakit transferlerinin miktarının artırılması, bu sistemin yoksulluk sınırının altındaki tüm çocukları kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması ve topluma yararlı bir iş yapma koşuluna bağlı doğrudan gelir desteği politikasının benimsenmesidir. Sistemdeki kusurların farkında olan hükümet de haklar temelinde reform öngörmektedir²⁰. Ancak bu da yurttaşların ihtiyaçlarını ve haklarını karşılamak ve Kalkınma Planı hedeflerine ulaşmak için gerekli olanın gerisinde kalmaktadır. Sosyal yardımların genel düzeyini artırmaya yönelik net bir taahhüt yoktur. Bunun yerine asıl vurgu yardıma muhtaç kişilerin seçilmesine ve yüksek maliyetlerden kaçınılmasına yapılmaktadır. Bu arada, çok farklı geçmişe ve kültüre sahip çeşitli kurumların oynamaları gereken rollerle ilgili hassas soru da sosyal yardımlarda gerçekleştirilecek dönüşümün önünde bir engel olarak durmaktadır.²¹

²⁰ Bakınız Ek 1.

²¹ Hande Hacımahmutoğlu sosyal yardım sistemine ilişkin yeni bir değerlendirmesinde (Türkiye’deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara 2009) sosyal yardım programlarının çeşitli programlar tarafından yürütülmekte olduğunu belirtmekte, ancak, belediyeler ve SYDF sistemi tarafından sağlanan yardımların birbiriyle örtüşmesi dışında, bunların genellikle birbirlerini tamamlayıcı olduklarına işaret etmektedir. Çalışmada, sistemin tümüyle yeni baştan gözden geçirilmesine gerek olmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, kimi değişikliklerin gerekli olduğu burada da dile getirilmektedir. Hacımahmutoğlu’na göre sosyal yardımların istihdamı destekleyecek biçimde hazırlanması gerekmektedir. Bu çerçevede mesleki eğitim sağlanmalı, sosyal yardım alanlara iş arayıp bulmalarında destek olunmalı, bu kişilerin toplum yararına geçici işlerde çalıştırılmaları sağlanmalı ve işgücü piyasasına katılmaları özendirilmelidir. Diğer öneriler ise şunlardır: asgari gelir desteği bir hak olarak düzenli sağlanmalı, verilecek desteğin düzeyi de aile büyüklüğüne bağlı olmalı, ayrıca destek ailedeki çocukların okula devam etmeleri koşuluna bağlanmalıdır. Bunların ötesinde, uygulayıcı kuruluşlar arasında iletişim ve eşgüdümün sağlanması için bir enformasyon ağı oluşturulmalı, sosyal yardım başvurularında daha hızlı işleyecek bir başvuru noktası bulunmalı ve belediyeler bu konularda daha saydam olmalıdır. Hacımahmutoğlu, kalabalık aileler ve çocuklar dahil olmak üzere en göç durumundaki kesimlere özel özen gösterilmelidir. Hacımahmutoğlu’na göre Türkiye’de sosyal politikanın en önemli hedeflerinden biri, çocukların ve gençlerin insani sermayeyi en fazla geliştirecek biçimde ve mümkün olan en iyi olanaklarla yetiştirilmesinin sağlanması olmalıdır.

Çocuklar için Bütçe

Refah alanındaki kamu harcamalarının artırılması ve başta aileler ve çocuklar arasındaki yoksullukla mücadelenin güçlendirilmesine yönelik her girişim, bir dizi kısıtlılık ile karşılaşacaktır. Özellikle günümüzün ekonomik koşullarında kamu harcamalarının genel düzeyini yükseltmenin ne kadar mümkün ve arzu edilir bir durum olduğu tartışmaya açıktır. Ayrıca, kamu harcamalarında bir katılık vardır; çünkü yapılması zorunlu ödemeler (maaşlar, sosyal güvenlik sübvansiyonları) ulusal bütçe harcamalarının yüzde 70'ini oluşturmaktadır. Refahı ve aile harcamalarını artırma kararlılığı kesin olsa bile, bunun ulusal bütçe sürecinde yaşama geçirilmesi güç olacaktır; çünkü bu süreç, bütçe dışı kurumların rolü, makroekonomik ortamdaki belirsizlikler ve hükümetin duruma göre kararlar alma eğiliminin sıklığı gibi nedenler yüzünden beyan edilen politikaları yansıtmayabilmektedir. Bütçe süreci tam saydam değildir ve refah harcamaları olsun, aileler ve çocuklar için yapılan harcamalar olsun, hepsi dağınık durumdadır. Bunları etkilemeye çalışmak şöyle dursun, sosyal harcamalardaki eğilimlerin belirlenmesi için bile uzmanlık gerekmektedir. Bütçe hazırlama sürecine katılımı "demokratik açık" ve birtakım pratik kaygılar kösteklemektedir. Halen Türkiye'de kamunun sosyal harcamalarının düzeyini ve bileşimini, daha özel olarak da çocuklar için yapılan harcamaları düzenli olarak izleyen resmi, akademik veya sivil toplumdaki herhangi bir kuruluş yoktur. Bununla birlikte, parlamenter süreç ve işleyişlerde öngörülen değişiklikler, eğer bunlar benimsenirse, meclis komisyonlarının yazılı ve sözlü görüş bildirmek üzere HDK'ları davet etmesine, Bütçe ve Plan Komisyonunun nihai hesaplar üzerinde daha fazla durmasına olanak tanıyacaktır. Meclis Bütçe Dairesi, Dünya Bankası, AB ve Hollanda Hükümeti ile eşgüdüm içinde bir kapasite geliştirme projesini gündemine almıştır. Saydamlığın daha da zayıf olduğu yerel düzeyde ise benzer düşünceler mevcut bütçe usulleri aracılığıyla, başta ailelere ve çocuklara yönelik olanlar, refah harcamalarının artırılmasına karşı duracaktır. Bütün bunlara karşın, Yurttaş Meclisleri ile daha katılımlı tartışmalar yapılabilme olasılığı vardır ve UNDP de yerel bütçe hazırlıklarına HDK katılımını teşvik edici çalışmalar içindedir.

Bilgilerin derlendiği kaynak: Ferhat Emil/Hakan Yılmaz: Bütçe Ortamının Kurumsal ve Politika Haritalaması (taslak) – Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından UNICEF için yapılan ve halen sürmekte olan Türkiye'de Sosyal Koruma Sistemleri ve Çocuk Bütçesi konulu araştırmanın parçası olarak.

Çocuk yoksulluğuyla mücadelede seçenekler: Çocukların sosyal yardımlarla ilgili tartışmaların dışında kalmaları kaygı verici bir durumdur. Bu anlamda sosyal politikalar konusundaki tartışmalar çok sınırlıdır ve bu tartışmalar da sosyal güvenlik sisteminin yüksek maliyeti (ödenekler ve sağlık sigortası), işsizlik ve istihdam olunabilirlik gibi konulara odaklanmaktadır. 2007 yılında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın çocuk yoksulluğuna karşı mücadele için bir ulusal stratejik plan hazırlaması konusunda anlaşmaya varılmıştır. AB ilkeleri doğrultusundaki bu plan, diğer hükümet birimleri, yerel yetkililer, sivil toplum, akademi, AB, UNICEF, ebeveynler ve çocuklarla birlikte yürütülecektir. Ulusal stratejik plan fikri, 2006 yılı Haziran ayında Ankara'da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve UNICEF'in desteğiyle gerçekleştirilen çocuk yoksulluğu ile ilgili bir konferansta doğmuştur. Böylece, çocuk yoksulluğu konusunun gündeme yerleştirilmesi ve gerekli girişimlerde bulunması beklenmektedir. Ancak, konuyla ilgili herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır. Mevcut sosyal yardım sistemi içinde çocuk yoksulluğuna karşı mücadelenin bir yolu, yukarıda sözü edilen UNDP raporunda da önerildiği gibi, SYDGM tarafından yönetilen KNT (koşullu nakit transferi) miktarının ve kapsamının artırılmasıdır. Bunun alternatifi, haklara dayalı sosyal transfer sistemidir. Bu kapsamda, koşullu veya koşulsuz çocuk yardımları, prim esasına bağlı olmayan sosyal güvenlik planı çerçevesinde SGK tarafından getirilebilir. Birçok Avrupa ülkesinde çocuk yardımları herkesi kapsamaktadır.

Gelir desteğine ek olarak çocuk yoksulluğu sorunu sektörel politikalarla da ele alınabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, sağlık ve sosyal hizmet sektörleri daha şimdiden çocukları veya dezavantajlı çocukları gözetim politikalarına sahiptir. Yoksullukla mücadele politikaları aynı zamanda erken dönem çocukluk (EDÇ) politikalarına da içselleştirilebilir – örneğin,

dezavantajlı çocuklara profesyonel çocuk bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetlerinde öncelik tanınması gibi. Erken çocukluk döneminin gelecekte eğitim ve iş olanakları açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurulursa, EÇG küçük çocukların miras olarak yoksulluğu devralmalarına karşı mücadelede ilk fırsatı sunmaktadır²².

Ek 1: Sosyal politika kurumları ve programları

Sosyal politika sorumluluğu değişik statülerde olmak üzere çeşitli kamu kurumları arasında paylaşılmaktadır. Bunların arasında yer alan sosyal güvenlik kurumları son dönemde Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) adı altında tek bir çatıda toplanmıştır. Bu kurumlar, emeklilik, hastalık ve maluliyet ödeneklerinden, dul ve yetimlere yapılan yardımlardan ve diğer kimi ödemelerden, ayrıca emekli, dul ve yetimleri ile faal çalışanlarının ve onlara bağımlı olanların (kamu görevlileri hariç) sağlık giderlerinden sorumludur. Sosyal güvenlik kurumlarının geliri faal üyelerinin ödedikleri primlerden oluşmaktadır ve açık da devlet bütçesinden kapatılmaktadır. Kurumların yaklaşık 1.2 milyon yaşlı, malul ve engelli, başka bir desteği olmayan kişiye sağladığı küçük yardımlar ise primlere bağlı değildir ve doğrudan devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Bütçe dışı İşsizlik Fonu (İF) istihdamla ilgili kimi sistemlerden sorumlu olup işsizlere işsizlik sigortası ödemelerini yapmaktadır. Ancak bu ödemeler sınırlı olup yalnızca daha önce kayıtlı istihdamda yer alanlara verilmektedir. İF hükümetten, işverenlerden ve çalışanlardan işsizlik sigortası primleri kesmekte ve böylelikle büyük bir fon biriktirmektedir. Biriken bu fon devlet tahvillerine yatırılmaktadır. Son dönemde hükümet bu fondan altyapı yatırımları gibi başka amaçlar için yararlanmaya başlamıştır.

Sosyal güvenlik kurumları dışında sosyal yardım ve hizmetler alanındaki başlıca kuruluş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'dür (SYDGM). SYDGM yönetimindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (SYDTF) ile iller ve ilçeler düzeyindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) ile sistem tamamlanmaktadır. Görece yeni sayılabilecek bu kurumlar ağının amaç ve faaliyetleri şunlardır: (a) dini bayramlar öncesinde muhtaç kişilere yiyecek yardımları, (b) ısınma amaçlı kömür dağıtımı (kömür devlete ait madencilik şirketlerinden temin edilmekte ve maliyet bütçeden karşılanmaktadır), (c) düşük kaliteli konutların onarımı ve yenilenmesinde yoksullara ayni ve nakdi yardım, (d) yoksul yerleşimlerde sıcak yemek veren aşevleri ve (e) mesleki eğitim ve iş yaratma gibi çeşitli alanlardaki projeler –HDK'lar ve meslek kuruluşları ile birlikte ve AB hibe fonlarından yararlanarak. 2010 Yılı Programına göre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kurumları 2007 yılında bu nitelikte toplam 1.4 milyar TL, 2008 yılında da 1.8 milyar TL yardımda bulunmuştur. Ayrıca, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kurumları koşullu nakit transferlerinden (KNT) de sorumludur. Bu yardımlar aşağıda belirtilen koşullarla yoksul annelere yapılmaktadır: (a) hamileyken ve sonra çocuğuyla birlikte düzenli tıbbi muayene olma veya (b) çocuklarını düzenli okula gönderme. İlk başlatıldığı 2003 yılından 2008 yılına kadar KNT programı Dünya Bankası Sosyal Riski Hafifletme Projesi çerçevesinde finanse edilmiştir. Transferler halen hükümet tarafından karşılanmaktadır SYDGM talep artıp vergi gelirleri düştüğü halde sistemin en azından 2013 yılına kadar sürmesini beklemektedir. SYDGM'ye göre sistemden 2008 yılında bir milyonu aşkın çocuk tıbbi muayene olarak,

²² Dünya Bankası'nın yakınlarda yayınlanan Avrupa ve Orta Asya Bölgesi İnsani Kalkınma Raporu ("Türkiye: Bir Sonraki Kuşağın Önündeki Fırsatları Artırmak – Yaşam şansları raporu" (Şubat 2010) halen düşük düzeyde olan EÇG yatırımlarına işaret ettikten sonra simülasyon yoluyla bu alana yapılacak kamusal yatırımların yoksullukla mücadelede büyük önem taşıdığı ve eşitsizliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasının önlenmesinde bu yatırımların işlevi ortaya konulmaktadır. Rapor, eşitsizliğin çeşitli boyutlarının kökenlerini ele alması, eşitsizliğin ana babadan çocuğa nasıl intikal ettiğini göstermesi, sağlık ve eğitim alanında yol açtığı düşük doğum ağırlığı, iyot yetersizliği, bodurluk, aşı eksikliği, eğitimde erişim kısıtlılığı ve okul başarısızlığı gibi sonuçlara işaret etmesi bakımından değerlidir.

yaklaşık 2 milyon çocuk da okula giderek yararlanmıştır. Okula giden çocuklara yapılan nakdi yardım ilkokula giden erkek çocuk için ayda 20 TL, ilkokula giden kız çocuk için 25 TL, ortaokula giden erkek çocuk için 35 TL ve ortaokula giden kız çocuk için 45 TL'dir.²³

Sosyal yardım ve hizmet programları olan diğer ulusal kuruluşlar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cezaevi Atölyeleri (Adalet Bakanlığı), İstanbul Yoksul Evi ("Dar-ül Aceze" - İçişleri Bakanlığı) ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü'dür (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı). Bir merkezi bütçe kuruluşu olan SHÇEK çocuk evleri ve çocuklara, ailelere, engellilere ve başkalarına sağladığı koruma hizmetleriyle hizmetlerle tanınmaktadır. SHÇEK ayrıca bakıcı ailelere ayni ve nakdi desteklerde bulunmakta, kurumlara yerleştirme yerine çocuklarına bakmaları için ailelere yardım sağlamaktadır. 2008 yılında aileleriyle veya akrabalarıyla kalan 23.808 çocuğa (konuma altına alma kakarı olsun olmasın) nakit destek sağlanmıştır. Bu desteğin maddi karşılığı hayli fazladır (Ocak 2009 itibarıyla ayda 230.32 TL). Özel bütçeli bir devlet kuruluşu olup bazı yan gelirleri de olan Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetiminde aşevleri ve bir de hastane vardır; yoksul, engelli veya işsiz kişilere, öksüz ve yetimlere aylık küçük yardımlarda bulunmakta, ortaöğretime devam edenlere burs vermektedir. Politikaların belirlendiği düzeyde ise Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Genel Müdürlüğü (ÖZİDA) de sosyal yardımlar alanında rol oynamaktadır. Nihayet, ana babaların gelir vergisi indirimlerinden ve analık/babalık izinlerinden yararlanabileceklerini eklemek gerekir. Ne var ki bu yardımlar mütevazı kalmaktadır ve ancak düzenli ücretli işi olanlar bunlardan yararlanabilmektedir.

Belediyeler ve (belediye sınırları dışında) il özel idareleri (İÖİ) de yoksullara yardımlarda bulunmaktadır. Hem belediyeler hem de İÖİ bu çerçevede özel ve kamusal vakıflarla işbirliği yapmaktadır. Yasal düzenlemeler, bu kurumları HDK'lar ve meslek kuruluşlarıyla da işbirliğine özendirilmektedir. Genel olarak uygulama şu şekildedir: Belediye başkanları veya vekilleri SHÇEK, SYDF ve mahalle muhtarlarını bir araya getirerek yardıma muhtaç aileleri belirlemekte, bu arada toplum gönüllüleri ve hayırseverler de bu alandaki saha çalışmalarına yardımcı olmakta, ticari kuruluşlardan ve hayırseverlerden destek almak için çalışmalar yürütmektedir. Yerel düzeyde sosyal yardımlar ve eşgüdüm şu gibi biçimler almaktadır: Ramazan aylarında toplu yemek çıkarma: gıda ve kömür yardımları (vergi indiriminden yararlanan "gıda bankaları"); özel durumlarda nakit yardımlar; okula giden çocuklara önlük, kırtasiye ve burs; yoksul veya görev başında şehit olan askerlerin ailelerine yardım; toplu sünnet veya düğünler; kullanılmış elbise pazarları; mesleki eğitim ve el sanatları kursları (Milli Eğitim Bakanlığı yaygın eğitim birimleriyle eşgüdüm halinde genellikle kadınlar için); aile planlaması ve aile içi şiddete karşı mücadele gibi konularda kurslar; mikro kredi; topluluk merkezlerinin ve diğer binaların inşası ve bakımı. Yerel yönetimlerce yapılan sosyal yardımların, kendi çıkarları için siyasal partiler veya diğer gruplarca düzenlendiği veya amaç dışı kullanıldığı şeklindeki düşünceler yaygındır. 2008 yerel yönetim seçimlerine uzanan süreçte yoksullara dağıtılanlar arasında dayanıklı tüketim malları da yer almıştır.

Eğitim ve sağlık alanlarındaki devlet politikalarının da yoksul ailelerin desteklenmesinde, özellikle daha geniş anlamdaki çocuk yoksulluğunun azaltılmasında veya hafifletilmesinde rol oynadığı söylenebilir. Ana çocuk ve topluluk sağlık hizmetleri ile devlet okullarında ilk ve ortaöğretim parasızdır (ancak hizmetlerin kalitesi yoksullar söz konusu olduğunda sınırlı veya değişken olabilmektedir). 2008 yılında sosyal güvenlik mevzuatında yapılan değişiklikler 0-18 yaş grubundan herkesi kapsayacak ücretsiz sağlık sigortası öngörmektedir. Sosyal güvenlik sistemi kapsamında olmayan yoksullar söz konusu olduğunda, bu kesim sağlık hizmetlerine son dönemde "yeşil kart" aracılığıyla ulaşabilmektedir. 2007 yılı sonu itibarıyla

²³ www.sydgm.gov.tr/tr/html/265/Sartli+Nakit+Transferi

yeşil kart yararlanıcılarının sayısı 9 milyon civarındadır. Bu sistem, SGK odaklı sosyal güvenlik sisteminin bir parçası olarak değiştirilmiş biçimiyle bugün de sürmektedir. Kapsanan kişilerin sigorta primleri devlet tarafından ödenmektedir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kurumları yukarıda sayılan yardımlar dışında ayrıca kimi sağlık ve eğitim harcamalarını da karşılamaktadır. Bunların arasında, sosyal güvenlik kapsamında olmayan engellilerin sağlıkla ilgili giderleri, engelli çocukların okullarına götürülüp getirilmesi, ders kitapları, okul üniformaları, kırtasiye, okullarda verilen yemekler ve yatılı eğitim yer almaktadır. Buna karşılık, yoksulların konut veya elektrik su gibi giderleri için sistemleştirilmiş genel yardımlar söz konusu değildir.

Reform çabaları

Hükümet, yardımların eşitlikçi dağılımı ve en muhtaç durumda olanlara ulaşma bakımından sosyal hizmet ve yardımlarda belirli sorunlar olduğunu kabul etmektedir. Bu sorunların varlığı ise, nesnel ölçüt ve standartların olmayışı, verilerin eksikliği, diğer kurumlarla sosyal sigorta kurumları arasında yetersiz işbirliği ve vasıflı personel kıtlığı gibi nedenlere bağlanmaktadır. 2010 Yıllık Programı, sosyal güvenlik alanındaki başlıca amaç ve hedefleri olarak şunları öngörmektedir: “sosyal güvenlik sistemi nüfusun tümünü kapsayan bir sisteme dönüştürülecek, toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılayacak, finansal sürdürülebilirliğe ve etkili işleyen kontrol mekanizmalarına sahip olacak ve kaliteli hizmetler verecektir”; ve “Sosyal yardımların ve hizmetlerin eşitlik, sosyal adalet, etkinlik ve etkililik ilkeleri doğrultusunda verilmesi için nesnel ölçütlerle bir tanımlama mekanizması oluşturulacak, sistem içindeki kurumlar arasındaki işbirliği ve eşgüdümle sosyal hizmetlere ve yardımlara ihtiyacı olan gruplar belirlenecektir. Hizmetlerin kalitesi sosyal hizmet ve yardım alanında vasıflı personel ihtiyacı karşılanarak yükseltilecektir.”

Program bu bağlamda bir dizi temel önlemin ayrıntılarını vermektedir. Bunlar: SHÇEK liderliğinde bir Sosyal Hizmetler Yasası taslağı hazırlanması; bu yasada “koruma, bakım, gelişme, destek ve yardım ihtiyacı olan kişilerin, ailelerin, grupların ve toplulukların” ihtiyaç duydukları sosyal hizmetlere ilişkin ilkelerin ve modellerin belirlenmesi; rehberlik ve izleme yöntem ve modellerinin ortaya konulması. Bir başka temel önleme göre Başbakanlık sosyal hizmetler ve yardımlarla ilgili çeşitli kurumların yetkililerinin, görevlerinin ve sorumluluklarının netleştirilmesine nezaret edecektir. Program, SYDTF çerçevesinde sosyal yardımlardan yararlanabilecek kişilerin belirlenmesinde kullanılan puanlama sisteminde iyileşme öngörmektedir; böylece Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kurumlarının yaptıkları her tür yardım bu ölçütlere tabi olacaktır. Diğer önlemler, ET altyapısında ve insan kaynaklarında iyileşmeler öngörmekte, sosyal hizmetlerin sunumuna yurttaşların gönüllü katılımını özendirerek çabalar düşünülmektedir. Bir başka yerde Program eğitim, sağlık ve sosyal koruma sistemlerine erişimin, bu sistemlerin etkililik ve kalitesinin maliyet etkin bir yaklaşımla güçlendirileceği belirtilmektedir.

Orta vadede, Hükümetin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma kurumları, SHÇEK ve SGK tarafından sağlanan sosyal yardımların konsolide edilmesi konusunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Hükümetin bu konudaki düşünceleri Sosyal Hizmetler Yasası tasarısıyla daha netlik kazanabilir.

Bu arada SYDGM yardımlarını daha rasyonel temellere oturtma, saydamlığını artırma yolundadır ve kapasitesini geliştirip bir sosyal yardım çağrı merkezi kurmayı planlamaktadır.

Ek 2: Sosyal koruma bütçesi

Geniş tanımıyla kamusal sosyal harcamaların GSYH'ye oranı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerinin yapısına göre ülkeden ülkeye önemli farklılıklar göstermektedir. Bu

oran Türkiye’de yüzde 17 civarında olup, AB ülkelerine göre hayli düşük kalmaktadır. Fransa ve İsveç gibi kimi Avrupa ülkelerinde bu oran yüzde 30’a yakındır ve OECD ülkeleri ortalaması da yüzde 20.5’tir²⁴. Hükümetin 2010 Yıllık Programına göre geniş anlamda sosyal harcamaların – eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları dahil- GSYH’ye oranı 2002 yılından bu yana artmaktadır²⁵. Asıl artış sağlık harcamalarında olmuştur, ancak sosyal güvenlik harcamaları da artmıştır. Kamunun sosyal güvelik harcamaları - eğitim ve sağlık ayrı- Türkiye’de GSYH’nin yaklaşık yüzde 8’idir. Bununla birlikte, bu harcamaların çok büyük bölümü, gelişmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi (ancak onlardan daha fazla olmamak üzere) emeklilik ve diğer ödemelere gitmektedir. Bu, halen görece genç bir nüfusa sahip ve nüfusun yüzde 31’ini çocukların oluşturduğu bir ülke için çarpıcı bir durumdur.

Kamu Sosyal Harcamaları
(GSYH’ya oran, yüzde)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 tah.	2010 hedef
EĞİTİM	3.5	3.3	3.3	3.2	3.1	3.2	3.4	3.8	4.0
SAĞLIK	3.7	3.8	4.0	4.0	4.1	4.1	4.5	5.0	5.0
SOSYAL GÜVENLİK	6.3	7.2	7.0	7.3	7.1	7.4	7.2	8.3	8.6
Emeklilik ve Diğer Harcamalar	5.6	6.4	6.3	6.5	6.4	6.7	6.5	7.5	7.7
Sosyal Yardımlar ve Ödemeler	0.2	0.3	0.3	0.4	0.4	0.4	0.5	0.7	0.8
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0.4	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3	0.2	0.1	0.2
TOPLAM	13.5	14.3	14.3	14.5	14.3	14.6	15.1	17.1	17.6

Kaynak: Yıllık Program, 2010

Refaha ve yoksullukla mücadeleye yönelik kamu harcamaları son yıllarda artmıştır. Ancak, yukarıda özetlenen kurum ve yardım biçimi çokluğuna karşın, genel olarak alındığında bütün bu harcamaların miktarı sınırlı kalmaktadır. Bunun nedeni, her birim yardımın ve desteğin miktarının düşük olmasıdır. 2010 yıllık programı “toplam kamusal sosyal yardım ödemelerinin” GSYH’ye oranını 2008 yılı için yüzde 0.94 olarak vermektedir. Bu oran 2007’de yüzde 0.96, 2006’da ise yüzde 0.83 yüzde idi 2006²⁶. Program şu hususu kabul etmektedir: “Sosyal koruma harcamalarının artmış olmasına karşın, yoksulluk, toplumsal dışlanmışlık ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi sorunlar sürmektedir.” Programa göre sosyal hizmetlere ve yardımlara olan ihtiyaç, göç, kentleşme, aile yapısındaki değişiklikler, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerden dolayı artmaktadır.

Ulusal kurumlarca yapılan sosyal yardım harcamaları (milyon lira)

		2006		2007		2008	
		Kişi	milyon TL	Kişi	milyon TL	Kişi	milyon TL
SSK	Yaşlı, malul, engelli yardımları	1,243,878	1,284,823	1,244,174	1,758,304	1,266,174	2,018,629
SHÇEK	Aynı ve nakdi yardımlar	27,319	41,000	28,681	48,255	30,909	59,300
Vakıflar	Yetim ve Engelliler	3,642	7,770	4,287	11,617	4,433	13,728
Gen.Md.	Yiyecek	81,850	61,442	149,130	98,261	149,530	98,005
	Vakıf Gureba Hastanesinde	4,055	491	6,020	568	5,268	726

²⁴ OECD Sosyal Harcama İstatistikleri

²⁵ Sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı 2007’ye göre 2008’de azalmıştır. Ancak, buna yol açan, aktif prim ödeyenlerle ilgili yeniden yapılanmadan gelen bir seferlik gelirlerdir.

²⁶ Bu gösterge, yaklaşık olarak, prim ödemeleri için sosyal sigortalar sistemine yapılan katkılar dışında, sosyal koruma için harcanan kamu kaynakları miktarına tekabül etmektedir. Bu toplama aynı zamanda sağlık harcaması sayılabilecek “yeşil kart” sistemi girmekte, ancak belediye harcamaları girmemektedir.

	Tedavi						
	İlk ve ortaöğretim bursları	3,000	351	5,000	2,002	10,000	4,555
Sağlık Bak.	Yeşil Kart	12,550,89	2,910,000	9,132,942	3,913,000	9,225,745	4,031,000
Milli Eğitim Bakanlığı	İlk ve ortaöğretim bursları	122,464	57,668	140,268	85,003	172,940	113,137
Yurtkur	Yüksek öğretim bursları	135,497	204,167	168,923	298,530	181,490	320,823
Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları (SYDGV)	Çeşitli	-	1,389,548	-	1,413,757	-	1,797,080
Belediyeler	Çeşitli	-	365,834	-	436,275	-	519,034
TOPLAM (GSYH %)		-	6,323,094	-	8,065,572	-	8,975,910
		-	0.83	-	0.96	-	0.94

Kaynak: Yıllık Program, 2010

Özel olarak ailelere ve çocuklara yönelik sosyal koruma harcamaları çok yetersizdir. OECD ülkelerindeki kamu sosyal harcamaları üzerine 2005 verilerine dayanılarak yapılan bir araştırmaya göre Türkiye toplam sosyal harcamalarının yalnızca yüzde 0.2'sini ailelere ayırırken (sağlık dahil, eğitim hariç) OECD ortalaması yüzde 9.7'dir²⁷. Türkiye dışındaki OECD üyesi ülkeler GSYH'lerinin yüzde 0.3 ile yüzde 3.8 arasında değişen bir bölümünü "nakit aile yardımları, hizmetler ve vergi kolaylıkları olarak ailelere harcamaktadır" ve ortalama yüzde 2.3'tür. Bu ölçü, yalnızca ailelere yönelik kamusal desteği yansıtmaktadır; örneğin çocuk yardımları ve ödenekleri, doğum izni ve ödenekleri ve çocuk bakım desteği gibi. Oysa Türkiye'nin bu alanda kayda değer programları yoktur. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden araştırmacılar BM'nin "Hükümet İşlevleri Sınıflandırması"nu (COFOG) kullanarak Türkiye'de sosyal harcamaları değerlendirmiştir. Bu yöntem sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve hizmetleri, amaçlarına ve yararlanıcılarına göre ayrı ayrı vererek sosyal koruma başlığı altında toplamaktadır. Gerek merkezi gerekse yerel yönetimleri kapsayan araştırma, Türkiye'de özel olarak ailelere ve çocuklara yönelik kamusal sosyal koruma harcamalarının GSYH'nin yalnızca yüzde 0.04'ü kadar olduğunu göstermektedir.

Kamunun Sosyal Güvenlik Harcamaları (GSYH'nin yüzdesi olarak)

	2004	2005	2006	2007	2008
Sosyal Sigorta	7.04	7.48	7.50	7.61	7.59
--hastalık ve malullük	0.07	0.08	0.08	0.09	0.13
--yaşlılık	5.31	5.65	5.64	5.71	5.64
--dul ve yetim	1.03	1.10	1.09	1.11	1.11
--aile ve çocuklar	0.03	0.03	0.03	0.04	0.04
--işsizlik	0.08	0.08	0.09	0.09	0.11
--konut	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
--sosyal dışlanma	0.24	0.30	0.30	0.31	0.32
--araştırma ve geliştirme	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Diğer	0.28	0.25	0.26	0.27	0.25

Kaynak: Ferhat Emil/Hakan Yılmaz: Bütçe Ortamının Kurumsal ve Politika Haritalaması (taslak)²⁸

²⁷ Immervoll, H, baskıda, "Minimum-income benefits in OECD countries. Policies and challenges (OECD ülkelerinde asgari gelir yardımları: Politikalar ve Sorunlar)" için bkz. D J Besharov (ed.), Poverty, Social Exclusion, and Income Dispersion: Measurement, Explanations, and Policy Responses (Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve Gelir Ayrışımı: Ölçüm, Açıklamalar ve Politikalar), Oxford University Press.

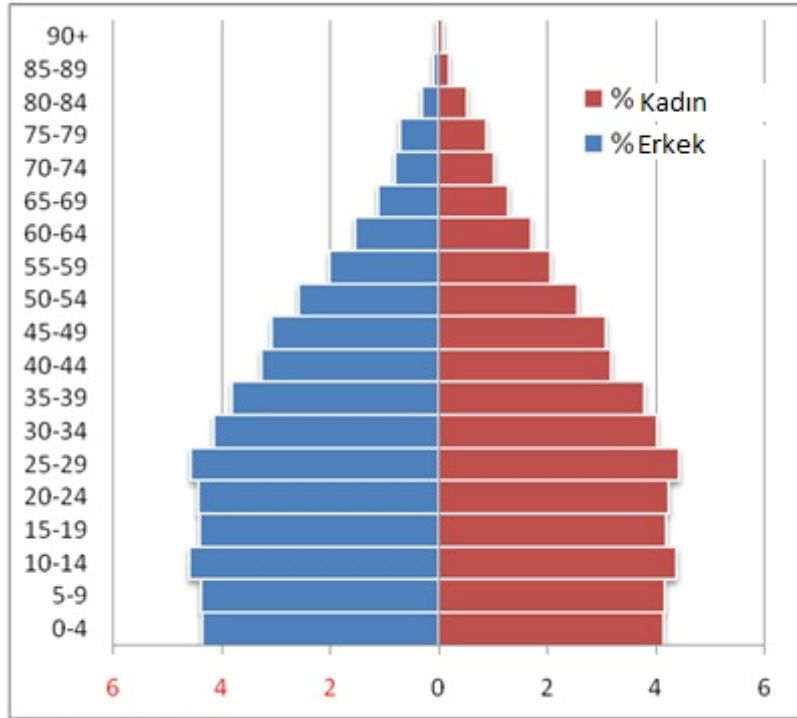
²⁸Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından UNICEF için yapılan ve halen sürmekte olan Türkiye'de Sosyal koruma Sistemleri ve Çocuk Bütçesi konulu araştırmanın parçası olarak.

Genel nüfusta çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Genç, yaşlanan nüfus: 2009 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin nüfusu 72.561.312'dir²⁹. On yıllar süren hızlı artışın sonrasında 1990'lardan bu yana doğurganlıkta görülen azalma ile birlikte yıllık nüfus artış hızı, Avrupa standartlarına göre hala yüksek olmakla birlikte, 2000 yılındaki yüzde 1.7'lik düzeyden yüzde 1.3-1.4'e düşmüştür³⁰. 2006 yılı tahminlerine göre yaşam beklentisi kadınlar için 75.3, erkekler içinse 71.1'dir³¹. Nüfus hala gençtir; ortalama yaş kadınlarda 19'un biraz üzeri, erkeklerde ise 28'dir. 0-14 yaş grubundaki nüfus toplam nüfusun yüzde 26'sını oluşturmaktadır. Oysa AB nüfusu içinde bu yaş grubunun payı yaklaşık yüzde 16'dır.³² Yaklaşık 22.6 milyon kişi veya nüfusun yüzde 31.1'i BM tanımına göre çocuk, başka bir deyişle 18 yaşın altındadır³³. Bununla birlikte, yukarıda sözü edilen eğilimler nüfusun giderek yaşlanmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu eğilimlerin süreceği varsayılırsa, nüfus içindeki çocuk oranı önümüzdeki yıllarda önemli ölçüde azalacak, buna karşılık çalışma çağındaki yetişkinlerin oranı artacaktır. Nüfus bileşimindeki değişim daha şimdiden görünür durumdadır ve nüfus piramidinin alttaki dilimi küçülmektedir. 0-4 yaş grubundaki çocukların sayısı 5-9 yaş grubundakilerden daha az, 5-9 yaş grubundakilerin sayısı da 10-14 yaş grubundakilerden daha azdır.

Yaş gruplarına ve cinsiyete göre Türkiye'de nüfus (toplam nüfusun %'si)

Kaynak: Türkstat

²⁹ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden (ADNKS) hareketle Türkiye İstatistik Kurumu. Nüfusun yaş bileşimi doğrultusunda kadın sayısı erkek sayısından biraz daha azdır ve nüfusun yüzde 49.7'sini kadınlar oluşturmaktadır.

³⁰ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden (ADNKS) hareketle Türkiye İstatistik Kurumu nüfus artış hızını 2008'de %1.31, 2009'da ise % 1.45 olarak belirlemiştir.

³¹ Türkstat.

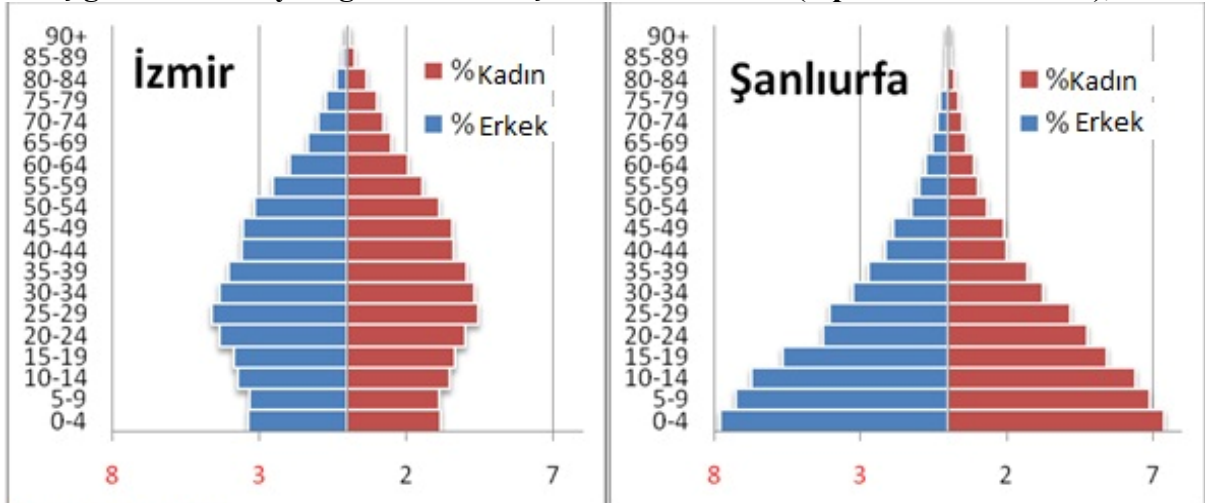
³² Eurostat, Nüfus: Ana tablolar, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/sayfa/portal/population/data/main_tables, erişim tarihi: Ağustos 2009.

³³ Oran kentsel alanlar için yaklaşık yüzde 30.5, kırsal alanlar içinse yüzde 33'ün biraz altındadır.

Elverişli dinamikler: 2025 yılına kadar olan dönem Türkiye için sıkça “demografik fırsat penceresi” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu dönemde, başarılı eğitim ve istihdam politikalarıyla sosyoekonomik kalkınma sürecinin hızlanabileceği düşünülmektedir. Gene aynı dönemde çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki artacak, buna karşılık bağımlılık oranı düşecektir. 2025’ten sonra ise, bu kez 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı artacağından bağımlılık oranı gene yükselecektir. Daha kısa vadede, küçük çocuk sayısındaki görece azalmayla Türkiye’nin kız ve erkek çocukların sağlık ve gelişmeleri için kullanabileceği kamusal ve özel kaynakları artırması mümkün olacaktır – bu dönem çocukların gelecekteki yaşamları açısından belirleyici önemdedir. Başka bir deyişle, artık kaynakların ailelere veya eğitim gibi hizmetlere dilim dilim yayılmasına gerek kalmayacaktır. Kuşkusuz, bu fırsattan azami yararlanabilmek için iyi politikalar geliştirmek gerekmektedir. Ergenler ve gençler açısından durum henüz çok elverişli değildir. Bu yaş gruplarından erkekler ve kızlar kalabalık kohortlar oluşturmaya devam etmektedir. Bu kuşağın pek çok üyesi için ana baba özeni ve hükümet kaynakları henüz sınırlı olabilir; kendini geliştirme, eğitim ve iş olanakları da öyle olabilir. Gene de bugün bu kuşak yetişkinler olarak gelecekteki yaşamlarının, önemli risklerle karşılaşacakları bir dönemin şekilleneceği yılları yaşamaktadır.

Bölgesel farklılıklar: Doğurganlıktaki düşüş, nüfus artışı ve nüfus içinde küçük çocukların oranı, önemli coğrafi farklılıklar göstermektedir. Tüm bölgelerde düşmekle birlikte doğurganlık kimi yerlerde başka yerlere göre çok daha yüksektir. Demografi ve Sağlık Araştırması için belirlenen beş geniş coğrafi bölge arasında en yüksek doğurganlık hızı 3.26 ile doğudadır ve diğer bölgelerde bu hız 1.73 ile 2.20 arasında değişmektedir.³⁴ Daha küçük bölgeler, iller veya ilçeler bazında ayrıştırılmış veriler de bir kez daha büyük farklılıklar göstermektedir. Başka bir deyişle, ülkede kimi bölgelerde ve toplum kesimlerinde nüfus artışı hızlıdır, ortalama yaş düşüktür ve nüfusun tamamına göre çocuk sayısı hayli fazladır – ki bu durum ailelerin, toplumların ve yetkililerin kaynakları üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Güneydoğu’da ve kimi Doğu illerinde 18 yaşından küçüklerin toplam nüfus içindeki payı yüzde 40-50 iken batıdaki kimi küçük illerde bu oran yüzde 20-25’e inmektedir.

Yaş grubu ve cinsiyete göre İzmir ve Şanlıurfa’da nüfus (toplam nüfusun %’si), 2009

Kaynak: Türkstat

Göç: Kritik bir başka demografik olgu da özellikle kırsal alanlardan büyük kentlere olmak üzere iç göçtür. Günümüzde kentli nüfus toplam nüfusun dörtte üçünü oluşturmaktadır. Oysa

³⁴ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

1980 sayımında bu oran yalnızca yüzde 44 idi.³⁵ Türkiye'deki hanelerin yaklaşık yarısı doğduğu köyde veya kasabada yaşamamaktadır. 15 ile 19 yaşlar arasında olanların yüzde 38'i yaşamlarında en az bir göç deneyimi yaşamıştır. Kentsel alanlara yerleşme uzun vadede daha iyi sosyal hizmetlerden yararlanmayı sağlayabilir, ancak kısa vadede okullar ve çocuklara yönelik diğer hizmetler dahil olmak üzere altyapı ve hizmet sunumu nüfus artış hızına ayak uyduramayabilir. Bu arada aileler ve çocuklar kentsel ortamlara bir süre içinde alışabilmekte, hizmetlere nasıl erişileceğini ve risklerin nasıl göğüsleneceğini öğrenmeleri zaman almaktadır. Yoksul göçmen aileler “gettolardaki” yaşamlarını sürdürebilmektedir. Çocukları çalışmak zorunda kalabilmekte, okullarında başarısız olabilmekte veya zamanlarının büyük bölümünü sokaklarda geçirebilmektedir. 1986 ile 2005 yılları arasındaki dönemde, genellikle Güneydoğu Anadolu'nun kırsal yörelerinden güvenlik nedenleriyle Türkiye'nin doğusundaki, güneydoğusundaki ve güneyindeki kentlere göçmek durumunda kalan tahminen 1.1-1.2 milyon kişi söz konusu olduğunda tüm bu olguları sıkça gözlemek mümkündür³⁶. Günümüzde kentlerde yaşamakta olan yoksul toplulukların bir bölümü bu özel nüfus kayması sonucunda ortaya çıkmıştır. Durumu hafifletmeye yönelik çabalardan biri, halen sürmekte olan, AB finansmanlı İçGöç Entegrasyon Projesi'dir (İGEP). Söz konusu proje, bir HDK konsorsiyumu tarafından ve danışmanlarla birlikte İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa kentlerinde sürdürülmektedir. Göç süreçlerinin bugün yavaşladığı söylenebilir; böylece, sosyal bütünleşme ve hizmet sunumu açısından belirli fırsatlar ortaya çıkmaktadır – ayrıca, gene bu sayede dikkatler bu kez köylerinde veya diğer az gelişmiş yörelerde “bırakılanlara” yönelmektedir. Ne var ki, bu göçmenler nüfusun daha yerleşik diğer kesimlerine göre farklı sosyal özelliklerini halen sürdürmektedir ve kırdan-kente, Doğudan-Batıya göç için henüz ciddi bir alan vardır.

Kültürel çeşitlilik: Nüfusun, çocukların yaşamı ve refah adına sergilenen tüm çabaları etkileyebilecek bir başka özelliği de etnik ve dinsel çeşitliliktir. Yalnızca çok küçük Rum Ortodoks, Musevi ve Ermeni toplulukları resmen azınlık olarak tanınırken, ortada geniş bir kültürel çeşitlilik bulunmaktadır. Farklı kaynaklara göre nüfusun yüzde 10 ile 23 arasında değişen bir bölümü Kürt'tür. Kürtler, birçok doğu ve güneydoğu ilinde nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ayrıca belli başlı kentlere son zamanlarda göçenlerin de önemli bir bölümü Kürtlerdir. Dolayısıyla, çoğu durumda, ekonomik dezavantajlılık ile Kürt etnisitesinin örtüştüğü görülmektedir³⁷. Kürtlerden bir bölümü, özellikle kırsal kesimdeki Kürt kadınlar ve çocuklar Türkçeyi iyi bilmemektedir. Kürtlerin özel toplumsal ve kültürel hakları, bu arada devlet dairelerinde ve kamusal alanda Kürtçenin kullanımı konusu gündemdedir ve Kürtçe yayına bir ölçüde izin verilmektedir. Diğer kültürel unsurlar arasında ise Çerkezler, Araplar, Lazlar ve Süryanileri saymak mümkündür.

Kent ortamlarında Roman çocuklar

Romanlar, Türkiye'nin çeşitli kentlerinde kent yoksullarının bir bölümünü oluşturmaktadır. Toplam sayıları 0.5 ile 2.5 milyon arasında tahmin edilmektedir. Romanların büyük çoğunluğu yerleşik yaşam sürdürmektedir. Genel olarak, sağlıksız konutların yoğunlaştığı kent mahallelerinde yaşamaktadırlar; ancak, toplumsal dayanışmaları sürmektedir. Diğer yoksul çocuklar gibi Roman çocukların yoksulluğu da ailelerin kalabalık oluşu gibi nedenlerle artmaktadır. Birçok örnekte, ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla Roman çocukların – genellikle sokaklarda- çalıştıkları veya çalışmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Roman çocukların kimi başka dezavantajları da vardır. Bu kesim içinde çocukluk kavramı zayıftır ve gerek çalışma yaşamına atılma gerekse evlilik geleneksel olarak erken yaşlarda meydana gelmektedir. Romanlar kamu idaresinden uzakta kalmayı tercih etmektedir ve bu da Roman çocukların nüfus kaydı, okula zamanında kayıt,

³⁵ Türkstat.

³⁶ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Göç ve Yerinden Edilen Nüfus Araştırması, 2006

³⁷ Bu paragrafta yer alan bilgiler, kısmen, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu'ndan alınmıştır. Unutulmuş mu, Asimile mi Olmuş? Türkiye'nin Eğitim Sisteminde Azınlıklar, 2009.

bağışıklama ve temel sağlık hizmetleri gibi bir takım imkan ve hizmetlerden yoksun kalma riskini beraberinde getirmektedir. Roman aileler örgün eğitimin sağlayacağı yararlarla ilgili pek az deneyime sahiptir ve buna önem vermeyebilmektedir. Eğlence sektörü dışında başarılı rol modellerine sahip değillerdir. Çalışma koşulları ise alkol ve uyuşturucu bağımlılığı riskini artırmaktadır.

Topluma dahil olmak istediklerinde – eğitimde ve istihdamda – Romanlar ve çocukları ayrımcılık engeliyle karşılaşabilmektedir. Türkçe *çingene* sözcüğü pek çok negatif çağrışıma sahiptir.

Bugün Roman dernekleri sorunlarına dikkat çekmek için aktif bir çaba içindedir. İstanbul'un Sulukule semtindeki kentsel dönüşüm projesi özellikle dikkat çekmiştir. Mart 2009'da Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) ve Edirne Roman Derneği (EDROM) hükümete uluslararası Roman Kapsama Onyılı'na katılmak için başvuruda bulunması çağrısı yapmıştır. Böyle bir katılımın gereği, Roman topluluğun sorunlarının çözümüne yönelik bir planın benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Bu alanda bir dizi gelişimin ardından Başbakan 14 Mart 2010'da İstanbul'da geniş bir Roman topluluğa hitap etmiştir.

Kaynaklar: Edirne Roman Derneği /Avrupa Roman Hakları Merkezi/Helsinki Helsinki Yurttaşlar Topluluğu: Buradayız! Türkiye'de Romanlara Karşı Ayrımcı Dışlama ve Roman Hakları için Mücadele, 2008.

Aile yapısı: Türkiye'deki çocukların çoğunluğu iki yetişkini olan hanelerde yaşamaktadır. Çocukların yaklaşık yüzde 70'i anne ve babalarıyla birlikte çekirdek ailelerden gelmektedir. Çocukların yüzde 25'inin ise, genel olarak üç kuşağın bir arada olduğu geniş ailelerde yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu tür geniş aileler kırsal kesimde daha yaygındır. Geri kalan kız ve erkek çocuklar bir ebeveynle birlikte yaşamaktadır.³⁸ Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki çocukların, tek ebeveynli ailelerin daha yaygın görüldüğü diğer Avrupa ülkelerindeki çocuklara göre daha talihli oldukları söylenebilir³⁹. Aile yapısındaki – net ve uygun biçimde tanımlandığında- farklılıkların Türkiye'deki çocuklar üzerindeki etkileri konusunda elde bilimsel pek az bilgi vardır. Bununla birlikte, Türkiye'deki hanehalkı araştırmaları temelinde yapılan regresyon analizleri, yalnızca annenin olduğu hanelerde yaşayan çocukların, özellikle de kızların zorunlu eğitim söz konusu olduğunda bile eğitime erişimde ciddi biçimde dezavantajlı olduklarını göstermektedir⁴⁰.

Aile büyüklüğü: Türkiye'de birkaç milyon çocuğun geniş ailelerde yaşadıkları için dezavantajlı oldukları söylenebilir. Yapılan tahminlere göre çocukların yüzde 80-85'inin en az bir erkek veya kız kardeşi vardır yaklaşık dörtte biri de ikiden fazla kardeşe sahiptir. Yukarıda değinilen aile yapısı verileri ile birleştirildiğinde bu durum, Türkiye'de çocukların çoğunluğunun (tahminen yaklaşık yüzde 65'inin) en fazla beş üyeli hanelerde yaşadığını göstermektedir.⁴¹ Bu oran, çocukların çoğunluğunun ana babalarından yeterli özeni, bakımı ve kaynağı bulabilecekleri anlamına gelmektedir. Buna karşılık, çocukların geriye kalan üçte birlik bölümü bunlardan birinden yoksun kalma gibi büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Dahası, çok sayıda kardeşten biri olmak (daha kalabalık hanelerde yaşamak) genellikle başka dezavantajlılık kaynaklarıyla, örneğin ekonomik ve coğrafi eşitsizlikler ve ana babanın düşük eğitim düzeyi gibi etmenlerle örtüşmektedir. Örneğin, 2008 Demografi ve Sağlık Araştırmasına göre, ülke çapında hanelerin % 16'sından fazlası beşten, %3.2'si de dokuzdan fazla üyeye sahipken, bu oranlar kırsal kesimde sırasıyla %24 ve %6.6'ya çıkmaktadır. Bunun

³⁸ Dr. Sezgin Polat tarafından bu analiz için Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 verileri kullanılarak hesaplanmıştır (Galatasaray Üniversitesi).

Araştırma çocukları yaşlarına göre değil hane içindeki konumlarına göre tanımlamaktadır.

³⁹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2008 Demografi ve Sağlık Araştırması 'na göre Türkiye'de çocukların yüzde 93'ü annesi-babasıyla kalmaktadır. Diğer ebeveynin ölmesi, ayrılık veya boşanma gibi nedenler sonucunda tek ebeveynle (genellikle anne) kalan çocuk oranı yüzde 5'tir. Çocukların yüzde 2'si de bakıcı aile yanındadır (çoğu durumda kendi anne babaları olmasına karşın)

⁴⁰ Eğitimde Reform Girişimi (ERG): Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler, 2009.

⁴¹ Dr. Sezgin Polat tarafından bu analiz için Hanehalkı İşgücü Araştırması 2008 verileri kullanılarak hesaplanmıştır (Galatasaray Üniversitesi).

yanında, ilkokul eğitimi bile olmayan kadınlar arasında ortalama doğurganlık 3.8 iken, 8 yıllık temel eğitimi görenler arasında 1.39'üa düşmektedir⁴².

Hanehalkı araştırma verileri, Türkiye'deki çocukların yüzde 18'inin hiç kardeşi olmadığını göstermektedir – muhtemelen, özellikle daha eğitilmiş ana babalar arasında artmakta olan bir eğilim. Tek çocuk durumunda olmak ise ana babanın aşırı titizlenmesini ve koruyuculuğunu da beraberinde getirmekte, kardeş olmayınca kimi öğrenme deneyimlerinden de yoksun kalma gibi bir durum da ortaya çıkmaktadır. Diğer ülkelerdeki kanıtlar karışık mahiyette iken,⁴³ Türkiye koşullarında çocukların durumuyla ilgili daha akademik içerikli çalışmalara gerek olduğu söylenebilir. Aynı yaşlardaki çocukların bir araya gelebilecekleri, örneğin gündüz bakım ve okul öncesi eğitim kurumları gibi sosyal ortamlar, kardeşi olmayan çocuklar açısından özellikle önemli olabilir.

⁴² Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

⁴³ Ruut Veenhoven ve Maykel Verhouten, *The Well-Being of Only Children (Yalnızca Çocukların Esenliği)*, Adolescence, Vol. 24, No. 93.

Çocuk yaşatma, beslenme ve sağlık

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Çocukların yaşam ve sağlık hakkı: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme, tüm çocuklar açısından, sağlık konularına büyük önem vermektedir. Sözleşme'nin 6'ncı maddesi tüm çocukların yaşama hakkı olduğunu belirtmektedir. Hükümetler, çocukların yaşama ve mümkün olan en ileri düzeyde gelişme hakkını güvence altına almak durumundadır. 24'üncü madde her çocuğun ulaşılabilir en yüksek yaşam standardına ulaşma hakkını öngörmektedir. Sözleşme, bebek ve çocuk ölüm hızlarını azaltma, tüm annelere doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri ulaştırma, önleyici sağlık hizmetleri sunma ve sağlık, beslenme ve çevre sağlığı gibi konularda bilgiye erişim ve kazaların önlenmesi gibi konulardaki ihtiyaçlara özel olarak değinmektedir.

Doğum kaydı, kaydettirmeme ve geç kayıt

2008 yılında beş yaşından küçük çocukların yüzde 6'sı nüfusa kaydettirilmemişti. 2003 yılında ise bu oran yüzde 16 idi⁴⁴. Bununla birlikte nüfusa kaydedilmemiş beş yaşından küçük çocukların yüzdesi kırsal alanlarda yüzde 8, doğu illerinde yüzde 11 ve anneleri ilkokulu bitirmemiş çocuklar arasında da yüzde 14 gibi yüksek düzeylerde. Bu çocukların bir bölümü nüfusa hiç kaydettirilmeyebilir, diğerlerinin nüfus kaydı ise ilkokula başlarken, askere giderken veya evlenirken yaptırılabilir. Nüfus kaydının olmaması çocuğu ve ana babasını sağlık hizmetlerinin ve sosyal yardımların dışında bırakmaktadır. Nüfus kaydı olmayan bir çocuğun herhangi bir okul belgesi alması mümkün değildir. Geç kayıt, yaşı da yanlış yazılmasına yol açabilmekte, bu da okulda akranları olmayanlarla aynı sınıfta okuma veya askere alınmada yaşı gözetenilmesi gibi durumlara neden olabilmektedir. Nüfus kaydına ilişkin sorunlar aynı zamanda çocuk işçiliği ve erken evlenme gibi sorunlara da katkıda bulunmakta, ayrıca her tür izleme ve istatistik çalışmayı engellemektedir. Çocukların nüfusa kaydettirilmemesinin veya geç kaydettirilmesinin nedenleri arasında, kırsal ve gezici kesimlerin nüfus idarelerine ulaşma güçlüklerinden, bu konudaki bürokratik işlemlerden haberdar olunmamasından veya bunlara güvenilmemesinden söz edilmektedir. Ayrıca, çocukların ana babaları tarafından terk edildikleri, ana babanın evli olmadıkları veya evlilik yaşına gelmeden evlenmiş olmaları gibi durumlar da kayıt işlemini engelleyebilmektedir. Suça karışan veya kendilerinin de nüfus kayıtları olmayan ana babalara sahip çocuklar da nüfusa kaydedilmeyebilmektedir. 2006 yılında kabul edilen nüfus kayıt hizmetleriyle ilgili yeni bir yasa kayıt sürecindeki rol ve sorumlulukları bir düzene bağlamıştır. 2008 araştırma verileri, kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte bu önlemlerin kayıt ettirmeme ve geç kayıt durumlarını azalttığını göstermektedir. Bebek bekleyen kadınlara ulaşmaktan nüfus kayıt dairelerinin çalışma biçimlerine kadar bir dizi alanda alınabilecek yeni önlemlerle daha ileri düzeyde izleme, sorunun bütünüyle ortadan kaldırılmasını sağlayabilir.

Bebek ve çocuk ölümleri: Yaşamlarını yitiren bebek ve küçük çocuk sayısı beş yılda bir yapılan Demografi ve Sağlık Araştırmalarına göre (DHS)⁴⁵ son yıllarda önemli ölçüde azalmıştır. Bebek ölüm hızı (yaşamın ilk yılında meydana gelen ölümler) 2003 yılında 1000 canlı doğumda 29 iken 2008 yılında 17'ye düşmüştür. Bu arada beş yaşından küçükler ölüm hızı da 1000 canlı doğumda 37'den 24'e inmiştir. Bebek ve çocuk ölüm hızlarındaki bu keskin düşüşe karşın ölümler Avrupa standartlarına göre hala çok yüksektir. Türkiye kişi başına gelir düzeyi açısından dünyada 54'üncü sırayı alırken, beş yaş altı çocuk ölümlerinde 100'üncü sıradadır (Gelişmiş ülkelerde 1000 canlı doğumda olmak üzere bebek ölüm hızı ortalaması 5, beş yaşından küçükler ölüm hızı ortalaması ise 6'dır).⁴⁶ Daha önceki azalmalarda da olduğu gibi bebek ve çocuk ölümlerindeki bu azalma, kısmen, yükselen gelir, annelerin daha iyi eğitim almaları, doğurganlıktaki azalma ve kentleşme gibi sosyoekonomik değişimler sonucu gerçekleşmiştir. Azalmada aynı zamanda sağlık hizmetlerindeki

⁴⁴ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

⁴⁵ Buradaki ve sonraki paragraflardaki veriler, aksi belirtilmediği sürece, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Demografi ve Sağlık Araştırması 2008'den alınmıştır.

⁴⁶ UNICEF: Dünya Çocuklarının Durumu, 2010

iyileşmenin de payı vardır. Örneğin DHS 2008'e göre annelerin yüzde 92'si doğumdan önce etkili tıbbi yönlendirme ve bakım aldıklarını yüzde 91'i de doğum sırasında gene tıbbi yardım gördüklerini belirtmiştir. Gebelik ve çocukluk döneminde izleme kısmen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen küçük miktarlardaki koşullu nakit transferleriyle artmıştır. 2008 yılında 1 milyondan fazla çocuk bu programdan yararlanmıştır⁴⁷. Daha fazla ilerleme sağlanması için, çalışmaların durumu en kötü olan bölgelerde, illerde ve ilçelerde yoğunlaştırılması gerekebilir (aşağıya bakınız). Ayrıca, bebek ölüm hızını 2015 yılına kadar 10'a indirmeyi hedefleyen Sağlık Bakanlığı neonatal döneme (doğumu izleyen ilk 28 gün) odaklanmak gerektiğini iyi bilmektedir; çünkü bu dönem söz konusu olduğunda sağlanan ilerleme postnatal dönemde sağlanan ilerlemeye göre geri kalmıştır. Bu çerçevede gerçekleştirilen veya halen sürmekte olan çabalar, sağlıkçıların neonatal dönem ve yeniden yaşama döndürme üzerine eğitim almalarını ve hastaneleri yoğun bakım birimlerine yatırım yapılmasını da içermektedir. Bebek ve çocuk ölümlerinin ve bunların azaltılmasına yönelik programların titiz biçimde izlenmesi, gelecekteki politikaların belirlenmesi açısından da yararlı olacaktır. Bebek ve çocuk ölümlerine ilişkin verilerin doğum ağırlığı itibarıyla ayrıştırılması gerekmektedir.

Bodurluk ve kavrukluuk: Türkiye'de bodurluğa maruz çocukların oranında tedrici bir azalma gerçekleşmiştir. Bodurluk, çocuğun yaşına göre kısa kalmasıdır ve bu da kronik malnütrisyonun bir belirtisidir. Türkiye'de beş yaşından küçük olup bodurluğa maruz çocuk yüzdesi 1998'de 16,0 iken 2003'te 12,2'ye, 2008'de de 10,3'e düşmüştür. İleri derecede bodurluk söz konusu olduğunda ise bugün oran yüzde 3,2'dir. Bu durumda Türkiye'de bodurluk, aşağı yukarı aynı kalkınmışlık düzeyinde olan, büyük nüfuslu ve çeşitlilik içeren ülkelere göre daha az yaygındır. Örneğin bu oranlar Rusya'da yüzde 13, Meksika'da yüzde 13, Tayland'da ise yüzde 12'dir⁴⁸. Malnütrisyon çocuğun yaşam şansının, fiziksel sağlığının ve yapısının ötesinde bilişsel gelişimini de olumsuz etkiler⁴⁹. Türkiye'de beş yaşından küçükler arasında kavrukluuk yüzde 1'in altındadır. Kavrukluuk ise, çocuğun vücut ağırlığının boyuna göre az olmasıdır. Bu gösterge de uluslararası standartlara göre düşüktür, ancak gene de beş yaşından küçükler arasında 55 bin çocuğun akut beslenme yetersizliğine maruz olduğunu belirtmek gerekir.

Anne sütü: Türkiye'de hemen her çocuk bebeklik döneminde bir süre emzirilmiştir. Bu da çocuğun yaşamı boyunca , sağlıklı olma ve iyi bir duygusal ve bilişsel gelişim gösterme şansını artırmaktadır. DSA 2008 yılı için emzirilme oranını yüzde 98,5 olarak belirlemiştir. Ancak, ideal olan, bebeklerin 6 ay süreyle yalnızca anne sütüyle beslenmeleridir. Son beş yıl içinde altı aylıktan küçük olup yalnızca anne sütü alan bebeklerin oranı iki kat artarak yüzde 40'a çıkmıştır. Bu durumun yansıttığı duyarlılık artışı en azından kısmen Bebek Dostu Hastane girişimine ve UNICEF'in de desteklediği Sağlık Bakanlığı'nın diğer girişimlerine bağlanabilir. Belirli bir dönem yalnızca anne sütüyle besleme açısından Türkiye bugün dünya ortalamasına yaklaşmıştır. Ancak, 2 aylıktan küçük çocukların beşte biri hazır mamalarla beslenmekte, 4-5 aylarda da yalnızca anne sütüyle beslenen bebeklerin oranı dörtte birin altında kalmaktadır. Bebek dostu hastanelerin tam izlemesiyle ve ulaşılması güç durumlara ulaşma çabalarını sürdürerek bu alanda daha fazla ilerleme kaydedilmesi mümkündür. Ne yazık ki, bebek mamalarının pazarlanmasıyla ilgili olup ilk kez 2002 yılında hazırlanan

⁴⁷ Türkiye'de bebek ölüm hızının düşmesi ve bunun nedenleri ile ilgili bir durum araştırması Sağlık Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve UNICEF tarafından hazırlanmakta olup yakında tamamlanacaktır.

⁴⁸ UNICEF: Dünya Çocuklarının Durumu, 2009

⁴⁹ www.unicef.org/nutrition

kurallar, AB'ye uyum meseleleri, bebek maması üreticilerinin lobi faaliyetleri ve hükümetin kararsızlığı gibi nedenlerle henüz kabul edilmemiştir⁵⁰.

Mikronütriyenler: Sağlık Bakanlığı, anne sütüyle beslemeye yönelik desteğe ek olarak çeşitli başka politikalar da izlemektedir ve zaman zaman UNICEF'in de desteğinde yürütülen bu çalışmalar iyot, demir ve D vitamini eksikliklerinin giderilmesine yöneliktir. İyot yetersizliği, Türkiye'de çocuklar arasında yaygın görülen zihinsel ve psikomotor geriliğin başlıca nedenidir. 2003 yılında hanelerin yüzde 70'i iyotlu tuz kullanırken bugün bu oran yüzde 85'in üzerindedir. Buna karşılık kırsal hanelerin yüzde 29'u bugün de iyotsuz tuz kullanmaktadır. Çocuklar arasında demir yetersizliği 2000'li yılların başında yüzde 30 oranında yaygınken, Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2006-2007'de bu oran yüzde 8'e inmiştir. Bu gelişme, tüm bebeklerin demir yetersizliği açısından kontrol edilmesini, 4-12 aylık bebeklerde demir takviyesi yapılmasını ve demir yetersizliği olanların tedavi edilmesini öngören bir programla birlikte sağlanmıştır. Unun demirle zenginleştirilmesi uygulaması yaygınlaşmıştır ve zenginleştirilmiş unun en yoksul ve en ücra kesimdekilere ulaşmasını sağlamak amacıyla iyotlu tuzda olduğu gibi bunun da zorunlu hale getirilmesi gündemdedir. Bununla birlikte anemi insidansı konusunda daha fazla veriye ihtiyaç vardır. Bu arada, D vitamini yetersizliğini gidermek için de benzer bir program uygulanmaktadır.

Bağışıklama ve hastalıkların azaltılması: DSA'ya göre, 12-23 aylık çocukların yüzde 74'ü tam olarak bağışıklanmış durumdadır; oysa bu oran 2003 yılında yüzde 54'te kalıyordu⁵¹. Ücra yerlerdeki nüfus kesimlerine ulaşma gibi kimi sorunlara karşın bağışıklama oranları tedricen artmış ve bağışıklama politikalarının kapsamı genişletilmiştir. Türkiye 2002 yılından bu yana çocuk felcinden arınmıştır. 2003-2005 döneminde uygulanan Ulusal Kızamık Aşısı Kampanyası Sağlık Bakanlığı'na göre yüzde 95 kapsama ile sonuçlanmıştır. Böylece kızamık aşısında kapsama oranı sanayileşmiş ülkelerle aynı düzeye gelmiş, bebeklerin tamamı bu hastalığa karşı aşılanmasını öngören Binyıl Kalkınma Hedefi gerçekleştirilebilir duruma gelmiştir. Annelerde neonatal tetanosun ortadan kaldırıldığı 2009 yılında teyit edilmiştir.

Gelişim engelli küçük çocuklar⁵²

Çocuklarda gelişim güçlükleri başlıca sağlıksızlık nedenidir ve bu durum ülkelere ve toplumlara ekonomik ve sosyal anlamda yük getirmektedir. Tüm ülkelerde her on çocuktan en azından biri, kendisini engellilik riskiyle karşı karşıya bırakan gelişim güçlükleriyle karşılaşmaktadır. Psikososyal yoksunluk, malnütrisyon, demir ve iyot yetersizliği gibi sıkça karşılaşılan sorunların daha hafif engellilik durumlarına yol açtığı ve örneğin otizm gibi ağır engelliliğe nadiren, 150 çocukta bir neden olduğu düşünüldüğünde, çocukluk dönemi engellilik oranlarının Türkiye'de çok yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla, çocukluk dönemindeki engellilikler söz konusu olduğunda, yaygınlığın tam düzeyini belirlemek üzere yeni epidemiyolojik araştırmaları beklemeden, kaynaklar önleme, erken tanı ve yönetim/müdahale alanlarında optimal bakım için yönlendirilmelidir.

Önleme: önleyici çabalarda sektörleri kapsayan bir eylem planı benimsenmeli, erken tanı yöntemleri devreye sokulmalı ve ülke çapında teşhis merkezleri kurulmalıdır. Sağlık sistemi içinde, neonatal yaşama döndürme (resüskitasyon), demir ve iyot yetersizliklerinin önlenmesi, metabolik ve endokrin bozukluklara yönelik taramalar anlamında yaygın önleyici girişimler söz konusudur. Bununla birlikte bu programlar, gelişim güçlükleri ve engellilik durumlarının önlenemez nedenlerinden pek azını ele almaktadır, ne kapsayıcı ne de eşgüdümlüdür. Yenidoğan yoğun bakım birimleri de yaygınlaşmaktadır ve riskli durumdaki birçok çocuk yaşatılabilmektedir; ne var ki, yaşatmanın ötesinde bu çocukların karşılaştıkları çok sayıda sorunu ele alacak bir sistem mevcut değildir.

⁵⁰ Ayrıca bakınız: Uluslararası Bebek Mamaları Eylem Ağı (IBFAN): Ülkelere göre kuralların durumu, 2006, http://www.ibfan.org/site2005/abm/paginas/articles/arch_art/298-11.pdf.

⁵¹ DSA'da tam bağışıklanmış bir doz BCG, 3 doz çocuk felci ve bir doz kızamık aşısının alınmış olması anlamına gelir.

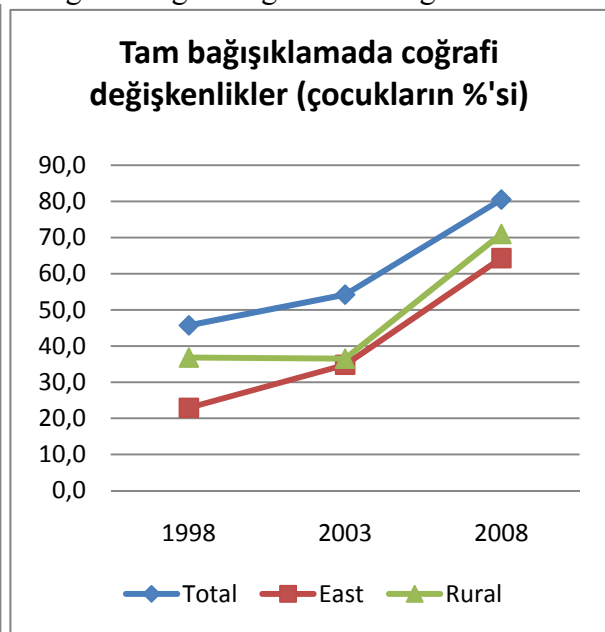
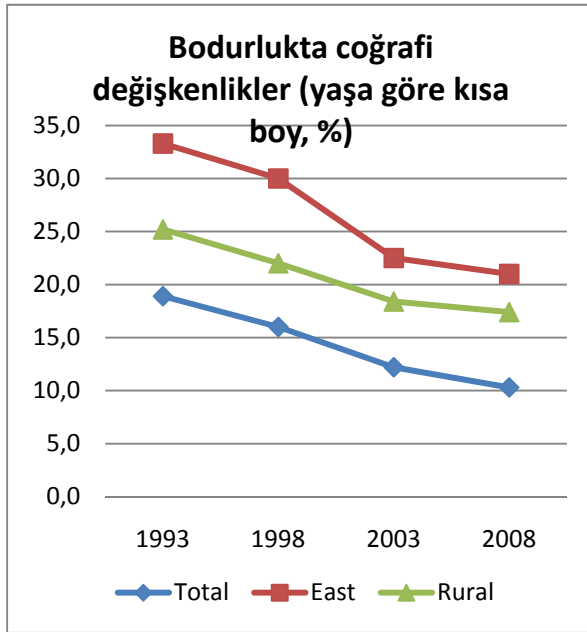
⁵² Bu bölüm büyük ölçüde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Gelişim Pediatriisi Bölümünden Profesör İlgi Ertem tarafından sağlanan bilgilere dayanmaktadır.

Erken belirleme: Gelişim güçlükleri açısından riskli durumda olan çocukların belirlenmesine yönelik standart yöntemler sağlık sistemi içinde bulunmamaktadır. Halen eskimiş ve yetersiz yöntemlere başvurulmaktadır. Sağlık görevlileri gelişim denetimi açısından rutin eğitime tabi tutulmamakta ve belirlenen vakaların nasıl yönetilebileceğini bilmemektedir.

Tanı: Gelişimsel-davranışsal pediatri Türkiye’de yalnızca az sayıda birkaç merkezde uygulanmaktadır. Aile merkezli yaklaşımları ve etkinlikler ve katılımı ilgili konuları ele alan gelişim temelli ve işlevsel değerlendirmeler bütünlüklü bir çerçevede ele alınamamaktadır. Mevcut standart tanısal çerçeve olan Çocuk ve Genç İşlevselliğinde Uluslararası Sınıflandırma (ICF-CY, WHO 2007) nadiren kullanılmaktadır. Kimi merkezlerde özellikle bilişsel ve zihinsel sağlık sorunlarına ilişkin sorunlarla ilgili tanı için bekleme süreleri çok uzundur ve altı aya kadar varabilen gecikmelere neden olabilmektedir.

Tedavi, erken müdahale, özel eğitim ve rehabilitasyon: Tedavi, erken müdahale, özel eğitim ve rehabilitasyon alanlarındaki eğitilmiş görevli sayısı artırılmalı, eğitimin içeriği ve kalitesi de çağdaş yaklaşımlar doğrultusunda geliştirilmelidir. Bu arada, halen mevcut merkezci, direktifçi davranışsal öğretim yönelimli çerçevenin yerini topluluk temelli, evlerde gerçekleştirilebilen ve bütünlüklü yaklaşımlara terk etmelidir. Ayrıca, engellilik raporlarının çıkartılmasına ilişkin ölçütlerde de önemli değişikliklere gidilmesi gerekmektedir. Hizmetlere erişimin bağlı olduğu bu belgelerin işlevsel ve güvenilir, küçük çocuklar açısından uygun hale getirilmesi gerekir.

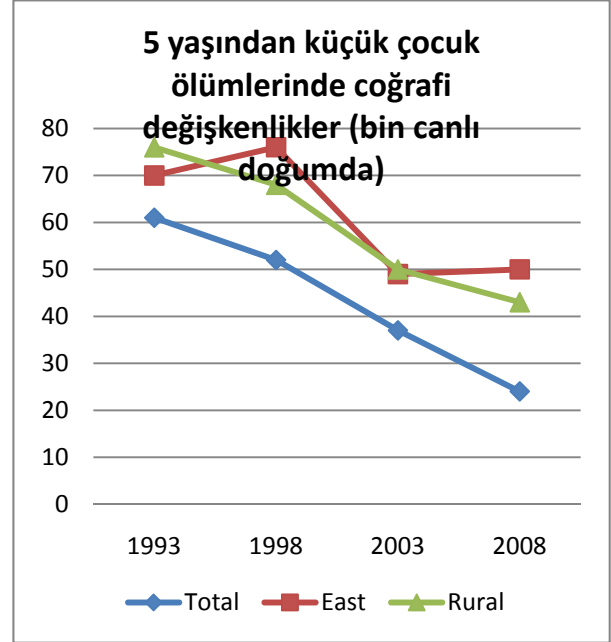
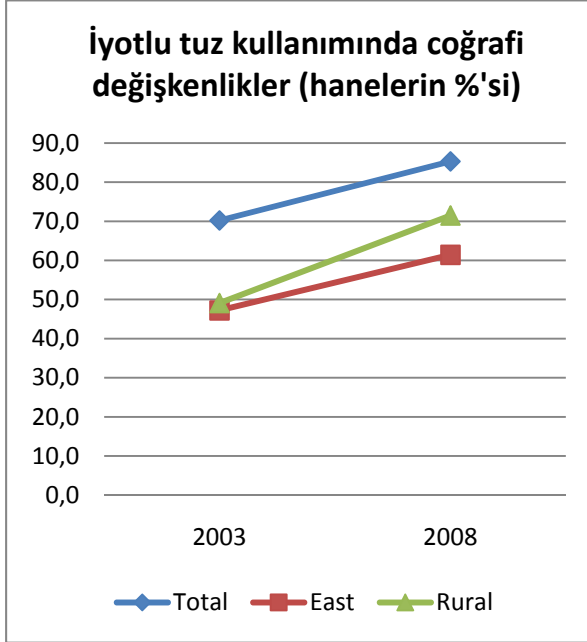
Bölgesel eşitsizlikler: Çocuklarla ilgili olarak sağlık alanında sağlanan ilerlemelerden, sağlık hizmetlerinin ve sağlıkla ilgili müdahalelerin kapsamındaki genişlemeden ülkenin tüm bölgeleri yararlanmışır. Bununla birlikte, ülkenin sosyoekonomik açıdan en az gelişmiş bölgeleri diğer bölgelerin hala gerisindedir.

DSA açısından tanımlandığı şekliyle “Doğu” bölgesinde tanık olunan iyileşmeler⁵³, diğer bölgelere yetişme açısından yeterince hızlı değildir. Bu tespit, diğer bölgelerdeki kırsal alanlar için de geçerlidir. Örneğin doğuda annelerin yalnızca yüzde 79’u doğumdan önce tıbbi yönlendirme ve bakımdan yararlanmaktadır ve bu da ülke ortalamasının 13 puan altındadır. Gene doğuda doğumların yüzde 74’ü tıbbi gözetim altında gerçekleşmektedir ve bu da ülke ortalamasının 17 puan altındadır. Ayrıca, doğudaki annelerin yalnızca yüzde 33’ü doğum sırasında doktordan (hemşire veya ebe dışında) yardım görmektedir. Doğuda ve kırsal alanlarda 2 yaş çocuklar arasında tam bağışıklananların oranı yüzde 60 olup bu oran ülke ortalamasının 14 puan altındadır. Doğuda iyotlu tuz kullanan hanelerin toplam yüzdesi 61’dir ve bu da ülke ortalamasının 24 puan altındadır. Daha ayrıntılı veriler hiç kuşkusuz ilden ile ve ilçeden

⁵³ DSA’da Türkiye Batı, Kuzey, Orta ve Doğu olarak dört bölgeye ayrılmaktadır.

ilçeye önemli farklılıklar olduğunu gösterecektir. Bu tür coğrafi eşitsizliklerin giderilmesi için, ek insani ve fiziksel kaynaklar gerekebilir ve örneğin sağlık personelinin sürekli yer değiştirmesi gibi etmenler ele alınabilir. Ayrıca, çalışmanın güç olduğu yerlerde sağlık sonuçlarının iyileştirilmesine yönelik çabalar, yerel nüfusun her alanda karşı karşıya bulunduğu ekonomik ve sosyoekonomik dezavantajların aşılmasına yönelik politikalar eşliğinde sürdürüldüğünde daha fazla anlam kazanacaktır.

Politika eğilimleri ve görevler: Ülke düzeyinde, geçtiğimiz dönemlerde çocuklara yönelik sağlık politikasına örneğin doğum öncesi bakım, bağışıklama veya emzirme gibi belirli hizmet alanlarındaki büyük ölçekli programlar egemen olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye’de çocukların sağlık durumu bu programlardan beklenen sonuçlarla ilgili olarak toplanan verilerle belirlenmiştir – örneğin bebek ölüm hızındaki düşme veya kızamiğin geride kalması gibi. Bu programlar başarılı olmuş, bir yere kadar da kurumsallaşmış ve süreklilik kazanmıştır. Bu tür çalışmaları özellikle daha yoksul yörelerde ve dezavantajlı nüfus kesimleri içinde sürdürmenin önemini küçümsemeksizin – ulusal sağlık politikasının artık çocuklara yönelik daha bütünlüklü bir yaklaşım benimsemesi, herkese daha sağlıklı bir yaşam sağlama nihai hedefi doğrultusunda hedef genişletmesi ve yeni göstergeler benimsemesi gerekmektedir. Eski sorunlar geri plana düşüp şimdiye kadar ihmal edilen konular (örneğin kazalar ve çocuk yaralanmaları) ön plana çıkarken ve örneğin obezlik gibi yaşam tarzıyla ilişkili yeni sorunlar belirirken müdahale önceliklerinde de değişiklikler olabilir. Çocukların anne sütüyle beslenmelerinin yanı sıra, ek besinler ve diyetler, mikronütriyen alımı önem kazanabilir. Bütün bunlar aynı zamanda daha gelişkin izleme sistemlerini ve verileri gerektirmektedir. Yetkililer de şimdiden bu doğrultuda adımlar atmaya başlamıştır.

Kamu hizmetleri kız ve erkek çocuklarına eşit biçimde sunulmaktadır. Bununla birlikte ailelerde ve topluluklarda kız çocuklara karşı ayrımcılık değişen derecelerde geçerlidir ve kız çocukların eğitime katılımını, gelişimini, toplumsallaşmasını, ergenlik döneminde boş zaman kullanımını ve işgücü piyasasına giriş imkânlarını etkilemektedir.

Aile hekimliği ve çocuk sağlığı izlemesi: Bu arada, Dünya Bankası’nın da desteğiyle genel sağlık hizmetleri ve sağlık sigortası sisteminde kapsamlı bir dönüşüm başlatılmıştır ve bu

sürece aile hekimliği sistemine geçiş eşlik etmektedir. Aile hekimlerinin sorumlulukları genişletilmiştir ve şimdi bu hekimlerden gebelik ve erken çocukluk dönemlerinde entegre anne-çocuk izleme hizmeti vermeleri beklenmektedir. Aile hekimlerinin anneler ve çocuklardan düzenli olarak bilgi toplamaları gerekmektedir. Böylece, çocuğun bilişsel ve psiko-sosyal gelişimi yakından izlenebilecektir. Bunun potansiyel yararlarından biri de, tarama programlarının genişletilip yaygınlaştırılmasıyla engelli çocukların belirlenmesi ve sevklerinin yapılması olacaktır. Böylece kız ve erkek çocuklar ihtiyaç duydukları tedavileri zamanında almalarının ötesinde, halk sağlığı politikalarına ve eğitimine yön verecek veriler de toplanabilecektir. Dahası, aile hekimliği sistemi ana babaların ve dolayısıyla toplumun eğitilmesi için bir kanal da sağlayabilecektir. 2009 yılında aile hekimliği 81 ilin 40'ünde uygulanmaktadır ve 2010 yılı sonunda bu sistem illerin tamamını kapsayacaktır. Burada başlıca başarı faktörleri aile hekimliği pratisyenlerine yeterli eğitim ve desteğin sağlanması, veri toplama ve geliştirme alanında etkili yöntemlerin geliştirilmesidir.

Bağışıklama gibi temel halk sağlığı programları belirli bir başarı ve sürdürülebilirlik düzeyine ulaşmıştır. Gelinen bu noktada çocuklara yönelik ulusal halk sağlığı politikası geniş bir alana yayılan konuları ede almak durumundadır. Bu konular ek besleme, çocuk yaralanmaları ve kazalar, H1N1 epidemisi veya obezlik gibi yaşam tarzıyla ilgili koşullar yer almaktadır.

Yeni getirilen aile hekimliği sistemi, her yaşta çocukların muayenesi ve tedavisi, çocuklara daha bütüncül bir davranış, engellilik durumlarını erken yaşlarda belirleme, sağlık politikası için veri derleme ve aileleri bilgilendirme açısından fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, bunun için yönetim, eğitim ve eşgüdüm bakımından iyileştirmeler gerekmektedir.

Tedavi hizmetlerinde artan hükümet harcamalarına karşı kamusal/önleyici sağlık harcamalarına düşük bütçe ayrılması

Sağlık sistemindeki dönüşümün çocuklar ve ergenler açısından sonuçları

Türkiye’de halk sağlığı sistemi 2003 yılından bu yana Hükümet tarafından “Sağlıkta Dönüşüm” adı verilen bir programla önemli bir reform süreci geçirmektedir. Bu program çerçevesinde Hükümet tüm çalışanlardan prim keserek işi olmayan yoksulların primlerini karşılayacak, böylece herkes Genel Sağlık Sigortasından yararlanacaktır. 18 yaşından küçük tüm çocukların sağlık masrafları kamu fonlarından karşılanacaktır. Program ayrıca aile hekimliğinin yaygın biçimde uygulanmasını öngörmektedir. Aile hekimleri yurttaşların tıbbi durumlarını yakından izleyecektir. Büyük ölçüde bu programa bağlı olarak Türkiye’de halk sağlığı harcamalarının bütçe payı 2001 yılında yüzde 3,2 iken 2007 yılında yüzde 4’e çıkmıştır. Ancak, bugüne dek tedavi hizmetleriyle ilgili harcamaların halk sağlığı ve önleyici hizmetler için yapılan harcamalardan daha hızlı artış göstermesi kaygı yaratmaktadır. Bu durumun, ekonomik büyüme hız kestiğinde programın finansal sürdürülebilirliği ile ilgili sorunlar yaratabileceği söylenmektedir. Daha etkili/sürdürülebilir ve eşitlikçi bir sağlık sistemi için önleyici hizmetlere öncelik tanınması, ailelerin ve kamu kuruluşlarının erken dönem çocuk gelişimi alanındaki çabalarına katkıda bulunabilecek hemşirelerden ve çocuk gelişimi uzmanlarından daha fazla yararlanılması gerekir.

Kaynaklar: TEPAV, Sağlık Sonuçlarının Sonuçlarıyla İtibariyle Değerlendirilmesi, 2009; Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Program 2009, 2008; OECD/Dünya Bankası, Review of the Turkish Health System, 2008.

Çocuk sağlığında kapasite ve bütçe: Türkiye, ülkenin her köşesine uzanan yaygın bir sağlık altyapısına sahiptir. Ancak, kimi alanlarda hala iyileşmeler gereklidir. Hükümetin 2009 Yıllık Programı şu belirlemeyi yapmaktadır: “...sağlık hizmetlerinde kalite sorunları çeşitli nedenlerle önemini korumaktadır. Bu nedenler arasında, gerek nicel gerekse nitel anlamda fiziksel altyapı ve personel yetersizliği, bunların bölgeler arasında eşit olmayan dağılımı, koruyucu sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve sevk zinciri oluşturulamaması yer almaktadır.” Sağlık Bakanlığı sağlık politikalarını belirlemekte, ücretleri düzenlemekte ve halk sağlığı politikaları uygulamaktadır. Sağlık Bakanlığı ayrıca, üniversite hastaneleri ile silahlı kuvvetler gibi durumu özel birkaç kuruma ait devlet hastaneleriyle sağlık merkezlerini yönetmektedir.

Bu hastaneler arasında, daha önceleri SSK'ya ait olanlar da bulunmaktadır. Üniversite ve silahlı kuvvetler hastaneleri arasında prestiji hayli yüksek olanlar da bulunmaktadır. Son dönemde özel hastanelerin ve sağlık merkezlerinin sayısında hızlı bir artış görülmektedir. WHO'ya göre Türkiye'de 2007 yılı itibarıyla 100 bin kişiye düşen hastane yatağı sayısı 285, doktor sayısı da 154'tür. Nüfus başına sağlıkçı sayısı Avrupa standartlarına göre henüz düşüktür⁵⁴. Personel dağılımında eşitsizlikler vardır; personelin eğitimi genellikle yetersizdir ve devri de aşırı hızlıdır. İnsan kaynaklarından daha etkin biçimde yararlanmak mümkündür⁵⁵. Kamunun sağlık hizmetleri genellikle ücretsizken tedavi hizmetlerinin ve ilaçların maliyeti büyük ölçüde sosyal güvenlik kurumlarınca karşılanmaktadır. Bakanlığın çocuk sağlığından sorumlu başlıca birimleri Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü'dür. Ana çocuk sağlığında olduğu gibi, verem, sıtma ve kanser gibi önemli hastalıklara karşı mücadele programları temel sağlık hizmetleri sistemine tam entegre olmayıp dikey bir düzen içerisinde yürütülmektedir.. Kamu kesimi sağlık harcamaları son on yıl içinde en başta hükümetin tedavi hizmetlerine ve ilaçlara erişimi sağlama çabaları dolayısıyla hızlı bir artış göstermiştir. Buna, sosyal güvenlik kapsamında olmayan pek çok kişiye sağlık hizmetlerine erişim sağlayan yeşil kart uygulaması da dahildir. Mevcut yasal düzenlemelere göre 18 yaşından küçük herkes, ana babasının sosyal güvenlik durumundan bağımsız olarak ücretsiz sağlık sigortasından yararlanma hakkına sahiptir. Ulusal politika belgelerinde dile getirilen niyetlere karşın, halk sağlığı alanındaki harcamalar hükümetin toplam sağlık harcamaları ve GSYH içinde hala küçük bir paya sahiptir (sırasıyla yüzde 2,2 ve yüzde 0.09)⁵⁶. Türkiye'de Dünya Bankası ve UNICEF'in yanı sıra Dünya Sağlık Örgütü de küçük bir ülke ofisi ile faaliyetlerini sürdürmektedir.. WHO'nun Sağlık Bakanlığı ile yürüttüğü 2008-2009 işbirliği programında yer alan beş öncelikten biri, "çocuk, üretime ve anne sağlığı hizmetlerine, bu hizmetlerin aile hekimliği sistemi ile entegrasyonu çerçevesinde erişimin sağlanması, hizmetlerin etkililiğinin ve kalitesinin artırılmasıdır."

⁵⁴ WHO Türkiye (http://www.who.int/countryfocus/cooperation_strategy/ccsbrief_tur_en.pdf)

⁵⁵ Ayrıca bakınız, Vujicic, Sparkes ve Mollahilaloğlu: Türkiye'de sağlık işgücü politikası: son erfromlar ve geleceğe dönük konular Dünya Bankası, 2009

⁵⁶ Türkiye'de Sosyal Koruma Sistemi ve Çocuk Bütçesi ile ilgili sürmekte olan araştırma; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Ferhat Emil ve Hakan Yılmaz tarafından UNICEF için yapılmaktadır.

Erken dönem çocukluk gelişimi, okula hazırlık ve ilköğretim

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Erken dönem çocukluğun önemi: Erken dönem çocukluğun herhangi bir kişinin yaşamında taşıdığı önem konusunda yaygın bir görüş birliği vardır⁵⁷. Çocuğun bilişsel ve duygusal gelişiminin büyük bölümünün tamamlandığı dönemdir. Çocuğun gelişimi, büyük ölçüde, bu yılların nasıl geçtiğine bağlıdır. Sağlık ve yeterli beslenmeyle eşleştiğinde, destekleyici bir duygusal ortam ile yeterli ve gerekli uyarım, dil ve sosyal becerileri, öz saygıyı ve okulda başarıyı beraberinde getirmektedir. Buna karşılık sağlığı iyi olmayan, erken dönemde yeterli bakımı ve uyarımı alamayan çocukların yavaş öğrenmeleri, psikolojik sorunlarla karşılaşmaları ihtimali daha fazladır. BM Çocuk Hakları Komitesi, 1995 yılında çocukların erken dönem hakları konusunda bilgi yetersizliği gidermek amacıyla açıkladığı 7 sayılı Genel Görüşünde şu noktaya değinmektedir: “Çocuk haklarının erken dönemde yaşama geçirilmesi, daha ilerideki yıllarda ve ergenlik döneminde kişisel, sosyal ve eğitimle ilgili güçlüklerin önlenmesinin en etkili yoludur.”⁵⁸. O zamandan bu yana, erken çocukluk döneminde yaşanan travmanın, kanser dahil olmak üzere yetişkinlik dönemindeki hastalıkları tetikleyebileceği bile belirtilmiştir⁵⁹. Tüm bu nedenlerle, erken yaşlarda çocuklara yapılacak yatırımın, daha sonraki yıllarda yapılacak yatırımlara göre çok daha fazla getiri sağladığı bilinmektedir⁶⁰. Üstelik dezavantajlı koşullarda yaşayan çok küçük çocukların bakımına ve eğitimine yönelik programların uygulanması giderek bir “eşitleyici” olarak görülmektedir. Bu programlardan yararlanabilen çocukların gelecekte akranlarının gerisine düşme riski azalmakta, başarı şansı artmakta, yoksulluk ve diğer sosyal dışlanma biçimlerine maruz kalma olasılığı düşmekte; böylece onlar da kendi çocuklarına daha elverişli ortamlar yaratmaktadır. Kısacası, erken dönem çocukluk gelişimi ve eğitimi programları, okula hazır olma , çocukların potansiyellerine tam ulaşabilmeleri ve daha eşitlikçi bir toplum açısından belirleyici önem taşımaktadır. Türkiye’de, bilişsel uyarım ve gelişmenin değerlendirilmesine yönelik veriler Koç Üniversitesi tarafından toplanmıştır (Türkiye’de Erken Dönem Çocukluk Gelişim Ekolojileri Araştırması – TEÇGE)⁶¹. İlk analizler, bilişsel öğrenme sürecine yönelik girdilerin, örneğin dil uyarımı ve öğrenme materyallerinin bulunabilirliğinin sosyoekonomik statü gruplarına göre önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır – bilişsel gelişim test sonuçları da bu durumu doğrulamaktadır.⁶²

Azalan doğum hızı nüfus içindeki küçük çocuk sayısını da azaltmaktadır ve bu ilk yıllarda çocuklara yatırım için daha fazla kaynak ayrılması fırsatları yaratmaktadır. Bilindiği gibi bu yıllar çocuğun gelişimi ve gelecekteki refahı açısından yaşamsal önemdedir. Ayrıca, düşük akademik başarı yüzünden bir kuşaktan kuşağa aktarılan fırsat eşitsizliklerinin azaltılması da gene bu sayede mümkün olabilecektir.

⁵⁷ Örneğin bakınız: www.unicef.org/earlychildhood and www.bernardvanleer.org

⁵⁸ Bakınız: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/GeneralComment7Rev1.pdf>

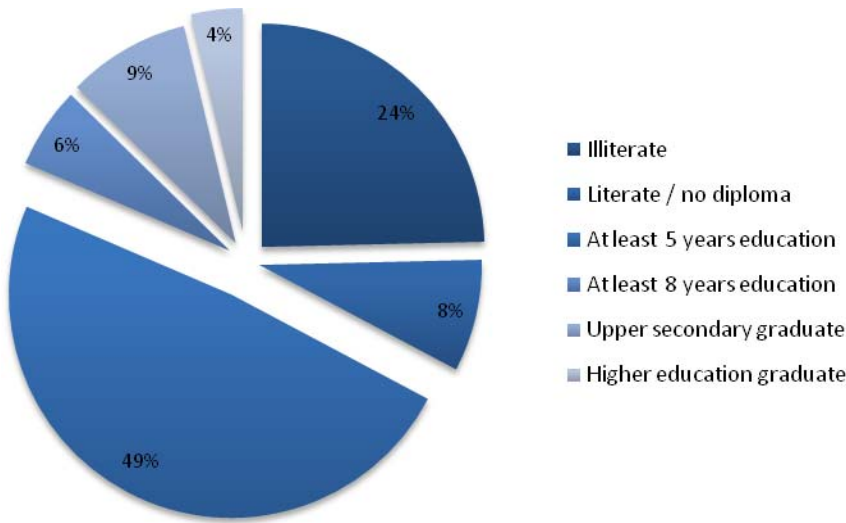
⁵⁹ Shoinkoff, Boyce ve McEwen: Nörobilim, Moleküler Biyoloji ve Sağlıkta Eşitsizliklerin Çocuklukta Kökenleri, Journal of the American Medical Association, Haziran 3 2009.

⁶⁰ Nobel ödüllü iktisatçı James Heckman tarafından geliştirilen “Heckman eğrisi”.

⁶¹ Veriler için: at www.tecge.org.

⁶² Dünya Bankası, 2009, sayfa 17.

Annelerin eğitim düzeyleri⁶³

Kaynak: Hanehalkı İşgücü Araştırmasından Hesaplanmıştır 2008.

Ana babaların bilgi ve becerileri: Ana babaların küçük çocuklarının sağlığında ve gelişiminde oynadıkları rol ne kadar vurgulansa yeridir. Annenin eğitim düzeyi ile bebek ölümü olasılığı arasındaki güçlü ilişki Nüfus ve Sağlık Araştırması (NSA) tarafından ortaya konulan güçlü ilişki, bu gerçeğin en çarpıcı göstergesidir. Anne babanın eğitim düzeyinin aynı zamanda çocuğa sunulan gelişim desteğinin de önemli bir belirleyicisi olduğu söylenebilir. Ne var ki, Türkiye'deki çocuklar bu açıdan pek şanslı değildir. 15-49 yaş grubu kadınlar arasında yalnızca yüzde 30'luk bir bölüm 5 yıldan daha uzun süre eğitim görmüştür ve yüzde 18'inin eğitimi 5 yıldan da kısadır. Eğitim ve okuryazarlık göstergeleri genç kadınlar arasında biraz daha iyi olsa bile, doğuda ve kırsal alanlarda çok çocuk sahibi olma olasılıkları yüksek kadınlar arasında bu göstergeler daha düşüktür.⁶⁴ Yakınlarda AB'nin finansmanı ile UNICEF tarafından gerçekleştirilen bir araştırma, küçük çocuklara sağlanan bilişsel uyarımın düzeyi ile ilgili kanıtlar sunmaktadır⁶⁵. Buna göre kendilerine soru yöneltilen ana babaların yalnızca yüzde 50'si çocuklarıyla en azından "çoğu kez" oynadıklarını belirtmiştir. Toplam 12 ilden beşinde çocuklarıyla bu şekilde oynayan ana baba oranı yüzde 50'nin altında kalmaktadır ve bu illerin hepsi de ülkenin doğusunda veya güneydoğusundadır. Araştırma kapsamındaki ana babalardan yalnızca yüzde 38'i çocuklarına masal/öykü okumakta, ancak ana babaların yüzde 62'si bir kitaptaki resimlerden hareketle çocuğuna öykü anlatırma yolunu denememektedir. Ana babaların erken dönem uyarımın öneminden haberdar olmadıkları açıktır. Dahası, bilişsel uyarımın yetersizliği genellikle diğer dezavantajlılık kaynaklarıyla örtüşmektedir. Örneğin burada sözü edilen etkileşim ve uyarımla ilgili göstergelerin hepsi, annelerin daha az eğitilmiş, ailelerin ise daha büyük olduğu Doğu illerinde daha kötü durumdadır. Bu erken uyarımı

Ana babaların bilgi ve kapasiteleri ile çocuk yetiştirme eğitiminin ve çocuk bakım hizmetlerinin kapsamı halen çok sınırlıdır. Yeterli kurumsal düzenlemeleri, politika taahhütlerini ve ilgili bütçeyi içeren kapsayıcı bir erken dönem çocuk gelişimi politikası bulunmamaktadır.

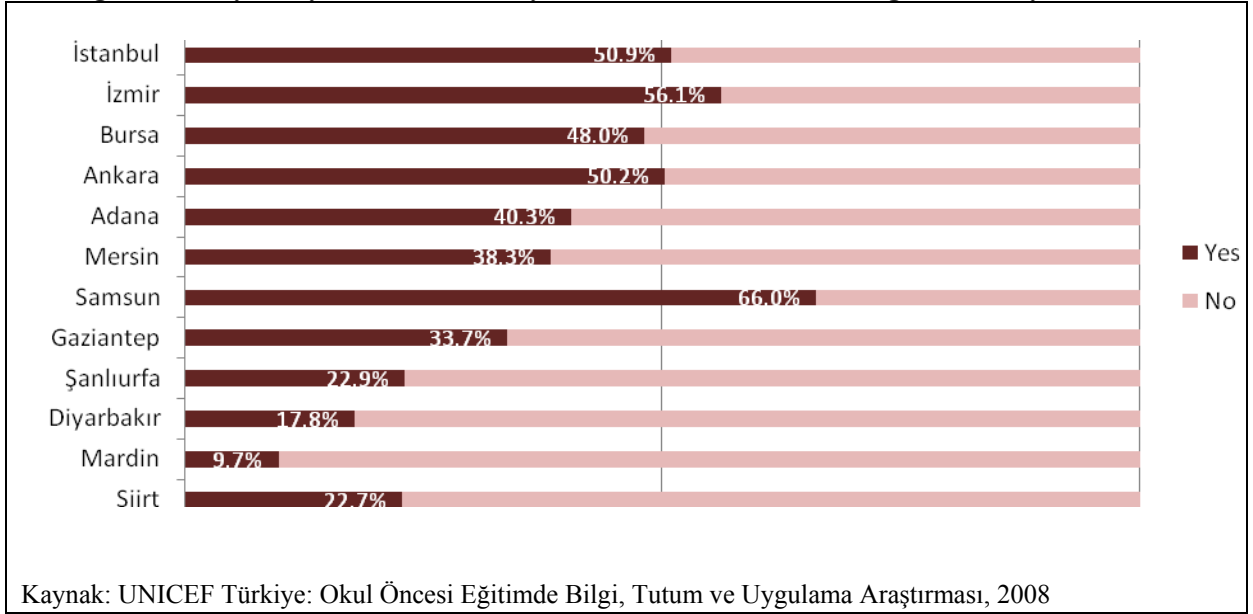
⁶³ Bu sayı, çocukların yüzdesi olarak annelerin eğitim düzeyini göstermektedir. Örneğin, Türkiye'deki çocukların yüzde 24'ünün annesi okuryazar değildir; çocukların yüzde 4'ünün annesi üniversite mezunudur. Şekil, annelerin eğitim düzeyini çocuklara göre yüzde olarak vermektedir.

⁶⁴ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

⁶⁵ UNICEF Türkiye: Okul Öncesi Eğitimde Bilgi, Tutup ve Pratikler, 2008

alamayan çocukların daha yavaş öğrenmeleri ve daha küçük yaşlarda okulu bırakmaları olasıdır.

“Çocuğunuza hikâye okuyor musunuz/anlatıyor musunuz?” sorusuna illere göre verilen yanıtlar

Aile eğitimi: Anneler ve babalar için eğitim kursları düzenlenmesi, çocukların sağlık ve beslenmesinde daha özenli davranılmasını sağlamada, çocukların erken yaşlarda etkileşim ve uyarımın getirilerinden yararlanmalarında önemli bir politika aracıdır. Bu yolla, sağlık sorunları azaltılabilmekte; duygusal, bilişsel ve dilsel gelişim hızlandırılabilir. Çocuklar böylece okula daha iyi hazırlanabilmekte, okulu terk olasılıkları da azalmaktadır. Söz konusu politikalar ana babaların yoksul ve eğitimsiz oldukları aileler ve topluluklar açısından özellikle önem kazanmaktadır. Çocuk yetiştirme eğitimi son dönemde Türkiye’de giderek yaygınlaşmaktadır. Bunu sağlayan, sağlık, eğitim ve sosyal koruma sektörlerindeki çeşitli kamu kuruluşlarının, bu arada Ana Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) gibi STK’ların çabalarıdır. Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, AB’nin de desteğiyle UNICEF tarafından hazırlanan programları kullanarak bu kurslardan çoğunu düzenlemektedir. Genel Müdürlük halen çok sektörlü bir bilim komitesinin yardımıyla çocuk yetiştirme eğitimini koordine etmektedir. Bu alanda bir ulusal eylem planı hazırlanmıştır. Eylem planı toplumun en dezavantajlı kesimlerine ulaşma gerekliliğini vurgulamaktadır. Çocuk yetiştirme eğitimi programlarının içeriği sürekli olarak zenginleştirilmektedir. Genel Müdürlük 2009 yılında ana babalar için konsolide ve modüler bir paket hazırlamıştır. Yalnızca küçüklerin değil her yaşta çocukların ana babalarına yönelik olan bu paket, farklı ortamlarda, farklı gruplarla kullanılabilir. Mevcut programlarla örnek uygulamaları temel alan program, 0-3 yaş grubu için yenilenmiş ve daha kapsamlı bir içeriğe sahiptir ve özel olarak engellilik gibi durumlara yönelik bir modül de içermektedir. Türkiye’deki UNICEF programı çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalar ve maliyet-yarar analizleri aile eğitimi programlarının başarılı ve maliyet etkin olduğunu göstermiştir. Bunun yanısıra aile eğitimi uygulaması, mevcut çocuk yetiştirme uygulamalarının yanlışlığı konusunda kaygı verici örneklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu uygulamalar arasında disiplin amacıyla şiddete başvurulması, ana babaların çocuklarıyla iletişim kurmamaları ve kayınpalılar tarafından aktarılan kimi zararlı uygulamalar yer almaktadır. İhtiyacı olan çocuk sayısına kıyasla çocuk yetiştirme eğitimi programlarının kapsamı mütevazı kalmaktadır (0-6 yaş

grubundan çocukların yaklaşık yüzde 3,5'una ulaşılmaktadır.⁶⁶). Programların yaygınlaştırılması ve en dezavantajlı topluluklara ulaşılması, için siyasi kararlılık ve finansman sağlanması gerekmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) de ülkedeki dezavantajlı mahallelerde bulunan 79 Çocuk Merkezinde çocuk yetiştirme eğitimi ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.⁶⁷

Küçük çocuklara günlük bakım: Okul öncesi yaşlardaki çocukların büyük çoğunluğuna evlerinde anneleri tarafından bakılmaktadır. Dışarıda çalışıyor olmaları durumunda da anneler çocukların yüzde 30'unun başlıca bakıcısı durumundadır (yaptıkları işin durumuna bağlı olarak). Çocuklara bakan diğer kişiler arasında annenin kayınvalidesi (yüzde 25), annesi (yüzde 11), bir kız çocuğu (yüzde 6) veya başka bir akraba (yüzde 5) yer almaktadır. Anneleri çalışan okul öncesi yaşlardaki çocukların yalnızca yüzde 7'si anaokuluna gitmekte, gene yalnızca yüzde 5'i için evde bakıcı tutulmaktadır. Bu son iki durum, ağırlıklı olarak ülkenin batısında, kentsel yerleşimlerde, daha yüksek gelir gruplarında ve eğitilmiş kadınlar söz konusu olduğunda görülmektedir⁶⁸. 0-3 yaş grubuna yönelik profesyonel erken dönem çocuk bakım hizmetleri Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu – SHÇEK tarafından verilmektedir; ancak bu hizmetlerin kapsamı son derece sınırlıdır. Avrupa'da ise bu yaş grubundaki çocukların yüzde 27'si hizmet kapsamındadır.⁶⁹ Erken dönem çocuk bakım hizmetlerinin olmayışı sosyal politika sistemi açısından önemli bir boşluk olduğu gibi ayrıca kadının işgücüne katılımını da azaltmaktadır. Bir STK olan Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından uygulanan kadınlara ve çocuklara yönelik kooperatif günlük bakım merkezleri girişimi yoksul mahallelerdeki kadınları bir araya getirerek çocukların gündüz bakım hizmetlerini kendi kendini finansman usulüyle sağlamakta, bu yanı sıra da söz konusu boşluğun kapatılmasında yenilikçi bir çaba olarak bir model sunmaktadır.⁷⁰

İlkokul öncesi eğitimde kapsam: Türkiye'de çoğu çocuk okula geç yaşta ve bir anda başlamaktadır. Bu da çocukların okul başarılarını olumsuz etkilemekte, daha erken yaşlarda öğrenme ve sosyalleşme bakımından daha fazla fırsatları olmuş az sayıda çocuğa kıyasla onları duygusal, bilişsel ve dilsel açılardan dezavantajlı bir konuma düşürmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen merkeze dayalı okul öncesi programlar halen en yaygın erken dönem çocuk gelişimi programı durumundadır. Bu programlar 3-6 yaş grubundan çocuklara hizmet vermektedir ve bağımsız anaokullarında veya ilkokullar bünyesindeki okul öncesi sınıflarda uygulanmaktadır (kamu ve özel). Henüz 2006-2007 ders yılı gibi yakın bir dönemde erken dönem çocuk eğitiminde kapsam yüzde 16 ile dünya ortalaması olan yüzde 37'nin çok altında, Sahra Güneyi Afrika'ya yakındı (yüzde 12). İlkokul öncesi eğitim kapsamını genişletmeye yönelik kararlı çabalar meyvesini vermeye başlamıştır ve kapsam 2009-2010 döneminde 3-5 yaş grubu için yüzde 26,92'ye, 4-5 yaş grubu için de yüzde 38,55'e çıkmıştır (AB'de bu yaş gruplarındaki çocukların yaklaşık yüzde 85'i okul öncesi eğitimden yararlanmaktadır). İlkokul öncesi eğitimde toplam çocuk sayısı 2009-2010 yılında 980.654'ken bunların 728.817'si 2004, 210.133'ü 2005 ve 50.804'ü de 2006 doğumlu idi.

⁶⁶ Dünya Bankası, 2009.

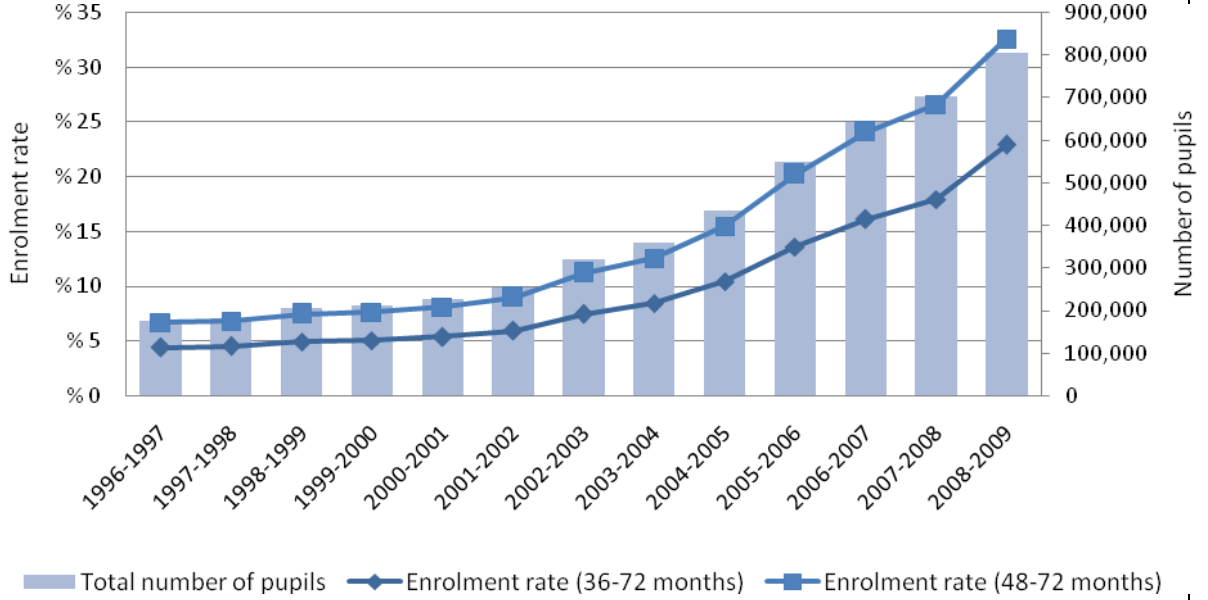
⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

⁶⁹ Avrupa'da Erken Dönem Çocuk Eğitimi ve Bakımı: Sosyal ve Kültürel Eşitsizliklerin Aşılması, Eurydice Raporu, 2009.

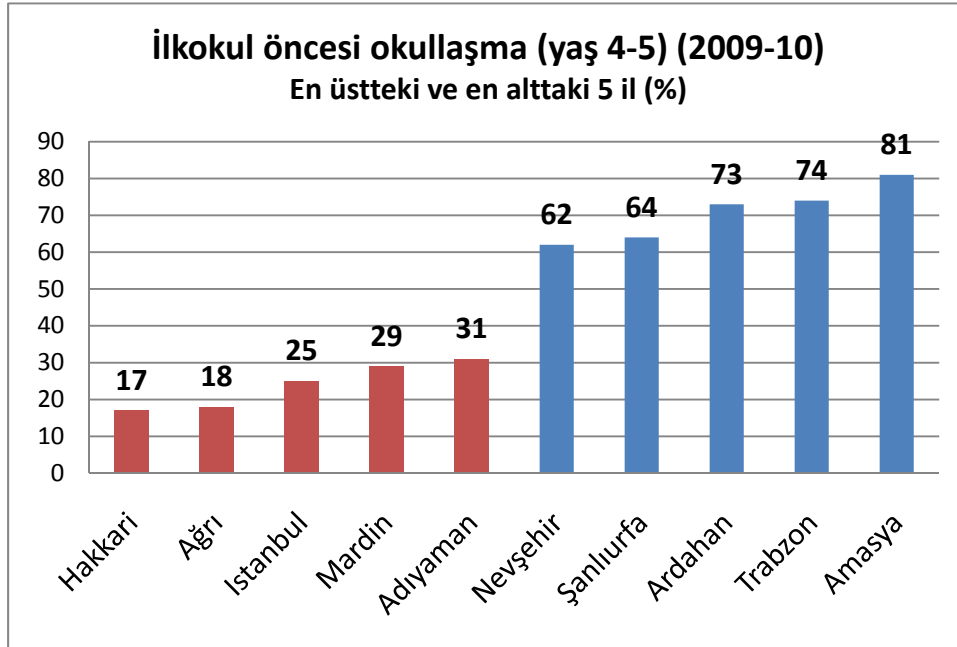
⁷⁰ Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Türkiye'de Çocuk Bakım Hizmetlerinin Yaygınlaşmasına Dair Bir Öneri: Mahalle Kreşleri, 2009.

Okul öncesi eğitimde okullaşma ve öğrenci sayısı

Kaynak: Eğitimde Reform Girişimi (ERG): Eğitim İzleme Raporu 2008.

İlkokul öncesi eğitimde eşitlik: Erken dönem çocukluk eğitimi bir toplumda fırsat eşitliğini sağlamanın en önemli kamu politikası seçeneklerinden biridir. Dolayısıyla, ilkokul öncesi

eğitime katılımında toplumun en yoksul ve en az eğitilmiş kesimlerinden çocukların kapsanması önemlidir. Halen ilkokul öncesi eğitime en düşük katılım oranları bazı Güneydoğu ve Doğu illerinde ve önemli kentlerde görülmektedir ve gözlemler ilkokul öncesi

eğitime katılımın toplumsal tabakalaşmayla yakından ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, ilkokul öncesi eğitimin en fazla dışlanmış sosyal grupların dezavantajlı konumlarını daha da pekiştirme gibi bir risk taşıdığı söylenebilir. Gerçek durum karmaşıktır – en azından şimdilik – ilkokul öncesi eğitime katılımın öncelik tanınan ve/veya kamu

görevlilerinin çok aktif oldukları, sosyoekonomik özellikleri değişken kimi illerde güçlü olduğu görülmektedir. Bu arada, ilköğretim öncesi eğitime katılan kız çocuk sayısı erkeklerden biraz daha azdır. Milli Eğitim Bakanlığı 2009-2010 ders yılı için 3-5 yaş grubu okullaşma oranlarını erkekler için % 27,34, kızlar için de %26,4 olarak belirlemiştir. 4-5 yaş grubu içinse bu oranlar sırasıyla %39,17 ve %37,91'dir.

İlkokul öncesi eğitimde yaygınlaşma: Milli Eğitim Bakanlığı ilköğretim öncesi eğitimi evrenselleştirmeyi amaçlamaktadır. Öncelik, 60-72 ay yaş grubuna verilmektedir ve bu yaş grubunda okullaşma şimdiden yüzde 50'ye ulaşmıştır. 2009-2010 ders yılı itibarıyla Bakanlık 81 ilden 32'sinde bu yaş grubunun tamamının okullaşmış olacağını ummaktadır. Bunlar çoğunlukla okullaşma oranlarının halen yüksek olduğu daha küçük illerdir ve Türkiye'de 60-72 ay yaş grubundan çocukların yalnızca yüzde 12'si bu illerde dir. Bununla birlikte Bakanlık 2014 yılına kadar ulusal okullaşma oranını 60-72 ay yaş grubu için yüzde 100'e, 36-72 ay yaş grubu için de yüzde 50'ye çıkarma niyetindedir. İlkokul öncesi eğitimin bu şekilde yaygınlaşması, yatırım harcamalarında önemli bir artışı gerektirmektedir. Çocuklara uygun hizmet verebilecek tesisler ancak böyle kurulabilecektir. Yeni inşa edilen anaokulu ve ana sınıfı sayısı son yıllarda azalmaktadır (2004'te 884'ten 2008'de 505'e). Tahminlere göre hükümetin amaçlarına ulaşılabilmesi için her yıl eğitime 150-200 bin kadar çocuğun katılması gerekmektedir. Bu da hizmet sunumunun ötesinde, erken dönem çocukluk gelişiminin ve eğitiminin öneminin daha fazla kavranmasını gerektirir. Okul öncesi programlara katılanlardan alınan aylık 50 TL'nin de kaldırılması veya sübvansede edilmesi gerekebilir. Milli Eğitim Bakanlığı için UNICEF adına yapılan yeni bir araştırma, ana babaların ve başkalarının okul öncesi eğitime ilişkin görüşleri genel olarak olumluyken, kimi ailelerin çocuklarını ekonomik nedenlerle okula göndermeyebileceklerini göstermektedir. Ekonomik nedenler dışında, çocuğun böyle bir katılım için "çok küçük" görülmesi, bu dönemde asıl rolün anneye düştüğü inancı veya okula ve ulaşımına ilişkin kaygıların, ailelerin çocuklarını okul öncesi eğitime göndermemelerine neden olabileceği anlaşılmaktadır⁷¹. AB destekli yeni bir proje olan "Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi" projesinin, talebi harekete geçirerek ve katılımın önündeki engelleri asgariye indirecek topluluk temelli bir hizmet modeli geliştirerek dezavantajlı topluluklardan ailelerin okul öncesi eğitime erişimini artırması beklenmektedir.

İlkokul öncesi eğitimde kalite: İlkokul öncesi eğitimin yaygınlaşmasının verilen hizmetin kalitesinin düşmesiyle sonuçlanması olasılığı göz ardı edilmemelidir.. 2008-2009'daki artışın yüzde 82'sinin ilköğretim okullarına ek ana sınıflarında gerçekleşmesi soru işaretleri yaratmaktadır. Çünkü bu sınıflarda 38 öğrenciye bir öğretmen düşerken anaokullarında bu oran 26'ya birdir. Hükümet, öğrenci /öğretmen oranında herhangi birlumsuzlaşma yaşanmaksızın okul öncesi eğitimle ilgili hedeflerine ulaşmak istiyorsa, 30 bin yeni öğretmenin daha görevlendirilmesi gerekecektir. İlkokul öncesi eğitimin tüm çocukları kapsamasına ayrıca asgari standartlara uyumun izlenebileceği ve öğretimde kalitenin tüm ortamlarda güvence altına alınabileceği bir sistemin de eşlik etmesi gerekir.

Ana dil konusu

İlköğretime geçiş, anadilleri Türkçe olmayan çocuklar için özellikle güç olabilir. Türkiye'de ilköğretim sisteminde tek eğitim dili Türkçedir ve ana dilleri Türkçe olmayan çocuklar bu alanda herhangi bir ek destek almamaktadır. Kaldı ki bu çocukların önemli bir bölümünün, coğrafi dağılımlarına bakılırsa, evde en az bilişsel uyarı alan çocuklarımızın arasında yer almaları ve bu nedenle de okul yaşamına iyi hazırlanamamaları olasılığı yüksektir. Çocukların bu durumu, eğitim sisteminin bütün kademelerinde tekrarlananı kalıcı bir dezavantaja dönüşmesi olasıdır. İlköğretimde okul

⁷¹ Eduser Danışmanlık Hizmetleri: Okul Öncesi Eğitimde Bilgi, Tutum ve Pratik Araştırması 2009

terkleriyle ilgili belirleyicileri konu alan nicel bir araştırmaya göre evlerinde Türkçe dışında başka bir dil konuşulan çocukların ilkokula devamlılığın, ailelerinin sosyokültürel ve ekonomik özellikleri ile ilgili etmenler bir kenara konulduğunda bile daha düşük olabileceğini göstermiştir.⁷² Aynı durum eğitimde başarı söz konusu olduğunda da geçerlidir: TIMMS⁷³ verilerine dayanılarak yapılan analiz, diğer özellikler sabit kaldığı durumda bir çocuğun evinde Türkçe ne kadar az konuşulursa çocuğun da sınavda o kadar olumsuz sonuçlar aldığını göstermektedir.⁷⁴ Bugüne dek ana dil farklılığının okula geçiş ve eğitimde başarı üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerini giderecek herhangi bir girişim söz konusu olmamiştir.

Erken dönem çocukluk gelişimi için vizyon: Erken dönem öğrenme fırsatlarını artırmak ve çocukların okula daha hazırlıklı olmalarını sağlamak için çeşitli hizmet modellerine başvurulabilir. Merkeze dayalı okul programları her zaman en iyi, en pratik ve en etkili seçenek olmayabilir; bu, eldeki kaynaklara ve hedef gruplarına göre değişkenlik gösterir. Nitekim Türkiye’de yapılan boylamsal bir araştırma, merkezlerde kalite standartları yerleşiklik kazanmadığı sürece, anne babanın vereceği eğitimin daha sonra okula devamlılık, eğitimde başarı ve psiko-sosyal gelişim açısından merkezlerde verilen eğitime göre daha etkili olabileceğini göstermektedir.⁷⁵ Topluluk temelli modellerin ve ocuk yetiştirme eğitiminin yanı sıra, yaz okullarına da örgün okul öncesi eğitime bir alternatif veya bu eğitimin tamamlayıcısı olarak başvurulabilir. Farklı bağlamlarda alternatif modellere yönelebilen tutarlı ve bütünlüklü bir politika oluşturmak ve bunu yaşama geçirmek, erken dönem ocuk gelişimi programlarını ilköğretimin ilk yıllarına başarılı biçimde içselleştirmek için, Milli Eğitim Bakanlığı’nın kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi ve Okul ncesi Eğitim Genel Müdürlüğü’nün Erken Dönem ocukluk Gelişimi Genel Müdürlüğüne dönüştürülmesi önerilmektedir.⁷⁶

⁷² Fatoş Gökşen et al.: Türkiye’de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile nlenmesine Yönelik Politikalar, [ERG, AÇEV ve KADER, 2006.

⁷³ Uluslararası Matematik ve Fen çalışmalarında eğilimler, Uluslararası Dernek tarafından Eğitim Başarı Değerlendirmesi için yapılmıştır.

⁷⁴ Ebru Erberber, Boğaziçi niversitesi’nde yapılan sunum, 2008

⁷⁵ iğdem Kağıtabaşı et al.: erken müdahalenin uzun dönemdeki etkileri: Türkiye’de düşük gelirli anneler ve ocuklar, *Uygulamalı Kalkınma Psikolojisi* 22, 2001.

⁷⁶ Ana ocuk Eğitimi Vakfı (AÇEV): *Türkiye’de Erken ocukluk Eğitimi: Erişim, Eşitlik ve Kalite* 2009.

Örgün eğitim sistemindeki çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Eğitimde çocukların hakları: Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 28. Maddesi tüm hükümetlerin çocukların eğitim hakkını tanıdıklarını, ilköğretimde "zorunlu ve ücretsiz" olması gerektiğini ve hükümetlerin ortaöğretimde de tüm çocuklara açık olması için gerekli önlemleri almak durumunda olduklarını belirtir. Eğitim ortamları ve süreçleri bu arada çocuğun diğer tüm haklarını da dikkate almalıdır; çünkü Çocuk Hakları Komitesi'nin 1. Genel Görüşünde de belirtildiği gibi "Çocuklar okul kapısından içeri girdiklerinde insan haklarını yitirmiş olmazlar". Eğitim hizmetleri sağlıklı ve güvenli ortamlarda ayırım gözetmeden verilmeli, buralarda çocuklar şiddet ve istismardan korunmalı ve katılım haklarına saygı gösterilmelidir.

Eğitimin amacı ve içeriği: Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 29. Maddesine göre eğitim çocuğun kişiliğini ve Yeteneklerini mümkün olduğunca geliştirmeyi, çocuğun doğal çevreye, temel insan haklarına, ana babaya, kültürel ve ulusal değerlere ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygılı olmasını sağlamayı hedeflemelidir. Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de eğitimin içeriği sürekli bir tartışma konusudur. İlkokullarda zorunlu din dersi, imam hatip liselerinin rolü ve ayrıca yürütülen Kuran kursları tartışmalara yol açan başlıklardır⁷⁷. Okul saatleri, ders konuları ve çocukların kendi ilgi alanlarına yönelme fırsatları, en azından Batı standartlarına göre sınırlı sayılabilir. Bir görüşe göre, müfredat üzerindeki merkezi denetim ve hayli kısıtlayıcı olan yasal düzenlemeler eğitimcilerin eğitimin içeriğini çocuğun ihtiyaçlarına, özelliklerine ve ilgi alanlarına göre uyarlama imkânlarını kısıtlamaktadır. Başka bir deyişle Türkiye'deki eğitim sistemi "çocuk merkezli" olmaktan uzaktır.⁷⁸ Eğitim materyallerinin ve müfredatta gözetilen önceliklerin Sözleşme'nin ruhunu ne ölçüde yansıttığı da net değildir. Örneğin 2006 yılına kadar insan hakları eğitimi ilköğretimde zorunlu iken, daha sonra insan haklarının tüm derslere ekleneceği gerekçesiyle bundan vazgeçilmiştir. 2003-2004 döneminden bu yana gerçekleşen önemli bir girişim, öğrencilerin edilgen bilgi alıcılar olarak kalmak yerine bilginin oluşumuna aktif katılımlarını sağlamak amacıyla ilk ve ortaöğretimdeki müfredat metodolojisinin reforma tabi tutulma sürecidir. Bu reform süreci ilköğretimde 2008-2009 yıllarında tamamlanmış, ortaöğretimde ise sürmektedir. Yeni müfredat ülkedeki birçok uzman tarafından olumlu karşılanmıştır⁷⁹ ve bu gelişme ÇHS gereklilikleriyle uyum sağlamaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık, dezavantajlı yörelerde eğitim materyallerinin olmayışı, öğretmen eğitimindeki ve öğretime sağlanan destekteki yetersizlikler ve yeteneklerle etkinlikler arasındaki uyumsuzluklar, yeni müfredatın hedeflerine tam olarak ulaşmasının önündeki engeller olarak sıralanmaktadır.⁸⁰ Hükümetin 2010 Yıllık Programı eğitim sistemindeki sorunlardan biri olarak ayrıca "materyallerle müfredatın eş zamanlaştırılmasından" söz etmektedir. Bu boşlukların kapatılması için yeni müfredatla ilgili bir etki değerlendirmesi gerekmektedir. Orta öğretimde, özellikle mesleki eğitimde AB ve Dünya Bankası destekli projeler dahil çeşitli projelerle öğretimin ve müfredatın kalitesini ve uygunluğunu sağlayacak girişimler gündemdedir.

⁷⁷ Eğitimde Reform Girişimi (EGR): Türkiye'de Din ve Okullaşma, 2007

⁷⁸ Mesude Atay: Eğitimin Amacı, İçeriği ve Yöntemi, Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar (Işık Tüzün, ed.), 2009.

⁷⁹ Eğitimde Reform Girişimi (ERG): Yeni Müfredat Değerlendirme Raporu, 2005.

⁸⁰ K. Kayıkcı ve A. Sabancı, Yeni İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi, Milli Eğitim 181, 2009; Giray Berberoğlu et. al., İlköğretim 1.-5. Sınıflar Öğretim Programlarının Kapsam ve Öğrenme Çıktıları Açısından Değerlendirilmesi, Cito Eğitim: Kuram ve Uygulama 1, 2009; ERI, Eğitim İzleme Raporu 2008, 2009.

Okul deneyimi/izlemesi: Çoğu çocuk zamanının büyük bölümünü okulda geçirmektedir ve okul deneyimi çocuk dönemindeki mutluluğun başlıca belirleyicilerindedir. Okul ortamının kalitesi, mevcut tesislerin, verilen eğitimin, müfredat ve materyallerin, ders dışı etkinliklerin, danışmanlık hizmetlerinin, katılım fırsatlarının ve okula gidip gelme mesafesi, arkadaşlar, sınav baskısı ve şiddet veya ayrımcılık gibi başka etmenlerin bir bileşimi sonucunda ortaya çıkar. İdeal olarak okul ortamı çocuğun her bakımdan esenliğini ve gelişimini destekleyici nitelikte olmalıdır. Çocuklar kendilerini okulda güvende hissetmeli ve bir aidiyet duygusu geliştirmelidir. Bu, örneğin çocukların dezavantajlı olduğu, ailelerin ve topluluğun ise onlara yeterli desteği sağlayamadığı yoksul kent mahallelerinde özellikle önem kazanır.

İlköğretim Genel Müdürlüğü bu hedefler doğrultusunda, çocuk dostu okul kriterleri de içeren ilköğretim kurum standartları geliştirerek bir kalite gözetme mekanizması oluşturmaktadır. Okulların bu standartlar ışığında izlenmesi doğru, objektif ve saydam olmalı, eldeki sonuçlardan azami ölçüde yapıcı biçimde yararlanılmasına dikkat edilmelidir. Eğitim

yöneticilerinin ve diğer görevlilerin bu standartları sahiplenmesi ve bunları gerçekleştirecek şekilde donanımlı olması gerekir. Benzer bir süreç ortaöğretim okulları için de düşünülebilir. Okullar ve bir bütün olarak eğitim sistemi ayrıca bağımsız izlemeye ve dış danışmanlığa daha açık hale de getirilebilir. Çocukların kendi okul deneyimleri hakkında ne düşündüklerinin araştırılması da ilginç sonuçlar verebilir. WHO'nun Avrupa'da Okul Çocuklarının Sağlık Davranışları Araştırması (HBSC) Türkiye'de çocukların yüzde 54,7'sinin okulu sevdiğini göstermektedir ve bu OECD ülkeleri arasındaki en yüksek orandır.⁸¹ Başka ülkelerde de olduğu gibi tatmin duygusu yaş ilerledikçe azalmakta ve kız çocukların okullarını erkeklere göre biraz daha fazla sevdiğini görülmektedir. Bununla birlikte aynı araştırma okul yaşamının belirli alanları söz konusu olduğunda Türkiye'deki çocukların deneyimlerine ilişkin daha az olumlu bilgiler de içermektedir. Bu tür çelişkilerin çözülmesi farklı bölgelerden ve sosyal gruplardan kız ve erkek öğrencilerin okul algılamalarının karşılaştırılması gerekmektedir.

İlköğretime erişim, son yılların başlıca politika hedefi olmuştur. İlköğretimde kalitenin geliştirilmesine yönelik önemli çabalar da gündemdedir. Etkileşimli öğretim yöntemleri getirilmiş ve çocuk dostu okul standartları geliştirilmiştir.

Ortaöğretim üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. Mesleki eğitim dahil olmak üzere orta öğretime erişim ve bu eğitimin kalitesi, uygunluğu ve esnekliği, demografik eğilimlere ve ergenlerin eğitimden çalışma yaşamına geçişte karşılaştıkları sorunlara koşut olarak daha ön plana çıkmaktadır.

Okul sağlığı politikaları

“Okul sağlığı” sağlıklı bir okul yaşamı oluşturmak ve bunu sürekli kılmak, öğrencilere ve dolayısıyla topluma sağlık eğitimi vermek üzere öğrencilerin ve okul personelinin sağlık durumunu değerlendirmek ve geliştirmek üzere girilen tüm çabaları anlatır. BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 24. Maddesi, olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma hakkının ve tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetleri veren kurumlardan yararlanma hakkını tanıyarak. Diğer sözleşmelerde de yer alan sağlık hakkı okul bağlamında değerlendirildiğinde elde edilecek çerçeve, çocukların yaşamını ve beslenmelerini, sağlık eğitimini, çevre sağlığını ve çocukların kazalardan korunmalarını içerir.

Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı, uluslararası yasal düzenlemelerde yer alan eğitim ve sağlık hakkı gereklilikleri doğrultusunda ortak bir “okul sağlığı politikası” geliştirebilirler. Böyle bir politikanın öngördüğü uygulamalar arasında öğrencilerin sağlığının hem korunmasını hem de geliştirilmesini hedefleyenler de olacaktır. Okullar, gerektiğinde sağlık sorunlarının çözülmesini de mümkün kılacak bir şekilde düzenlenecektir. Öyle ki, örneğin okullarda kronik sağlık sorunları olan öğrencilerin tedavisine ve

⁸¹ Currie, C. et al. (2008), Gençlerin Sağlığında Eşitsizlikler: HBSC 2005/2006 Araştırması Uluslararası Rapor, WHO Avrupa Bölge Ofisi, Kopenhag.

rehabilitasyonuna elverişli yapılar olacaktır. Okullar kaza ve yaralanmaların önüne geçilmesini, gıda hijyenine yönelik tehditlerin bertaraf edilmesini, sağlıklı okul ortamlarını ve trafik güvenliğini hedefleyecektir.

Çocukların okullarında düzenli sağlık taramalarından geçirilmesini ve gelişimlerinin izlenmesini sağlamak üzere birtakım yasal değişiklikler gerekmektedir. Böylece çocuk sağlığını korumak ve geliştirmek üzere zamanında müdahalelerde bulunulabilecek, sağlık sorunları ve riskli davranışlar erken aşamada tespit edilebilecektir.

Çevre sağlığı açısından ise, eğitim standartları temel olarak okulun fiziksel çevresine odaklanmaktadır. Toplumsal çevreye ilişkin bir gönderme yoktur. Yapılan düzenlemelerin kapsamı ve derecesi eğitim kurumunun türüne göre önemli farklılıklar göstermektedir. Ülkedeki yasal düzenlemeler okulun fiziksel yapısına ve sosyal çevreye ilişkin kimi hükümler içermekteyse de, yeni riskler ve çevre sağlığı ile ilgili yasal düzenlemeler bulunmamaktadır.

Kaynak: Hilal Özcebe, Okullarda Sağlık Hakkı, 2009.

Eğitimde bütçe⁸²: Kamu kesimi eğitim harcamaları son yıllarda reel olarak artmış, ancak bu harcamaların GSYH'ye oranı yüzde 3-4 gibi sınırlı bir düzeyde kalmıştır. 2008 yılında kamu kesiminin eğitim harcamaları GSYH içinde yüzde 3,36'lık paya sahipti. GSYH'nin yaklaşık yüzde 1,41'i ilköğretim öncesi ve ilköğretim, yüzde 0,68'i orta ortaöğretim, yüzde 0,66'sı üçüncü kademe eğitim, geri kalanı da yan hizmetler, kademe olarak ifade edilemeyecek eğitim, araştırma ve diğer yan kalemler için harcanmıştır.⁸³ Devlet Planlama Teşkilatı 2010 Yıllık Programında eğitim harcamalarının 2009 yılında GSYH'nin yüzde 3,8'ine çıktığını, 2010 yılında ise bu oranın yüzde 4 olacağını tahmin etmektedir. Bununla birlikte, OECD ortalaması ile karşılaştırıldığında (yüzde 5,8 civarı) ve UNESCO'nun gelişmekte olan ülkelere yaptığı tavsiye (yüzde 6) dikkate alındığında kamu eğitim harcamaları bugün düşük düzeyde kalmaktadır. Ayrıca, OECD ülkelerinin çoğuyla karşılaştırıldığında, Türkiye nüfusunun görece daha büyük bir bölümünün örgün eğitim çağında olduğu da dikkate alınmalıdır.

Kamu sektörü eğitim harcamalarının ortaya koyduğu bu açık kısmen özel yollardan, cepten yapılan harcamalarla kapatılmaktadır. Bu konuda elde güncel veriler olmasa bile, Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2002 yılında Dünya Bankası Eğitim Sektörü Çalışması için yaptığı bir araştırma, eğitim için kullanılan kaynakların yüzde 35-37'sinin hanelerden geldiğini göstermektedir.⁸⁴ Oysa OECD'de bu özel harcamaların ortalaması yaklaşık yüzde 12'dir. Bu harcamalarla, maddi gücü yerinde olanlar ek veya daha gelişkin eğitim hizmetleri – hazırlık kursları ve okula ek faaliyetler – alabilmektedir. Böylece, ana babaların sosyoekonomik statüsü ile çocuğun eğitimdeki başarısı arasındaki bağlantı daha da güçlenmektedir.

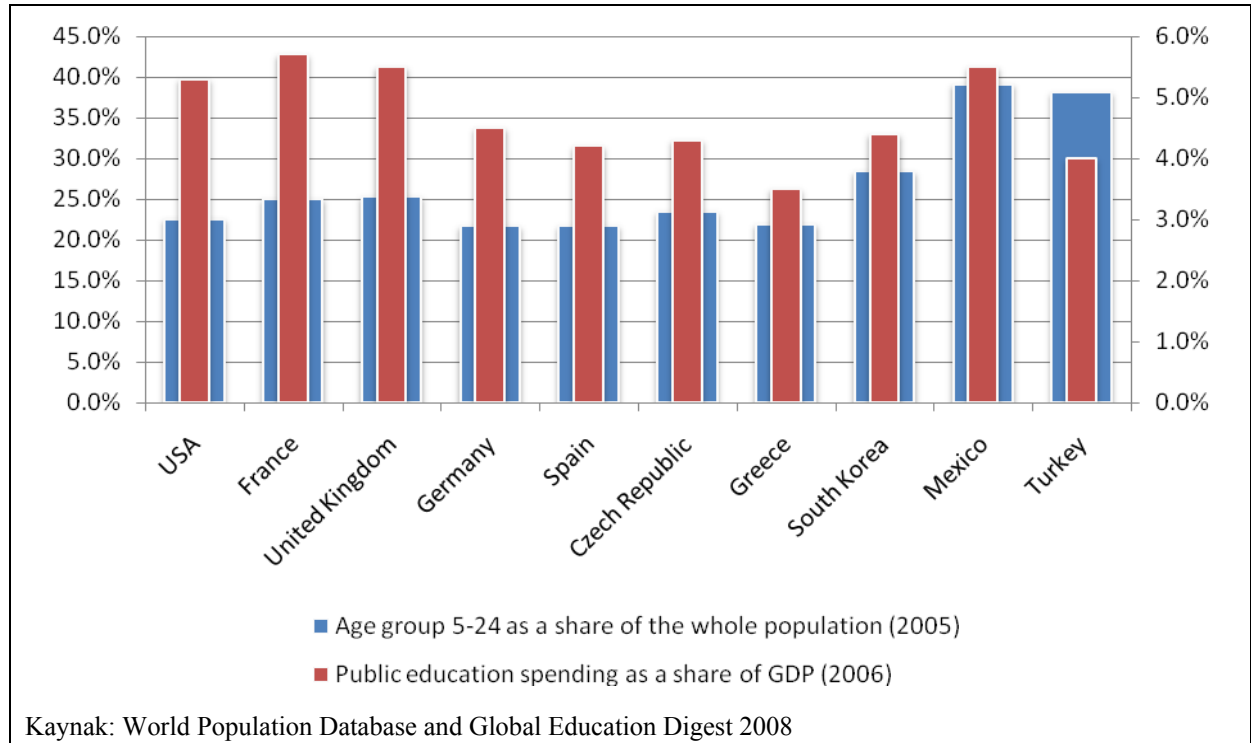
Kamu kesimi eğitim harcamaları reel anlamda artmakta olsa bile bu harcamaların GSYH içindeki payı halen yüzde 4'ün altındadır (üniversiteler dahil). Bu da OECD ortalamasının hayli altındadır. Bu açığın bir bölümü özel kesimin cebinden yaptığı harcamalarla kapanmaktadır ve bu da sosyoekonomik durum ile okulda başarı arasındaki bağlantıyı daha da güç

Seçilmiş ülkelerde 5-24 yaş grubu nüfusu ve eğitim alanındaki kamu harcamalarının GSYH'deki payı

⁸² Eğitim sistemine genel bakış, Eğitim Bakanlığının teşkilatlanması ve çocukların eğitiminde rol oynayan diğer aktörler için Ek 1'e bakınız.

⁸³ Türkiye'de Sosyal Koruma Sistemi ve Çocuk Bütçesi ile ilgili sürmekte olan araştırma; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Ferhat Emil ve Hakan Yılmaz tarafından UNICEF için yapılmaktadır.

⁸⁴ Dünya Bankası (2005). Eğitim Sektörü Araştırması – Türkiye.

Personel ve kaynak tahsisi: Son yıllarda okul ortamlarının ve donanımının iyileştirilmesi için, tüm okulların bilgisayar ve internet bağlantısıyla donatılması dahil önemli çabalar harcanmıştır. Böyle de olsa, bugün pek çok çocuk yetersiz fiziksel koşullarda, kalabalık sınıflarda veya imkânları sınırlı okullarda eğitim görmektedir. Giderek artan ve hareketli çocuk nüfusuyla kamunun eğitim bütçesinin sınırlı kalışı dikkate alındığında bu tür boşluklar şaşırtıcı sayılmamalıdır. Ücra yerleşimlerde ve nüfusu hızla artan yoksul mahallelerde kaliteli eğitimi kısa sürede sağlamak için gerekli kaynakların harekete geçirilmesi özellikle zorlu bir görevdir. Öğretmen sayısının yeterli olup olmadığı tartışmalı bir konudur. İlköğretimde öğrenci-öğretmen oranı 24'ken OECD ortalaması 16'dır. Genel olarak alındığında öğrenci/öğretmen oranı düşmekte, ancak bölgesel eşitsizlikler de sürmektedir. Güneydoğu Anadolu'da öğrenci/öğretmen oranı 30'iken Batı Karadeniz bölgesinde 18'dir. Ortaöğretimde, öğrenci/öğretmen oranları çok daha düşük olmakla birlikte, bu kademe eğitime yönelik talebin artması sonucu yükselmeye başlamıştır (aşağıda değinildiği gibi). Derslik sayısı bakımından ise, Dünya Bankası kredileri, AB katkısı, yerel idareler ve özel sektörün katkılarıyla çarpıcı bir ilerleme sağlanmıştır. Özel sektörün bu konudaki desteğine yüzde 100 vergi indirimi tanınmıştır. Ancak gene de, ikili öğretimi kaldırmak ve 2014 yılında her sınıfta 30 öğrenci öngören hükümet hedefine ulaşmak için daha çok şey yapılması gerekmektedir. Yapılan tahminlere göre bu hedeflere ulaşılabilmesi için ilköğretimde 55-60.000, orta öğretimde ise 75-80.000 yeni derslik gerekmektedir.⁸⁵ Bunun gerektirdiği yatırımların bütçe çalışmalarında dikkate alındığı görülmemektedir.

Öğretmenler: Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de öğretmenlerin motivasyonu, ücretleri, mesleğin yapısı ve benzeri konularda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Müfredat reformuyla birlikte, öğretmenlerin bilgi ve yeterliliklerinin de artırılması gerekmektedir. Hizmet içi eğitim çok sınırlı kalmaktadır ve tutum değişikliği yaratma açısından etkili olduğunu söylemek güçtür. Milli Eğitim Bakanlığı her öğretmen için kapsamlı bir hizmet içi eğitim planlamaktadır; ancak bu plan gerçekleşse bile hizmet içi eğitim her beş yılda bir

⁸⁵ Eğitimde Reform Girişimi (ERG): Eğitim İzleme Raporu 2008, 2009.

verilecektir. Hizmet öncesi eğitimin kalitesinin artırılması ve bu eğitimin daha uygun hale getirilmesi muhtemelen Bakanlıkla Yüksek Öğretim Kurumu arasında daha ileri bir işbirliğini gerektirecektir. Bugünkü haliyle öğretmen eğitimi öğretmenleri güç ortamlarda görev yapmaya yeterince hazırlayamamaktadır. Doğu ve Güneydoğu'nun ücra yöreleri dahil böyle yörelerdeki okullarda deneyimsiz öğretmenler görev yapabildiği gibi personel değişim hızı da çok yüksektir. Öğretmenler merkezi bir sınav sistemi ile seçilmektedir ve sistem seçmeli sorulara dayanmaktadır. İl eğitim müdürleri veya okul müdürleri gibi yerel görevlilerin öğretmen alım ve atamalarında herhangi bir etkisi yoktur. Uzun dönemli hedefler arasında, öğretmen atamalarında görevlendirme ölçütlerinin geniş tutulması ve yerel görüşlere de başvurulması, dezavantajlı yörelerde öğretmen kalitesine yönelik yeni programların oluşturulması düşünülebilir.⁸⁶

Öğrenim sonuçları ve sınav sistemi: Türkiye'deki okullarda çocuklar, gelişmiş ülkelerle önde giden ve gelişmekte olan ülkelerde görülen standartlara göre mütevazı denebilecek düzeyde bilgi ve beceriye ulaşabilmektedir. 2006 yılında yapılan PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) testlerine göre, Türkiye'den 15 yaşındaki çocuklar, bu testlerin uygulandığı OECD ülkesi olan ve olmayan 57 ülke arasında fende 44'üncü, okumada 38'inci ve matematikte de 43'üncü olmuşlardır. Dahası, "temel yeterlilik düzeyine" ulaşamayan Türk öğrenci oranı okumada yüzde 32, fende yüzde 47 ve matematikte yüzde 52'dir ve bu veriler çok sayıda çocuğun sosyal yaşama aktif katılım için gerekli vasıfları edinemediğini göstermektedir.⁸⁷ Ortaöğretimin en başarılı mezunları arasında bile yeterli becerilerin bulunmaması – muhtemelen birkaç seçkin okulu bitirenlerin dışında- gerek işverenlerin gerekse üniversitelerin ortak şikâyetidir. Türkiye'deki tüm gençlerin, eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık, yabancı dil ve sağlık eğitimi dahil olmak üzere yaşam, daha ileri düzeyde öğrenme ve istihdam açısından gerekli olan birtakım temel becerileri edinmesi isteniyorsa, daha alınacak çok yol vardır.

Ortalama olarak düşük puanların yanı sıra Türk eğitim sistemindeki çocuklar başarı düzeyi açısından çok farklılaşan durumlar sergilemektedir. PISA testleri ve üniversite giriş sınav sonuçları bunu açıkça göstermektedir. Nitekim Hakkâri ve Şırnak gibi küçük Doğu illerinden adaylar sayıca az olmanın ötesinde çok düşük puanlar elde edebilmektedir. Yapılan araştırmalara göre ana babanın eğitim düzeyi ve sosyoekonomik durumu ile çocuklarının eğitimdeki başarısı arasında yüksek bir doğru orantı bulunmaktadır.⁸⁸ Sistemin testlere endeksli karakteri bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır; çünkü çocuklar rekabetin hayli yoğun olduğu giriş sınavları için ücretli hazırlık dershanelerine gitmek zorunda kalmaktadır. Teste dayalı bu sistem, ailelerin ve çocukların enerjisi, zamanı ve parası, eleştirel düşünme, yaratıcı yazım veya kendini iyi ifade etme becerilerini edinmek yerine seçmeli soru çözme becerisi kazanmak için harcandığından, verimli değildir. Ayrıca, hazırlık dershanelerine giden çocuklar, okul ile ev arasına her gün bir de bu özel dershaneleri katmak zorunda olduklarından dinlenme, oyun ve boş zaman haklarından da yoksun kalmaktadır.

Sınav stresi: Sınavların sıklığı ve sınavlara okullar ve veliler tarafından verilen önem de önemli bir stres kaynağıdır; bu stresin kimi durumlarda çocuğu intihara bile sürüklediği örnekler görülmektedir. HBSC araştırmasına⁸⁹ göre, Türkiye, Avrupa ülkelerinin arasında

⁸⁶ Isha Sheth: Akılcı Seçim: Türkiye'de Seçme ve Göreve Alma Yoluyla Öğretmen Kalitesinin Artırılması (yayınlanacak), Eğitimde Reform Girişimi (ERG), 2009

⁸⁷ Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Dairesi, PISA 2006 Ulusal Ön Rapor, 2007.

⁸⁸ Eğitimde Reform Girişimi (ERG), Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler, 2009. Sosyoekonomik köken ile PISA puanları arasındaki ilişkinin kanıtları için: Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya Bölgesi İnsani Kalkınma Raporu: Bir Sonraki Kuşak için Daha Fazla Fırsat – yaşama şansı raporu, Şubat 2010

⁸⁹ Currie, C. et al. (2008), Inequalities in Young People's Health: HBSC International Report from the 2005/2006 Survey, WHO Avrupa Bölge Ofisi, Kopenhag

çocukların ders çalışma baskısını en ağır hissettikleri ülkedir.. Araştırma kapsamında yer alan 11, 13 ve 15 yaşındaki çocuklardan yüzde 54,6'sı kendini baskı altında hissetmektedir. Türkiye'deki öğrenciler ayrıca bu tür baskıyı Avrupa'daki çocuklara göre daha erken yaşlarda hissetmeye başlamaktadır. Ekonomik olarak dezavantajlı ailelerden çocuklar ayrıca fırsatları çoğaltmak için sağlanan bursların ve ücretsiz yatılı eğitim hizmetlerinin okul başarısına bağlı olması dolayısıyla da baskı altındadır. Sınava dayalı sistemin tüm kusurları – gerek öğrenmedeki sonuçlar gerekse stres düzeyi açısından- fen ve Anadolu liseleriyle üniversite giriş sınavlarında yapılan son değişikliklere karşın halen sürmektedir. Bununla birlikte, yapılan değişikliklerin sınav yükünü yeniden dağıtmak, öğrencileri kendi güçlü yanlarını ve ilgi alanlarını ortaöğretim sonuna doğru belirlemeye özendirme bakımından kimi yararları olmuştur.

Ek 1: Eğitim sistemine genel bakış

İlköğretim zorunludur ve kamu kurumlarınca ücretsiz verilmektedir. Türkiye'deki tüm kız ve erkek çocuklar sekiz yıllık temel eğitimi almak zorundadır. 1997'den önce zorunlu ilköğretim süresi beş yıldır ve bunu zorunlu olmayan üç yıllık "ortaokul" izlemekteydi. Kısmen bu nedenle, ilköğretime erişim son on yıl içinde eğitim alanındaki yetkililerin başlıca önceliği olmuştur. Tüm çocukların en azından ilköğretimin sonuna kadar okullarına devam etmelerini sağlamak, ana babalardan başlayarak validen okul müdürlerine kadar kamu görevlilerinin sorumluluğudur. 2008-2009 ders yılında tüm Türkiye'de 10,7 milyon çocuk ilkokula başlamıştır (ilköğretimlerini gecikerek de olsa tamamlamak üzere "açık ilkokullara kaydolanlar dahil). İlköğretimi orta öğretim izlemektedir ve bu da normal olarak 14 yaşında başlamaktadır. İlköğretim okulları tek tip özellikler taşıırken (ağır engellilikleri olan çocuklara yönelik okullar dışında), liseler farklılaşmaktadır. Anadolu ve fen liselerine giriş sınav sistemine dayanmaktadır. Eğitimlerine devam etmek isteyen ilkokul mezunlarının büyük bölümü diğer liselere devam etmektedir. 2008-2009 ders yılında Türkiye'de 3,8 milyon çocuk ve genç ortaöğretim okullarına devam etmekteydi (yaklaşık yarım milyon "açık" ortaöğretim öğrencisi dahil). Bu öğrencilerin yüzde 59'u genel liselerde, yüzde 41'i de mesleki ve teknik liselerdeydi. Eğitim politikası açısından, ortaöğretim erişim ve kalite açısından önem kazanmaktadır. Bu artan önem, zorunlu ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması, nüfus baskısı, hızlı kentleşme ve enformasyon çağının gerekleri gibi etmenlerin sonucudur. Ortaöğretimin süresi 2005 ve 2009 yılları arasında üç yıldan dört yıla çıkarılmış, lise türleri ise azaltılmıştır. Sistemin esnekliğini artırmak için, meslek liselerinde artık birbirini izleyen dersler yerine konular bağımsız "modüllerle" işlenmektedir. Ortaöğretim sonunda farklı yüksek öğretim programlarına katılmak isteyenler merkezi düzeyde bir başka sınava girmektedir. Maddi durumu iyi olanlar için özel okullar da vardır; ancak bu okulların Türkiye'deki örgün eğitim sistemi içindeki rolü sınırlıdır; ilköğretim düzeyindeki öğrencilerin yüzde 2'si, ortaöğretimde ise yüzde 3'ü bu okullardadır. Bununla birlikte, öğrencilerin önemli bir bölümü belli başlı giriş sınavlarına hazırlanmak amacıyla normal okullar dışında özel dersanelere gitmektedir.

Görev ve sorumluluklar

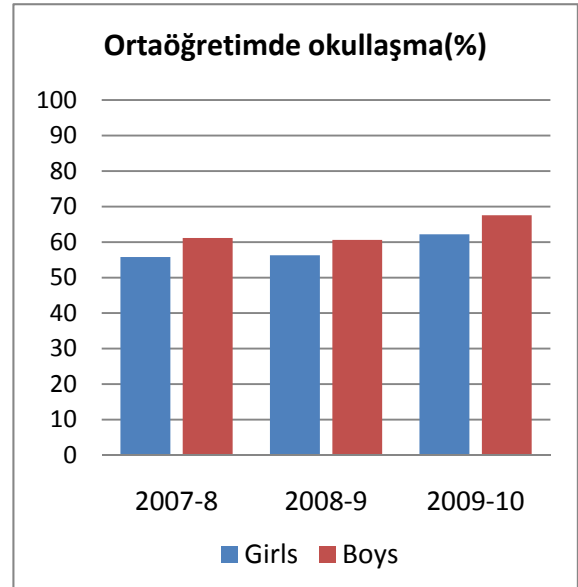
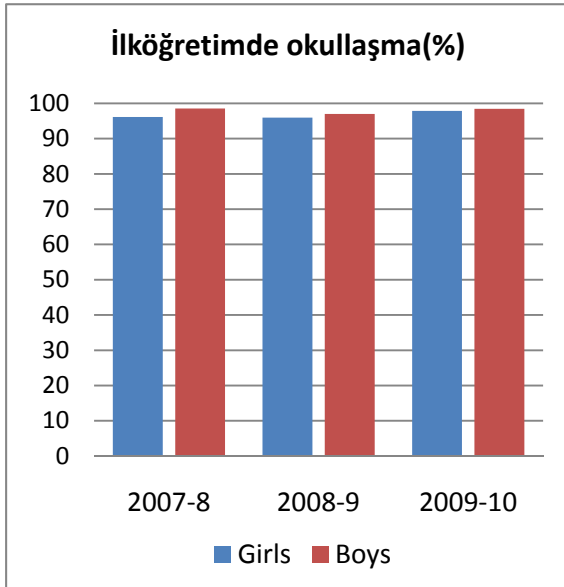
Milli Eğitim Bakanlığı örgün, örgün olmayan ve yaygın eğitim faaliyetlerinden sorumludur. Öğretim, personel yönetimi, planlama ve kaynak tahsisi ile ilgili kararların çoğu Bakanlığın Ankara'daki merkez teşkilatınca alınmaktadır. Bakanlığın yapısı, aşırı merkezîyetçiliği ve yukarıdan aşağıya karar süreçleri dolayısıyla eleştirilere açıktır. Bakanlığın gündeminde olan AB finansmanlı bir kapasite geliştirme projesi yeniden yapılanmayı özendirir. Bakanlığın performans değerlendirme yönünü güçlendirirken okullara daha fazla özerklik tanınması, daha etkin ve saydam bir yönetimi, daha fazla okul özerkliği ve yerel idarelerin okulları sahiplenmesini beraberinde getirebilir. Ne var ki, bugüne kadar hangi önerilerin

kamuoyu önünde tartışılabileceği konusunda somut bir çıktı yoktur. “E-okul” ve “e-yatırım” gibi online ve elektronik sistemlerle merkezi teşkilatın izleme kapasitesi önemli ölçüde artmıştır; ancak okul özerkliği konusunda önemli bir ilerleme sağlanmamıştır ve bu durumun okulların eğitim süreçlerini çocukların ihtiyaçlarına göre şekillendirme güçlerini zayıflattığı ileri sürülebilir. TBMM, hükümet ve Bakanlığa ek olarak özerk Yüksek Öğretim Kurumu da, öğretmen eğitimi ve belli başlı sınavların düzenlenmesinden sorumlu Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi üzerindeki denetimiyle çocukların eğitiminde önemli bir role sahiptir. Örneğin askeri liseler gibi az sayıda eğitim kurumu Milli Eğitim Bakanlığı görev alanı dışındaki kamu okulları kapsamına girmektedir. Yerel yetkililer (özellikle il özel idareleri) ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) örneğin okul yapımı, bakım-onarım veya burs verme gibi yollardan eğitim sektörüne yardım ve destek sağlamaktadır. Dünya Bankası ve AB, okul yapımı, müfredat geliştirme ve eğitimle ilgili diğer etkinliklerde Türkiye’de önemli miktarda kredi sağlamış, teknik yardımda bulunmuştur. UNICEF, Bakanlığın özellikle ilköğretime erişim, kalite ve izleme sistemleri, telafi eğitimi ve ilkokul öncesi eğitim gibi yenilikçi girişimlerini savunmuş ve destek vermiştir. Eğitimde uzmanlaşmış olan ve olmayan akademik kurumlar, düşünce merkezleri, özel şirketler ve hükümet dışı kuruluşlar eğitim konusunda araştırmalar yapıp tavsiyelerde bulunmakta (eğitim/gençlik/istihdam gibi konularda) ve/veya Okul yapımı ve donanımı, kampanya ve burs yolu ile çocukların eğitimine devamını sağlama ve gönüllü temini gibi yardım çalışmalarında bulunmaktadır Bu kuruluşlar arasında şunlar yer almaktadır: Eğitimde Reform Girişimi (ERG); Türk Eğitim Derneği (TED), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD ve Çağdaş Eğitim Vakfı.).

Okul dışındaki çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

İlköğretim dışındaki çocuklar: Türkiye’de çocukların bir bölümü halen ilkokulu bile tamamlamamış, birçoğu da ortaöğretime devam edememektedir. Okul dışı kalmak kaliteli eğitim hakkından yoksun kalmanın ötesinde sosyalleşmeyi ve diğer etkinliklere ve hizmetlere erişme fırsatlarını da azaltmaktadır. 2003-2007 dönemindeki kız çocukların eğitimi kampanyası (Haydi Kızlar Okula), daha önce ekonomik güçlükler, çocuk işçiliği, okulun uzak olması, isteksizlik, ailenin ihmali, ayrımcılık ve kızlara yönelik kısıtlamalar gibi çeşitli nedenlerle okul dışında olan 230 bin kız ve 100 bin erkek çocuğun okullaşmasını sağlamıştır. Bu arada, çocuklarını ilkokula gönderen yoksul ailelere yönelik koşullu nakit transferi uygulaması başlatılmıştır. Ders kitapları ücretsiz dağıtılmış, kimi durumlarda okula ücretsiz ulaşım sağlanmış, okullarda ücretsiz yemek çıkarılmıştır. Bunlara karşın, Mayıs 2009 itibarıyla 6-13 yaş grubundan yaklaşık 220.000 çocuk – bu yaş grubunun yaklaşık yüzde 2,5’i- ilköğretim dışındadır. Dahası, kimi çocuklar okula kayıtlı olsalar bile okula düzenli devam etmemekte ve sonunda okulu bırakabilmektedir. Devamsızlık ve okul terkleri tam olarak tanımlanmamakta, bu konuda elde kesin sayı bulunmamaktadır. İlgili bir başka konu da okula geç başlanmasıdır: yasa gereği çocukların 6 yaşında ilköğretime başlamaları zorunlu olduğu halde birçok çocuk aileleri zorunlu başlama yaşı konusunda bilgi sahibi olmadığından veya çocuklarının bilişsel ve psikososyal gelişim açısından henüz okula hazır olmadığını düşündüklerinden çocuk 7 yaşına gelinceye kadar beklenmektedir. Bu okula geç başlama durumu bir bilinç-duyarlılık kampanyası gerektiğini göstermekte, ayrıca ilkokul için henüz hazır olmayan çocukların okul öncesi eğitime yönlendirilmesi için alınacak önlemlere işaret etmektedir. Doğumların nüfusa geç kaydedilmesi veya bir süre hiç kaydedilmemesi de kaydolmama veya geç kaydolma olgusunda rol oynuyor olabilir.

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, Örgün Eğitim İstatistikleri, 2008-9

Yetiştirici Sınıf Öğretim Programı: Hızlandırılmış öğrenim programı (telafi eğitimi adıyla da bilinmektedir) 2008-2009 ders yılında başlatılmıştır. Programın amacı, 10-14 yaş grubunda olup okula hiç kaydolmamış veya uzun süre okuldan uzak kalmış çocukların eğitim sistemine dönmelerini ve kendi yaşlarındaki diğer çocuklarla eğitimlerine devam etmelerini

sağlamaktır. Program, normal okul eğitimine bir alternatif değil bir seferlik bir fırsat olarak düşünülmüştür ve 2012-2014 ders yılı sonunda kaldırılacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı Aralık 2008 itibarıyla 140 bin çocuğun bu programa katılabileceğini belirtmiştir. İlk yılın sonunda programa 35.000 öğrenci katılmıştır ve bunların %66'sı kız çocuklarından oluşmaktadır. Program en dezavantajlı toplum kesimlerinden kız ve erkek çocuklara ulaşmakta ve başarısı da yalnızca sahiplenmeyi sağlama ve kaynak yaratmanın ötesinde, çocukların kendilerini okula, okulun da kendini çocuklara uyarlamada karşılaşılabilecekleri güçlüklerle ne kadar hızlı çare bulunabileceğine bağlıdır.

Eğitim sistemi içindeki ve dışındaki çocuklar (2008-2009)

	İlköğretim (yaş grubu 6-13)		Ortaöğretim (yaş grubu 14-17)	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Okullu çocuk sayısı	5.136.834	4.829.194	2.079.941	1.757.223
Net okullaşma oranı	yüzde 98.27	yüzde 97.39	yüzde 60.63	yüzde 56.30
Eğitim sistemi dışındaki çocuk sayısı	90.432	129.420	1.350.607	1.363.955

Kaynak: İlköğretimle ilgili veriler için, Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü; ortaöğretimle ilgili veriler için, Milli Eğitim Bakanlığı: Milli Eğitim İstatistikleri.

Ortaöğretim dışındaki çocuklar: Bugün çocukların büyük çoğunluğu ilkokula devam ederken ortaöğretime kayıt Türkiye'nin gelişmişlik düzeyindeki bir ülke için düşük kalmaktadır. Yapılan hesaplamalara göre 2008-2009 ders yılı itibarıyla ortaöğretim çağındaki 2,7 milyon çocuk okul dışındadır (tabloya bakınız). Net okullaşma son on yıllık dönem içinde yüzde 50'nin altından yüzde 60'ın üzerine çıkmıştır. 2009-10 ders yılında net okullaşma oranı yüzde 64,95, brüt oran da yüzde 84,19'dur (Aradaki bu büyük fark, birçok çocuğun kesintiler ve sınıf tekrarı gibi nedenlerle okulu geç bitirmesinden ve kimi ortaöğretim kurumlarının müfredatında ek hazırlık sınıfların yer verilmesinden kaynaklanabilir). İlkokul eğitiminin aksine ortaöğretim zorunlu değildir ve Çocuk Haklarına dair Sözleşme de bunu zorunlu kılmamaktadır. Ne var ki, gerek çocukların yaşam kalitesi ve gelecekleri, gerek nüfusun eğitim düzeyi açısından bakıldığında ortaöğretime katılımın Avrupa standartlarına göre düşük olması kaygı konusudur⁹⁰. Dahası, eğitimin diğer kademelerinde olduğu gibi, ortaöğretime katılım da, Sözleşme'nin 28'inci Maddesinde değinilen eğitimde fırsat eşitliğine ters düşecek şekilde coğrafya ve sosyoekonomik durum tarafından etkilenmektedir. Örneğin Türkiye'nin batısındaki Bilecik'te ortaöğretimde net okullaşma yüzde 89 iken doğu sınırındaki Ağrı'da yüzde 27'dir⁹¹. Ayrıca, regresyon analizlerine göre ailenin sosyoekonomik özellikleri (ayrıca toplumsal cinsiyet – aşağıya bakınız) ortaöğretime katılım üzerinde belirleyici etkileri olabilir.⁹² Bakanlık ortaöğretimde okullaşma oranını 2014 yılında yüzde 90'a çıkarmayı planlamaktadır.

İlk ve orta öğretimde cinsiyet eşitsizliği: Okullarda, erkek ve kız çocuklarına yaşamlarının başka her dönemi ve yerine göre daha eşit davranılmaktadır. Sınavlarda kız çocuklar en az erkekler kadar başarılı olmaktadır. Gelgelelim, kız ve erkek çocuklar eğitime katılıyor mu katılmıyor mu konusu gündeme geldiğinde toplumsal cinsiyet ayrımcı toplumsal normların

⁹⁰ UNESCO'ya göre (Herkes için Eğitim Küresel İzleme Raporu, 2009), Türkiye'de okulda geçmesi gereken tam süre 11 yıldır – dünya ortalamasının biraz üzerinde, Arap ülkeleriyle aynı; bu süre gelişmiş ülkelerde 15, Latin Amerika ve Karayip bölgesinde ise 13 yıldır.

⁹¹ Milli Eğitim Bakanlığı: Örgün Eğitim İstatistikleri, 2008-9

⁹² Eğitimde Reform Girişimi (ERG), Eğitimde Hakkaniyet, 2009.

etkisi hala fazladır. İlkokul düzeyi söz konusu olduğunda toplumsal cinsiyet eşitliğinin uzak olmadığı söylenebilir. Son yıllarda gerçekleştirilen çeşitli kampanyalar ve girişimler sonucunda ilköğretimde kız öğrenci-erkek öğrenci oranı 2009-2010 döneminde 0,94'e ulaşmıştır. (5-14 yaş grubu nüfusu için bu oran 0,95'in hemen altındadır). Ancak, ilkokuldan mezun olanlar arasında kız/erkek oranı ancak 0,88'e yükselmiştir ve bu da kız çocukların ilköğretimde ileri sınıflara doğru okulu bırakma olasılıklarının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Kızların erkeklere oranı ortaöğretimde daha da azalmaktadır. Yıllar geçtikçe sağlanan iyileşmelere karşın eğitime erişimde birçok ilde görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliği düşük gelir düzeyine, ana babaların eğitimsizliğine, yetersiz kentleşmeye ve/veya yerel geleneklere bağlanabilir. Bu eşitsizlik genel olarak ülkenin doğu ve orta kesimlerinde çok daha belirgindir. Ortaöğretim düzeyi okullarda cinsiyete göre farklılıklar Ankara, İstanbul, İzmir ve diğer kimi batı illerinde çok az veya hiç yokken Güneydoğu ve Doğu'nun birçok ilinde – ayrıca batıdaki kimi az gelişmiş illerde- belirgindir. Kimi örnekler vermek gerekirse ortaöğretim net okullaşma oranı Erzincan'da erkekler arasında yüzde 87,80, kızlar arasında yüzde 71,04, Kütahya'da erkekler arasında yüzde 83,04, kızlar arasında yüzde 66,82, Siirt'te ise erkekler arasında yüzde 47,37, kızlar arasında ise yalnızca yüzde 27,33'tür⁹³.

Seçilmiş büyük illerde net okullaşma (%), 2008-9

	İlk		Orta	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Ankara	100,00	99,84	82,48	83,10
İzmir	99,44	99,27	73,34	75,74
Bursa	99,73	99,29	77,48	72,78
İstanbul	100,00	99,42	70,20	70,16
Antalya	98,89	98,49	69,90	70,60
Adana	99,25	98,64	67,66	63,55
Gaziantep	99,39	98,96	57,51	49,09
Konya	98,25	97,59	63,76	58,73
Diyarbakır	98,25	97,46	50,84	38,13
Şanlıurfa	97,59	94,89	39,43	24,40
<i>Türkiye</i>	<i>98,47</i>	<i>97,84</i>	<i>67,55</i>	<i>62,21</i>

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, Örgün Eğitim İstatistikleri 2009-10

Okul devamlılığıyla ilgili veri ve bilgiler: Tam çocukların ilkokula kayıt olmasına yönelik son adımlar arasında *e-okul* adı verilen yeni bir eğitim enformasyon yönetim sisteminin başlatılması da yer almaktadır. E-okul sistemiyle toplanan bilgilerin adrese dayalı nüfus kayıt sistemiyle karşılaştırılması sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı kayıt oranlarını il, ilçe ve okul alanı bazında belirleyebilmekte ve buna göre girişimlerde bulunabilmektedir. Ayrıca, okul yöneticileri sık sık devamsızlık yapan öğrencileri izleyip bu çocukların sonunda okulu terk etmelerine karşı önlemler almaktadır. Sistemin performansının ve idarecilerin bundan yararlanma kapasitelerinin teyit edilmesi gerekmektedir. Saydamlık ve politikaların sağlıklı bir şekilde tartışılabilmesi bakımından en doğru istatistiklerin - hatta düzenli hazırlanan raporların- yayınlanması düşünülebilir. Bu istatistikler yalnızca okul kayıt verilerini değil, mümkün olduğu kadar mekâna ve cinsiyete göre ayrıştırılmış olarak devamlılık, devamsızlık ve okul dışı kalma gibi başlıkları kapsamalıdır. Bunun kadar önem taşıyan bir başka konu da okula kaydolmamanın ve okul devamsızlığının nedenlerinin objektif olarak kâğıda dökülmesi

⁹³ Milli Eğitim Bakanlığı: Örgün Eğitim İstatistikleri, 2009-10

ve analiz edilmesidir; çünkü bu analiz eğitimin sisteminin gerek içindeki gerekse dışında olup ele alınması gereken konulara işaret edecektir.

Okulaşmaya yönelik diğer politikalar –kızların ortaöğretime katılmaları: Okula gitmeme eğilimini, okul terkini ve devamsızlığı azaltmaya ve ortaöğretime katılımı artırmaya yönelik politikaların sürdürülmesi gerekir. İlkokul dışı çocuk sayısı azaldıkça, en fazla etkilenen grupların daha titiz biçimde belirlenmesi ve hedefe konulması gerekli olabilir. Ortaöğretim düzeyinde, erkek çocukların artan katılımı artık bir durma noktasına gelir gibidir ve bu da kaygı vericidir. Bununla birlikte, özellikle kızların eğitimde erkeklerin en fazla gerisinde kaldıkları yörelerde ve toplum kesimlerinde kız çocukların okulaşmasını artırmaya yönelik kapsamlı bir girişim yerinde olacaktır. Kız Meslek Eğitim Genel Müdürlüğü, 2009 bütçesinde özel bir yer almıştır. Ancak, kız meslek liselerinin kız çocukları eğitime katma açısından ideal bir kanal olmadığı da ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre, söz konusu liseler toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden ürettiği ve işgücü piyasasına daha fazla kadın katılımını sağlamadığı için eleştirilebilir. Farklı kökenlerden kız ve erkek çocukların okul sürecine tam katılmamaları veya katılamamalarına neden olan temel etmenleri belirleyecek daha başka araştırmalar gerekebilir. Okulaşmayı ve devamlılığını artırmaya yönelik çabalar, aynı çocuklara yarar sağlayıcı diğer girişimlerle kaynaştırıldığında daha başarılı olabilir. Bu girişimlere örnek olarak çocuk yoksulluğunu ve dışlanmışlığını, çocuk işçiliğini veya toplumsal cinsiyet ayrımcılığını azaltmaya yönelik çabalar gösterilebilir. Okul deneyiminin her alanında kalitenin artırılması da çocukları okula yönlendirmeye ve okulda daha uzun süre kalmalarını sağlamaya yardımcı olacaktır.

Çocuklara yönelik şiddet

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Giderek yaygın kabul gören küresel bir konu: Türkiye’de büyüyen çocuklar şiddetle kuşatılmışlardır. Kimi yerel özellikler taşısa bile bu sorun sadece Türkiye’ye özgü değildir. Son dönemde dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan araştırmalar, hemen hemen tüm çocukların evlerinde, okullarında ve içinde yaşadıkları topluluklarda şiddete tanık olduklarını, üstelik çok sayıda çocuğun bu olgudan doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Şiddet fiziksel, cinsel veya duygusal olabilir. Erken dönem çocuklukta şiddete maruz kalma henüz yeni olgunlaşan beyni etkileyebilirken, hangi yaştan olurlarsa olsunlar çocukların uzun süre şiddete maruz kalmaları uzun süreli sağlık sorunlarına yol açabilir. Sıklığına ve şiddetine bağlı olmak üzere şiddet ayrıca çocukların kendilerini ifade yeteneklerini, okul performanslarını, sosyalleşmelerini, öz saygılarını ve genel olarak duygusal anlamdaki sağlıklarını olumsuz etkileyebilir. Şiddete maruz kalan çocukların, daha sonraki yaşamlarında madde bağımlılığı, erken/riskli cinsel etkinlik, huzursuzluk ve depresyon, çalışma yaşamında eksiklik, bellek sorunları gibi durumlarla karşılaşma olasılıkları daha yüksektir. Böylece, şiddetin yol açtığı insani ve toplumsal maliyet bir kuşaktan sonrakine aktarılmaktadır.⁹⁴

Ev içi şiddet: Türkiye’de 2006 yılında yapılan bir araştırmaya⁹⁵ göre, 3-17 yaş grubundan çocukları olan babaların yüzde 17’si ile annelerin yüzde 35’i cezalandırma amacıyla çocuklarını ara sıra (çoğu durumda “bazen”) dövüklerini kabul etmiştir. Aralarında “şiddet” olarak nitelenebilecek başka cezalandırma biçimlerine başvuranlar da vardır. Örneğin, annelerin yüzde 10’u son bir yıl içinde çocuklarını bir odaya kapatmıştır. Benzer biçimde, 2008 yılında yapılan bir araştırmada⁹⁶, tüm bölgelerden toplam 12 ildeki ana babalara çocuklarına nasıl disiplin uyguladıkları sorulmuştur. Verilen yanıtlara göre ana babaların yüzde 9,3’ü fiziksel ceza uygulamakta, yüzde 7,3’ü çocuklarını “korkutmakta”, yüzde 31,8’i de çocuklarına bağırarak veya yüksek sesle azarlamaktadır. Annelerin üniversite mezunu olmaları durumunda fiziksel cezalandırma daha az görülmektedir. Ana babalar çocuklarına uyguladıkları şiddeti “disiplin ve “kontrol” şeklinde gerekçelendirmekte, çocukların disiplin altına sokulmasında şiddetin yararlarına atıfta bulunan atasözleri hala dillerde dolaşmaktadır. Dezavantajlı kesimlerden gelen ve aile eğitimi kurslarına katılan ana babalar çocuklarını sıklıkla dövmediklerini ve onlarla nasıl konuşulacağını öğrendiklerini bildirmektedir. Bunlar da göstermektedir ki, ana babaların sürekli eğitilmeleri ve bilinç ve duyarlılık geliştirme çalışmaları ailede şiddetin azaltılmasında önemli bir rol oynayabilmektedir.

Şiddet: Çocuklar ne diyor

Şiddetin sonuçları: Çocuğun zihinsel sağlığı bozular. Çocuk sosyalleşemez. Çevresine zarar verir ve kendisinin maruz kaldığı şiddeti başkalarına yansıtır. Kendine güvenini yitirir, yaşama yüz çevirir, hayattan hoşlanmaz ve depresif özellikler geliştirir. [Şiddet] fiziksel hasara neden olabilir ve çocukta kalıcı izler bırakabilir. Çocuk büyüdüğünde, kendi başına nasıl gelmişse, kendisi de şiddet ortamını aynı yoldan bu kez geleceğe aktarır. Şiddete maruz kalan çocuk bu yüzden evini terke, sokaklarda çalışmaya ve yaşamaya, madde bağımlılığına yönelebilir. Çocuk, maruz kaldığı fiziksel zarar yüzünden düşlerinden vazgeçebilir.

Önerilen çözümler: Okullarda şiddetle ilgili seminerler düzenlenerek çocukların şiddetin yol açtığı zararları öğrenmeleri ve şiddetten uzak durmaları sağlanabilir. Şiddet genellikle aile ortamlarında ortaya çıktığından

⁹⁴ BM Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırması /Çocuklara Yönelik Şiddet Dünya Raporu, 2006;

UNICEF/Parlamentolar arası birlik: Çocuklara yönelik şiddetin ortadan kaldırılması

⁹⁵ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü /Türkstat: Aile Yapısı Araştırması

⁹⁶ UNICEF Türkiye/Genar: *Türkiye Etkili Çocuk Yetiştirme Eğitimi üzerine bilgi/tutum/beceri araştırması kantitatif sonuçları taslak raporu*

ailelerin bu konuda eğitilmeleri gerekir. Aileler çocuklarına şiddet uyguluyorsa, buna maruz kalan çocuklar geçici olarak ailelerinin yanından alınarak SHÇEK kurumlarına yerleştirilebilirler... Çocuğuna karşı şiddete başvuran bir anne veya baba tedaviye muhtaçtır ve gerekli tedavi uygulanmalıdır. Eğer çocuklarına karşı şiddet uygulayan aileler uyarılmalarına karşın bunu tekrarlıyorsa para cezasına çarptırılabilirler... Para cezaları caydırıcı olabilir.. Çocuk polisi aileleri buldukları yerlerde eğitmeli ve çocuklarına karşı şiddete başvuranları cezalandırmalıdır.

- Haziran 2009'da bir danışma toplantısına katılan çocukların dile getirdikleri görüşler

Ev dışında şiddet: Çocukların çocuklara uyguladıkları şiddet, zorbalık ve çete özentisi tavırlar, en fazla okullarda ve okulların çevresinde görülmektedir. Aşırı durumlarda ateşli ve diğer silahlar bile kullanılmakta, zaman zaman ölümler meydana gelebilmektedir. Çocuğuna şiddete başvurmaya iten, kendini kanıtlama güdüsü olabilir veya bu hareket para, yiyecek veya başka şeyler çalma sırasında ortaya çıkabilir. Temeldeki nedenler arasında ise öz saygının azlığı ile birlikte çocuğun kendisinin evde veya başka yerlerde maruz kaldığı şiddet, suiistimal ve ihmal gibi durumların etkisi yer alabilir. Ayrıca, çocuklar öğretmenlerin ve okullardaki görevlilerin başvurdukları şiddetten sıkça şikâyet etmektedir. 2006-2007 yıllarında, çocuklar ve gençler arasında şiddete eğilim ve okul çevrelerinde şiddeti ele alan bir meclis araştırması, başka sonuçların yanı sıra, birçok çocuğun okul ortamlarını güvensiz bulduğı için silah taşıdığını ortaya çıkarmıştır.⁹⁷ Bu arada, Milli Eğitim Bakanlığı, okulları, velileri, çocukların kendilerini ve yerel çevreden esnaf ve kafe işleticileri gibi kişileri de katarak okul ortamlarında şiddete karşı bir kampanya başlatmıştır. Şiddete karşı önlemler şimdi ilkokullar için geliştirilen asgari standartlara dahil edilmektedir ve böylece şiddetin izlenmesi sağlanacaktır. Ortaöğretim kurumlarındaki ve çevresindeki şiddete ise daha fazla dikkat edilmesi ve fiziksel cezaların daha net ifadelerle yasaklanması gerekmektedir. Yargı sisteminde (yukarıya bakınız), çocuk yurtlarında ve yatılı okullarda şiddetin – ister disiplin veya denetim aracı olarak başvurusun ister çocuklar birbirine uygulansın - ortadan kaldırılması açısından personelin eğitilmesinin yanı sıra, fiziksel tesislerin uygunluğu ve yeterli sayıda görevine bağlı personelin bulundurulması önem taşımaktadır

Çok sektörlü bir yaklaşım: Çocuklara yönelik şiddetin yarattığı kaygılara yanıt olarak farklı sektörler çeşitli politikalar geliştirirken, nerede olursa olsun çocuklara yönelik her tür şiddete (güvenlik güçlerinin uyguladıkları şiddet, çalışan çocuklar veya sokak çocuklarına karşı şiddet dahil) karşı mücadele için bir şemsiye politika geliştirilmesi yararlı olabilir. Ayrıca, şiddetin sıklığı ve seviyesi, şiddetin azaltılması için benimsenen politikaların uygulanması ve etkileri de düzenli olarak nesnel bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Namus suçları (aşağıya bakınız) dahil, kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetle ilgili olarak 2006 yılında Başbakanlık tarafından yayınlanan bir talimatın⁹⁸ ardından, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne (SHÇEK) çocuklara yönelik şiddetin önlenmesi için bir eylem planı hazırlama görevi verilmiştir. Hazırlık halen sürmektedir. Avrupa Konseyi "Çocuklar için ve Çocuklarla Birlikte bir Avrupa İnşası"⁹⁹ Programı bu alandaki ulusal stratejiler için bir kılavuz geliştirmiştir.

Yaklaşım ve müdahaleler: Ne olursa olsun çocuklara yönelik şiddetin kabul edilemez olduğu görüşü Türkiye toplumunda tam olarak içselleştirilememiştir. Çocuklara yönelik şiddeti önlemeyi hedefleyen bir strateji, çocuklara en azından belirli biçimlerde şiddet uygulanmasını normal hatta yararlı sayan görüşlerin de var olduğunu hesaba katmalıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da, şiddetin – çoğu kez bir sorun çözme yolu olarak-

⁹⁷ Türkçesi için:

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/arastirma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=491

⁹⁸ Resmi Gazete No. 26218 Temmuz 4 2006

⁹⁹ www.coe.int/children

haber ve magazinlerde de ön plana çıkarılması, yetişkinler arasında şiddetin normal ve kabul edilebilir sayılmasıdır. Sonuçta, çocuklar şiddeti yetişkinlerden öğrenmektedir; bir çocuğun sözleriyle: “Gözlerimi kapadığım an dışında şiddet her zaman vardır.” Mevcut bakış ve algılamaların düzeltilmesi, şiddete maruz kalan çocukların akrabalar, komşular, öğretmenler ve başkaları tarafından belirlenmesine de yardımcı olacak, böylece şiddet mağduru çocuklara gerekli destek ve koruma sağlanabilecektir. Çocuklara yönelik şiddetin kabul edilemez oluşunun bilinçlere yerleşmemesi, şiddetten etkilenen çocukların çocuk koruma hizmetlerince ihmal edilmesine de yol açabilir. SHÇEK ve diğer ortakları tarafından yerel ölçekte çocuk koruma sistemleri modellemesinin bir parçası olarak geliştirilen erken uyarı sistemi bu bakımdan önemli bir role sahiptir. SHÇEK ve UNICEF adına yapılan ve kısa süre sonra yayınlanacak olan bir araştırma, sıradan çocukların gündelik yaşamlarında tanıdığı veya mağduru oldukları çeşitli düzeylerdeki şiddetin, bunların kendi üzerlerindeki etkilerinin ve bu durumla nasıl baş ettiklerinin ayrıntılı bir resmini vermektedir. Araştırma sonuçları, çocuklara yönelik şiddete karşı mücadele çabalarında aydınlatıcı olacaktır.

Engelli çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Engelli çocukların hakları: Çocuk Haklarına dair Sözleşme “zihinsel ya da bedensel engelli çocukların “saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama” hakkı olduğunu” belirtmektedir. Engelli çocuklar, diğer çocuklarla aynı haklara sahip olmalarının yanı sıra, Sözleşme’nin 23’üncü maddesine göre özel bakımdan yararlanırlar. Burada gözetilen husus şöyledir: “engelli çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, meslek hazırlık programları ve dinlenme/eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirme amacını güder.” Bakım, mümkün olan her durumda ücretsiz olarak sağlanır.

Türkiye’de engelli yetişkinler ve çocuklar: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından 2002 yılında yapılan ülke çapındaki bir araştırmaya göre Türkiye nüfusunun yüzde 2.58’i engellidir. En yaygın engellilik biçimi ortopedik engelliliktir ve bu durum nüfusun yüzde 1,25’ini etkilemektedir. Ortopedik sorunların ardından görme bozuklukları (yüzde 0,60), zihinsel engellilik (yüzde 0,48), konuşma bozuklukları (yüzde 0,38) ve işitme bozuklukları (yüzde 0,37) gelmektedir. Bu engellilik durumlarının hepsi erkekler arasında, kırsal alanlarda ve Karadeniz bölgesinde en yaygın durumdadır. Çocuklar, engelli nüfus içinde önemli bir orana sahiptir. Türkstat araştırmasına göre 2002 yılı itibariyle 0-9 yaş grubundaki çocukların yüzde 1,54’ü ve 10-19 yaş grubundakilerin yüzde 1,96’sı bir şekilde engellidir. Bu oranlar, erkek çocuklar söz konusu olduğunda yüzde 1,70 ve yüzde 2,26 ile daha yüksektir. Verilen sayılara kronik hastalar dahil değildir. Türkstat’a göre 0-9 yaş grubundan çocukların yüzde 2,60’ı ve 10-19 yaş grubundan çocukların yüzde 2,67’si kronik hastadır. Engellilik durumlarının ve kronik hastalıkların sıklığı kısmen de olsa yakın akraba evliliklerinin sonucu olabilir. Halen sürmekte olan ikinci bir araştırma ise 2010 yılında tamamlanacaktır.

Engelliler yasası: TBMM Engellilerin Hakları Sözleşmesi’ni Aralık 2008’de onaylamıştır. Türkiye ayrıca bu sözleşmenin isteğe bağlı protokolünü de onaylama süreci içindedir. Bu onayla birlikte kişiler ve gruplar herhangi bir ihlal durumunda BM Engellilerin Hakları Komitesi’ne şikâyette bulunabilecektir. Anayasa’nın 61. Maddesi “Devletin engellileri korumak ve bu kişilerin toplum yaşamıyla bütünleşmelerini sağlamak için önlemler alacağını” öngörmektedir. Engelli çocuklara yönelik hizmetlerle ilgili yasal düzenleme ilk kez 1997 yılında kabul edilmiştir. Bu yasal düzenleme 2005 yılında 5378 sayılı yasa ile güncellenmiştir. Yeni yasa engellilik durumlarını önlemeyi; engellilerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki sorunlarını çözmeyi, engellilerin tam gelişimlerini sağlamayı, topluma katılımları önündeki engelleri kaldırmayı ve kamu hizmetlerini bu yönlerden yeniden eşgüdümüne kavuşturmayı amaçlamaktadır. Yasal düzenleme ayrımcılığı hedef almakta ve kamu binaları ile yerel ulaşımın engelliler için erişilebilir kılınmasına yönelik düzenlemelerin 2012’ye kadar tamamlanmasını öngörmektedir.

Engelli çocukların eğitimi: Milli Eğitim Bakanlığı engelli çocukları eğitim sistemine ya entegre biçimde ya da özel eğitim okulları aracılığıyla dahil etmektedir. Bakanlık bünyesinde, Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Genel Müdürlüğün il ve ilçelerdeki birimleri engelli çocukların eğitiminden sorumludur. 1997 tarih ve 573 sayılı Özel Eğitim Kararnamesi, özel eğitime ihtiyacı olan çocukların kişisel eğitim planları

temelinde normal okullarda akranlarıyla birlikte eğitim görmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kararnameye göre, engelli çocuklar arasında kendilerine benzer engelleri olan başkalarıyla birlikte ayrı bir okulda veya kurumda eğitim görmesi gerekenler, uygun karışımla özel eğitim okullarına ve kurumlarına yönlendirilecektir. Kararname ayrıca özel eğitime ihtiyacı olduğu belirlenen çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunlu görmektedir. Pratikte, özel eğitim ihtiyacı olduğu belirlenen çocukların çoğu (2005-06 ders yılında 45.532 çocuk) akranlarıyla birlikte eğitim görmektedir. Diğerleri (aynı ders yılı için 8.921 çocuk) normal okullardaki özel eğitim sınıflarında eğitim görmekte, 25 bin kadar çocuk da ya özel eğitim okullarına gitmekte ya da ilkokullardaki özel eğitim sınıflarında ders görmektedir.¹⁰⁰ Engelli çocukların bir bölümüne ayrıca okula ücretsiz taşıma sağlanmaktadır. Türkiye'nin engelli çocukların eğitimi alanındaki deneyimlerinin belgelenmesi ve analizi, gerek toplumla bütünleşme gerekse eğitime erişim ve eğitimde başarı açısından başarıya ve karşılaşılan güçlüklerle dikkat çekebilir ve bu konudaki uluslararası literatüre de katkıda bulunabilir.

Bakım, rehabilitasyon ve diğer hizmetler: 1997 tarihli yasa, il engelli sağlığı kurulları tarafından rapor almaları halinde sağlık sigortası olan engelli çocuklara özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sağlanmasını öngörmektedir. 2005 tarihli yasa da çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının engellilere ilişkin sorumluluklarının kapsamını genişletmiş, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlık sigortaları olsun olmasın engelli çocuklara sağlanması gerektiğini belirlemiştir. Aynı yasaya göre bu tür hizmetlerin özel sektör tarafından sağlanması halinde ücretleri devlet tarafından ödenecektir. Bunun sonucunda bu tür hizmetler veren özel kuruluşların sayısı büyük ölçüde artmış, bu hizmetlerden yararlanan çocuk sayısı da hızla artarak 2007-2008 ders yılında 182 bine ulaşmıştır¹⁰¹. Engellilere ve kronik hastalığı olanlara, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, istihdam ve vergilendirme gibi alanlarda kolaylık sağlayan başka hizmetler, programlar ve girişimler de vardır. Başbakanlık Engelliler İdaresi (Özida) engellilere yönelik hizmetlerde eşgüdümçü ve politika belirleyici merkez olarak hareket etmektedir. Belediyeler ve hükümet dışı kuruluşlar da engellilere yönelik hizmetlerde yer almaktadır. Engelli kişilerden ve aile üyelerinden oluşan çeşitli yerel ve ülke çapında dernek bulunmaktadır. En fazla ihtiyaç içindeki engelliler söz konusu olduğunda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) kurum bakımı sağlamak ve/veya evde bakıma destek vermektedir. Ağustos 2009 itibarıyla Genel Müdürlük on aile danışmanlık ve rehabilitasyon merkezi yönetmektedir. Bu merkezlerde grup terapisi ve benzeri hizmetler sağlanmaktadır. Kurum bünyesinde ayrı 61 yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Evde bakım tercih edilen yaklaşımdır ve 2006 yılından bu yana SHÇEK bu çerçevede düşük gelirli ailelerden yaklaşık 200 bin engelliye maddi yardım sağlamıştır. Genel olarak bakıcıya asgari ücret ödenmektedir.¹⁰² Başvuruların daha çabuk sonuçlandırılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca, kalınacak yerlerin kalitesini ve bakıcılarla ilgili standartların geliştirilmesine yönelik çabalar da gündemdedir. SHÇEK tarafından sunulan hizmetler ve verdiği bilgiler her durumda yetişkin engellilerle çocuk engellileri birbirinden ayırmamaktadır; yurt ve diğer tesislerde her iki yaş grubundan kişiler bulunabilmektedir. Türkiye'nin Çocuk Hakları Komitesi'ne verdiği ikinci periyodik rapora göre, koruma ve bakım altındaki engelli çocuk sayısı 2001 yılında 473 iken 2006 yılında 856'ya çıkmıştır. Bu arada engelli 26 çocuk bakıcı aile yanına verilirken SHÇEK'in aile

¹⁰⁰ TC Hükümeti: BM Çocuk Hakları Komitesine sunulan İkinci Periyodik Rapor, 2009 ve Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistikleri

¹⁰¹ Beklenmedik yüksek maliyetler nedeniyle yasa 2008 yılında değiştirilmiş, Maliye Bakanlığı'na finansal yardım miktarını belirleme yetkisi verilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndan farklı engelli gruplarının gereksindiği eğitimin süresi konusunda bir yönetmelik yayınlaması istenmiştir.

¹⁰² www.shcek.gov.tr/hizmetler/ozurlu/BrifingRaporu_28.08.2009.pdf

danışmanlık ve rehabilitasyon merkezleri 513'ü kız ve 719'u erkek engelli çocuğa gündüz bakım hizmeti vermektedir.

Özel eğitim alan çocuklar

	Okullar /kurumlar	Toplam öğrenci	Erkek	Kız	Öğretmen	Derslik
İLKÖĞRETİM						
Kamu	284	17,559	10,961	6,598	4,735	3,290
Eğitilebilir zihinsel engelliler ilköğretim okulu	54	2.933	1.882	1.051	1.001	672
Görme engelliler ilköğretim okulu	15	1.325	777	548	392	280
İşitme engelliler ilköğretim okulu	49	4.598	2.637	1.961	1.096	678
Ortopedik engelliler ilköğretim okulu	3	485	259	226	79	63
Otistik çocuklar eğitim merkezi (ilköğretim)	33	1.206	964	242	404	362
Öğretililebilir zihinsel engelliler eğitim uygulama okulu (ilköğretim)	129	6.973	4.403	2.570	1.750	1.225
Uyum güçlüğü olanlar ilköğretim okulu	1	39	39	0	13	10
Özel	145	4.117	2.500	1.617	1.448	1.795
ORTAÖĞRETİM						
Kamu	96	5.860	4.053	1.807	658	321

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı: Örgün Eğitim İstatistikleri 2009-10

Öne çıkan konular: 2002 araştırması engellilerin verilen hizmetlerden ne kadar yararlanıp gündelik yaşama ne ölçüde katıldıklarına, karşılaştıkları güçlüklerle ve tutumlara ilişkin yararlı bilgiler sağlamıştır. Bununla birlikte, ikincil analiz¹⁰³ 2006 yılına kadar yayınlanmamıştır. Engelli çocukları tespit ve hizmetlere erişimlerini kolaylaştırma çabaları 2002 yılından bu yana arttığından, 2002 araştırmasının sonuçları bu bakımdan değerini bir ölçüde yitirmektedir. Yapılacak yeni bir araştırma 2002 yılından bu yana sağlanan ilerlemeye ilişkin kanıt sunacak ve halen karşılanmamış ihtiyaçlara işaret edebilecektir. Engellileri çalışabilir duruma getirmeye, tatmin edici bir gelir düzeyine ulaştırmaya ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamaya, gerekli aletlerin, bakımın ve rehabilitasyonun teminine yönelik çabalar gelecekte de sürmek zorundadır. Bakım ve rehabilitasyon hizmetleri hakkının, gelir düzeyi ve engellilik durumuna göre kapsamca genişletilmesi gerekebilir ve/veya yardım düzeyi daha da artırılması gerekebilir. Halk sağlığı ve sosyal güvenlik sistemleri, örneğin işitme cihazları gibi yardımcı malzemelerin ve sağlık hizmetlerinin maliyetinin daha büyük bir bölümünü karşılayabilir. Hizmetleri kırsal yörelere ve tüm bölgelere ulaştırmak için ek çabalar gerekebilir. Engellilere ve ailelerine bilgi sunma, engellilere profesyonel bakım sağlama ve politika uygulamalarını izleme konularında ulusal kapasitesinin de artırılması gerekli olabilir. Kurumlara yerleştirilen zihinsel özürülülerin durumu ise özel bir kaygı konusudur. 2005 yılında yayınlanan bir rapor¹⁰⁴ gerek Sağlık Bakanlığı hastanelerinde gerekse SHÇEK tesislerinde kalan zihinsel engellilerin kabul edilmez koşullarından söz etmekte ve bir zihinsel sağlık yasası hazırlanması çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin izlenmesine de daha fazla dikkat edilmeli, sağlanan

¹⁰³ İ. Tufan ve Ö. Arun, Türkiye Engelliler Araştırması 2002 İkincil Analizi, TÜBİTAK için hazırlanmıştır (TUBİTAK), 2006.

¹⁰⁴ Uluslararası Zihinsel Engelli Hakları: Kapalı Kapılar Ardında: Psikiyatri Kurumlarında İnsan Hakları İhlalleri, Türkiye'deki Yetimhaneler ve Rehabilitasyon Merkezleri

hizmetlerin içeriği ve kalitesi değerlendirilmelidir. Engellilerin yaşamın her alanına dahil edilmesi açısından, görevlilerin duyarlılıkları geliştirilmelidir. Özel olarak çocuklar söz konusu olduğunda ise rehabilitasyon ve eğitim hizmetlerinin normal okullar dışında verilmesinin etkisi araştırılabilir. Ailelerin, engelli çocuklarının sosyalleşmesi konusundaki beklentileri dşuk olabilir. Geleneksel roller açısından bakıldığında, engelli kız çocukların eğitim, sosyal yaşam ve boş zaman fırsatlarından dışlanmamaları için özel çabalar gerekmektedir. Kuşkusuz, hangi yaştan olurlarsa olsunlar fiziksel erişim, özellikle kalabalık ve karmaşık kentsel alanlarda engelliler için büyük sorunlar yaratmaktadır. Dolayısıyla, kamu binaları ve toplu taşıma alanlarındaki iyileştirmeler için son tarih olarak belirlenen 2012 yılına kadar daha fazla çaba harcanması gerekecektir. Bunlara ek olarak, daha kapsamlı yasal düzenlemeler ve ek yönetmelikler gerekebileceği gibi, ek hükümlerin uygulanması da sıkılaştırılmalıdır.

Düşünce özgürlüğü ve katılım hakkı

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Düşünce ve ifade hakları: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye göre, "Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını, bu görüşlere, çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar." (Madde 12). Ayrıca çocuklara ifade (Madde 13), düşünce, vicdan ve din (Madde 14), örgütlenme ve barışçı toplantı yapma (Madde 15) ve özel yaşamına saygı (Madde 16) özgürlük ve hakları tanınmaktadır. Bu haklar, ancak aile ortamı ve eğitim kurumları katılımı özendirirse, çocuğun veya ergenin etkili olmak istediği sosyal ortamlar değişime ve dönüşüme kapalı değilse yaşama geçirilebilir. Her yaştan tüm çocuklar görüşlerini şu veya bu yoldan dile getirebilecek durumdadır. Hepsinin değerli deneyimleri, duyguları ve bakış açıları vardır. Ne var ki, katılım çabalarının hiçbir etkisi olmadığını görürlerse, katılım şevklerini de yitirebilirler. Pratikte, yetişkinler için temel sayılan haklar ve özgürlükler birçok ülkede sıra çocuklara geldiğinde büyük ölçüde boşlanır. Çocuklara söz hakkı vermeyen aileler, topluluklar ve toplumlar aynı zamanda çocukların değerli deneyimlerinden, duygularından ve bakışlarından da yararlanamazlar. Dahası, çocukların katılmama ve dahil olmama alışkanlıkları – haklarını talep edememe veya gerek kendisinin gerekse başkasının sorumluluklarını üstlenememe – yetişkinlik döneminde de sürer, bu durum sosyal dokuyu ve siyasal kültürü yoksullaştırır ve demokrasi açığını kalıcılaştırır. Her tür kararın onların dışında ve onların yerine alındığı çocuklar öz saygılı, sorumlu ve aktif yurttaşlar haline gelemezler; iyi iletişim kuran, başkalarının haklarına saygılı, toplum yararına kolektif karar alan ve uygulayan kişiler durumuna gelemezler.

Aileye ve eğitim sistemine katılım: Çocukların katılım hakları Türkiye'de de büyük ölçüde görmezden gelinir. Aileler çoğu kez ataerkil ve hiyerarşiktir ve çocuklardan da görüş sahibi olup düşündüklerini dile getirmeleri beklenmez. 15-24 yaş grubundan çocukları kapsayan bir araştırma çocukların yalnızca yüzde 55'inin evde izlenmesi gereken TV kanalı konusundaki kararlara katılabildiklerini, yalnızca yüzde 43'ünün ekonomik kararlarda sözünü söyleyebildiğini göstermektedir. Çocuğun yaşı ve ailenin ekonomik durumu düştükçe bu oranlar da önemli ölçüde düşmektedir.¹⁰⁵ Çocuğun okul yaşamıyla ilgili kararlar onlarla birlikte değil onlar adına alınır. Çocuğun dini onun adına doğumda belirlenir ve nüfus kâğıdına yazılır. Ana babalar ayrıca çocuğun hangi mesleği seçeceğine, kimlerle arkadaşlık edeceğine ve kimlerle evleneceklerine de karışırlar. Bu koşullarda çocuklar söz söyleme haklarının olduğunun bile farkında değildirler ve ana babalarından yalnızca maddi birtakım isteklerde bulunabilirler. Eğitim sisteminde de benzer bir durum vardır. Müfredatta son dönemde yapılan değişikliklere karşın, çocukların kendi görüşlerini dile getirmelerinin ne ölçüde ödüllendirildiği henüz net değildir. Normal olarak, çocukların içinde yer almak zorunda oldukları dersler ve diğer okul etkinlikleri konusunda fikirleri sorulmamakta, bunların sonuçları hakkında kendilerinden geri bildirim alınmamaktadır. Tüm okullarda, çocukların kendilerinin seçtikleri temsilcilerin yer aldıkları okul konseyleri olması gerekir; ancak bu kurulların karar süreçlerinde çocukların da yer aldıkları mekanizmalar olarak görülmesi fazla yaygın bir yaklaşım değildir. İlköğretim müfredatı, ayrıca Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) ve Toplum Gönüllüleri (TOG) gibi sivil toplum örgütlerinin kanalıyla çocuklar katılım hakkı dahil haklarını belirli ölçülerde

¹⁰⁵ UNDP Ulusal İnsani Kalkınma Raporu için Yaşama Dair (YDA) Vakfı tarafından yapılan araştırma - Türkiye'de Gençlik, 2008.

öğrenebilmektedir. Ancak, müfredat ve ders kitapları çocuk hakları ve çocuk katılımı konusunda tutarlı bilgiler vermemektedir. 23 Nisan Çocuk Bayramı ve 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarında bile çocuklar ve gençler çoğunlukla yetişkinlerin kendilerine biçtikleri “dekoratif” roller üstlenmektedir.

Kamu işlerine katılım: Çocuklar ve gençler için, kendileri hakkında alınan kararları etkileyebilecekleri bir kurum bulmak güçtür. Yerel ve merkezi yönetim kurumların – çocuklarla en doğrudan ilgili olanlar dahil- yeri geldiğinde veya sistematik temelde çocuklara danışma veya çocukların katılımını özendirme gibi bir alışkanlıkları yoktur. Birçok belediye çocuk meclisleri kurmuş olsa bile bunlar pek fazla bilinmemektedir ve işlevleri de farklılık göstermektedir. Oy hakkı bulunmayan çocukların boşlanması eğilimi siyasetçiler arasında da yaygındır. Çocuk katılımı henüz bir hak olarak görülmediği gibi, çocukların ve gençlerin sosyal ve çevresel sorunların, özellikle de kendilerini doğrudan ilgilendiren konuların çözümünde oynayabilecekleri roller pek az kavranmaktadır. Türkiye, Avrupa’da gençlerin katılımını sağlamaya amaçlı Ulusal Gençlik Konseyi olmayan iki ülkeden biridir. Bir STK etkinliğine aktif katılım, gençlerin kendilerine olan güvenlerini artırabilir ve sosyal sorumluluk, yurttaşlık duyguları ve kişisel gelişmelerine katkıda bulunulabilir.¹⁰⁶ 2004 yılında ilgili yasalarda yapılan bir değişiklikle çocuklara kendi derneklerini kurma hakkı tanınmıştır. Ne var ki, dernekler yasası çocukların kurulan derneklere üye olmalarını veli iznine bağlamakta, üyeliği yalnızca çocuk kuruluşlarıyla sınırlı saymakta, ayrıca bu derneklerin faaliyet alanlarını da sınırlandırmaktadır. Bu arada, derneklerle ilgili tüzük ve yönetmeliklerde belirtilen aşırı bürokratik işlemler çocukların dernek kurmalarını son derece güçleştirmektedir.¹⁰⁷ Nitekim pratikte de bu tür dernekler bulunmamaktadır.

İl çocuk hakları komiteleri: Çocukların katılım haklarına zaman içinde daha fazla saygı gösterilip gösterilmediğini, başlatılan girişimlerin etkisini ve örnek uygulamaları ortaya koymaya yönelik araştırmalar henüz yapılmamıştır. Çocukların kendilerinin yer aldıkları il çocuk hakları komiteleri, düşük çocuk katılımı tablosuna istisna oluşturmaktadır. Bu komiteler, Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin onuncu yılı dolayısıyla düzenlenen Çocuk Hakları Kampanyasının bir parçası olarak SHÇEK ve UNICEF tarafından oluşturulmuştur. Her kökenden ve kesimden çocukların temsil edildiği komiteler, bölge toplantılarına ve yıllık Ulusal Çocuk Forumuna delege göndermektedir. Komiteler çocuk hakları eğitimine ve Forum tarafından belirlenen eylem planlarının uygulanmasına katkıda bulunmuş, çocuk hakları tanıtım kampanyaları düzenlemiştir. Komite üyeleri öğretmenleri bilgilendirmiş, valiler ve okul müdürleri nezdinde lobi çalışmalarında bulunmuş ve UNICEF’e danışmanlık yapmıştır. Komiteler ayrıca TBMM’de yeni oluşturulan Çocuk Hakları İzleme Komitesi’ne destek verebilecek tek çocuk kuruluşudur. Çocuk komitelerinin yönetim ve kapasitesini güçlendirici çalışmalar halen sürmektedir.

Çocuk katılımı için ulusal strateji: Çocuk hakları komitelerinden edinilen deneyimin bir değerlendirmesi 2009 yılında yapılmıştır ve bu değerlendirme ışığında Türkiye’de çocuk katılımına ilişkin bir ulusal strateji geliştirilmiştir. Bu çalışma, SHÇEK’in öncülüğünde, AB’nin finansal ve UNICEF’in teknik yardımları ve diğer hükümet kuruluşlarıyla ergenlerin kendilerinin katılımıyla sürdürülmektedir. Buna karşılık, çocuk hakları komitelerinin güçlendirilmesi, bu komitelerin iletişim teknolojilerinden daha fazla yararlanacak duruma getirilmesi, okullardaki çocuk kulüplerinin de çocuk katılımının kanalları olarak harekete geçirilmesi gerekmektedir. Bu arada, çocuk katılımı tüm sektörlerle yaygınlaştırılmalıdır.

¹⁰⁶ Umut Sarp Zeylan (ed.), Eğitimin Değeri ve Gençlik, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

¹⁰⁷ UNICEF Türkiye 2008: Türkiye: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve Türkiye’deki Yasaların Analizi

Burada başarının önkoşullarından biri, yetişkinlerin çocuklara nasıl davrandıklarını kendi kendilerine sorgulamaları ve çocuk katılımına destek vermeleridir.

Cocuklar ve kitle iletişim araçları

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Medyanın rolü: Ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarla birlikte hükümetlerin, kurumların, meslekten kişilerin ve ana babaların tutum ve politikaları çocukları nasıl etkiliyorsa, kitle iletişim araçları da o ağırlıkta etkilemektedir. Kitle iletişim araçları, çocuklarla ilgili konulara yeterli ilgiyi göstererek, çocuklar hakkında olumlu haberler yaparak, çocukların seslerini duyurmalarına yardımcı olarak çocuklara ve ana babalara kaliteli bilgiler ve eğlence hizmetleri (programlar, yayınlar vb.) sağlayarak ve çocukları rahatsızlık verici görüntülerden koruyarak çocukları ve çocuk haklarını destekleyebilir. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 17'inci maddesi, kitle iletişim araçlarının rolüne dikkat çekerek, devletlere şu yükümlülüğü getirmektedir: “[çocuğun] özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini” sağlamak. Bu madde ayrıca çocuğun kendi esenliği açısından zararlı olabilecek enformasyon ve materyalden korunmasını sağlayacak yönlendirici ilkelere de atıfta bulunmaktadır.

Olumlu eğilimler? Medyanın çocuklara karşı sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme ne Türkiye’de ne de başka ülkelerde yapılmıştır. Gözlemler, özellikle basılı medyanın son yıllarda çocuk haklarıyla ilgili konuları, özellikle ön plana çıkan korumayla ilgili meseleleri dikkate sunmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, çocuklara ilişkin haberlerde duyarlı davranıldığını gösteren kanıtlar da vardır. Örneğin, çocuk mağdurların veya zanlıların kimliklerinin açığa vurulmaması gibi. Gazetecilere yönelik çocuk dostu medya eğitiminin ardından, medya ve iletişim eğitimi verilen okullarda ve üniversitelerde kullanılmak üzere bir de çocuk hakları ders programı hazırlanmıştır.

Eleştiriler: Ancak, bunların yanında daha yapılacak çok şey vardır Ana akım medyada çocuklar çoğu kez şiddet, kaza, doğal felaket veya aile kavgası gibi “trajedilerin mağduru” kişiler olarak yansıtılmaktadır. Eğitim alanındaki haberlerde bile çocuklar, örneğin yanlış sorular veya sınavlarda yapılan yanlış hesaplamalar gibi sistemdeki eksikliklerin mağdurları olarak yer bulmaktadır. Reklamlarda, çocukların sıkça dikkat çekme nesnesi olarak kullanılmakta, çocuklar tarafından kullanılmayan ürünlerin reklamlarında bile bu yola başvurulmaktadır. Böylece, çocuklar genel olarak pasif rollere yerleştirilmekte, kendi sesleri duyulmamaktadır. Bu yolla medya, toplumsal yaşama aktif katılım hakkına yönelik ihlalleri pekiştirici bir rol oynayabilmektedir.¹⁰⁸ Sansasyon merakı çocuk haklarının boşlanmasına yol açabilmekte, dezavantajlı konumdaki çocukların olumlu yansıtıldıkları örneklere ise nadiren rastlanmaktadır. İnternetin – ki çocukların hepsi yararlanmamaktadır- ise geleneksel medyaya göre çocuklar için eğlence ve bilgilenme açısından daha yararlı olup olmadığı henüz belirlenmiş değildir.

Çocuklar ve televizyon: En fazla tutulan boş zaman etkinliği olarak, çocukların günde ortalama 3 saat televizyon izledikleri tahmin edilmektedir. Bu da, fiziksel hareketsizlik,

¹⁰⁸ Necla Mora, Medya ve Çocuk

obezlik ve dikkat bozuklukları gibi sorunlara yol açabilmektedir.¹⁰⁹ Belli başlı televizyon kanalları özellikle çocuklara yönelik ve farklı yaşları gözeten programları sınırlı tutmaktadır ve bunların kalitesi de tartışmaya açıktır. Sonuçta, “çocuk televizyonuna” çizgi filmler egemen durumdadır. Kasım 2008’de yalnızca çocuklara yönelik yayın yapan yeni bir kanalın başlatılması (TRT Çocuk) bu açığın kapatılmasına yardımcı olur. Aşırı şiddet içeren – ve çoğu kez şiddeti onaylayan - programlar ve rahatsızlık verici görüntüler, çocukların televizyon başında olabilecekleri saatlerde geniş biçimde yayınlanmaktadır. “Akıllı işaretlerin” kullanılması, ebeveynlerin ve çocukların belirli bir programın içeriği hakkında bilgilendirilmesi bakımından zorunludur. Bu olumlu bir adımken, ailelerin yapılan tavsiyeleri ne kadar dikkate aldıkları belirsizdir ve ortada çocukların sağlıklı gelişimi açısından zararlı programların yayınlanmasına meşruiyet kazandırılması gibi bir risk de vardır.

¹⁰⁹ Öztürk ve Karayağız: Çocuk ve Televizyon, Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 2007, 10 (2), 81-85. Dünya Sağlık Örgütü için 2005-06 yıllarında yapılan Okullu Çocukların Sağlık Davranışları (OÇSD) Araştırmasına göre Türkiye’de çocukların yüzde 63,6’sı hafta içi her gün iki saatten fazla televizyon izlemektedir-bu, Avrupa ortalamasının biraz altındadır.

Ergenler, çevreleri ve sağlık

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Özel dikkat gerekliliği: Ergenlerin özel dikkate ve birçok durumda da kendi ihtiyaçlarına göre uyarlanmış hizmetlere gereksinimi vardır. BM Çocuk Hakları Komitesi, “Çocuk Haklarına dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi ile ilgili” Genel Görüşünde ergenliği şöyle tanımlamaktadır: “cinsel ve üreme anlamında olgunlaşma dahil, hızlı fiziksel, bilişsel ve sosyal değişikliklerin gerçekleştiği; yeni bilgi ve becerileri gerektiren yeni sorumlulukların da üstlenildiği, yetişkinliğe özgü davranış ve rollerini benimseme kapasitesinin arttığı bir dönem.”¹¹⁰ Bu dönemde ergenler ve gençlerin fiziksel, bilişsel ve sosyal gelişimlerini desteklemek; sosyal, fiziksel ve cinsel olgunlaşmayla bağlantılı risklerden kaçınmalarına yardımcı olacak bilgilere erişmek; ekonomik etkinlikler dahil yetişkin yaşama katılmak için fırsatlara sahip olmak açısından zamana ihtiyaçları vardır. Yetişkinlik döneminde vazgeçilmez önem taşıyan beceri ve bilgiler – sözlü iletişim becerileri, duyguların kontrolü, kamu hizmetlerine nasıl ulaşılacağı, bağımlılıktan nasıl kaçınılabileceği gibi konularda bilgiler - ergenlik ve ilk gençlik dönemlerinde kazanıldığından yaşamın bu evresi hayli kritiktir. Yeterli özen ve uygun hizmetler bu yaş grubundaki kız ve erkeklerin hızlı gelişiminden sağlanacak yararların artırılmasına katkıda bulunabilir ve aynı zamanda bu gelişimin beraberinde getirdiği riskleri de azaltabilir.

Sayılar ve algılamalar: Çocukların bu döneme geçişlerindeki deneyimleri büyük farklılıklar gösterebileceğinden bir yaş grubu olarak ergenliği doğru olarak tanımlamak güçtür. Ergenlik dönemine gerekli özen ve ilginin gösterilmemesi gibi bir durumla bütünleştiğinde, bu güçlük özel olarak ergenlere ilişkin istatistik verilere ulaşılmasını da güçleştirmektedir. 2008 yılı sonu itibarıyla Türkiye’de 10-14 yaş grubunda 6,5 milyon kişi yaşamaktadır ve 15-19 yaş grubundakilerin sayısı da 6,2 milyondur.¹¹¹ Gençlere Cumhuriyet’in kolları, modernleşme ve kalkınmanın katalizörleri olarak bakıldığı günler çoktan sona ermiştir. Gençler, 1970’lerde sağcılar ve solcular olarak toplumlun kutuplaşmasından sorumlu tutulmuşlardır. 1982 yılında askeri rejim döneminde hazırlanan Anayasa gençliğin bölücü ideolojilerden korunması gerekliliğini vurgulamaktadır (Madde 58). 1980’lerin ve 1990’ların kamusal söyleminde ise gençler apolitik ve tüketimci olarak algılanmış, kendilerine güvenilmemiştir.¹¹² Bugün ise tutumlar daha da çeşitlilik kazanmış olabilir; ancak, ergenlerde bir değer değil sorun olarak bakma eğilimi bugün de sürmektedir.

Ebeveyn kapasitesi: ana babaların çoğunun eğitimi ileri düzeyde değildir ve küçük çocukların sağlığı ve gelişimi ile ilgili bilgilerinin sınırlı olduğu gibi, ergenlik döneminde ortaya çıkan sorunları tanıyarak çözüm bulmak ya da bunları çocuklarıyla konuşma - bakımından büyük ölçüde hazırlıksız oldukları söylenebilir. Bu sorunun aslında ana babaların çocuklarına sevgi ve şefkat gösterdikleri ve/veya şiddet tehdidiyle üzerlerinde disiplin kurabildikleri, ancak onları yararlı boş zaman etkinliklerine yönlendirme, tutarlı kurallar koyma veya açıklama yapıp tartışarak saygı kazanma bakımından zayıf kaldıkları erken yaşlardan itibaren etkisini gösterebilir. Çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılama uğraşı içindeki, çocuklarının eğitim düzeyi kendilerinininkinden ileri olan veya çocukları kendilerinin yetiştiği ortamlardan çok daha farklı ortamlarda yetişen yetişkinler, ergenlik döneminde

¹¹⁰ BM Çocuk Hakları Komitesi: Genel Görüş 4: Çocuk Haklarına dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi, 2003, para. 2.

¹¹¹ Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat).

¹¹² Halil Nalçaoğlu: Gençlik ve Yeni Toplumsal İletişim Ethos’u: Yanılsamalar, Bulgular ve Spekülasyonlar, *Eğitimin Değeri ve Gençlik* içinde (Umut Sarp Zeylan, ed.), 2007, sayfalar 91-93.

çocuklarını etkilemekte özellikle güçlük çekebilirler. Kimi ebeveynler aşırı koruyucu, aşırı hoşgörülüdür. Çocuklarına ilişkin gerçekçi olmayan ve aşırı beklentiler içindeki ebeveynler, çocuklarının okul başarısızlıklarını, itaatsizlik veya sorumsuzluk olarak gördükleri davranışları kavramada özellikle güçlük çekebilirler ve karşılığında sözlü saldırıda bulunabilirler, aşırı disipline yönelebilirler veya çocuğa yönelik ilgilerini tümüyle yitirebilirler. Ergen yaşlardaki kız ve erkekler ayrıca ana babalarının evlilikle ilgili endişelerinden de etkilenebilmektedir.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı: Yaygın kültürel değerler, ergenlik ve ilk gençlik dönemlerinde kızlarla erkeklerden beklenen davranışlar arasında büyük bir ayırım gözetmektedir ve bu durum yalnızca alt gelir gruplarıyla kırsal yörelere özgü değildir. Örneğin *delikanlı* kavramı yalnızca genç erkekler için kullanılır. Birçok kıza da *ev kızı* olma dışında başka bir seçenek tanınmaz; evinde kalıp iş yapması beklenir.¹¹³ 2006 yılındaki Aile Yapısı Araştırmasına göre, Türkiye’deki gençler ana babalarıyla en fazla şu konularda sorunlar yaşamaktadır: arkadaş seçimi (yüzde 30,5), tüketim ve harcama alışkanlıkları (28,1 yüzde) ve giyim kuşam tarzı (yüzde 26,1). Buna karşılık okul ve iş tercihleri (yüzde 15,9), evlilik ve aile yaşamı (yüzde 14,6) ve siyasal görüş (yüzde 7,2) daha az sorun yaratan konulardır. Ana babaların bu daha ciddi konularda kızlarına ve oğullarına daha hoşgörülü mü davrandıkları yoksa gençlerin fazla sorgulamadan ana babalarının görüş ve tercihlerini mi benimsedikleri ise net değildir.

Yapılan araştırmalara göre gençlerin üreme sağlığı bilgileri alarm verecek kadar yetersizdir ve çok sayıda genç de riskli cinsel davranışlar sergilemektedir.

Ergen sağlığı: 2007 Gençlerde Cinsel Sağlık Araştırmasına göre gençlerin yüzde 65’i sağlık durumlarını “çok iyi” veya “genel olarak iyi” şeklinde tanımlarken, yüzde 46’sı sağlıklarına “çok ama çok” veya “çok” dikkat ettiklerini belirtmiştir.¹¹⁴ Gençliğin insan yaşamının en sağlıklı dönemi olduğu dikkate alınır, ilk oranın artırılabilceğini de görmek gerekir. Fiziksel ve zihinsel olmak üzere ergen sağlığına ilişkin objektif verilere ise, yetersiz tarama, izleme ve kayıt yüzünden zor erişilmektedir. Uçta bir örnek vermek gerekirse, Türkiye’de ergenler arası intihar olaylarının yaygınlığı ve özellikleri konusunda pek az şey bilinmektedir. Erken çocukluk sağlığında olduğu gibi, aile hekimliği sistemine geçilmesi ergen sağlığının daha yakından izlenmesi için fırsatlar yaratabilir. Bir başka kaygı kaynağı da, geleceğin sağlık görevlilerinin yetiştiği yüksek öğretim kurumlarında ergenlik döneminin özel ihtiyaçlarına ve sorunlarına pek az önem verilmesidir. Bugünkü insan kaynaklarının ergenlere, özel koşullarını da dikkate aldığımızda, hizmet verme kapasitesi sınırlıdır. Bu da kamu kurumlarının ergenlerin sorunlarıyla ilgilenme ve bu sorunların çözümüne yardımcı olma yeteneğini önemli ölçüde azaltmaktadır.¹¹⁵

Üreme sağlığı ve cinsellik eğitimi: İstanbul’da 10. Sınıf öğrencileri (16 yaş civarı) yapılan bir araştırmaya göre erkek çocukların yüzde 35’i ve kızların yüzde 5’i cinsel ilişkide bulduklarını ifade etmiştir. İlişkide bulunduğunu söyleyenler arasında erkeklerin yüzde 38’i ve kızların yüzde 46’sı herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullanmadıklarını veya yeterince

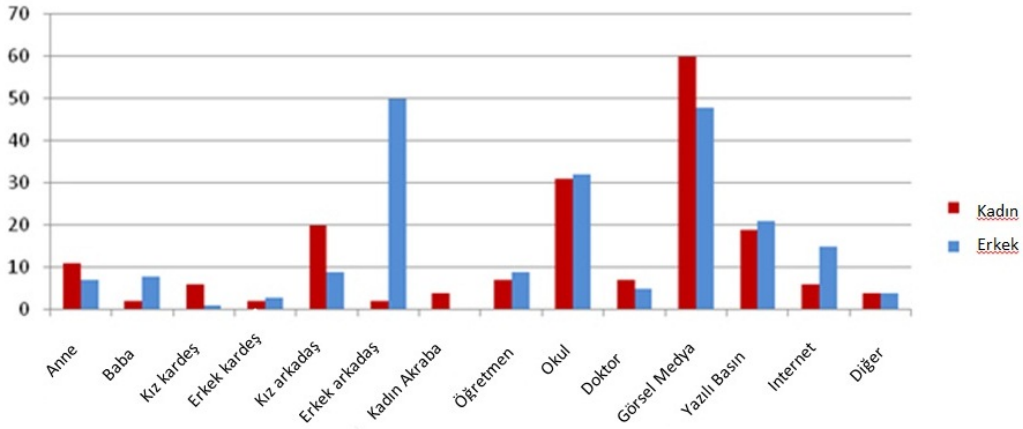
¹¹³ UNDP Türkiye Ofisi, Ulusal İnsani Kalkınma Raporu: Türkiye’de Gençlik, 2008, sayfa 13.

¹¹⁴ Nüfusbilim Derneği /UNDP: 2007 Türkiye Gençlik Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması Özet Raporu, 2007.

¹¹⁵ Cinsel Eğitim Tedavi ve Araştırma Derneği, Bilgilendirme Dosyası-7: Gençlik ve Cinsellik , (tarihsiz), sayfa 30.

güvenilir olmayan yöntemlere başvurduklarını belirtmiştir.¹¹⁶ Bu sayılar, gençlerin sık sık riskli cinsel davranışlar içine girebildiklerini göstermektedir. Gençlerin cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili bilgileri hayli sınırlıdır. 2007 Gençlerde Cinsel Sağlık Araştırmasına¹¹⁷ göre, 15-24 yaşlarındaki gençlerin yüzde 39'u bebeklerin nerede ortaya çıktıkları bilmemektedir. Genç kızların yüzde 40'ı da erkek üreme organları ile ilgili bir soruyu “bilmiyorum” diyerek yanıtlamıştır. Yanıt verenlerin yalnızca yüzde 42'si bir kadının gebe kalabilmesi için belirli bir dönemin gerektiğini bilmektedir; ancak bunların da ancak yüzde 27,4'ünün bilgileri doğrudur. 15-24 yaş grubunda HIV/AIDS'le ilgili doğru bilgiye sahip olanların oranı erkeklerde yüzde 11,2, kızlarda da yüzde 9,6'dır. Bu bilgi eksikliği de HIV/AIDS'li kişilere yönelik ayrımcı davranışlara yol açabilir.

Gençlerin (15-24) cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklar konusundaki bilgilenme kaynakları

Kaynak: 2007 Türkiye Gençler Cinsellik ve Üreme Sağlığı Araştırması

BM Çocuk Hakları Komitesi, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'yi esas alarak şunu belirtmektedir: “Taraflar devletler, ergenlerin, cinsellik ve üremeyle ilgili bilgilere erişimini sağlamalıdır.”¹¹⁸ Gençlerin cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklar konusundaki bilgileriyle ve bu bilgilerin kaynağıyla ilgili sayısal veriler, Türkiye’de tüm gençlerin sosyal ve fiziksel anlamda sağlıklı gelişimi için ciddi bir cinsellik eğitimine ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Özellikle genç erkekler söz konusu olduğunda cinsel sağlık ve cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklarla ilgili en yaygın bilgi kaynağı medya ve arkadaşlardır. Ancak, buralardan sağlanan bilgilerin doğru olmama olasılığı da vardır. Cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklarda anne ve babaya bilgi kaynağı olarak pek az atıfta bulunulması, cinselliğin aile içinde rahatlıkla konuşulmadığına işaret etmektedir. Halen, cinsel sağlık ve üreme sağlığı ile ilgili müfredat yetersizdir. Dahası, gerek müfredat gerekse Milli Eğitim Bakanlığı projeleri ve girişimleri yalnızca üreme sisteminin özelliklerine odaklanmakta, dolayısıyla ergenlerin ihtiyaçlarına yeterli derecede yanıt verememektedir.¹¹⁹

Gençlerin hemen hepsi cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinin sağlanmasından yanadır. Tercih ettikleri bilgilenme kaynağı sorulduğunda yanıt olarak doktorlara (yüzde 49,3) ve

¹¹⁶ Kültekin Ögel et al., İstanbul’da Gençler Arasında Cinsellik Araştırması Raporu, Yeniden Yayınları No: 16, 2005.

¹¹⁷ Nüfusbilim Derneği/UNDP: 2007 Türkiye Gençlik Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması Özet Raporu, 2007.

¹¹⁸ UN Çocuk Hakları Komitesi: Genel Görüş 4, 2003, para. 28.

¹¹⁹ Hilal Özcebe, Okullarda Sağlık Hakkı, Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi içinde (Işık Tüzün, ed.), 2009.

danışmanlara (yüzde 11,7) işaret edilmektedir. Okul, verilecek hizmetler için tercih edilen yerken, yanıt verenlerin yalnızca yüzde 6'sı tercih ettikleri bilgi kaynağı olarak öğretmenleri belirtmiştir.¹²⁰ Bu durum, eğitim kurumları ile sağlık kurumlarının bilgi ve danışmanlık hizmetlerinde işbirliği yapmaları gerekliliğini vurgulamaktadır. Bilgi, farklı yaş gruplarından çocukların ihtiyaçları doğrultusunda örgün eğitim müfredatında yer almalı, bilgilendirme de erken yaşlardan başlamalıdır. Cinsellik eğitimi okullarla sınırlı kalmamalıdır: cinsellik ve üreme sağlığı alanlarındaki doğru bilgilerin ebeveynlerden çocuklara aktarılabilmesi için kampanyalara ve ebeveyn eğitim hizmetlerine de ihtiyaç vardır. Okul dışı ergenler söz konusu olduğunda ise gençlik merkezleri, hükümet dışı kuruluşlar ve akran eğitimi uygun kanallar olabilir.

İçki ve sigara: Alkol tüketimi ve sarhoşluk Türkiye'de batılı ülkelere göre çok daha az görülmektedir; ancak yine de toplumun çeşitli kesimlerinde bu tür durumlara rastlanmaktadır. Oranlar konusunda farklı bilgiler verilmekle birlikte, bundan çocuklar da etkilenmektedir. 2007 yılında yapılan bir araştırmaya göre¹²¹ 15-19 yaş grubundan erkeklerin yüzde 22'si ve aynı yaş grubundan kızların yüzde 7'si son üç ay içinde en az bir kez alkol almıştır. Bu çocukların (özellikle kızların) kentlerde yaşayan ve daha üst sosyoekonomik statüden kişiler oldukları söylenebilir. Türkiye'de en başta sigara olmak üzere tütün kullanımı yaygındır ve ayrıca nargile de içilmektedir. Yetişkin erkekler arasında sigara kullananların oranı yüzde 60-65 ile dünyadaki en yüksek oranlar arasındadır ve yetişkin kadınların da yüzde 20-24'ü sigara içmektedir¹²². 2003 yılındaki bir araştırmaya¹²³ göre ergenler arasında sigara alışkanlığı da batı toplumlarına göre daha yaygındır ve gençler bu alışkanlığı genellikle 15 yaş civarında edinmektedir. Ancak, bu yaşlardaki tiryakilik ailelerin karşı çıkması nedeniyle kesintili olabilmektedir. 2007 yılındaki araştırmaya göre 15-19 yaşlarındaki erkeklerin yüzde 28,6'sı ve aynı gruptan kızların yüzde 12,9'u sigara içmektedir - 20-24 yaş grubundakilere göre çok daha düşük oranlar. 15-19 yaş grubuna yönelik 'sigarayı bırak' kampanyaları bu bakımdan etkili olabilir. Türkiye DSÖ Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi'ni 2004 yılında onaylamıştır ve ilgili yasal düzenlemeler de sıkılaştırılmıştır. Böylece tütün ürünlerinin bileşimi, çocukların kullanımına ve satın almasına getirilen sınırlamalar, ürünlerde kullanılan sağlık uyarıları ve kamuya açık kapalı mekânlarda sigara yasağıyla bugün Türkiye Avrupa'ya daha çok yaklaşmıştır. Kapalı kamusal alanlarda sigara kullanılması 2008-09 yıllarında yasaklanmıştır. Ancak, bu girişimlere ve sigaranın sağlığa zararlarının bilinmesine karşın alışkanlık hala belirgin biçimde sürmektedir.

Uyuşturucular ve madde bağımlılığı: Uyuşturucu veya bağımlılık yaratıcı maddeler kullanan veya riskli davranışlara yönelen ergenlerin sayısının arttığı söylenebilir. 2003 yılında Sağlık Bakanlığı ile UNDOC tarafından 6 kentte gerçekleştirilen ESPAD¹²⁴ araştırmasına göre Türkiye'de lise öğrencilerini yüzde 4'ü esrar kullanmıştır; Avrupa'da ise bu oran yüzde 21'dir. Bu arada lise öğrencilerinin yüzde 3'ü yasa dışı başka ilaçlar, yüzde 4'ü içe çekilen uçucu maddeler ve yüzde 3'ü de doktor reçetesi olmadan sakinleştirici ve yatıştırıcı kullanmıştır. Ancak, 15-17 yaş grubu arasında 2004 yılında İstanbul'da yapılan bir araştırmaya göre yasa dışı veya normal madde kullanımı daha yaygındır ve başta ecstasye olmak üzere bu tür maddelerin kullanımı yaygınlaşarak daha geniş sosyoekonomik grupları

¹²⁰ Nüfusbilim Derneği/UNDP: 2007 Türkiye Gençlik Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması Özet Raporu, 2007.

¹²¹ Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)/Nüfus Derneği: 2007 Türkiye Nüfus Derneği: 2007 Türkiye Gençlik Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması

¹²² Dünya Sağlık Örgütü (WHO): Tütün Atlası

¹²³ Türkiye'de Uyuşturucu Bağımlılığı 2003 UNODC Ülke Değerlendirmesi

¹²⁴ Avrupa Konseyi/İsveç Alkol ve Uyuşturucu Enformasyon Konseyi: Alkol ve Uyuşturucularla ilgili Avrupa Okul Araştırma Projesi (ESPAD)

kapsamaya başlamıştır.¹²⁵ 2005 ve 2007 yıllarında İzmir’deki bir rehabilitasyon merkezine başvuran ergenler üzerinde yapılan bir araştırma, “esrar ve ecstasy kullanımında ciddi bir artış olduğuna” işaret etmektedir.¹²⁶ Basında yer alan haberler, diğer araştırmalar, yetkililerce yapılan açıklamalar, yargı süreçlerine ilişkin elde edilen bilgiler, polis bilgileri ve bu belge hazırlanırken kendileriyle görüşülen çocuklar ve gençlere göre, söz konusu maddeler kolaylıkla bulunabilmekte, kullanım ergenlik döneminde başlamakta ve coğrafi olarak giderek yaygınlaşmaktadır. Alışkanlığın nedenleri de sonuçları da diğer ülkelerde görülenlere benzerdir sağlıklı ilişkiler, okulda başarısızlık, dışlanmışlık, suç, ciddi sağlık sorunları, vb. Erkekler bu alışkanlıklara kızlara göre daha yatkın görünmektedir. Denetimlerin güç olduğu kalabalık iç kent merkezlerinin büyümesi ve gelişmekte olan ülkelerde sentetik madde üretiminin yaygınlaşmakta olabileceğine ilişkin tespitler¹²⁷ Türkiye’deki çocukların bu alanda artan bir riskle karşı karşıya kalabileceğine işaret etmektedir. Sağlık Bakanlığı’nın hedeflediği dördüncü yıl ara ile yapılan ESPAD araştırmaları 2007 yılında Türkiye’de gerçekleştirilememiştir. Oysa ülke ölçeğindeki ESPAD araştırması gibi, özellikle çocuklara arasında madde kullanımının daha sık ve zamanında izlenmesini sağlayacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Damardan enjeksiyon yoluyla HIV/AIDS’e yakalanan herhangi bir genç veya çocuk bilgisi yoktur. Bu da HIV/AIDS’in Türkiye’de çok yaygın olmaması ve bu ülkede damardan uyuşturucu alımının hastalığın yayılmasında büyük bir paya sahip olmamasının bir yansımasıdır..

Sokakta yaşayan ergenler: Tiner ve bali gibi bağımlılık yaratıcı maddelerin kullanımı büyük kentlerde sorun olmaya devam etmektedir ve burada söz konusu olanlar genellikle sokakta yaşayan ve çalışan çocuklardır. Sokaklarda yaşayıp 2004 ve 2006 döneminde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) hizmetleriyle ulaşılan çocukların yaklaşık yarısının madde kullandığı belirlenmiştir. Bu nedenle, sokaklarda yaşayan çocuklar genellikle ‘tinerci’ olarak tanımlanmakta, tehlikeli veya anti-sosyal sayılmaktadır. Çoğu büyük kentlerde olmak üzere sokakta yaşayan binlerce çocuğun varlığı, 1990’ların ikinci yarısında ve 2000’li yılların başında kamuyu ilgilendiren bir sorun haline gelmiş, 2004-2005 döneminde de bu konuda bir meclis komisyonu araştırması yapılmıştır. Görüldüğü kadarıyla sorun yoksulluk, iç göç ve kimi durumlarda da aile içi şiddet veya evdeki ve okuldaki kimi sorunlarla ilgilidir. 2005 yılından başlayarak, STK’ların çalışmalarının yanı sıra, SHÇEK eşgüdümündeki yeni bir hizmet modeli kapsamında bu çocuklara destek ve rehabilitasyon hizmetleri sağlanmaktadır. Bugünkü durumun belirlenmesi içinse objektif bir araştırmaya gerek vardır.

Uyuşturuculara karşı duyarlılık, önleme ve rehabilitasyon

Türkiye’de uyuşturucu kullanımına karşı mücadelede eşgüdüm görevini üstlenen kurum, Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığına bağlı Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi’dir (TÜBİM). TÜBİM, AB’nin Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi’nin (EMCDDA) Türkiye’deki ulusal odak noktasıdır ve TÜBİM burada yıllık raporlar sunmaktadır. Türkiye EMCDDA’ya 2007 yılında üye olmuştur. TÜBİM 2006 yılında Türkiye’de uyuşturucu ve uyuşturucu bağımlılığına karşı mücadele ile ilgili ilk ulusal politikasını ve strateji belgesini, 2007 yılında da ilk eylem planını hazırlamıştır. Sağlık kesiminde ve üniversitelerde, uyuşturucu veya başka maddeler kullanan (veya alkol bağımlısı) çocuklara yönelik yataklı ve ayakta rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir. Çocuklar veya aileleri bu hizmetlere kendileri başvurabilecekleri gibi çocuk adalet sistemi veya sosyal hizmetler tarafından yönlendirilebilmektedir. Mevcut 19 merkezden üçü çocuklar ve ergenler üzerinde odaklanmakta, ikisinde ise bu yaştakilere özel ayrı bölümler

¹²⁵ Kültegin Ögel, Sevil Taner, Ceyda Y. Eke: 10. Sınıf öğrenciler arasında sigara alkol ve uyuşturucu kullanı yaygınlığı: İstanbul Örnekleme, Bağımlılık Dergisi 2006;7:18-23

¹²⁶ Z Yüncü, AT Bayram, E Altıntoprak, SA Akgür, H Coşkunol, C Aydın, M Tamar: Ergen Bağımlılık Merkezine Başvurularda Tercih edildiği Belirtilen Maddelere İlişkin Değerlendirme, Yıllara Göre, Bağımlılık Dergisi 2008;9(2):78-83

¹²⁷ Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Dairesi: Dünya Uyuşturucu Raporu 2009

bulunmaktadır.¹²⁸ Geri kalanlar ise tüm yaş gruplarına hizmet vermektedir. Masraflar, diğer sağlık hizmetlerindeki masraflar gibi karşılanmaktadır. Bununla birlikte, kapasite eksikliği veya merkeze olan uzaklık rehabilitasyon hizmetlerine erişimi engelleyebilmektedir. Önleme çalışmaları söz konusu olduğunda, ilgili mesleklerde çalışanlara ve ergenlere TÜBİM, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve diğer hükümet kuruluşları tarafından çeşitli programlar aracılığıyla gerekli bilgiler verilmektedir. Bunlara ek olarak, kimi hükümet dışı kuruluşlar, en başta Yeniden Eğitim ve Sağlık Derneği araştırmalar yapmakta, bilinç-duyarlılık geliştirme ve rehberlik etkinlikleri yürütmektedir. Ne var ki, bu etkinlikler nüfusun tümüne ulaşmamakta ve çocukların ve ergenlerin uyuşturucularla ilgili bilgi ve duyarlılık düzeylerini düzenli olarak değerlendirecek araştırmalar yapılmamaktadır. Sağlık, eğitim ve diğer sektörlerde çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerin bilgi ve kapasitelerinin yetersiz kalması da söz konusu olabilir. Ayrıca, çocuk işçiliğini ve sokakta yaşayan çocuk sayısını azaltmaya yönelik çabalar da uyuşturucunun çocuklara verdiği zararın azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

¹²⁸ Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TÜBİM): EMCDDA'ya sunulan 2008 Ülke Raporu.

Kişisel ve sosyal gelişim, boş zaman ve spor

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Boş zaman-dinlenme ihtiyaçları ve karşılanması: Fiziksel, bilişsel ve sosyal alanlardaki gelişim, erken dönem ergenlikten itibaren daha da hızlanmaktadır. Ergenler, kişiliklerini, ilgi alanlarını, beceri ve kabiliyetlerini kültürel ve sanatsal etkinliklerle, fiziksel hareketlilikle, sporla ve sosyal etkileşimle geliştirmektedir. Bu etkinlikler aynı zamanda kişinin sağlığına, normal kiloda olmasına ve zihinsel yeteneklerine de katkıda bulunmaktadır.

Ancak, bütün bunlar için zaman gerekir; başka bir deyişle, okulun ve/veya işin çocukların tüm zamanını almaması gerekir. Aynı zamanda bunlar evde bulunanların ötesinde yer, tesis, donanım ve hizmet de gerektirir. Okullardaki etkinlikler dışında, ergenlerin ve gençlerin boş zamanlarında katılabilecekleri çeşitli etkinlikler için imkânlar ve fırsatlar Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, kayıtlı gençlik kulüpleri, belediyeler, gönüllü kuruluşlar ve maddi gücü elverişli olanlar için özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Elde istatistik bulunmamakla birlikte, söz konusu tesis ve imkânların özellikle yoksul ve kalabalık kentsel ortamlarda Avrupa standartlarına göre çok sınırlı kaldığı söylenebilir. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nün 130'u aşkın gençlik merkezi vardır, ancak bunlardan yalnızca 40'ı kendi bina ve imkânlarına sahiptir. Dolayısıyla, bu merkezlerin ergenlerin ancak çok küçük bir bölümüne ulaşabildiği açıktır. (Ayrıca, bunlardan asıl yararlananlar 18 yaşından büyükler de olabilir).

Boş zaman etkinlikleri –çocuklar ne diyor

Boş zaman etkinlikleriyle ilgili sorunlar: okullar ve eğitim sistemi bu etkinlikleri engellemektedir. Oyun alanları yetersizdir. Oyun alanlarının bir bölümü daha büyük yaşlardakiler tarafından başka amaçlarla kullanılmaktadır. Kültürel etkinlikler ise birçok okulda ya hiç yoktur ya da yetersiz kalmaktadır. Aileler de çocuklarının dinlenme, boş zaman ve oyun oynama haklarını ihlal etmektedir; onlara göre çocuklar ödev yapmalı, ders çalışmalıdır.

Tavsiyeler: Her mahalleye bir oyun alanı gereklidir. Bu alanların düzenli bakımı yapılmalı, gerektiğinde onarıma gidilmelidir. Oyun alanları, engelli çocukların da yararlanabilecekleri şekilde düzenlenmelidir. Yetkililer ise bu alanların başka amaçlarla kullanılmasını engellemelidir.

Kız ve erkekler arasında eşitsizlik: Erkekler dışarı çıkıp serbestçe oyun oynayabilirken kız çocukların evlerinde kalmaları gerekli görülür. Dışarı çıkmalarına izin verilmez. Ayrıca, erken yaşlarda evlenmeye zorlanabilirler.

--Haziran 2009'daki bir danışma toplantısına katılan çocukların dile getirdikleri görüşler

En popüler etkinlikler: Ergenlerin katıldıkları etkinliklere ilişkin tam kapsamlı bilgi yoktur. Yapılan araştırmalar yalnızca belirli etkinlikleri ve yaş gruplarını kapsamakta ve düzenli aralıklarla tekrarlanmamaktadır. Türkiye'de ergenlerin ve gençlerin en yaygın boş zaman etkinlikleri anlaşıldığı kadarıyla TV seyretmek, arkadaşlarla sohbet ve alışveriş merkezlerinde gezmektir.¹²⁹ Gençlerde Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı araştırmasına göre gençlerin yüzde 75'i büyük alışveriş merkezlerini gezmenin en çok sevdikleri boş zaman etkinliği olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık, fiziksel ve zihinsel yetenekleri geliştirme potansiyeli en yüksek olan boş zaman etkinlikleri çok daha az tercih edilmektedir – sinema (yüzde 20), konser (yüzde 24), enstrüman çalma (yüzde 15). Anlaşıldığı kadarıyla alışveriş merkezleri gençler – ve özellikle aileleri – tarafından güvenli ve rahat bulunmakta, bu merkezlerde fazla para harcamadan bir araya gelinebilmektedir. Bundan dolayı, gençlerin ve ergenlerin, boş zaman geçirecek başka yerler olmadığı, maddi güç yetmediği ve aileler kısıtlama getirdiği için boş

¹²⁹ Eurobarometer, 2003 ve Nüfusbilim Derneği /UNDP: 2007 Türkiye Gençlik Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Araştırması Özet Raporu, 2007.

zamanlarını böyle yerlerde geçirmek zorunda kaldıkları söylenebilir.¹³⁰ 11-15 yaşlarındaki ergenlerin yalnızca yüzde 20'si tıp mesleğinin tavsiye ettiği ölçüde fiziksel etkinlik içinde yer almaktadır. Bu da OECD ülkelerindeki ortalamaya yakındır. 11 yaşındakilerin yüzde 25'i fiziksel anlamda aktif olduklarını belirtirken, 15 yaşına gelindiğinde bu oran yüzde 14'e düşmektedir¹³¹. Türkiye'de gençler pek okumamaktadır: yüzde 36'sı günlük gazete, yüzde 27'si de kitap okumaktadır.¹³² Halk kütüphaneleri ise ergenlerin çok küçük bir bölümüne hizmet verebilmektedir.

İnternet kullanımı: Görüldüğü kadarıyla internet kullanımı özellikle erkekler arasında çok daha yaygındır. Genç erkeklerin yüzde 71'i internet kullanırken genç kızlarda bu oran yüzde 34'tür.¹³³ Yapılan nitel araştırmalara göre kızlarının erkeklerde denetlenemeyecek yollardan temasa geçmesinden kaygılanan ana babalar bu yolu kısıtlamaktadır.¹³⁴ Gençler internet çoğu kez sosyalleşme amacıyla kullandıklarını belirtmektedir. İnternet kullanımı mutlaka teknolojik becerilerin kazanılması anlamına gelmemektedir. Ev ortamlarından sonra, internet kafeleri de internet kullanımının yaygın olduğu yerlerdir. Özellikle ergen erkekler için internet kafeler oyun oynayabilecekleri, arkadaşlarıyla bir araya gelebilecekleri, ders çalışıp ödevlerini hazırladıkları yerlerdir.¹³⁵ Bu yerler genç insanların yaşamı açısından merkezi önem kazandıkça, 2007 yılında bu alana ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, Toplu İnternet Kullanımı Sağlayanlarla ilgili yönetmeliktir. Bu yönetmeliğin ne ölçüde etkili uygulandığı konusunda bir netlik yoktur. Ayrıca, bir özel telekomünikasyon şirketi ile Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı 2007 yılında gençlerin internete güvenli erişimini sağlamak amacıyla ülkedeki her ilçede bir internet evi açmak üzere kampanya başlattı. İnternetin ve cep telefonu gibi diğer teknolojilerin farklı yaş grubundan çocuklar tarafından kullanılmasının yararlı ve olumsuz sonuçları ilerideki araştırmalar için verimli bir alan vaat etmektedir.

¹³⁰ Güliz Muğan, Büyük Marketlerde Gençlere Karşı Ayrımcılık: Migros Üzerine Bir Durum Araştırması Bilkent Üniversitesi'ne sunulan MFA tezi, 2005, sayfa 113.

¹³¹ OECD, Çocuklar için Daha İyisi, 2009, sayfa 50. Verilerin alındığı kaynak: Currie, C. et al. (2008), Gençlerin Sağlığında Eşitsizlikler: HBSC 2005/2006 araştırması uluslararası raporu, WHO Avrupa Bölge Ofisi, Kopenhag.

¹³² UNDP Ulusal İnsani Kalkınma Raporu için Yaşama Dair (YADA) Vakfı tarafından yapılan araştırma - Türkiye'de Gençlik, 2008, alıntılındığı yer Euromed Akdeniz Ortak Ülkelerinde Gençlik Politikaları araştırması (hazırlayan, Asuman Göksel), (tarihsiz), sayfa 16.

¹³³ Nüfusbilim Derneği/UNDP: 2007 Türkiye Gençlik Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması Özet Raporu, 2007.

¹³⁴ UNDP Türkiye Ofisi, Ulusal İnsani Kalkınma Raporu: Türkiye'de Gençlik, 2008.

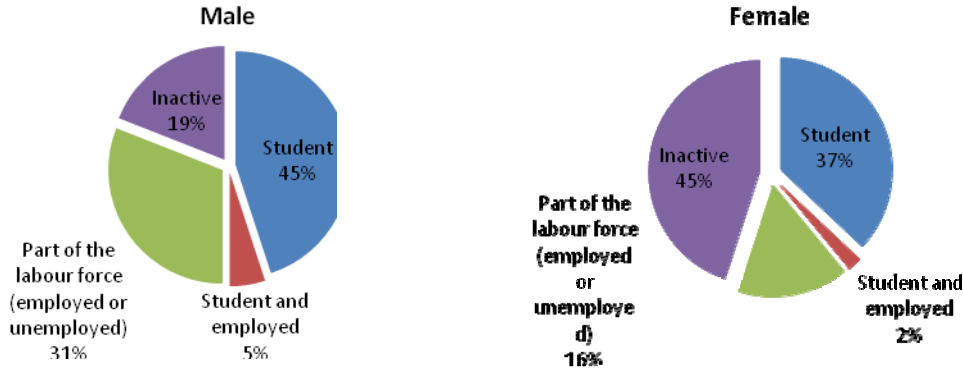
¹³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi: İnternet Kafelerin Öğrenciler Üzerindeki Etkisi, 2008.

Okuldan işe

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

İki iş arasında: 10-14 yaşlarındaki çocuklar için eğitim zorunludur. Ancak 15-19 yaş grubu için böyle bir zorunluluk yoktur. 2006 Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre 15-19 yaş grubundakilerin yalnızca 2,6 milyonu (yüzde 45) öğrenci, 1,6 milyonu (yüzde 24) ya çalışmakta ya da iş aramakta, 2 milyonu da (yüzde 32) hiçbir iş yapmamaktadır. Geleneksel rol modellerini yansıtan toplumsal cinsiyet eşitsizliği çok belirgindir: 15-19 yaş grubundan kızların yüzde 45'i hiçbir iş yapmazken erkekler arasında bu durumda olanların oranı yüzde 19'dur.¹³⁶ Bu yaş grubundaki faal olmayan erkeklerin oranı yaşla birlikte azalma eğilimindeyken (işgücüne katılmaları ile) faal olmayan kadınlarda tersi bir eğilim söz konusudur.¹³⁷ Türkiye OECD ülkeleri arasında faal olmayan genç nüfus açısından en yüksek orana sahiptir. OECD ülkelerinde 15-19 yaş grubunda olanlardan ne okula gidene de çalışanların oranı yalnızca yüzde 8'dir. Bu ülkelerde, eğitim süresi ortalama olarak daha uzun, eğitime devam etmeyenlerin (özellikle kızların) işgücüne katılımı daha yüksektir OECD ülkelerinden yalnızca Türkiye ve Meksika'da bu alandaki cinsiyet eşitsizliği sürmektedir.¹³⁸

Cinsiyete göre Türkiye'de gençlerin (15-19) eğitsel/mesleki durumu

Kaynak: Alper Dinçer ve Gökçe Uysal-Kolaşın, Türkiye Genç Neslini Kaybediyor (Hanehalkı İşgücü Araştırması 2006 verileri esas alınarak)

Eğitimden çıkış: Gençlerin çoğunluğu bu yaşlarda okuldan ayrılmaktadır: 15 yaşındaki her beş çocuktan dördü her üç kızdan da ikisi okuldadır; ancak 19 yaş alındığında her beş gençten yalnızca biri eğitimini sürdürmektedir. 15 yaştan 19 yaşa doğru okullaşma oranı sürekli azalmaktadır ve bunun bir nedeni de ortaöğretime başlayan, ancak tamamlamayanların sayısıdır. 15-19 yaş grubundakilerin yüzde 15'inin ilkökul diploması yoktur ve ayrı grubun yüzde 22'lik bir bölümü de lise diploması alamadan okulu bırakmıştır (AB'nin Lizbon hedeflerine göre üye devletlerin lise diploması olanların oranını yüzde 85'e çıkarması gerekmektedir). Ergenlerin eğitim ve işgücü durumu yalnızca cinsiyete göre değil yere ve sosyal gruba göre de önemli değişkenlikler göstermektedir.

¹³⁶ Alper Dinçer ve Gökçe Uysal-Kolaşın, Türkiye Genç Neslini Kaybediyor, 2007. www.betam.bahcesehir.edu.tr, erişim tarihi: Ağustos 2009.

¹³⁷ Dünya Bankası, Türkiye'nin Sonraki Kuşağına Yatırım: Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması, Rapor No. 44048-TU, 2008, sayfa 17, şekil 10.

¹³⁸ OECD, Çocuklar için Daha İyi, 2009, sayfa 43.

İşgücüne katılım: Halen, 15-19 yaş grubunun yüzde 28'ini oluşturan 1,7 milyon genç işgücüne katılmaktadır.¹³⁹ Gençler arası işsizlik kaygı verici biçimde artmaktadır. 2009 yılında genel işsizlik oranı yüzde 14 iken 15-24 yaş grubunda işsizlik yüzde 25,3 idi.¹⁴⁰ Bu rakamlar, ekonomik durgunluktan kaynaklanan keskin bir düşüşe işaret etmektedir ve hızla düzelmesi beklenmemektedir. Türkiye’de gençler işsizliği başlıca sorunları olarak görmektedir. En çok neyi istedikleri sorulduğunda, gençlerin yüzde 49’u bir iş bulmak istediklerini; söylemektedir. Diğer önemli istekleri olan sosyal statü ve sevgi, yüzde 18 ve yüzde 17’de kalmaktadır.¹⁴¹ Gençler arasındaki işsizlik, ekonominin, özellikle tarımsal istihdamdaki yapısal azalma karşısında, büyüyen işgücünü karşılayacak yeterli istihdam yaratamamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, çok sayıda genç okuldan çalışma yaşamına geçişte ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır ve bu da eğitim ve gençlik politikalarındaki yetersizlikleri göstermektedir.

Gençler için daha iyi iş imkânları, eğitimde reformları gerektirmektedir. Bundan kastedilen, tüm gençlerin iyi işler için gerekli becerilerle donatılmış şekilde okullarını bitirmeleri, eğitim sistemi ile işverenler arasında daha güçlü bağlar kurulması, erken yaşlardan başlayarak daha gelişkin kariyer danışmanlığı hizmetleri ve iş arayanlara daha etkili biçimde yardımcı olunmasıdır. Mesleki ortaöğretimin geleceğine ilişkin daha nesnel zeminde tartışmalar gereklidir: kaliteli mesleki eğitimin ekonomi açısından önemi işverenler tarafından sıkça dile getirilmektedir. Ancak aynı zamanda üniversite giriş sisteminde yapılan değişikliklerle meslek lisesi mezunlarının kendi mesleki eğitimleriyle ilişkisi olmayan alanlarda üniversiteye girişleri kolaylaştırılmaktadır. Bu arada, örgün eğitime dönüşte, bir okul türünden başka bir okul türüne geçişte ve yaşam boyu öğrenme olanakları bulmada da güçlüklerle karşılaşmaktadır. Gençlere ikinci bir şans tanınması için sistem daha esnek kılınmalı, Milli Eğitim Bakanlığı ile Çalışma Bakanlığı işbirliği aracılığıyla daha ileri düzeyde eğitim fırsatları yaratılmalıdır.¹⁴²

Çalışma yaşamındaki gençler açısından çalışma koşulları çoğu kez zorlu ve sömürücü niteliktedir. 15 ile 19 yaşları arasında olup çalışanların yüzde 82’si herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dahil değildir. Tarım dışı sektörlerde gençlerin yüzde 85’i haftada 40 saatten daha uzun süre çalışmakta, yüzde 82’si de 2006 fiyatları üzerinden ayda 250 TL’den daha az kazanmaktadır.¹⁴³ Bu koşullarda ekonomik katılım gençlerin gelişimine katkı şöyle dursun bunu engelleyebilmektedir. Gelir getirici işlerle daha ileri düzeyde eğitimi bir arada götürme fırsatları da çok sınırlıdır.

Politika sonuçları: Türkiye’de ergenlerin durumu politika belirleyicilere önemli mesajlar vermektedir. Açıktır ki, ortaöğretimde artan okullaşma ve okul bitirme, gençlerin önlerindeki fırsatları ve yaşam kalitelerini geliştirme, toplumdaki bilgi ve beceri düzeyini artırma açısından önemlidir. Öncelikli bir başka konu da eğitime erişimde ve okuldan çalışma hayatına geçişte toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasıdır. Bu hedeflere ulaşılması, eğitime ve çalışma yaşamına katılmamanın ekonomik, kültürel ve diğer nedenlerinin araştırılmasını gerektirebilir. Yeni eğitim ve mesleki eğitim modelleri gerekebileceği gibi,

¹³⁹ Alper Dinçer ve Gökçe Uysal-Kolaşın, Türkiye Genç Neslini Kaybediyor (2006 hanehalkı işgücü araştırması verileri temelinde), 2007.

¹⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat): İstihdam istatistikleri

¹⁴¹ Yaşama Dair (YADA) Vakfı tarafından UNDP İnsani Kalkınma Raporu için yapılan araştırma – Türkiye’de Gençlik, 2008.

¹⁴² UNDP: Ulusal İnsani Kalkınma Raporu - Türkiye’de Gençlik, 2008 ve Dünya Bankası: Türkiye’nin Sonraki Kuşağına Yatırım: Okuldan İşe Geçiş ve Türkiye’nin Kalkınması, 2008.

¹⁴³ 2008 fiyatlarıyla yaklaşık 300 TL – 200USD (satın alma gücü paritesine uyarlanmamış). Alper Dinçer ve Gökçe Uysal-Kolaşın, Türkiye Genç Neslini Kaybediyor, 2007.

halen sürmekte olan girişimler de daha fazla dezavantajlı çocuğu kapsayacak şekilde değiştirilebilir. Eğitim ve çalışma yaşamına geçiş politikaları daha esnek, talebe dayalı, bütünlükçü ve toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilir. Yerel koşullara göre farklı yaklaşımlara başvurulabilir. Kariyer danışmanlığı, meslek içi eğitimin kalitesi ve mesleki eğitimin görece itibarsızlığı gibi alanlarda daha fazla çaba harcanması gerekebilir. Bu arada, ergenlerin desteklenmesine, yaşam kalitelerinin artırılmasına, risklere karşı korunmalarına ve güçlendirilmelerine yönelik politikaların tek başına eğitim sistemiyle yönlendirilmesi mümkün değildir. Okulda olmayan çok sayıda gence ulaşmak için başka kanallar da kullanılmalıdır. Çünkü bu kesim büyük olasılıkla en dezavantajlı durumda, eğitime ve bilgiye erişimleri en kısıtlı kişilerden oluşmaktadır.

Gençlik politikası

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Mevcut modeller ve eşgüdüm gerekliliği: Anayasa, büyük ölçüde koruyucu bir çerçeveden bakmakla birlikte, devlete gençlerin gelişimini sağlayacak hizmetler verme görevini yüklemektedir. Gençlere yönelik benzer göndermeler Dokuzuncu Kalkınma Planında da görülmektedir. Ulusal hükümetin çeşitli kesimleri (eğitim, istihdam, spor, sağlık, sosyal hizmetler, kültür...), yerel yönetimler ve STK'lar kendi sorumluluk alanları ve örgütsel yapıları çerçevesinde çeşitli yaşlardan ergenlere ve gençlere bilgi ve hizmet sunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü 7-19 yaş grubundan çocukları olan ana babalara yönelik çocuk yetiştirme eğitimi programı uygulamaktadır (bugün bu eğitim programı Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü eğitim çalışmalarına dahil edilmiştir). Ergenlere yönelik olarak da akrandan akrana yaşam becerileri temelli eğitim (YBTE) uygulanmaktadır. Bunlardan ikincisi özellikle ihtiyaçlara yöneliktir: özellikle dezavantajlı konumdaki ergenlerin kapasitesini kendilerini şiddet, istismar ve sömürüden, HIV/AIDS ve cinsel ilişki yoluyla bulaşan diğer hastalıklardan, uyuşturuculardan ve sağlık risklerinden koruyacak biçimde güçlendirmeyi; mevcut hizmetler ve bilgilerden yararlanmalarını sağlamayı; aileleriyle iletişim kurmalarını; öfkelerini kontrol etmeyi öğrenmelerini; ihtilafları çözme becerileri edindirmeyi; stres ve akran baskılarıyla nasıl baş edileceğini göstermeyi; cinsellikle ilgili kendi doğru tercihlerini nasıl yapacakları, hakları ve toplumsal cinsiyet konularında bilgilendirmeyi ve geleceklerini planlamaya özendirme hedeflemektedir. Bu ve benzeri olumlu çabalara karşın, UNDP'nin "Türkiye'de Gençlik" başlıklı 2008 Ulusal İnsani Kalkınma Raporu şu sonuca varmaktadır: "Türkiye'nin bugünkü daha ziyade sorun temelli sektörel yaklaşımın ötesine geçip kapsamlı bir gençlik politikasına ve takibi sağlayacak kurumlara yönelmesi gerekmektedir." Gençlerle yakın ilişkiyle hazırlanan rapor 15-24 yaş grubunu kapsamaktadır.

Anayasada ve Dokuzuncu Kalkınma Planında Gençlik

Anayasa:

Madde 58: *Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.*

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

Madde 59: *Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.*

Dokuzuncu Kalkınma Planı:

- *Giderek hızlanan dönüşüm süreci de aile ve toplum içindeki kültürel ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Kitle iletişiminde çeşitlenme, aile içi iletişimde geleneksel yöntemleri bırakamama ve eğitim sistemindeki kimi aşılabilir sorunlar, gençlerin karşılaştıkları ailelerinden kopma, toplumsal sorunlara kayıtsızlık, umutsuzluk, kendine güvensizlik gibi sorunları daha da artırmış, böylece suça yatkınlık da artmıştır. Buna karşılık, iletişim fırsatlarının artması ve hükümet dışı kuruluşların yaygınlaşması sayesinde gençler kişisel talep ve isteklerini daha rahat dile getirebilmektedir.*
- *İşgücü piyasasında güçlüklerle karşılaşan kadınlara, gençlere, uzun süredir işsiz olanlara, engellilere ve eski mahkûmlara eşit fırsatlar sağlanacaktır.*
- *Gençlerin aileleriyle ve toplumla daha iyi iletişim kurmasını sağlayacak, özgüvenlerini geliştirecek, topluma aidiyet ve duyarlılıklarını artıracak ve karar süreçlerine katılımlarını sağlayacak önlemler alınacaktır.*

Bir gençlik politikasına doğru: Gençlerin tümüne haklarından yararlanmalarını ve yetişkinliğe sağlıklı bir geçiş yapmalarını sağlayacak gerekli bilgileri ve fırsatları tanıma görüşünden hareketle ergenlere ve gençlere yönelik kamusal çalışmaların eşgüdümüne yardımcı olacak temel bir politika belgesi veya başka bir mekanizma henüz bulunmamaktadır. Bununla birlikte hükümetin 2010-2012 Orta Dönem Programı şu vaatte bulunmaktadır: “Gençlere yönelik hizmetler, gençlikle ilgili tüm alanları kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılacak, gençlerde özgüven ve topluma ait olma duygusu güçlendirilecektir.” Daha önceleri asıl olarak sporla ilgilenmiş olsa bile Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nün bu alanda lider kurum olması beklenmektedir. Eğer bir ulusal gençlik politikası olacaksa, bu politikanın çeşitli sektörlerde zaten yapılmakta olan işleri tekrarlamaması, yaş aralığının ergen ucuna gerekli dikkati göstermesi (oy hakkı olan 19-24 yaş grubu gençlere göre çoğu kez ihmal edilmektedir) ve okuldakilerle okul dışındakiler arasındaki uçurumun kapatılması önemlidir.

Politika tasarımı: Yukarıda değinilen konular ışığında bakıldığında, ergenlerin ihtiyaçlarına cevap verecek bir gençlik politikasında birçok unsur olacaktır. Bunlar, kamuoyunda ve çocuklarla ilgili çalışmalar yapan mesleklerde ergenlere ilişkin duyarlılık geliştirmekten fiziksel altyapı sağlanmasına kadar uzanan adımlardır. Bir gençlik politikasını geliştirmenin en iyi yolu, katılımcı bir süreçtir. Dünyadaki 155 ülke kendi ulusal gençlik politikalarını geliştirmiştir ve 168 ülke de gençlik eşgüdüm mekanizmaları oluşturmuştur. Avrupa’da ulusal gençlik konseyleri olmayan, Türkiye ve Polonya, yalnızca iki ülke vardır.¹⁴⁴ Katılımcı bir süreç, kurumsal ve finansal düzenlemelerle destek oluşturulmasına yardımcı olacak, böylece yerel özellikler de dikkate alınarak gençlere yönelik kültürel, boş zaman, spor ve sosyal etkinlikler düzenlenebilecektir. Gene bu şekilde, ayrıca ergenlerle, ihtiyaçları ve kaygılarıyla ilgili gerekli ek verilerin toplanması da kolaylaşacaktır. Araştırma çalışmalarına ergenler de dahil edilebilir.

¹⁴⁴ UNDP Türkiye Ofisi, Ulusal İnsani Kalkınma Raporu 2008 – Türkiye’de Gençlik, ss. 18-20.

Cocuklar için Koruyucu Ortam

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Cocuk koruma görevi

Kentleşme ve tüketimciliğin etkisi: Türkiye’de çocuklar, toplumu dönüştüren demografik, ekonomik ve siyasal – ve çoğunlukla küresel—güçlerin etkisiyle bir yandan daha fazla fırsattan yararlanabilirken, diğer yandan da giderek daha kırılmanlaşmaktadır. Hızlı kentleşmeyle birlikte iç göçler tüm şokları ve belirsizlikleriyle sürmektedir. Ekonomik modernleşme ve liberalleşme devam ederken geçim imkanlarının kırılmanlaştığı ve mekanların kabalalıklaştığı, ancak aile ve komşuluk bağlarının zayıfladığı, yeni topluluklar ortaya çıkmaktadır. Toplumun tüm kesimlerinde kişisel istekler kabarmakta, kişisel tüketim toplumsal statünün ve öz saygının başlıca kaynağı haline gelmekte, ancak eşitsizlikler de giderek daha görünür olmaktadır. Değer sistemleri sorgulanıp erozyona uğramakta veya hoşgörüsüz biçimlere bürünerek yeniden yaratılmaktadır. Kuşaklar arası çatışmalar – örneğin toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili olanlar —hız kazanmaktadır. Yaşam giderek daha rekabetçi özellikler kazanmakta, yeni suç ve sömürü biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bunlar, ülkenin tüm yörelerindeki kentlerde görülebilmektedir. Nüfusu hızla artan Güneydoğu’da sosyal gerilimler ve sürmekte olan siyasal gerilimler, şiddet ve terörizmle daha da keskinleşmektedir.

Hem önleme hem müdahale gerekliliği: Değişimin acımasız hızı, fırsat eşitsizliklerinin giderilmesine daha fazla önem verilmesini gerektirmektedir. Tüm çocuk ve ailelere bilgili çocuk yetiştirme, kaliteli sağlık bakımı, yaşam becerileri ve meslek edinmeye yönelik iyi eğitim, yoksullara maddi yardım, boş zamanlarını değerlendirme ve katılım fırsatları ve çocuk dostu medyayı da içeren ayrıntılı bir destek ağının kurulması gerekmektedir. Bu önleyici etmenlerin kız ve erkek çocukların her tür şiddete, sömürüye, istismara, ilgisizliğe ve zararlı veya olumsuz diğer deneyimlere maruz kalmamalarını güvenceye almadaki rolü ne kadar vurgulansa yeridir. Bunla birlikte ek güçlüklerle karşılaşacak ve ailelerinde veya okullarında bulamayacakları ek korumaya ihtiyaç duyacak çocuk ve ergenlerin sayısının artması olasılığı yüksektir. Sokakta çalışan çocukların görüntüleri de sürekli bunu anımsatmaktadır. Belki daha az görünür, ancak en az bunun kadar kaygı verici diğer gelişmelerin arasında suça karışan çocuk sayısının giderek artması, 18 yaşından küçüklere yönelen –zaman zaman faili de 18 yaşın altında olan – cinsel olanlar dahil şiddet ve istismar olaylarının yagınlaşması da sayılabilir.

Daha yüksek standartlar, daha geniş kapsam: Bu arada, tüm dünyada çocuk koruma alanında görev yapanlardan her zamankine göre daha yüksek standartları yakalamaları beklenmektedir. Son yıllarda çocukların hakları uluslararası forumlarda tanınmış ve daha net biçimde tanımlanmıştır. Bu gelişmeler, çocuklar ve çocuk haklarına inanan herkes için tarihsel bir fırsat anlamına gelmektedir. Bu arada, risk altında veya özel korunmaya ihtiyacı oldukları kabul edilen çocuk sayısı da artmıştır ve bu alanlarda görev yapanlar ana baba bakımından yoksun, suça itilmiş, çalışan çocuklar ve başka durumlardaki çocuklar için ek sorumluluklar üstlenmiştir. Tüm bunlar daha gelişkin bir kavrayış ve uzmanlığı, uygun yasal ve kurumsal düzenlemelerle birlikte insani ve finansal kaynaklarla desteklenecek daha geniş kapsamlı koruma mekanizmalarını gerektirmektedir.

Yasal Çerçeve

Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Türkiye BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme’yi 1990 yılında imzalamış, 1995 yılında da onaylamıştır. Böylece Sözleşme iç hukukun ayrılmaz ve

tartışmasız parçası haline gelmiş, temel hak ve özgürlükler söz konusu olduğunda iç hukuka üstünlük kazanmıştır. Türkiye, Sözleşme'nin 17, 29 ve 30'uncu maddelerinde yer alan hükümleri yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmuştur. Bu maddelerin hepsi, TC Anayasası ile 24 Temmuz 1924 tarihli Lozan Anlaşması'nın sözü ve özüne göre dil ve/veya kültürel kimlik haklarıyla ilgilidir. Türkiye ayrıca Sözleşme'nin isteğe bağlı protokolleri olarak çocukların silahlı çatışmalarda yer almaları ve çocuk satışı, çocuk fuhuşu ve pornografisi ile ilgili metinleri de kabul etmiştir.

Diğer uluslararası insan ve çocuk hakları sözleşmeleri: Türkiye (az sayıda çekinceyle) insan ve çocuk haklarıyla ilgili diğer küresel ve Avrupa ölçekli anlaşmaların büyük bölümüne taraftır. Bunların arasında şunlar da yer almaktadır: Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; Avrupa Sosyal Şartı; Çocukların Muhafazası ile ilgili Kararların Tanınması ve Yerine Getirilmesi ve Çocukların Muhafazasının Tesisi Avrupa Sözleşmesi; Çocuk Haklarının Kullanımı Avrupa Sözleşmesi ve Uluslararası Çocuk Kaçakçılığının Sivil Yönleriyle İlgili Lahey Sözleşmesi. Bunlar da iç hukukun ayrılmaz ve tartışmasız parçaları haline gelmiş, temel hak ve özgürlükler söz konusu olduğunda iç hukuka üstünlük kazanmıştır. Bununla birlikte kimi istisnalar da vardır. Örneğin Türkiye belirtilen şu belgelere taraf değildir: Ebeveyn Sorumluluğunda Yargı, Geçerli Yasalar, Tanıma, Uygulama ve İşbirliği ve Çocukları Koruyucu Önlemlerle ilgili Lahey Sözleşmesi ve Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi.

TC Anayasası: Anayasa en temel hakları ve özgürlükleri vurgulamakta, ancak aynı zamanda bunların istismarına karşı uyarıda bulunmakta, hak ve özgürlüklerin yasalarla nasıl kısıtlanabileceğini tarif etmektedir. Bu hak ve özgürlüklerin çocuklar için de tanınıp tanınmadığı açık değildir. Çocuk hakları kavramı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na 2010 yılı eylül ayında yapılan değişiklikler ile dahil oldu. Devleti **ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alıp, teşkilâtı kurmakla görevlendiren 41. Madde'nin başlığı "Ailenin korunması ve çocuk hakları"** olarak değiştirilmiş, her çocuğun **korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip** olduğu belirtilmiş ve ayrıca devlete **her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alma yükümlülüğü** getirilmiştir. Anayasa'nın 61. maddesi ise, devletin **korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri almasını** öngörmektedir. Özetlemek gerekirse Anayasa, ailenin ve toplumun iyiliğine öncelik vermekte, çocuk hakları başlığının altında çocuğun korunma ve ana babasıyla ilişki kurma hakkının altını çizmekte, buna karşılık diğer çocuk haklarına ayrıntılı olarak yer vermemektedir.

Başlıca yasalar: Çocukların sorunlarına ilişkin hükümler çeşitli yasal düzenlemelerde yer almaktadır. Bunların arasında, Türk Medeni Kanunu; Türk Ceza Kanunu; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kuruluş kanunu; emniyet ve yargı, istihdam, yayın, eğitim, sağlık ve hijyenle ilgili yasalarla birlikte ilgili tüzük ve yönetmelikler yer almaktadır. Çocukların kendi başına birey olarak değil de ailenin, eğitim sisteminin veya toplumun ögesi olarak görüldükleri bir toplumda, yasal düzenlemelerin çocuğun yüksek yararı ilkesini benimsemesi, çocuğun insani ve kişisel haklarını vurgulaması – örneğin düşünce özgürlüğü, kendilerini ilgilendiren meselelerde söz hakkı gibi—ve bu ilkelerle hakların nasıl yaşama geçileceğini belirtmesi önem taşımaktadır. Çeşitli tarihlerde kaleme alınan ve üzerinde

değişiklikler yapılan yasal düzenlemeler bu bakımdan tutarsızlık taşımaktadır. 2002 yılından itibaren yürürlüğe giren ve en son değiştirilen yasalardan biri olan Türk Medeni Kanunu oldukça ileridir. Bu kanun kritik çeşitli konuları ele almaktadır: evlilik; ana baba sorumlulukları; görevler ve haklar; çocuklara ad verilmesi; evlat edinme ve vasilik. Kanun çocuk gelişiminde devlete ve ana babalara beraberce görevler vermektedir. Ayrıca, ana babaların velayet görevlerini yaparken, uygunluk düzeylerine göre çocuklarına kendi yaşamlarını yönetme hakkı tanımalarını öngörmektedir. Gerek bu hükümler gerekse kanundaki diğer maddeler BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye yakın düşmektedir. Nüfus Hizmetleri Yasası ana babaları çocuklarını nüfusa kaydettirmekle yükümlü kılmakta, bu yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halinde de devleti göreve çağırılmaktadır. Yurttaşlık Kanunu da kapsayıcı olup Türkiye'de dünyaya gelen ancak ana babalarından yurttaşlık kazanamayan çocuklara TC yurttaşlığı tanımaktadır. Bazı diğer açılardan ise Türkiye'deki yasal düzenlemeler çocuklar açısından pek de olumlu sayılamaz. Anayasa'da olduğu gibi bu metinlerde de çocuğun ifade ve din özgürlüğünden söz edilmemektedir. Dernekler Yasası çocukların dernek kurma ve derneklere üye olma hakkını aşırı ölçüde kısıtlamaktadır. Medeni Kanun, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Tıp Meslekleri Uygulamalarına Dair Yasa gibi ilgili yasalarda da çocuğun özel yaşamının gizliliği ve çocuğun bilişsel kapasitesi doğrultusunda kendini ilgilendiren önemli kararlara katılma hakkı gözetilmemektedir. Hukuk Muhakemeleri Usul Kanunu yargıca 16 yaşından küçükse çocuk yerine annesini veya babasını dinleme hakkını tanımaktadır. Çocuklar, ana babalarının onayı olmadan mahkemeye başvuramamaktadır. Fiziksel ceza veya evliliklerde başlık parası gibi zararlı uygulamalar açıkça yasaklanmamıştır. Kamu kurumlarının eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, boş zaman ve bilgilendirme gibi alanlarda ailelere ve çocuklara verecekleri hizmetlerle ilgili görevlerini belirleyen yasalar ise fırsat eşitliğine veya evrenselliğe yeterli ağırlığı tanımamaktadır. Bütçe yasaları ve ilgili düzenlemeler de çocuklar için kullanılacak kaynaklarla ilgili kuralları getirmemektedir.

Çocuk Koruma Yasası: Ailenin korunması ve çocukların korunmasıyla ilgili özel yasalar bulunmaktadır. Kimi eksikliklerine karşın, 2005 yılında kabul edilen Çocuk Koruma Yasası, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de yer alan hakların çoğunu içerdiğinden çocuklar açısından muhtemelen Türkiye'deki en ileri yasadır. Bu yasa, çocuk adaleti usullerini detaylandırıp geliştirmekte; korunmaya muhtaç çocukların evlat edinilmesi ve kendilerine danışmanlık, sağlık, eğitim ve barınma hizmetleri verilmesi konusunda düzenlemeler getirmekte; ilgili hükümet birimlerinin, sosyal çalışmacıların ve denetleme görevlilerinin bu alanlardaki rol ve görevlerini belirlemektedir. Gerek bu yasa gerekse çocuk adaleti sistemi aşağıda daha ayrıntılı ele alınmaktadır.

Yaş sınırları: İstihdam, evlilik ve cezai işlemler gibi alanlarda çeşitli yasal yaş sınırları getirilmiştir. Medeni Kanun, Çocuk Koruma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin tavsiyesi doğrultusunda 18 yaşına kadar olan tüm erkek ve kızları çocuk kabul etmektedir. Oy kullanma yaşı 18'dir. Ancak, normal evlilik yaşı 17, mahkeme kararıyla evlilik yaşı 16, cinsel ilişkiye rıza gösterme yaşı ise 15'tir ve bu sınırlar gerekli korumanın sağlanması açısından yetersiz kalabilmektedir. Türkiye'de politikaları belirleyenler ve toplum katı yaş sınırlarından yana gibi görünse de, 15-17 yaşlarındakilerin çocuk sayılıp sayılmayacakları konusunda bir kararsızlık vardır. İş yasası ve adalet sistemi 15 yaşına kadar olanla 15 yaşından yukarı olan arasında ayrım gözetmekte, ilkinde ikincisine göre daha fazla koruma sağlamaktadır. Asgari ceza ehliyeti yaşı 12'dir. Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yönleri ve Kasamı Yasası ve Ceza Kanunu yalnızca 16 yaşından küçük çocuklarla ilgili kaçırma olaylarını cezalandırmaktadır. Ayrıca, 16 yaşından küçükler için asgari ücret belirlenmesi de söz konusudur.

Değişim olasılıkları: 2008 yılında yapılan ve ülkedeki yasal düzenlemeleri Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye uyumluluk açısından kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutan bir çalışma¹⁴⁵ bu bakımdan çok sayıda anayasal ve yasal değişiklik gerektiğini belirlemiştir. Bu değişiklikler, çocuklar için öngörülen korumanın kapsamının genişletilmesi, devletin yasaklamalarının ve görevlerinin daha net belirlenmesi, yaş sınırlarının Sözleşme ile uyumlu kılınması, boşlukların kapatılması ve çocuğun yararının ve çocukların kendi görüşlerinin dikkate alınması açısından gereklidir. Ne var ki, konuya ilişkin siyasal duyarlılık sınırlıdır ve somut öneriler geliştirilmemiştir. Anayasada veya yasalarda değişiklik yapılması gündeme geldikçe istenen değişikliklerin yapılması için fırsatlar doğabilir. Gerekli değişikliklerin çoğu, belki TBMM Başkanının belki de Meclis Çocuk Hakları İzleme Komitesinin girişimiyle farklı partilerin desteğini alabilir. Çocuk haklarının izlenmesi bağlamında aşağıda değinilecek olan TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi ayrıca yeni yasaların çocuk hakları normlarına uygunluğu açısından incelenmesi rolünü üstlenebilir. Ne var ki söz konusu komite henüz bu işleve ve yetkiye sahip değildir.

Cocuk haklarının izlenmesi

İhtiyaçlar ve mekanizmalar: En iyi yasal düzenlemeler yapılmış bile olsa, çocuk haklarına yönelik ihlaller ve bununla ilgili konular dikkatten kaçabilir, tanımlanmayabilir veya çözümsüz kalabilir. Hükümetler, sağlık, eğitim veya koruma sistemlerindeki başarısızlıkların kamuoyunda yaygın bilinmesini tercih etmezler; bu arada çocuklar da oy kullanamadıkları gibi mahkemelere veya kamuoyuna da kolaylıkla başvuramazlar. Bu nedenlerle, yasamanın, yargının, hükümet dışı kuruluşların ve medyanın çocuk haklarının yaşama geçirilmesini izlemede ve boşluklara işaret etmede özel bir sorumluluğu vardır. Ayrıca, 60'ın üzerinde ülke – yarısı Avrupa'da – bu amaçla çocuk ombudsmanlıkları veya çocuk komiserlikleri oluşturmayı uygun bulmuştur. Bu kurumlar, eğer genel bir ombudsmanlık kurumu varsa, onun içinde veya ayrı olabilirler. Bunlar genellikle parlamentolar tarafından oluşturulur. Çocukların sesi olarak başarılı iş yapabilmeleri için bu kurumların bağımsız, yasal yetkilere sahip olmaları ve kendi yaşamlarında ve dünyalarında neler olup bittiğini en iyi bilecek kişiler olarak çocuklarla yakın temasta bulunmaları gerekir. Roller ve işlevleri ise: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin eksiksiz olarak uygulanmasını sağlama; çocuklara daha fazla öncelik tanınması -ve daha olumlu tutumlar benimsenmesi – için çalışma; gerektiğinde yapılması gereken değişiklikleri aktif biçimde dile getirerek yasaları, politikaları ve uygulamaları etkileme; hükümetin çocuklara ilişkin çalışmalarını her düzeyde etkili biçimde eşgüdümüne kavuşturma; çocuklara ayrılan kaynakların verimli kullanılmasını sağlama; çocukların dinlenilmesini ve çocukların görüşlerini yansıtacak kanallar bulunmasını sağlama; çocukların durumu ile ilgili yeterli verilerin yayınlanmasını sağlama; çocukların ve yetişkinlerin çocuk haklarına ilişkin bilinç ve duyarlılıklarını geliştirme gerekli soruşturmaları yapma, araştırmaları yapma veya yapılmasına önayak olma olarak sıralanabilir.

Çocuk ombudsmanlığı tartışmaları: BM Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye'de örneğin ombudsmanlık gibi çocuk haklarını izleyecek ve çocuklardan gelen şikâyetleri değerlendirerek gereğini yapacak bağımsız bir mekanizma olmayışına ilişkin kaygılarını dile getirmiştir.¹⁴⁶ Türkiye'de bir çocuk ombudsmanlığı oluşturma düşüncesinin gerekçeleri arasında uluslararası standartları yaşama geçirme gereği, AB katılım süreci, çocuk haklarının uygulanmasında ve izlenmesinde bugün görülen boşluklar, çocukları da etkileyen kimi ciddi konular, çocuk algısının halen oluşum halinde bulunması, siyasetin gerilimi ve sivil toplumun

¹⁴⁵ “Türkiye: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve Türkiye'deki Yasaların Analizi, 2008”.

¹⁴⁶ Çocuk Hakları Komitesinin Türkiye'nin sunduğu ilk rapor üzerindeki Sonuç Gözlemleri

görece zayıflığı yer almaktadır¹⁴⁷. Genel bir ombudsmanlık oluşturulmasını öngören yasa 2006 yılında kabul edilmiş, ancak bu yasa Anayasa Mahkemesi'ne götürüldükten sonra Aralık 2008'de hiç uygulanmadan anayasaya aykırı bulunarak Mahkeme tarafından iptal edilmiştir¹⁴⁸. Bu arada, Nisan 2008'de Ankara'da Türkiye Barolar Birliği (TBB) ile UNICEF tarafından AB destekli bir konferans düzenlenmiş, bu konferansta bir çocuk ombudsmanlığı kurulması olasılıkları ele alınmıştır¹⁴⁹. Bu konferansta söz alanlar, genel bir ombudsmanlık olmaksızın çocuk ombudsmanlığıyla devam etmenin mümkün olduğunu belirtmiş, ombudsmanlığın en ideal yapısı, yetkileri ve çalışma biçimi gibi konuları tartışmışlardır. Eylül 2010'da yapılan Anayasa değişikliği ile bir kamu denetçisi (ombudskişi) kurumunun oluşturulmasının yolu açılmıştır, ancak çocuklara özgü bir kamu denetçisine yer verilmemiştir. Kamu denetçisi kurumunun kurulmasını öngören yasa tasarısının yasallaşması beklenmektedir.

Meclis komitesi: Çocuk ombudsmanlığı üzerine tartışmalar, Temmuz 2008'de başlamak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (Parlamento) bir Çocuk Hakları Komitesi'nin kurulmasına vesile oldu. Mecliste çeşitli partilere mensup 8 üyeden oluşan bir komite kurulmuştur ve bu komitenin görevi de yasama, bütçe, denetim ve temsil süreçlerinde çocuk haklarını gözetmek olarak belirlenmiştir. Komite, TBMM içinde çocuklarla ilgili konular gündeme geldiğinde merkezi kaynak/yer olarak işlev görecek, bir yanda TBMM ile diğer yanda çocuklar ve sivil toplum gibi belli başlı dış aktörler arasında köprü oluşturacaktır. Komitenin, illerde UNICEF'in de desteğiyle Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) tarafından kurulan komitelerle yakın işbirliği içinde çalışması öngörülmektedir. Böylece, üyelerini çocukların oluşturduğu bu komitelerin çocuk haklarının izlenmesindeki rolü güçlendirilmiş olacaktır. Meclisteki komitenin ülkedeki çocuklarla temasta olabilmesi için UNICEF'in desteğiyle bir web portalı ve diğer iletişim kanalları geliştirilmiştir. Komite halen gayri resmi bir alt komisyon durumundadır; ancak gerekli işlemlerin kısa sürede tamamlanarak kendi bütçesine ve kaynaklarına sahip daimi bir komite olarak kurumsallaşması öngörülmektedir ve bu da komiteyi çok daha yetkili kılacaktır. Komite çalışmalarının etkililiği, bilgi alıp bu bilgileri değerlendirmek üzere oluşturulacak mekanizmalardan çocukların ve sivil toplumun güvenini ne kadar kazanıp desteklediğine kadar birçok faktöre bağlıdır. Komitenin oluşturulması, ayrıca, çocuk ombudsmanlığının kurulmasına giden yolda bir adım da olabilir. Meclisin yasama görevleri sırasında getirilen düzenlemelerin çocuk haklarına ve çocuklara ilişkin diğer politikalara uygunluk açısından incelenmesi söz konusu olursa bu komite merkezi bir rol üstlenmiş olacaktır.

BM Komitesi: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve bu sözleşmenin isteğe bağlı iki protokolüne taraf olan devletler, uygulamaya ilişkin olarak BM Çocuk Hakları Komitesi'ne düzenli aralıklarla rapor vermek durumundadırlar Komite, tüm dünyadan, taraf devletler tarafından seçilmiş uzmanlardan oluşmaktadır. Komite kendisine gelen raporları saydam ve katılımcı bir süreçte incelemekte, kaygılarını ve tavsiyelerini "sonuç gözlemleri" şeklinde kayda geçirmekte, bu gözlemler daha sonraki girişimler için rehberlik yapmaktadır. Türkiye halen ikinci ve üçüncü raporlarını bir arada BM Komitesi'ne sunma sürecindedir¹⁵⁰. SHÇEK bu rapor sürecinin sorumlu kuruluşudur. Görüldüğü kadarıyla SHÇEK bu rapor sürecini, daha genel olarak da çocuk hakları izlemesini temel çalışmalarından biri olarak

¹⁴⁷ Gerek bu savlara gerekse ombudsmanlık kurumunun oluşturulması sürecine ilişkin konular için: Vanessa Sedletzki/UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi: Türkiye'de ayrı bir Çocuk Ombudsmanlığı Oluşturulması Süreci: Bir Durum Araştırması

¹⁴⁸ Mahkeme kararının gerekçesi 4 Nisan 2009 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

¹⁴⁹ UNICEF Türkiye: Say Yes Bülteni, Bahar 2008.

¹⁵⁰ http://www.shcek.gov.tr/Cocuk_Haklari/CocukHaklariGelisimRaporu_2-3_en.pdf ayrıca, hükümet dışı kuruluşlar ve çocuklar da Komite için alternatif raporlar hazırlamıştır.

görmemektedir: 2010-2014 planında bu süreçten hiç söz edilmemektedir. Bununla birlikte kurum, Komite'ye daha sonra verilecek raporların gecikmeden zamanında buraya ulaşacağını belirtmiştir.

Diğer mekanizmalar: Çocuk haklarının bağımsız izlenmesinde, hukukçular, gazeteciler, ana babalar ve diğerlerinin yanı sıra çeşitli hükümet dışı kuruluşlar ve platformlar da yer almaktadır. Türkiye Barolar Birliği, il baroları ve UNICEF tarafından çocuklar için bir şikâyet mekanizması oluşturulması için AB desteğiyle yürütülen çalışmalar, çocuklarla ilgili konuları ve çocuk haklarına yönelik ihlalleri daha görünür kılacak, ihtilafların ele alınmasını sağlayacaktır. İl baroları, TBMM'deki komiteye ve eğer kurulursa çocuk ombudsmanlığına yerel bilgileri iletme açısından uygun bir konumda yer almaktadır.

Kurumlar, politika ve çocuk bakımı

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

SHÇEK ve hizmetleri: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK), her ilde örgütlü, çocukların korunmasından sorumlu başlıca kamu kuruluşudur.¹⁵¹ SHÇEK ayrıca çocuk haklarının izlenmesinden, Türkiye'nin BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesindeki uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesinden sorumlu koordinatör kuruluştur. Genel algı, Genel Müdürlüğün ağırlıklı olarak, annesi babası olmayan ya da ailesinin terk ettiği, kötü muamaleye tabii tuttuğu, ihmal ettiği veya bakamayacak durumda olduğu çocukların kurum bakımı işleriyle meşgul olduğu şeklindedir. Oysa SHÇEK'in görevleri ve çalışmaları arasında şimdi istismara uğrayan kalan, sokaklarda yaşayan veya suça itilmiş çocuklara bakıcı aile bulma ve evde veya kurumlarda rehabilitasyon hizmetleri verme gibi müdahaleler de yer almaktadır. SHÇEK'in aynı ve nakdi sosyal yardımları giderek artmaktadır. Kurum aile danışmanlık hizmetleri vermekte; çalışan çocuklara, sokaklarda iş yapanlara ve risk altındaki diğer çocuklara eğitim, psikolojik destek sağlandığı; sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere katılma olanakları sunulduğu merkezleri de yönetmektedir. Genel Müdürlüğün hizmetleri çocuklar ve ailelerle sınırlı da değildir: kadın sığınma evleri, yurtlar, engelliler ve yaşlılara rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetleri de çalışmaları arasındadır. SHÇEK'in görevleri, çeşitli değişiklikler geçiren 1983 tarih ve 2828 sayılı yasada ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Genel Müdürlüğe ayrıca Çocuk Koruma Yasası'nın çeşitli maddelerine atıfta bulunmaktadır. Yasa SHÇEK'e, suça itilen çocuklar için "Koruma, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri", suç mağduru çocuklar için de "Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri" açma görevi vermektedir. İlk Koruma, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri İzmir ve Kocaeli'nde açılmıştır. Son dönemde SHÇEK'in kaynakları sürekli artmaktadır. 2007 yılında kurumun toplam bütçesi 791,7 milyon TL (yaklaşık 600 milyon dolar ve GSYH'nın yüzde 0,01'i) daimi personel sayısı da 10.000'e yakındır. Buna yakın sayıda kişi de taşeron olarak veya hizmet sözleşmeleriyle çalıştırılmaktadır. SHÇEK 1.100 kadar sosyal çalışmacı, psikolog ve başka meslek sahibi personeli çalıştırmasına karşın, bu kişilerin uzmanlık düzeyleri yeterli olmayabilmektedir. Ayrıca sayılarının bütçe veya başka nedenlerle yetersizliği yüzünden bu kişilerin iş yükleri de ağır olabilmekte, belirli bölgelerde veya uzmanlık alanlarında açıklar görülebilmektedir.

Kurumsal bakım: Genel Müdürlük, en başta oda başına düşen çocuk sayısını azaltarak, sevgi evleri veya çocuk evleri adı verilen yeni, daha sıcak ve daha küçük mekânlar oluşturarak kurumsal bakımını üstlendiği çocukların kaldıkları yerlerin kalitesini yükseltmektedir. SHÇEK ana baba bakımından yoksun çocuklar için asgari standartlar geliştirmiştir ve bu standartlar yalnızca kendi kurumlarında değil, çocukların geceyi ailelerinden ayrı geçirdikleri tüm yerler ve durumlar için geçerlidir. SHÇEK halen bu asgari standartların kendi kurumlarında (engelli çocukların yerleştirildikleri kurumlar dahil) yaşama geçirilmesini sağlayacak araçlar geliştirmektedir. Asgari standartlar, personel profili, çocuk haklarına duyarlılık, idari işlemler, fiziksel koşullar ve hijyen gibi başlıkları kapsamaktadır. Fiziksel koşullarda halen sürmekte olan iyileştirmeler ve personel görevlendirmeleri ile birlikte asgari standartların yaşama geçirilmesi, bunların eksiksiz uygulanması ve izlenmesi durumunda, kurumlarda kalan çocukların bakımında, özsaygılarında, okul başarılarında, sosyalleşmelerinde ve yaşam becerilerinde olumlu sonuçlara yol açacağı gibi, gerek çocuklara karşı gerekse çocukların kendi aralarındaki şiddet ve istismar olaylarının azalmasına katkıda

¹⁵¹ SHÇEK ve etkinlikleri ile ilgili bilgiler SHÇEK web sayfasından ve özellikle kurumun yeni geliştirdiği 2010-14 Stratejik Plan'dan derlenmiştir.

bulunacaktır. Bu iyileştirmelerin ve ilgili çocukların gelişimi üzerindeki etkilerinin belgelenmesi önemlidir. Bu arada gerek STK'lar gerekse evler ve yurtlarda kalan çocuklar eğitim desteğinin veya boş zaman etkinliklerinin yetersizliği, kız ve erkek kardeşlerin birbirlerinden ayrılmaları ve toplum içindeki yetişkin yaşama ani geçiş gibi alanlarda iyileştirmeler önermeyi sürdürmektedir. Yukarıda dile getirilen en son sorun için olası bir çözüm gençlik evlerinin kurulmasıdır. Kurumlardan ayrılanların birlikte paylaşacakları bu tür evler için girişimde bulunulmuş, ancak resmi değerlendirmesi yapılmamıştır. Ayrıca, velayetle ilgili yasal düzenlemelerde değişiklik yapılması yönünde çağrılar bulunmaktadır. Dile getirilen önerilere göre devlet gerektiğinde çocuğun velayetini alabilmeli, böylece çocuğun yasal vasisinin aynı zamanda çocuğun bakımından sorumlu olması durumunda ortaya çıkabilecek çıkar çatışmalarından kaçınılmalı ve sonuçta eğer gerekiyorsa çocuğun bakımından sorumlu kuruluşun önünde de temsil edebilecek bir yetkili olmalıdır. Genellikle engellilere tahsis edilen kurumlarda yetişkinlerle birlikte kalan engelli çocukların bakımı da ilgilenilmesi gereken bir sorundur. Çünkü engellilerin zamanla kurumlardan çıkartılması hedefleniyorsa, bunun için yeterli sayıda vasıflı ve uzman personelin, güçlü bir ev desteğinin olması gerekmektedir. Koruma ve bakım altındaki engelli çocuk sayısı 2001 yılında 473 iken 2006'da 856'ya çıkmıştır; az sayıda engelli çocuk bakıcı aile yanına yerleştirilirken, 1000'in üzerinde çocuk da Kurumun aile danışmanlık ve rehabilitasyon merkezlerinde günlük bakım almaktadır¹⁵².

Çocuklara yönelik SHÇEK hizmetleri (Mayıs 2009)

	Kurum sayısı	Barındırma kapasitesi	Yatılı olmadan yararlananlar	Yatılı yararlananlar
Çocuk yuvaları (yaş 0-6)	14	878	-	554
Çocuk yuvaları (yaş 0-12)	24	3,156	-	2,396
Çocuk yuvaları (yaş 7-12)	51	3,452	-	2,535
Sevgi evleri (yaş 0-12)	9	900	-	699
Erkek misafirhaneleri (yaş 13-18)	65	4,881	-	3,347
Kız misafirhaneleri (yaş 13-18)	45	2,595	-	2,047
Sevgi evleri (yaş 13-18)	4	266	-	204
Çocuk evleri (yaş 0-12)	83	455	-	367
Çocuk evleri (yaş 13-18)	27	173	-	145
Çocuk ve Gençlik Merkezleri (yatılı)	8	278	-	114
Çocuk ve Gençlik Merkezleri (yatılı + yatılı olmayan)	3	61	324	0
Çocuk ve Gençlik Merkezleri (yatılı olmayan)	25	-	4,556	0
Gözlem evleri (ilk adım istasyonları)	6	99	508	79
Koruma, Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri (yaş 7-18)	19	472	-	254

Kaynak: SHÇEK

Kurum bakımından uzaklaşma: Tüm çocuklara aile ortamları sağlanmasının yararlarına ilişkin uluslararası mutabakat son yıllarda daha da pekişmiştir. Aile ortamında büyüyen çocuklar, kurumlarda yaşayan çocuklara göre daha fazla uyarım ve özenden yararlanmakta, tam potansiyellerini gerçekleştirme şansları da artmaktadır. Bu bebekler ve henüz gelişimlerinin ilk aşamalarında olan çocuklar için özellikle geçerlidir. Çocukların kurumlardan çıkarılmalarına yönelik programlar tüm dünyada, özellikle de 2005 yılında tüm çocukların yüzde 1-2'sinin kurumsal bakım altında oldukları orta Avrupa, batıdaki BDT

¹⁵² TC Hükümeti: BM Çocuk Hakları Komitesine sunulan ikinci periyodik rapor, 2009

ülkeleri, Bulgaristan ve Romanya’da uygulanmaktadır¹⁵³. Türkiye’de kurumsal anlamda çocuk bakımını ölçeceği her zaman bunun çok altında kalmasına karşın, kurumlara yerleştirme geniş bir çevre tarafından anasız babasızlar, aileleri tarafından terk edilen veya kötü muamele gören, riske altındaki veya anne babanın bakamayacak kadar yoksul oldukları çocuklar için tatmin edici bir çözüm olarak görülmüştür. Çocukların hangi durumlarda kurumsal bakıma alınacağı ve bu tür kararların nasıl gözden geçirileceğine ilişkin hususlarda daha fazla netlik gerekmektedir. Geçmişte, anasız-babasız çocuklar kurumlarda bakılan çocukların küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı ve kurumlardaki çocukların yüzde 70 kadarı buralara tümüyle veya kısmen yoksulluk nedeniyle yerleştirilmişti. Kendi ana babaları tarafından bakılamayan çocuklara, ellerinde kaynak olduğunda genellikle anne veya baba tarafından yakın akrabalarca bakılmaktadır. Dolayısıyla, SHÇEK de hem ailelere çocuklarına evde bakmaları için destek vererek, hem de bakıcı aile ve evlat edinme uygulamalarını yaygınlaştırarak kurumlardaki çocuk sayısını azaltmaktadır. 2005 yılından bu yana kurumlarda yaşayan hemen hemen 6 bin çocuk – baştaki toplamın yaklaşık yüzde 30’u – tekrar ailelerinin veya akrabalarının yanına yerleştirilmiştir. Ayrıca, kurumsal bakımdan kaçınmak amacıyla 18 bin çocuğun ailesine ekonomik destek sağlanmıştır.¹⁵⁴

Türkiye’de yaklaşık 10 bin evlat edinilmiş çocuk bulunmaktadır ve 1000 çocuk da ücretli veya gönüllü bakıcı aile yanındadır. Ne var ki, işlemler yavaş yürümekte, evlatlıkta genellikle bebek yaşta kiler tercih edilmekte ve kurumlardaki çocukların çoğunluğu erkek olmasına karşın gerek evlatlıkta gerekse bakıcı ailelerde kız çocuk istenmektedir. Ebeveynin çocuğun tüm sorumluluğunu resmen üstlendiği evlatlık uygulaması görüldüğü kadarıyla toplumda olumlu karşılanmaktadır. Ancak, bu uygulama, kendileri çocuk yapamayan eşler için hemen bir alternatif olarak görülmemektedir. 2002 yılındaki yeni Türk Medeni Kanunu ile güncellenen evlat edinme kuralları, evlatlık alacaklara getirilen yaş sınırını 35’ten 30’a indirmiştir (ayrıca evlat edinilenle edinilen arasında en az 18 yaş fark olmalıdır). Yeni düzenlemelerle birlikte en azından beş yıldır evli olanlar birlikte evlatlık alabilmekte, kendi çocukları olanlara da evlatlık alma hakkı tanınmakta, evlatlık alınanla daha sonra evlenme yasaklanmakta, çocukların ve kadınların haklarına iyileştirmeler getirilirken bir yıllık bir deneme süresi öngörülmektedir. SHÇEK, bu yasa uyarınca bir kılavuz hazırlamıştır. Çocukların Korunması ve Uluslararası Evlat Edinme İşlemlerinde İşbirliği Lahey Sözleşmesi Türkiye’de 2004 yılından bu yana yürürlüktedir. Bakıcı ailelik (ücretli veya gönüllü) kurumu görüldüğü kadarıyla Türkiye toplumunun tüm kesimleri tarafından tam benimsenmemiştir ve doğal aile ile bakıcı aile arasındaki ilişkiler sorun olabilmektedir.

Talihsiz çocukların bakımının devletin görevi olduğu yolundaki inanç hayli yaygındır ve bu inancın politikaları belirleyenler ve kamu görevlileri arasında da rastlanmaktadır. Koşullarına uyarlanmış çocuk yetiştirme eğitimi alsalar bile, bakıcı aileler ve doğal ana babalarla birlikte çocukların yanlarına yerleştirildiği akrabaların daha fazla bilgilendirmeye ve desteğe ihtiyaç duydukları söylenebilir. Kurumlardan çıkarma programı ve ilgili ailelerce sağlanan bakım standartları daha yakından izleme ve belgelendirme gerektirmektedir. SHÇEK gerek bu alanda gerekse diğer konularda daha saydam olmalı, kamuoyuyla açık diyaloga girmelidir¹⁵⁵.

¹⁵³ UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi: TransMonee 2005 – ODA/BDT ve Baltık Ülkelerinde Çocukların Durumu ile ilgili Veri Göstergeleri ve Özellikleri.

¹⁵⁴ Çocukların ailelerinde desteklenmesi, çocuğun kuruma yerleştirilmesine göre maliyet açısından daha etkin olabilir. Kurumlara yerleştirmenin maliyeti, çocuklar arasında şiddete eğilim, okullarda ve okul çevrelerinde çocuklar ve şiddet konulu 2006-2007 meclis araştırması sırasında 850 TL olarak belirlenmiştir.

¹⁵⁵ SHÇEK’in Çocuk Koruma Sistemi ile ilgili genel bir performans değerlendirmesi, Dünya Bankası tarafından desteklenen Sosyal Risk Hafifletme Projesi’nin bir parçası olarak SAM Araştırma ve Danışmanlık Şirketi tarafından yapılmıştır. Bu değerlendirme sırasında resmi kayıtlarla birlikte çocukları, aileleri, işverenleri, resmi görevlileri ve uzmanları kapsayan ve 2005 yılında gerçekleştirilen araştırmalar temel alınmıştır. Değerlendirme,

Diğer kurumlar ve eşgüdüm: SHÇEK'in verdiği kimi hizmetler, gönüllü katkılar ve/veya gönüllülerle; kamu kurum ve kuruluşlarıyla, üniversitelerle ve hükümet dışı kuruluşlarla imzalanan işbirliği protokolleriyle sağlanmaktadır. Böylece, kurumlarda bulunan çocuklar fazladan bakım görebilir, aileleriyle zaman geçirebilir, özel kreşlere veya okullara devam edebilir ya da rehabilitasyon ihtiyacı olan çocuklar ihtiyaç duydukları özel bakımı alabilirler. Ne var ki, gönüllüler ve STK'lar sistemin entegre bir parçası değildir. Sayıları ve kapasiteleri sınırlı olduğu gibi daha fazla eğitime ve yardıma ihtiyaç duyabilirler. Daha genel olarak alındığında, çocuk koruma, muhtaç durumdaki çocukların belirlenmesi ve bu çocukların gerekli hizmetler için ilgili hizmet sunuculara etkili biçimde yönlendirilip sonuçların izlenmesini sağlama açısından yargı organlarından eğitim ve sağlık sektörlerine kadar birçok kurum arasında işbirliği ve anlayış gerektirmektedir. Halen AB finansmanlı bir proje çerçevesinde çocuk koruma sistemleri yerel ölçekte modellenmektedir. Burada bir Adalet Bakanlığı'nın öncülük ettiği bir eşgüdüm sistemi, bir de SHÇEK'in öncülük ettiği bir erken uyarı sistemi vardır. Bu arada birçok belediye çocuklara yönelik olanlar dahil çeşitli sosyal hizmetler sunmaktadır. Belediyelerin sosyal hizmetler ve yardımlar alanında genel, kadın ve çocuk merkezleri açmak alanında da özel sorumlulukları vardır.¹⁵⁶

Belediyeler, yerel ihtiyaçları tespit ve yerel kaynakları harekete geçirme bakımından avantajlı bir konumdadırlar; ancak kaynakları yetersiz kalabildiği gibi öncelikleri de siyasal duyarlılıklara göre belirlenebilmektedir. Belediye yönetimleri bağımsız olarak seçilmektedir ve etkinliklerini her durumda merkezi hükümet kuruluşlarıyla koordine etme gibi bir zorunlulukları yoktur. Pratikte ise belediyelerce sunulan hizmetler bir yerden diğerine değişkenlik göstermektedir.

Stratejik plan: 2010-14 dönemini kapsayan Stratejik Planında SHÇEK sosyal hizmet politikalarının belirlenip uygulanmasında ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanmasında kendini merkezi aktör olarak gören bir görüşe sahiptir. Aile birliğinin korunmasına öncelik tanıyan SHÇEK kendine bunlara ihtiyacı olan herkese sosyal hizmet ulaştırma görevini biçmiştir. SHÇEK, bakıma muhtaç kişilerin mümkün olduğu kadar kendi ortamlarında kendi kendilerine bakacak duruma getirilmelerine, koruyucu ve önleyici hizmetlerin arttırılmasına büyük önem vermektedir. SHÇEK bu ara kurumsal bakımda olan kişilerin uluslararası standartlar doğrultusunda başkaları gibi sosyalleşip gelişebilmeleri sağlanmayı da taahhüt etmektedir. SHÇEK aynı zamanda rehberlik ve izleme işlevlerini güçlendirmeyi, uluslararası işbirliğini arttırmayı ve sürekli bilgi akışıyla süreçlere toplumu da katmayı planlamaktadır. Kurum, başlıca ilkeleri arasında saydamlığı, tarafsızlığı ve işbirliğine hazır oluşu saymaktadır. Genel Müdürlük tarafından yapılan tahminlere göre kurumdan hizmet alanların sayısı beş yıl içinde üç kat artarak 1,2 milyona ulaşacaktır. Buna karşılık kurumlarda kalan kişi sayısı (gerek çocuklar, gerekse yetişkinler ve yaşlılar) yüzde 20 azalarak 20 bin civarına inecektir. SHÇEK, 2009 ile 2014 yılları arasında bütçesinin iki kat artarak 3 milyar TL'ye (yaklaşık 2 milyar dolar) ulaşmasını öngörmektedir. Buna paralel olarak hizmetlerinden yararlananlar arasında engelliler ön plana çıkacak, dönemin başında engellilere ayrılan bütçe payı yüzde 21 iken bu pay dönem sonunda yüzde 72'ye yükselecektir.

Önde gelen konular: Çocuk bakım sisteminde, izleme ve değerlendirme dahil olmak üzere kurumsal kapasiteyi ve etkinliği, özellikle insan kaynaklarına yapılan yatırımları artırma gerekliliği konusunda mutabakat vardır. Daha fazla uzmana gerek duyulmaktadır ve bu

o zaman için SHÇEK tarafından çocuklara sağlanan hizmetlerin kalitesiyle ilgili dengeli bir görünüm sunmaktadır. Dile getirilen sorunlardan biri moral düşüklüğüdür. Hızla değişen ve gelişen durumlar karşısında bu tür değerlendirmeler düzenli aralıklarla sürdürülebilir.

¹⁵⁶ Belediyeler Yasası, Madde 14

kişilerin uzmanlık alanlarının da değişen ihtiyaçlara cevap vermesini sağlamak gerekmektedir. Bu da üniversiteler ve eğitim alanındaki yetkililerle işbirliğini gerektirmektedir. Bu alandaki ilerlemenin ölçülmesinde uluslar arası karşılaştırmalara kıyaslama çalışmalarına başvurulabilir. Kapasite geliştirme aynı zamanda, bugünkü ekonomik koşullarda sağlanması garanti olmayan finansal kaynakların bulunması anlamına da gelir – özellikle, ulusal bütçe tahsislerinin güçlü ekonomik büyüme dönemlerinde bile zamanında yapılamadığı dikkate alınır. Kimi yetkililer bir yüksek kurul veya “çocuk bakanlığı” kurulmasını önermişlerdir. Böylece, güç durumdaki çocukların haklarının sahiplenildiği ve kullandığı gösterilmiş olacak, ayrıca kaynak kullanımını bakımından da kolaylıklar sağlanacaktı. Buna karşılık, SHÇEK’in engelliler dahil her yaştan insana çok geniş bir alana yayılan verilecek hizmetlerin – uzun süreli kurumsal bakımdan günlük eğitim ve rehabilitasyona, oradan sosyal yardımlara kadar – sorumluluğunu üstlenmiş olması tartışılabilir. Genel Müdürlüğün kimi hizmetleri, örneğin Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu (SYDTF) gibi başka kurumların hizmetleriyle örtüşmektedir. Çocuk koruma hizmetlerinden kimin sorumlu olduğundan bağımsız olarak, zihinlerdeki değişim ve dönüşümün daha da yol alması gerekmektedir. Bu değişim ve dönüşümle birlikte, ilgili herkes kendini salt koruyucu veya uygulamacı olarak değil, dinlenilme ve yüksek yararları dikkate alınma dahil çocuk haklarının savunucusu ve güç vericisi olarak görecektir. Bir yandan sistemin muhtaç çocuklar adına müdahalede bulunma yanını güçlendirirken, diğer yandan böyle muhtaçlık durumlarının ortaya çıkmasının nasıl önlenebileceğine de en az onun kadar dikkat etmek gerekir. Başka sektörlerde olduğu gibi, engellilerin haklarını tanımak, onları toplumdan uzaklaştırmak yerine tüm engellilerin topluma katılımlarını kolaylaştırıcı önlemler almak, özel olarak önemsenmesi gereken bir zorunluluktur.

Çocuklar için adalet¹⁵⁷

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Uluslararası güvenceler: Tüm dünyada çoğunlukla uzun süren ve tekrarlar içeren emniyet ve yargı süreçleri, çocukların aileleri ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini ve eğitim ve yaşam boyu istihdam olanaklarını etkileyerek çocuklar için özellikle rahatsız edici olabilmektedir. Alıkonulan çocuklar zaman zaman şiddet, sömürü ve istismara maruz kalabilmektedir. Bu nedenle, suç işlemeye zorlanan veya suç işlediğinden şüphe duyulan çocuklar ağır şekilde cezalandırılma durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Bazı vakalarda çocukların yaşadıkları deneyimler çocukların tekrar aynı durumu düşmelerine sebep olabilir. Bu ve benzeri nedenlerle, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 37'nci maddesi, kanunla ihtilafa düşen çocukların insan haklarını korumakta, çocuklar tarafından işlenen suçlarda idam ve müebbet hapis cezalarını yasaklamakta, çocukların tutuklanması, alıkonulması ve hapsedilmesi uygulamalarının yalnızca son çare olarak ve uygun olan en kısa süre içerisinde kullanılmasını öngörmekte ve özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların yetişkinlerden ayrı yerde tutulması ve bu çocuklarla ilgili işlemlerde yaşlarının gerektirdiği ihtiyaçların dikkate alınması çağrısında bulunmaktadır. Sözleşme'nin 40'inci maddesi, ceza yasasına aykırı hareket etmekle suçlanan çocukların haklarını daha ayrıntılı olarak belirlemektedir. Madde, bu tür çocuklar için – bir asgari yaş tespit edilmesi ve yargı süreçleri dışında başka tedbirlere başvurulması olasılığının değerlendirilmesi dahil – özel düzenlemelere gitmeleri konusunda devletleri teşvik etmekte ve cezaevine koyma dışında bir dizi alternatif uygulama getirmektedir.

BM tavsiyeleri: Çocuk adalet sistemleri, devletlerin Sözleşme'ye uyumları izlenirken Çocuk Hakları Komitesi tarafından en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. 2007 yılında Komite, konuyla ilgili bir genel görüş¹⁵⁸ yayınlamıştır. Komite, devletlere, ayrımcılık yapmama, çocuğun üstün çıkarlarını koruma, çocuğun haysiyetine saygı gösterme, çocuğun hayatta kalma ve gelişme hakkı ve çocuğun kendini etkileyen konularda sesini duyurma hakkı gibi genel ilkeleri dikkate alan kapsamlı bir yaklaşım benimseme çağrısında bulunmuştur. Böylesi bir sistem hem çocuğun kanuna aykırı hareket etmesini önleyecek tedbirleri, hem de kanunla ihtilafa düşmüş olanlar için ceza adaleti sisteminin dışına yönlendirme ve onarıcı adalet gibi alternatif tedbirlerin kullanılmasını içerecektir. Bu yalnızca söz konusu çocuğun üstün çıkarlarına değil, bütün toplumun kısa ve uzun vadeli çıkarına hizmet edecektir. BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin kabul edilmesinden bu yana, çocuk adaletine ilişkin daha ayrıntılı uluslararası standartlar Birleşmiş Milletler Çocuk Adaleti Yönetimine dair Asgari Kurallar (Pekin Kuralları), Birleşmiş Milletler Çocuk Suçlarının Önlenmesine dair Kurallar (Riyad Kılavuzu) ve Birleşmiş Milletler Özgürlüğü Elinden Alınan Çocukların Korunmasına dair Kurallar (Havana Kuralları) içinde ele alınmıştır.

Sayılar, nedenler ve eğilimler: Resmi rakamlar, 1990'ların ortaları ile 2000'li yılların ortaları arasında çocuklar aleyhine açılan davaların sayısının çarpıcı şekilde artarak yılda yaklaşık 100.000 davaya ulaştığını, bu davalarda adı geçen çocukların yüzde 90'ının erkek ve dörtte üçünün 15-17 yaş aralığında olduğunu, en yaygın suçlamanın hırsızlık ve soygun olduğunu, bunları fiziksel yaralamanın takip ettiğini ve çocukların aynı zamanda mala zarar verme, tehdit ve aşağılama, haneye tecavüz, ateşli silah suçları, uyuşturucu taşıma, cinsel suçlar ve adam öldürme gibi çeşitli başka suçlardan da düzenli olarak suçlandıklarını göstermektedir.¹⁵⁹ Bu çocukların pek çoğunun, göçmen toplumlar dahil olmak üzere

¹⁵⁷ Bu bölüm, kısmen, UNICEF ODA/BDT Bölge Ofisi tarafından Ekim 2008'de Türkiye'yi kapsayan bir misyon sırasında derlenen ayrıntı Çocuk Adaleti Raporuna dayanmaktadır..

¹⁵⁸ Genel Görüş No 10

¹⁵⁹ Adalet Bakanlığı, Kayıt ve İstatistik Genel Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat)

yoksul/dışlanmış kent topluluklarından geldikleri gözlenmektedir.¹⁶⁰ Bu durum, yasalarla karşı karşıya gelen çocuk sayısının azaltılabilmesi veya kontrol altına alınabilmesi için çocuk yoksulluğunu azaltacak hedefi iyi belirlenmiş sosyal politikaların ve önlemlerin yaşamsal önemde olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte, bu çocukların geçmişlerine ve onları kanunla ihtilafa düşmeye sevk eden koşullara (aile içi çatışmalar veya ailenin dağılması, sokak yaşamı, bağımlılık ve benzeri) ve mekanizmalara (ebeveyn, büyük yaşta akraba veya yetişkin suçluların baskısı, kişisel ihtiyaçlar, sosyal normlar, psikolojik etkenler) dair elde bulunan istatistiksel kanıtlar son derece sınırlıdır.

Ana mevzuat: Türkiye’de kanunla ihtilafa düşen bütün çocuklar ilke olarak çocuk savcılar tarafından sorgulanır ve çocuk mahkemelerinde yargılanır. Cezai sorumluluk yaşı 12’dir. Mahkemeler 12-14 yaşlarındaki çocuklar hakkında işlem başlatmadan önce sosyal tahkikat ve adli tıp raporu istemek zorundadırlar ve hafif suçlamalarda bu yaştaki çocukları alıkoymayabilirler. Bununla birlikte, bu uygulamalar 15-17 yaşlarındaki çocuklar için geçerli değildir. Çocuklar (özellikle 15 yaşından küçük olanlar), ceza indiriminden yetişkinlere göre daha fazla faydalanırlar. 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanunu, çocukların yetişkinlerden ayrı yerlerde alıkonulmasını, kelepçelenmemesini ve çocukların aile fertleri tarafından ziyaret edilme hakkına sahip olmasını öngörmektedir (Bununla birlikte, kanunla ihtilafa düşen eden çocukları özel korumaya muhtaç çocuklar arasında açıkça saymamaktadır). Polis, kanunla ihtilafa düşmüş bir çocuğun karıştığı davayı araştırmaya başladığında normalde çocuğun ebeveynlerini veya vasisini ve aynı zamanda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nu (SHÇEK) ve baroyu bilgilendirmelidir. Tıbbi muayene zorunludur. Çocuk sanıklar söz konusu olduğunda mahkemeler, uzun süren yargı süreçleri, tutukluluk ve nihayet hapis cezalarından kaçınmak için çeşitli seçeneklere sahiptir. Bununla birlikte, polis yönlendirmesine¹⁶¹ dair düzenlemeler mevcut değildir ve savcılarının kovuşturmada bulunmama, hakimlerin şüphelileri alıkoymama ve alternatif tedbirler alma yönündeki takdir yetkileri üzerinde sınırlamalar mevcuttur. Tuhaf bir biçimde, suçluluğu ispatlanmamış çocuklar için emniyet tedbirleri alınabilmekte ve suçun bir yetişkin ve bir çocuk tarafından ortaklaşa işlendiği durumlarda çocuk, yetişkin mahkemelerinde yargılanabilmektedir.¹⁶²

Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) ve Eşgüdüm Gereksinimi

2005 tarih ve 5395 sayılı kanun:

- Türk hukukuna “korumaya muhtaç çocuk”, “suça zorlanan çocuk”, “çocuğun üstün çıkarları ve iyiliği”, çocuğun 18 yaşından küçük herkes olarak tanımlanması, çocuğa ve/veya aileye yönelik ayrımcılığın yasaklanması, çocuğun ve ailenin karar alma süreçlerine katılımı, çocuğun kendi aile ortamında korunması hedefi ve alıkoyma ve evde gözetim uygulamalarının yalnızca “son çare” olarak kullanılması gibi temel uluslararası kavram ve ilkeleri, eskisinden daha açık bir biçimde kazandırmıştır;
- Çocuk mahkemelerinin kurulmasını ve yetkilerini belirlemekte (daha evvelki bir yasanın yerini alarak) ve mahkemelere sosyal görevliler atamaktadır;
- Çocuk mahkemesi hakimleri tarafından (acil ve diğer) koruma talimatlarının verilmesine ilişkin usulleri tanımlar, çocuğun bir kuruma yerleştirilmesi dışında hakime bir dizi seçenek tanıy – yani, çocuklara ve ebeveynlere veya çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilere yönelik danışmanlık tedbirleri, eğitimle ilişkili tedbirler (okula

¹⁶⁰ Örneğin bakınız, Gülümser Gültekin Akduman, Barış Akduman, Gürol Cantürk: Türk Pediatri Arşivlerinde çocuk suçluluğunun kimi kişisel ve ailesel özellikleri üzerine araştırma 2007; 42.

¹⁶¹ Yönlendirme = hakkında ceza yasasını ihlal iddiası olan veya bu suçu sabit görülen çocuklar hakkında yargı sürecine başvurulmaksızın başka işlemlerin devreye sokulmasına ilişkin önlemler

¹⁶² UNICEF Türkiye: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ve Türkiye’deki Mevzuatın Analizi

yerleştirme veya çıraklık gibi), sağlık tedbirleri (rehabilitasyon kursları gibi) ve barınma tedbirleri (evsiz aileler için barınma gibi);

- Korunmaya muhtaç çocukları Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) rapor etmekle sorumlu kişiler arasında emniyet personelinin yanı sıra yargı ve idare makamlarını, eğitim ve sağlık kurumlarını ve hükümet dışı kuruluşları da saymaktadır; ve
- Savcılıklarda çocuk büroları kurmakta, soruşturma ve mahkeme süreçlerine katılan çocukların karşılaştığı işlemlerde iyileşme sağlamak ve daha hafif suçlar isnat edilen çocukların çeşitli şartlara bağlı olarak arabuluculuk, kovuşturmanın ertelenmesi, gözetim altında yargılamanın ertelenmesi gibi avantajlardan faydalanmalarını mümkün kılmaktadır.

Bununla birlikte Kanun, çocuklar için ayrı bir adalet sistemi yaratmamaktadır. Yasaya aykırı hareket eden çocuklar Türk Ceza Kanunu ve diğer başka yasalara ve aynı zamanda ÇKK'na göre işlem görmeye devam etmektedir. Bu yasalardan bazılarında da çocuklar için özel hükümler (örneğin, Türk Ceza Kanunu'nda yer alan yaş sınırlamasıyla ve ceza indirimiyle ilgili hükümler) bulunmaktadır. Bununla birlikte, cezai sorumluluğun tespit edilmesine ilişkin ilkeler, alıkoyma gerekçeleri, sabıka kaydı tutma, yargılama ve ceza sürelerine ilişkin zaman aşımı hükümleri gibi konularda çocuklar hâlâ yetişkinlerle aynı şekilde işlem görmektedir.

SHÇEK'ten sorumlu Devlet Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı tarafından Aralık 2006'da (gecikmeli olarak) yayınlanmış olan bir yönetmelik, ÇKK'nun uygulanmasında takip edilecek usulleri daha ayrıntılı olarak belirlemektedir.

Kanunun tümüyle uygulanabilmesi için, aşağıdakiler dahil olmak üzere daha pek çok adım atılması gerekmektedir:

- Öngörülen yeni hizmetlerin sağlanabilmesi ve kayıt tutulabilmesi için gerekli altyapı ve standartların tesis edilmesi;
- Gerekli personelin (çocuk mahkemesi savcıları, hakimler, sosyal görevliler ve diğer personel; sosyal görevli ve danışmanlar gibi SHÇEK personeli; şartlı tahliye memurları ve diğerleri) atanması ve eğitilmesi; ve
- Yalnızca çocuklardan sorumlu olacak uzmanlaşmış personelin istihdamı için gerekli düzenlemeler.

Bu adımların pek çoğu gerçekleşme aşamasındadır.

Ayrıca, yasada başta ulusal hükümet kurumları olmak üzere çeşitli kurumlara sorumluluk veren bazı hükümler bulunsa da, öngörülen hizmetlerin sağlanmasında bu kurumların kendi aralarında ve adli sistemle olan eşgüdümünün sağlanabilmesi de gerekmektedir. ÇKK, bu amaç doğrultusundaki bütün eşgüdüm sorumluluğunu Adalet Bakanlığı'na vermektedir. Yukarıda bahsi geçen yönetmelik, eşgüdümün iki düzeyde yürütülmesini öngörmüştür:

- Merkezi düzeyde, Adalet Bakanlığı Müsteşar veya Müsteşar Yardımcısının başkanlığında, rehberlik sağlamak ve illerden gelen öneri ve bilginin değerlendirmesini yapmak üzere gerekli toplantıların gerçekleştirilmesi. Bu toplantılarda İçişleri, Milli Eğitim, Sağlık ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıklarının müsteşar yardımcıları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürü, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü ve Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanı da yer alacaktır. Toplantılara başka kamu kurumları ve hükümet dışı kuruluşlar da davet edilebilir.
- İl düzeyinde eşgüdüm valilik tarafından sağlanır ve toplantılar her iki ayda bir valinin veya bir vali yardımcısının başkanlığında, başsavcının, il güvenlik

müdürünün, il jandarma komutanının, milli eğitim il müdürünün, sağlık il müdürünün, büyükşehir belediye başkanının, ilçe ve belde belediye başkanlarının, çalışma ve sosyal güvenlik bölge müdürünün veya çalışma kurulu il müdürünün, gençlik ve spor il müdürünün, sosyal hizmetler il müdürünün, il özel idare müdürünün – veya yardımcı veya vekillerinin –, gözetim ve destekleme görevlisinin ve barolar birliği temsilcisinin katılımıyla gerçekleştirilir. Üniversiteler, hakimler ve hükümet dışı kuruluşlardan davet edilen temsilciler de toplantılara katılabilirler. Benzeri düzenlemeler ilçe düzeyinde de geçerlidir. İl eşgüdüm kurullarının karşı karşıya kaldıkları ve örneğin mevzuat değişikliği gerektirdiği için yerel düzeyde çözüme kavuşturulamayan güçlükler, çözüm bulunabilmesi amacıyla düzenli olarak merkez eşgüdüm kuruluna rapor edilir.

Bu düzenlemeler, özellikle yerel düzeyde, yalnızca ÇKK'nın uygulanması konusunda değil, çocuklarla ilgili pek çok başka konuda da eşgüdüm sağlama ihtiyacı duyan çeşitli makamları bir araya getirme fırsatı yaratmıştır. Bu sayede eşgüdümde gelişme kaydedilirken, çocuklarla ilgili her türlü konunun tartışılması da güdülenmiş olmaktadır. Bununla birlikte, kurulan eşgüdüm kurullarının işlevleri ve konuyla ilgili farklı kurumlarda çalışan meslek sahipleri arasındaki gündelik etkileşimin yöntemi daha da fazla belirginleştirilmeye ihtiyaç duyulabilir. Yerel düzeyde eşgüdümün daha da fazla iyileştirilmesi için hâlihazırda bir strateji geliştirilmektedir.

Kurumsal kapasite: 81 ilin tamamında çocuk polisi kurulmuştur ve çocuklar halen genellikle ilk olarak normal polislerce işleme tabi tutulsalar da çocuk polisi övgüye değer bir şekilde iyi kurumsallaşmış durumdadır. Ancak, ülkede yeterli sayıda çocuk mahkemesi ve savcısı mevcut değildir. Şubat 2010 itibarıyla 30 ilde 59 tane çocuk mahkemesi ve yedi ilde daha ciddi vakaları ele almak üzere 12 adet çocuk “ağır ceza” mahkemesi bulunmaktadır. Yargıtay, çocuk vakaları için özel birimlere sahip değildir. Mevcut çocuk mahkemelerinin çalışmaları ve tutuklamaya alternatif yöntemler kullanma beceri veya istekleri mahkeme personeli, sosyal görevli, şartlı salıverme memuru eksikliği ya da tesis ve eşgüdüm mekanizmalarındaki yetersizliklerden dolayı kösteklenebilmektedir.

Şartlı salıverme sistemi yeni olmasına karşın bütün illerde tesis edilmiştir ve bu sistem dahilinde psikolog ve sosyal görevliler tayin edilmiştir. Adalet Bakanlığı, çocuklarla ve mağdurlarla ilgilenen şartlı salıverme memurlarının acil eğitim ihtiyacını karşılamak ve çocuklar ve mağdurlara yönelik yeni politikalar geliştirmek için İngiltere'nin muadil oluşturduğu bir AB eşleştirme projesi yürütmektedir. 30 Haziran 2009 itibarıyla şartlı salıverilmiş 6.207 çocuk mevcuttur.

Hukuk ve emniyet alanında çalışan meslek mensupları ve kanunla ihtilafa düşen çocuklarla ilgili çalışan diğer meslek gruplarına yönelik olarak, çocuk hakları ve çocuklara karşı duyarlı adalet sistemleriyle ilgili eğitim programları geliştirilmiştir ve bu eğitim programlarından Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü (polis) ve diğer kurumlarca düzenli olarak faydalanılmaktadır. Bununla birlikte, bu tür eğitimler ilgili personel için zorunlu tutulmayabilmekte veya hizmet öncesi eğitim programlarına dahil edilmemektedir. Örneğin başka pozisyonlardan çocuk mahkemesi hakimleri ve çocuk savcıları atanabilmekte veya tersi olabilmekte ve bu kişiler özel eğitim almayabilmektedirler.

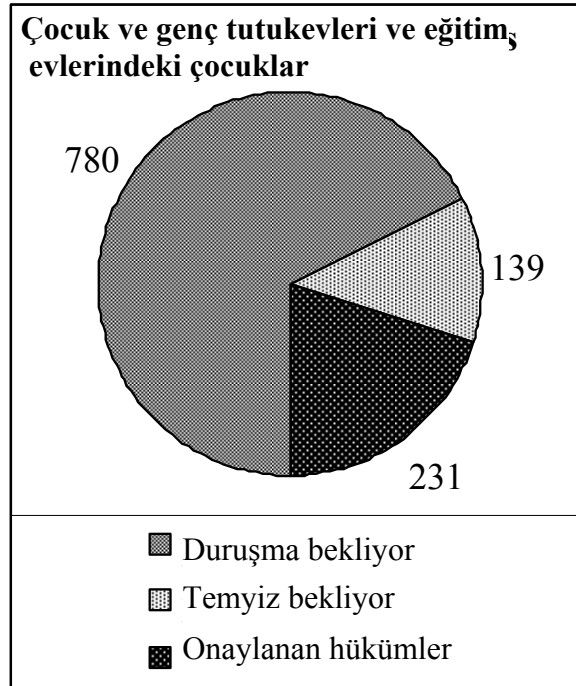
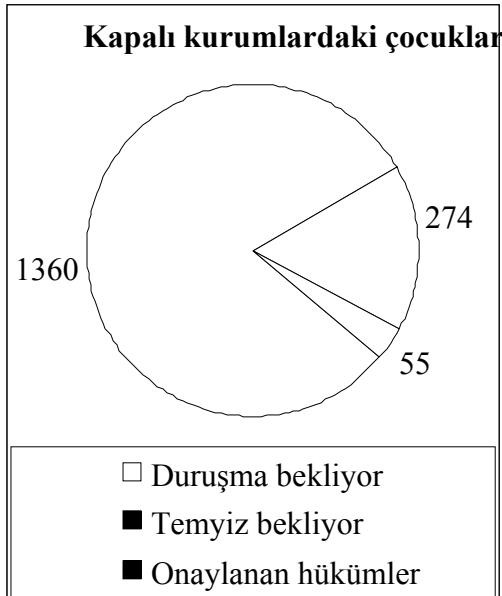
Hakim, savcı ve diğer adli meslek mensuplarına yönelik hizmet öncesi eğitimlerden sorumlu olan başlıca kurum, Adalet Akademisi'dir. Akademi aynı zamanda adli personelin hizmet içi eğitimlerini de yürütmektedir ve bu nedenle de çocuk mahkemesi hakimlerinin, savcıların ve sosyal görevlilerin eğitiminde önemli bir rol oynayabilecek kapasitededir. Akademi, yukarıda bahsi geçen eğitim programlarının geliştirilmesinde yer almıştır ve bu programların kurumsallaştırılması konusunda UNICEF ile işbirliği halinde çalışmaktadır.

Polis Akademisi, bütün emniyet personeli için lisans, yüksek lisans, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim veren bir akademik kurumdur. Akademi ayrıca bilimsel araştırmalar yürütmekte, bilgi üretilip yaymakta ve danışmanlık hizmetleri vermektedir. Akademi, çocuk polisinin kapasitesini güçlendirmek, performansını hem etki hem de maliyet açısından değerlendirmek ve aynı zamanda çocuk adaleti alanında araştırma yürütmek gibi önemli avantajlara sahiptir.

Çocuklar, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ve Çocuk Koruma Yasası'na aykırı olarak halen çoğunlukla çocuklar için (veya çocuklar ve gençler için) özel olarak hazırlanmamış hapisanelerde ve alıkoyma merkezlerinde tutulmaktadır. Çocukların alıkonulduğu pek çok kurumda personelin rotasyon oranı yüksektir ve personel özel olarak sadece çocukların bakımı ve korunmasına adanmış değildir. Hâlihazırda bir Etkin Hükümlü Yönetimi modeli geliştirilmektedir.

Türkiye'nin 81 ilinin 50'sinde barolar tarafından, bütün çocuklar için ücretsiz yasal danışmanlık sağlayan çocuk hakları komiteleri kurulmuş durumdadır. Bu uygulama, kanunla ihtilafa düşen çocuklara zorunlu olarak sağlanan hukuki desteği bütünleyici bir unsur olarak gerekli bulundu. Barolar aynı zamanda çocuk hakları merkezlerini (şikâyet ve yönlendirme merkezleri) de modellemekte ve şikâyet mekanizmaları üzerinde çalışmaktadır. Öz-Ge Der (Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği) ve Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı gibi çocuk adaleti alanında savunuculuk yapan ve hizmet sağlayan küçük ama son derece etkin bazı sivil toplum kuruluşları da mevcuttur.

Ceza kurumlarındaki çocuklar

Kaynak: Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü (31/5/2009 itibarıyla)

Uygulama: Türkiye'de kanunla ihtilafa düşen çocuklar uygulamada farklı muamelelerle karşı karşıya kalmaktadır. Polis, savcılar ve hakimler dahil olmak üzere ilgili meslek sahipleri, eğitim eksikliği, yanlış zihniyet ve/veya kaynak yetersizliğinin yol açtığı baskılar nedeniyle doğru uygulamaları takip etmeyebilirler. Bütün illerde çocuk mahkemeleri olmadığından, toplam çocuk zanlı sayısının önemli bir kısmı (2007'ye kadar yarısından fazlası) çocuk hakları ve çocuk adaleti konusunda yeterli bilgiye sahip olmama ihtimali olan yetişkin mahkemelerinde yargılanmaktadır. Çocuklar, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de ve Çocuk Koruma Yasası'nda öngörüldüğü üzere çocuk mahkemelerinde yargılandığında bile,

hakimlerce destek ve izleme sistemlerinin etkinliğine güven duyulmaması nedeniyle tutuklama dışındaki alternatifler mümkün olduğu ölçüde kullanılmamaktadır. Ayrıca, duruşma öncesi tutukluk süreleri kabul edilemeyecek ölçüde uzun olup üç yıla kadar uzayabilmektedir. 2008 yılında çocuklar için ortalama mahkeme süresi ceza mahkemelerinde 258 gün iken çocuk mahkemelerinde 414 gün ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde 502 gün olarak gerçekleşti. Temyiz işlemleri de sürüncemede kalmaktadır.¹⁶³ Haziran 2009 itibariyle toplam, büyük çoğunluğu erkek olan 2.721 çocuk, ülke çapında özgürlüklerinden yoksun bırakılmıştır. Bunlardan yaklaşık yüzde 90'ı duruşma öncesi tutukevlerinde tutulmaktadır. Şartlı salıverilmiş 6.207 çocuk bulunmaktadır. Temyiz sonucunu bekleyenlerle birlikte, mahkeme bekleyen çocuklar – buldukları yerlerdeki tesis mevcudiyetine bağlı olarak – çocuk veya çocuk-ve-geç tutukevlerinde veya cezaevlerinin çocuk koşullarında (veya kız çocukları söz konusu olduğunda kadın cezaevlerinde) tutulmaktadır. Bu da yüzlerce çocuğun Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin gerektirdiği şekilde yetişkinlerden ayrı yerlerde tutulmadığı anlamına gelmektedir. Kaydedilen gelişmelere karşın söz konusu kurumlar, fiziksel barınma koşulları,¹⁶⁴ yeterli personel düzeyi, personelin eğitim derecesi, şiddet ve istismar riski ve dinlenme veya eğitim tesisleri/faaliyetleri, rehabilitasyon programları itibariyle çok büyük farklılıklar göstermektedir. Hükümleri onaylanan çocuklar, rehabilitasyon amaçlı açık kurumlar olan Eğitim Yuvaları'na yerleştirilmekle birlikte bu tür yuvaların sayısı yalnızca üçtür ve çocuklar genellikle ebeveynlerinden uzak kalmaktadırlar. Her halükârda, duruşma öncesi alıkoyma sürelerinin uzun olması veya çocuk yaşta suç işlemiş olmalarına karşın mahkeme sürecinde 18 yaşına ulaşmaları nedeniyle yasalarla karşı karşıya gelen çocukların yalnızca ufak bir azınlığı Eğitim Yuvalarına erişebilmektedir. Gözetim altından çıktıktan sonra çocukların toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayacak mekanizmalar da yetersizdir. Yeniden suç işleme oranlarına ilişkin veriler sınırlıdır.¹⁶⁵ Çocukların alıkonulmasının pahalıya mal olduğu da eklenmelidir: 2006-7 yıllarında çocuklar ve gençler arasındaki şiddet eğilimleri ile okul içinde ve çevresindeki şiddet üzerine gerçekleştirilen bir parlamento araştırması,¹⁶⁶ tutuklu veya hükümlü başına düşen maliyetin aylık 960 lira olduğunu göstermektedir.

Değişim kararlılığı: Hükümet, kanunla ihtilafa düşen çocukları, genel olarak, cezaya değil yardıma veya rehabilitasyona muhtaç çocuklar olarak görmektedir.¹⁶⁷ Hükümetin 2010 yılına yönelik Yıllık Programı,¹⁶⁸ kanunla ihtilafa düşen çocuklara ve gençlere yönelik hizmetleri geliştirme, çocuk tutukluların rehabilitasyonuna ve topluma yeniden kazandırılmalarına yönelik mevcut programları geliştirme ve bunlara yenilerini ekleme ve çocuk mahkemelerinin ve bu mahkemelerdeki personelin sayısını artırma taahhüdünde bulunmaktadır. Bununla birlikte, öyle görünmektedir ki, yaşamlarının gelişme çağındayken yargılanmak üzere alıkonulan çocukların sayısının fazlalığı resmi makamları, siyasetçileri veya kamuoyunu ayağa kaldırmamaktadır. Bu koşulların çocukların esenliği ve gelecek beklentileri üzerindeki etkisi tam olarak anlaşılabilir. Çocuk adaletinde yüksek standartların tutturulabilmesi daha fazla farkındalık yaratmayı, mevzuatta ve kurumsal kültürde değişim gerçekleştirmeyi, altyapıda, personel yapısında ve eğitimde iyileştirme yapmayı, daha iyi veri yönetim ve yayımını, suç işlenmesinin ve yeniden suç işlenmesinin önlenmesini ve her türlü

¹⁶³ 2007 yılında Temyiz Mahkemesinde ortalama bekleme süresi (hem çocuklar hem yetişkinler için) 391 gündü.

¹⁶⁴ Örneğin bakınız, Türk Tabipler Birliği (TTB): Diyarbakır E-tipi Kapalı Ceza ve İnfaz Kurumunda Alıkonulan Çocukları İzleme Raporu, Haziran 2009

¹⁶⁵ Türkiye'nin BM Çocuk Hakları Komitesine sunduğu ikinci periyodik raporda Adalet Bakanlığı verilerine dayanılarak verilen bilgilere göre 12-15 yaş grubundan olup hüküm giyen 218 çocuktan 15'i 2005 yılında yeniden suç işlemiştir; aynı durum 26-18 yaş grubundan çocuklar için 2.113'te 268'dir.

¹⁶⁶ Türkçe olarak:

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/arastirma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=491

¹⁶⁷ Say Yes – UNICEF Türkiye ofisi tarafından yayınlanan üç aylık bülten, Kış 2008

¹⁶⁸ Öncelik 84 – Önlem 209

yenilikçi uygulamanın yakından izlenmesini gerektirmektedir. Bütün bunlar ise güçlü bir kararlılık gerektirmektedir; bu kararlılık olmadan çocuk adaleti alanında gelişme sağlanması sadece finansman ayrılması ile güvence altına alınamaz.

Yargı reformu stratejisi: Adalet Bakanlığı'nın AB üyeliği için gerekli siyasi kriterleri yerine getirmek amacıyla 2008-13 dönemi için hazırladığı Yargı Reformu Stratejisi'nde¹⁶⁹ çocuk adaleti konusuna ayrı bir başlık olarak yer verilmemiştir. Bununla birlikte, strateji, yargının etkinlik ve verimliliğinin artırılmasına ilişkin başlık altında çocuk adaleti sisteminin uluslararası belgeler, çocuğun üstün çıkarları ve hapis cezasının başvurulacak son çare olması ilkesine uygun şekilde geliştirilmesi için faaliyetlere devam edileceği taahhüdünde bulunmaktadır. Stratejiye eşlik eden Eylem Planı'nda¹⁷⁰ kısa vadede şunların gerçekleştirileceği belirtilmektedir: karşılıklı işbirliği yoluyla başka ülke uygulamaları incelenecek; ilgili kurumlarla işbirliği içinde ihtiyaç analizi yapılacak; korunmaya muhtaç çocuklar için yeni bir çocuk adaleti sisteminin geliştirilmesi çabalarına hem medeni hukuk hem de ceza hukuku alanında çocuğun üstün yararı ilkesine uygun olarak devam edilecek; suça zorlanan çocukların kovuşturulması, tutuklanması, yargılanması, çocuklar hakkında hüküm ve ceza verilmesi süreçlerinde ortaya çıkan sorunların çözülmesi için çaba harcanacak ve gerekli yasal değişiklikler gerçekleştirilecek.

Mağdurlar ve tanıklar: Belirli bir suçun mağduru veya tanığı olan bir çocuk da en az suç işlemekle suçlanan bir çocuk kadar destek veya rehabilitasyona ihtiyaç duyabilir. Kızların bir suçta şüpheli olmaksızın mağdur veya tanık olmaları daha fazla muhtemeldir. Bununla birlikte, Türkiye'de çocuk mağdurlar ve tanıklar kanıt sunmaları için çağrıldıklarından dolayı zaman zaman polisle veya yargıyla tekrar tekrar görüşmek zorunda kalabilmektedir. Özellikle şüphelinin yetişkin olduğu ve davanın yetişkin mahkemesinde görüldüğü vakalarda hiçbir özel işlem görmeyebilmektedirler. 2005 yılından bu yana mağdur çocuklar için ücretsiz hukuki yardım zorunlu tutulmaktadır. Ayrıca, çocuklardan kanıt sunmaları talebinde yalnızca bir kez bulunulabileceği, görüşmede bir sosyal görevlinin de bulunması ve verilen ifadenin videoya kaydedilmesi gerektiği de öngörülmüştür. Bununla birlikte, bu işlemlerin uygulanabilmesi için gerekli altyapı yetersizdir. Devlet tarafından tazminat ödenmesi yasal olarak zorunlu değildir. Çeşitli görev alanlarından kişilerin çocuklara yönelik sorumluluklarının daha açık bir şekilde tanımlanması gerekli olabilir.

İl üniversiteleri bünyesinde çocuk koruma merkezlerinin kurulması, çocuk mağdur ve tanıkların bu şekilde ikinci kez mağdur edilmelerinin önlenmesine yardımcı olabilir. Bu merkezler tıp fakültelerinin farklı bölümleri arasında eşgüdüm sağlanmasını ve korunmaya muhtaç çocuklar ile kanunla ihtilafa düşen çocukların her türlü muayene ve tedavi süreçlerinin tek bir kurum tarafından üstlenilmesini sağlayacaktır. Ağustos 2009'da, Marmara Üniversitesi tarafından kabul edilen ve Yüksek Öğretim Kurulu tarafından onaylanan bir yönetmelik yayınlanmıştır ve bu yönetmelik, diğer üniversiteler için örnek olacaktır.

Gösterilere katılan çocuklara yönelik müdahaleler

2006 yılından bu yana yüksek Kürt nüfusuna sahip kentlerdeki gösteri ve ayaklanmalar sırasında 12-17 yaş aralığında çok sayıda çocuk – hemen hemen tamamı erkek – tutuklanmıştır. Bu çocuklar genellikle Kürt ulusalcısı gösteri ve olaylar sırasında orada bulunmuş, slogan atmış, taş atmış ve/veya kamu malına ve özel mülke zarar vermiştir. Çocukların bu gösterilerde öne çıkmalarının ne derece şiddet yanlısı PKK örgütü ve yandaşlarının taktiği olduğu, ne derece çocukların sokaklardaki olağan varlıklarından ve başka çeşit ifade, eğlence veya aktivite olanaklarının bulunmayışından kaynaklandığı

¹⁶⁹ <http://www.sgb.adalet.gov.tr/yrs/Judicial%20Reform%20Strategy.pdf>

¹⁷⁰ <http://www.sgb.adalet.gov.tr/yrs/Reform%20Strategy%20Action%20Plan.pdf>

konusunda farklı görüşler mevcuttur. Emniyet kuvvetleri bu tür durumlarda güç kullanmakta ve çocukların herhangi bir özel işlem görmeleri güvence altına alınmamaktadır. Çocukların tutuklanması ve alıkonulması esnasında şiddete veya aşağılayıcı davranışlara tabi tutuldukları, derhal bir çocuk savcısı tarafından sorgulanmadıkları, ailelerine bilgi verilmediği veya gerekli süre içinde avukata erişme imkânlarının bulunmadığı yönünde yaygın iddialar mevcuttur. 23 Nisan 2009 tarihinde televizyon kameraları Hakkâri'de 14 yaşındaki bir çocuğun bir polis tarafından dövülme görüntülerini yakalamış, söz konusu polis açığa alınmış ve çocuk, yerel jandarma komutanı tarafından hastanede ziyaret edilmiştir. Bununla birlikte, emniyet mensuplarının insan hakları ihlallerine ilişkin suçlama ve mahkûmiyet vakasına ender rastlanmaktadır. Her yıl Terörle Mücadele Kanunu, Gösteri ve Yürüyüş Kanunu veya Ceza Kanunu'nun yasa dışı örgüt ve kamu malına zarar vermekle ilgili maddeleri kapsamında, "taş atan çocuklar" diye anılan yüzlerce çocuk suçlanmaktadır.¹⁷¹ Savcılar 25 yıla varan hapis cezaları talep etmiştir. Çocuklar duruşma öncesinde özgürlüklerinden genellikle yoksun bırakılmaktadır. 2006 yılında yapılan ve Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye aykırı olan değişiklikler, Terörle Mücadele Kanunu kapsamında suçlanan 15-17 yaş arası çocukların yetişkin ağır ceza mahkemelerinde yargılanmalarını öngörmekte ve Çocuk Koruma Kanunu'nda hapis cezasına getirilen alternatif seçeneklerden faydalanma imkânından çocukları yoksun bırakmaktadır. Bu çocuklara yönelik davranışlar ulusal STK'ların, medyanın ve kamuoyunun dikkatini üzerine çekmiş ve Çocuklar için Adalet Girişimi/Çağrısı olarak bilinen bir sivil inisiyatifin oluşmasına yol açmıştır. Mart 2009'da UNICEF Türkiye ile T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından Adana, Diyarbakır ve Hakkâri'ye ortak araştırma ziyaretleri gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretler sırasında, gösterilere katılan bazı çocukların kovuşturma ve cezalandırma süreçlerine ilişkin sorunların nedenlerini tespit etmek ve sorunun çözümüne yönelik öneriler geliştirmek için çocuklarla, ebeveynlerle ve kamu kurumlarından ve hükümet dışı kuruluşlardan (HDK) temsilcilerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda sunulan öneriler arasında şunlar yer almaktadır: çocukların gösteriler sırasında ölmelerinin ve yaralanmalarının önlenmesi için acil tedbirler alınması, Terörle Mücadele Kanunu'nun yeniden değiştirilmesi ve çocukları "yasa dışı örgüt üyeliği" gibi suçlamalardan korumak için muhtemel başka yasa değişikliklerinin yapılması, bütün çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanmalarını sağlamak üzere çocuk mahkemelerinin sayısının acilen artırılması, çocuk adaleti alanında "birden fazla suç için tek sorumluluk" ilkesinin benimsenmesi, gösteriler sırasında çocuk polislerinin bulundurulması, kamu görevlilerinin yasa ve kurallara uymasını ve çocuklara yanlış muamelede bulunanların soruşturulmasını sağlamak için daha fazla çaba harcanması. Ayrıca, yoksulluğun ve şiddet ortamının çocuklar üzerindeki etkisine de dikkat çekilmiştir. Yoksul mahallelerdeki çocukların eğlence, boş zaman, dinlenme ve spor ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla hizmet ve tesis sağlanması ihtiyacı da vurgulanmıştır. Parlamento, Terörle Mücadele Kanunu'nu ve başka diğer yasaları Temmuz 2010'da değiştirmiştir. Buna göre 18 yaşından küçük olanlar artık Çocuk Koruma Kanunu'nun koruması olmaksızın yetişkin olarak yargılanamayacak, gösterilere katılan çocuklar yasa dışı örgüt üyeliğinden suçlanamayacak ve daha az ceza alacaklardır. Bu değişiklikler sayesinde tutuklanan veya hüküm giymiş olan onlarca çocuğun serbest bırakılması beklenmektedir. Bununla birlikte, yasanın tam olarak uygulanabilmesi için tam ekipmana ve personele sahip daha fazla çocuk mahkemesinin kurulması ve alternatif tedbirlerin uygulanması yönünde istek ve kapasitenin yaratılması dahil olmak üzere gerekli altyapının geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

¹⁷¹ İnsan Hakları Derneği (İHD), 2008 Yılı Kanunla İhtilafa Düşen Çocuklar Raporu; *Radikal* gazetesi, 13 Nisan 2009

Cocuk işçiliği

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Çocuk işçiliğinin sonuçları: Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 32'nci maddesi, çocuğun "tehlikeli olabilecek ya da eğitimini engelleyebilecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişimi için zararlı olabilecek herhangi bir işte çalıştırılmasına" karşı korunma hakkını savunmaktadır. Sözleşme ayrıca devletlere bu amaç doğrultusunda çalışma saat ve koşullarının düzenlenmesini ve yaptırım uygulamasını içeren yasal, idari, sosyal ve eğitimsel tedbirler alma çağrısında bulunur. Böylece Sözleşme, çocukların ekonomik faaliyetlere katılımını yasaklamamakta ancak bunu özellikle zorunlu eğitim çağındaki çocuklar için önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Buna karşın, dünyada çok sayıda çocuk çalışması için okuldan alınmakta – veya çalıştığı için okuldan atılmakta veya derslerini kaçırmaktadır. Bu durum onların sosyalleşmelerini ve yetişkinlik çağında yeterli gelir elde etme şanslarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri, sağlıksız ortam, tehlikeli maddeler, yetersiz beslenme, fiziksel acı ve yorgunluk ve/veya kaza riski, bağımlılık veya şiddet ve işveren veya başkaları tarafından istismar gibi çeşitli olumsuz öğelerin bir arada bulunduğu koşullara maruz bırakılmaktadır. Sokakta çalışan çocuklar, çetelere katılmak gibi ilave risklerle karşı karşıya kalmakta veya kendilerinden beklenen parayı kazanabilmelerinin bir yolu olarak suça yönelebilmektedir.

Çocuk işçiliğinin biçimleri: Türkiye'de çocukların ekonomik alanda sömürüsü başka kalkınmakta olan ülkelerde olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri mevcuttur. Her yıl her yaştan on binlerce erkek ve kız çocuğu çalışmak için aileleriyle birlikte (ve bazen onlar olmadan) pamuk, fındık ve başka çeşitli mahsullerin yetiştirildiği ve barınma, tesis ve hizmetlerin genellikle asgari düzeyde olduğu bölgelere göç etmektedir. Aileleriyle birlikte gelen ve çalışmak için çok küçük olan çocuklar da bu koşullardan olumsuz şekilde etkilenmektedir. Göçebe işçilik genellikle Türkiye'nin güneydoğu bölgesinden gelen aileleri kapsamakta ve ilkbahar başından sonbahar sonlarına kadar sürerek okul takvimiyle çakışabilmektedir. Ülkedeki diğer pek çok çocuk, aile çiftliklerinde veya aile işletmelerinde uzun saatler boyunca çalışmaktadır. Erkek çocuklar ve küçük kız çocukları büyük şehirlerin caddelerinde işportacılık yapmakta, ayakkabı boyamakta veya uzun saatler boyunca cam silmekte, ayrıca mezar sulamakta, evsel atıkları karıştırmakta ve turistlere rehberlik etmektedir. Çocuklar ayrıca tamir atölyelerinde ve fabrikalarda vasıfsız ve sürekli tekrar isteyen işler yapmaktadır. Sokaktan geçenlerin dikkatini çekmek için dilenciler tarafından bebekler ve küçük yaşta çocuklar kullanılmaktadır.

Çalışan çocuklar (Yaş 6-14)

	1999		2006	
	'000s	Kohort yüzdesi	'000s	Kohort yüzdesi
Toplam	609	5.1	320	2.6
--kent	109	1.6	116	1.5
--kıır	500	9.6	205	4.1
Kız	269	4.6	113	1.8
--kent	28	0.8	31	0.8
--kıır	241	9.5	82	3.3
Erkek	340	5.6	207	3.3
--kent	81	2.4	85	2.2
--kıır	259	9.7	123	5.0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat)

Çocuk işçiliğinin yaygınlığı: 2006 yılı çocuk işçiliği anketi,¹⁷² 6-17 yaş aralığındaki bütün çocukların yüzde 5,9'unun bir tür ekonomik faaliyet içinde istihdam edildiğini göstermiştir. Bu da 900.000'in üzerinde çocuk demektir. Bu çocukların üçte biri 6-14 yaş grubundadır ve geri kalanları ise 15-17 yaş aralığındadır. Çocukların hemen hemen yarısı, aile işletmelerinde ücretsiz işçi olarak çalışmaktadır. Yaklaşık yüzde 40'ı tarımda çalışmaktadır. Kentsel bölgelerde çalışan çocukların yaklaşık dörtte birini, kırsal bölgelerde çalışan çocukların yüzde 40'ını kız çocukları oluşturmaktadır. 6-14 yaş aralığında çalışan çocukların yüzde 39'u ve 15-17 yaş grubunda çalışan çocukların yüzde 83'ü okula devam etmemektedir. Bir önceki anketin gerçekleştirildiği 1999 yılıyla karşılaştırıldığında, çalışan çocuk sayısı özellikle kırsal bölgelerde ve ücretsiz aile işçiliği bazında azalmıştır; bu durum, kentleşmenin ve eğitime daha fazla sayıda ve daha uzun süreyle katılımın bir yansımasıdır. Bununla birlikte, ekonomik faaliyetlerde çalışan kentsel çocuk nüfusunun oranında yalnızca sınırlı bir düşüş gerçekleşmiştir ve kentsel bölgelerde çalışan 6-14 yaş grubu çocukların mutlak sayısında artış olmuştur. Anket, yetişkin işgücü anketleri örnek alınarak hazırlanmıştır ve çocuk işçiliğinin kabul edilebilir biçimleri ile kabul edilemez biçimleri arasında özel bir ayırım gözetmemektedir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin aynı zamanda zamana en çok direnen biçimlerinin arasında olmaları muhtemel görünmektedir.

Çalışan çocuk sayısı zorunlu eğitim yılı süresinin uzaması nedeniyle düşmüştür. Bununla birlikte, çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik programların varlığına karşın pek çok çocuk halen, sokakta çalışma ve göçebe tarım işçiliği gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinde çalışmaya devam ederek eğitimden yoksun kalmakta ve pek çok riskle karşı karşıya kalmaktadır.

Çalışan çocuklar (Yaş 15-17)

	1999		2006	
	'000s	Kohort yüzdesi	'000s	Kohort yüzdesi
Toplam	1,021	26.3	638	16.9
--kent	369	16.2	341	14.2
--kır	652	40.7	297	21.4
Kız	406	21.2	213	11.3
--kent	88	8.1	89	7.9
--kır	318	38.1	124	16.6
Erkek	615	31.3	425	22.3
--kent	281	23.4	252	19.9
--kır	334	43.5	173	27.1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat): çocuk işgücü istatistikleri

Nedenler, durum ve eğilimler: Çocuk işçiliğinin temelde yatan en önemli nedeni, kuşkusuz, çocuğun ailesinin (ve belki de özellikle annelerin¹⁷³) çocuk işçiliğinin sağladığı gelire ihtiyaç veya istek duymasıdır. Bu nedenle, kuşaklar arası düşük eğitimsel kazanım, çocuk işçiliği ve yoksulluk döngüsünün kırılması için hedefleri iyi belirlenmiş, iyi yönetilen bir sosyal politikanın gerekli olduğu açıktır. Aynı zamanda, ailelerin çocuk işçiliğinden faydalanma eğilimleri, kendi geleneksel biçimlerdeki çocuk işçiliği deneyimleri, çocuk işçiliğinin belirli biçimlerinin tehlikelerinden ne derece haberdar oldukları veya eğitime atfettikleri değer gibi etkenleri yansıtabilir. Ailede hiçbir başarılı eğitim öyküsü yoksa veya çocuk okulda başarılı görünmüyorsa eğitime atfedilen değer azalabilir. Evde veya okulda mutsuz olan çocuklar için çalışmak cazip görünebilir. Göçmen topluluklardan gelen çocuklar büyük şehirlerde çocuk

¹⁷² Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat): Child Labour Force Survey 2006

¹⁷³ Uluslararası Göç Entegrasyon Projesi (IGEP) Ocak 2009 bülteninde Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör ile yapılan görüşme.

işçiliğine ve sokakta çalışmaya yönelmeleri daha muhtemel olabilir. Özetle, eğilimlerdeki değişikliklerin izlenmesi, ilgili politikalara yön verilmesi ve çocuk işçiliğinin önlenmesi yolunda kaydedilen ilerlemenin değerlendirilebilmesi için daha sık ve daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Örneğin, mevcut ekonomik durgunluğun çocuk işçiliğini nasıl etkilediği veya çocuk işçiliğinin bazı biçimlerinde “fırsatların” azalmasının çocukları sokakta çalışmak gibi daha tehlikeli çalışma biçimlere sevk edip etmediği açık değildir.

Gündelik ev işleri: Çok sayıda çocuk, ekonomik faaliyetlerin yanı sıra yemek yapmak, çamaşır yıkamak, temizlik yapmak, alışveriş yapmak ve küçük kardeşlerinin bakımını üstlenmek gibi ev içi görevlerde sorumluluk üstlenmektedir. 2006 yılına ait ankete göre 6-17 yaş aralığındaki bütün kız çocuklarının yüzde 53’ü ve bütün erkek çocuklarının yüzde 33’ü hane içinde günlük işlerde kullanılmaktadır. Bu rakamlar 1999 yılında kaydedilen rakamlardan yüksektir. Bazı çocuklar, özellikle de ergen kız çocukları, ailenin kalabalık olması veya ebeveynlerden birinin ölmesi, hastalanması, yaralanması veya uzakta olması nedeniyle çok miktarda ev işi yapmaktadır. Çocuk işçiliğinin diğer biçimlerinde olduğu gibi, çoğunlukla kadınlara ait ve görünmez olan ev içi çalışma da çocukların eğitim fırsatlarını etkilemekte, onları çeşitli risklere maruz bırakmaktadır. Ev içi çocuk işçiliği konusu daha fazla ilgi gösterilmeyi beklemektedir: bu alanda daha politika üretilmemiş veya proje yürütülmemiştir.

Yasalar ve uygulamalar: Türkiye, Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin yanı sıra çocuk işçiliğiyle doğrudan ilintili uluslararası sözleşmelere de taraftır. Söz konusu uluslararası sözleşmeler arasında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 138 sayılı (Asgari Ücret Sözleşmesi) ve 182 sayılı (Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi) sözleşmeleri de yer almaktadır. Türkiye, Gençlerin Gece Çalışmasına dair 79 ve 90 sayılı ILO sözleşmelerine taraf olmamıştır. İş Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu ve İlköğretim ve Eğitim Kanunu, çocukların istihdam edilebileceği işler, asgari ücretler, çalışan çocukların hakları/korunması ile ilgili hükümler içermektedir. Bununla birlikte, mevzuatta düzeltilmesi gereken çok sayıda açık ve boşluk mevcuttur.¹⁷⁴ Örneğin, İş Kanunu, belirli istisnalarla birlikte, 15 yaşından küçük çocukların istihdam edilmesini yasaklamakta ama çocukların çalıştıkları başlıca sektörleri kapsamamaktadır. Bu sektörlerden birisi, sosyal güvenliğin zorunlu kılınmadığı ve iş müfettişlerinin yetkilerinin 50’den fazla işçi çalıştıran işletmelerle sınırlı tutulduğu tarım sektörüdür. Üstelik, Kanunda öngörülen cezalar caydırıcı olmak için fazla hafiftir. 16-18 yaş grubundakilerin ağır işlerde istihdam edilmesi mümkün olmasına karşın tarım, ağır işçilik tanımının dışında bırakılmıştır ve 16 yaşından küçükler için halen farklı bir asgari ücret öngörülmektedir. İş mevzuatının çocuklar için uygulanması, sendikaların ve müfettişlerin güçsüz olması, kayıt dışı istihdamın yaygın olması ve küçük işletmelerin sayısının yüksek olması gibi istihdam piyasasının çeşitli özellikleri ile birlikte sosyoekonomik ortam dolayısıyla karmaşıklaşmaktadır. Bu bağlamda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, müfettişlerine yönelik bir eğitim paketi geliştirmeyi planlamaktadır.

Politika çerçevesi: Çocuk işçiliğini ve özellikle de sokakta çalışan çocuklar meselesini ele alma çabaları uzun yıllardır devam etmektedir ve bu çabalarda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) önderliğinde ulusal devlet kurumları da yer almaktadır. İl düzeyindeki merciler, belediyeler, sivil toplum ve ILO ve UNICEF gibi BM kurumları da bu sürece katılım sağlamaktadır. 2005 yılında (sokakta hem yaşayıp hem de çalışan çocuklar dahil olmak üzere) sokaktaki çocuklarla ilgili bir parlamento araştırması başlatılmış ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’ndan sorumlu Devlet Bakanlığı bir politika yanıtı geliştirmiştir. Bir dizi ilde kent eylem planları tasarlanmıştır. Bugün SHÇEK, sokaktaki çocuklara hizmet veren 44 adet çocuk ve gençlik

¹⁷⁴ UNICEF Türkiye: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile Türkiye’deki yasaların analizi

merkezine sahiptir. 2008 yılında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Çalışan Çocuklar Bölümü tarafından yönlendirilen katılımcı bir süreç sonunda çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin 2015 yılına dek ortadan kaldırılmasına yönelik bir ulusal çok sektörlü strateji hazırlanmıştır.¹⁷⁵ Bu belge, mevzuat çerçevesine ilişkin ve çocuk işçiliğinin önlenmesi ve/veya ilgili çocuklara hizmet sağlanması ve bu çocukların koşullarının iyileştirilmesi için 1992 yılından bu yana yürütülmüş olan projeler hakkında bilgi içermektedir. Hedeflenen çocuk işçiliği biçimleri şunlardır: sokakta çalışan çocuklar, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışan çocuklar ve tarımda ücretli, aile dışı, göçebe ve geçici işlerde çalışan çocuklar. Şu başlıklar altında çok sayıda faaliyetin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir: mevcut kurumsal yapıların güçlendirilmesi, farkındalık yaratma, toplumsal seferberlik, eğitimle ilgili tedbirler, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler, sosyal koruma ve sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, yasal düzenlemeler ve mevzuatın uygulanması ve izleme ve değerlendirme. Stratejinin başarıyla uygulanabilmesi, siyasi irade, doğru bilgi, yerel düzeyde yeterli kapasite ve işbirliğinin boyutu ve etkinliği gibi pek çok etmene bağlı olacaktır. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasının aile bütçesi, sosyal yapılar, işverenlerin, araçların ve ilgili diğer kesimlerin durumları ve üretim, fiyatlar, istihdam ve ihracat gibi ekonomik çıktılar üzerindeki etkilerinin dikkate alınması da büyük önem arz edecektir.

¹⁷⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: Çocuk İşçiliğinin Önlenmesine Yönelik Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi

Çocuk evlilikleri

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Uluslararası durum: Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde (1948) bireylere özgür ve tam iradeyle evlenme hakkı tesis edilmiş ancak ilgili taraflardan birinin hayat arkadaşıyla ilgili bilinçli bir karar vermek için yeterince olgun olmaması halinde iradenin özgür ve tam olamayacağı kabul edilmiştir. Türkiye'nin taraf olduğu Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin (CEDAW) 16.2 sayılı maddesinde "Çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesi hiçbir şekilde yasal sayılmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için, yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır" denilmektedir. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW), bu yaşın 18 olması tavsiyesinde bulunmaktadır. Buna karşın, çocuk evlilikleri pek çok ülkede ve kültürde çeşitli nedenlerle varlığını sürdürmektedir. Çocuk evliliği çok büyük oranda kız çocuklarını etkilemekte, onları ailelerinden ve arkadaşlarından ayırmakta, çocukluklarını ellerinden almakta, ev içi şiddete maruz bırakmakta ve gelişimlerini ve eğitimsel, sosyal ve mesleki alanda sahip oldukları fırsatları tehlikeye atmaktadır. Çocuk evliliği çoğunlukla erken ve sık gebeliklere yol açmakta ve anne ve çocuk ölüm riskini artırmaktadır. Bunların yanı sıra, kayıt dışı evlilikler, evlilikte sorun çıkması halinde kızları/kadınları kanuni teminattan ve mülkiyet hakkı dahil olmak üzere yasal haklardan yoksun bırakmaktadır. Bütün bu nedenlerle UNICEF, erken evliliği pek çok hakkın ihlali saymaktadır; bu haklar arasında cinsiyet ve yaş yönünden eşitlik hakkı, evlenme ve aile kurma hakkı, yaşama hakkı, mümkün olan en yüksek sağlık standardına erişme hakkı, eğitim ve gelişme hakkı ve kölelikten uzak yaşama hakkı bulunmaktadır.¹⁷⁶

Mevzuat ve uygulama: Türkiye'de evlenme yaşı daha önce erkekler için 17, kızlar için 15 iken, Türk Medeni Kanunu'nda yapılan kapsamlı değişikliklerin yürürlüğe girdiği 2002 yılından bu yana hem kızlar hem de erkekler için 17 olarak belirlenmiştir. 18 yaşından küçüklerin evlenmek için ebeveynlerinin onayını almaları gerekmektedir. Olağandışı koşullarda hakim onayıyla 16 yaşında evlenmeye izin verilmektedir.¹⁷⁷ Çocuğun cinsel ilişkiye rıza gösterdiğinin varsayılabilmesi için gereken asgari yaş 15'tir. Artan kentleşme ve eğitim sürelerinin uzaması nedeniyle kadınlar arasında ortalama ilk evlilik yaşı yirmi yıl önce 19,5 iken 2008'de yaklaşık 22'ye yükselmiştir.¹⁷⁸ Ancak çocuk evliliği, özellikle de 18 yaşından küçük kızların evliliği, bu bölgelerle sınırlı olmamakla birlikte Doğu'da ve kırsal bölgelerde ve erkek çocukların da erken yaşta evlenme eğiliminde oldukları bazı Roman topluluklarında kabul edilebilir, normal ve hatta arzu edilir bir durum olarak görülebilmektedir. Bazı uç durumlarda evlilik yaşının 12'ye kadar düştüğü bildirilmektedir. Erken evlilikler, resmiyetin söz konusu olmadığı ve yasal anlamda bağlayıcı hakları beraberinde getirmeyen dini evlilikler biçiminde gerçekleşmektedir (herhangi bir evlilik töreni yapılmaksızın birlikte yaşama pratiği çok seyrek). Ceza Kanunu, resmi evlilik töreninin gerçekleştirilmediği durumlarda dini evlilik törenlerinin yapılmasını yasaklamakta ve 2-6 aylık hapis cezaları öngörmektedir.¹⁷⁹ Ancak bu hüküm uygulanmamaktadır. Erken dini evlilikler, genç gelinin (ve/veya damadın) 17 yaşına (veya hakimin onayı olması halinde 16 yaşına) erişmesiyle birlikte resmi törenle resmi hale getirilebilmekte veya getirilmeyebilmektedir. Yapılan bir resmi araştırmaya göre, Türkiye'deki evli çiftlerin yüzde 86'sı hem dini hem de resmi törenle evlenmiş, geri kalanların çoğunluğu yalnızca resmi tören yapmıştır. Bununla birlikte, yüzde 3,7'si (kırsal bölgelerde ise yüzde 5,1'i) yalnızca dini

¹⁷⁶ UNICEF: Çocuk Evlilikleri ve Hukuk, 2008

¹⁷⁷ Maddeler 124-128

¹⁷⁸ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

¹⁷⁹ Madde 230

törenle evlenmiştir ve bu oran Doğu bölgelerinde, özellikle de Güney Doğu Anadolu'da belirgin bir artış göstererek yüzde 16,1'e ulaşmaktadır.¹⁸⁰

Yaygınlık: Evlilikle ilgili resmi veriler yalnızca resmi evlilik törenleriyle yapılan evlilikleri kapsamaktadır. Bu veriler bile evliliklerin önemli bir kısmının 18 yaşından küçük kızlarla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Evlilik yaşıyla ilgili Türkstat rakamları Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi verilerine dayanmaktadır ve gelinlerin yüzde 26'sının 16-19 yaş aralığında olduğunu göstermektedir. Orta Anadolu bölgesinde bulunan Yozgat ili, yüzde 44'le en yüksek orana sahiptir. Dini evlilikler dikkate alındığında, evli kızların yaklaşık yüzde 30'unun evlendikleri sırada on sekiz yaşından küçük olduğu iddiası yaygındır. Anket verileri çelişkilidir. 2008 yılına ait bir ankete¹⁸¹ göre 20-24 yaş aralığındaki kadınların yüzde 16,5'i 18 yaş, yüzde 2,5'i 15 yaş itibariyle evlenmiş veya birlikte yaşamaya başlamıştır. 2006 yılına ait bir diğer ankette¹⁸² ise evli kadınların yüzde 31,7'sinin ve evli erkeklerin yüzde 6,9'unun on sekiz yaşından önce evlendiklerini söyledikleri belirtilmektedir.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2008 yılında gerçekleştirilen Demografi ve Sağlık Araştırması, 18 yaşındaki kadınların yüzde 9,7'sinin ya ilk çocuklarını doğurmuş olduklarını ya da ilk çocuklarına hamile olduklarını göstermiştir. 17 yaşındakiler için bu oran yüzde 4,4, 16 yaşındakiler için 2,2 ve 15 yaşındakiler için yüzde 0,4'tür. Aynı kaynağa göre erken çocuk doğurmanın (20 yaş öncesi annelik veya hamilelik) en yaygın olduğu kesimlerin kırsal bölgelerde ve sosyoekonomik yelpazenin en düşük ikinci yüzde yirmilik diliminde yer aldığı görülmektedir. Erken çocuk doğurma, on iki bölge içinde en sık Orta Doğu Anadolu'da görülmekte ama Ege, Batı Karadeniz, Orta Anadolu ve Batı Anadolu bölgelerinde de görece yaygın olduğu gözlenmektedir.

Nedenler ve özellikler: Türkiye'de çocuk evliliklerinin ve özellikle de çok erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerin nedenleri ve özellikleri ile ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Şüphesiz, çocuk evliliklerinin nedenleri ve sıklığı bölgeden bölgeye, topluluktan topluluğu ve durumdan duruma değişiklikler göstermektedir. Erken evlilik genellikle adetten veya geleneksel sayılmaktadır. Türkiye'nin orta ve doğu bölgelerindeki kırsal kesimlerde ve aynı zamanda bazı kentsel bölgelerde kızların okulu 15 yaşında veya hatta daha erken yaşta terk etmeleri ve ebeveynlerinin kendileri için seçecekleri erkeği reddetme hakkına sahip olduklarını bile bilmeksizin sebatla "kısmetlerini" beklemeleri normal sayılmaktadır (ebeveynler, toplumun diğer kesimlerinde de çocuklarının eş seçimleri üzerinde kuvvetli bir etkiye sahiptirler). Bu tür bölgelerde aileler, kızlarının evlenmesini, kızlarının bir erkeğin himayesi altına alınmasını sağlamanın ve böylece onu cinsel saldırılardan veya başka çeşit istenmeyen cinsel ilgi biçimden korumanın (ve böylece ailenin namusunu korumanın) veya kızlarının çocuk doğurma süresini uzatmanın bir yolu olarak görmektedirler. Ebeveynler "başlık parası" da alabilmektedirler (mevcut evliliklerin yüzde 17'sinde başlık parası verilmiştir ve bu oran kırsal bölgelerde yüzde 24'e yükselmektedir).¹⁸³ Yoksulluk da erken evliliği teşvik edici bir etken olabilir. Aileler, kızlarının yeni ailelerinin ona daha iyi ekonomik koşullar sağlayabileceğini umuyor veya sırf evde bir boğazın eksilmesinden bile memnuniyet duyuyor ve başlık parası aldıklarına seviniyor olabilirler. Çok erken yaşta evliliklerin en sık gerçekleştiği toplum kesimlerinin, kadınların toplumsal statüsünün en alt düzeyde olduğu, eğitim düzeyinin düşük seviyelerde seyrettiği ve eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin en fazla olduğu toplum kesimleri olduğu düşünülmektedir. Çok erken yaşta evlilik dahil olmak üzere erken evlilik bazen akraba evliliği (çoğunlukla kuzenler arasında), beşik kertmesi, berdel (kızın, erkek kardeşinin evlendiği kızın erkek kardeşiyle evlenmek zorunda bırakılması gibi) ve çok eşlilik (kadın eşlerden yalnızca biriyle resmi evlilik yapıldığı

¹⁸⁰ Türkstat/Başbakanlık Aile ve Toplumsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü: Aile Yapısı Araştırması, 2006

¹⁸¹ Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü: Demografi ve Sağlık Araştırması 2008

¹⁸² Türkstat/ Başbakanlık Aile ve Toplumsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü: Aile Yapısı Araştırması, 2006

¹⁸³ Türkstat/ Başbakanlık Aile ve Toplumsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü: Aile Yapısı Araştırması, 2006

için bu durum kovuşturmayaya konu olmamaktadır) gibi uygulamalarla bağlantılı olarak da gerçekleşebilmektedir. Erken evlilik, çocukları haklarından mahrum bırakmanın yanı sıra bazen doğan çocukların nüfusa kaydettirilmemesi, veya “koca”nın cinsel saldırıdan kovuşturmayaya uğraması gibi ikincil sonuçlara da yol açmaktadır.

Politika Uygulamaları: Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV), Nisan 2008’de çocuk evliliği konusunda farkındalığı artırmak ve üç ilde toplum liderlerini eğitmek için bir kampanya başlatmıştır. Yeni kurulan TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Mayıs 2009’da çocuk evliliği konusunda araştırma yapacak beş kişilik bir alt komisyon kurmuştur. Araştırma, STK’ların ve diğer kurumların desteğiyle İnsan Hakları Başkanlığı tarafından 81 ilin tamamında yürütülecektir. Yoksulluğun ve cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması ve orta öğretim katılımının artırılması çabaları, erken evliliğin azaltılması konusunda fayda sağlamalıdır. Ayrıca, mevcut durumun daha ayrıntılı biçimde haritalandırılması ve analiz edilmesi, mevcut evlilik istatistiklerinin daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Çocuk evliliğiyle doğrudan ilişkili stratejiler şu unsurları içerebilir: toplumsal seferberlik, erkekler dahil olmak üzere dikkatle seçilecek gruplar arasında çocuk evliliğinin olumsuz etkileri hakkında farkındalık yaratma, ilkokullarda medeni haklarla ilgili eğitim ve din görevlileriyle, toplum liderleriyle ve toplum tabanlı STK’larla işbirliği. Ayrıca, mevcut mevzuat ve onun uygulanması konusunda da tartışma gereklidir. Bu arada, hâlihazırda 18 yaşından önce evlenmiş olan ve birlikte yaşayan kız ve erkeklere gerekli destek sağlanmalıdır.

Namus suçları ve zorlanmış intiharlar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Tanım: Namus suçları kadınlara karşı şiddetin aşırı biçimlerinden biridir ve on sekiz yaşın altındaki kızlar da namus suçlarının mağdurları arasında bulunmaktadır. Türkiye bu tür suçların işlendiğinin bilindiği ülkeler arasında yer almaktadır. Toplumun hemen hemen her kesiminde kadınlar kıyafetleri, gittikleri yerler, kimlerle konuştukları gibi konularda aile baskısı altında bulunmaktadır. Ancak bazı ailelerde kadınların çok yakın akrabalar dışında erkeklerle kurdukları herhangi bir ilişki itaatsizlik ya da cezalandırmayı gerektiren bir ayıp olarak algılanabilmektedir. Bu tarz düşüncenin en fazla Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinin kırsal alanlarında yaşayan ya da kökenleri bu alanlardan olan ailelerde devam ettiği/süregeldiği sanılmaktadır. Bu ailelerde bir kadının veya kızın davranışları, ailenin namusunu kurtarmak üzere – ekseriyetle kendi ailesinden bir erkek tarafından– öldürülmesine neden olabilir. Tecavüze uğramış kadın ve kızlar bile bu tür bir muameleye maruz kalmaktadır. Karar bazen bir aile meclisi tarafından alınmaktadır. “Töre” diye nitelenen bu kuralları uygulamayan aileler içinde yaşadıkları topluluklar tarafında dışlanabilmektedir. Kimi zaman cinayet, yakaladıktan sonra ceza indiriminden yararlanmak amacıyla bir erkek çocuğa işletilmektedir – bu uygulamanın, son zamanlarda suçu teşvik edenlerin daha etkili adli soruşturmalara uğraması ve daha yüksek cezalar alması nedeniyle azalmakta olduğu düşünülmektedir. Bazı örneklerde kadınlar veya kızlar öldürülmemekte, ancak burunları kesilmekte, istemedikleri evliliklere zorlanmakta (tecavüzcüleriyle evlendirilmek de buna dahildir) ya da aileleri tarafından dışlanarak veya reddedilerek başka bir yerde yaşamaya zorlanmaktadır.¹⁸⁴ “Namussuzluk” olarak nitelenen vakalara dahil olan erkek de zaman zaman öldürülmekte veya yaralanmaktadır. BM Kadına Yönelik Şiddet, Şiddetin Nedenleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk 2006’da kızlar ve kadınlar arasında görülen yüksek intihar düzeyini incelemek üzere Türkiye’nin güney doğusunu ziyaret etmiş ve bu ölümlerin gizlenmiş namus cinayetleri, zorlanmış intiharlar veya ataerkil düzenle ilişkili başka vakalar olabileceği sonucuna varmıştır.

Vakalar ve eğilimler: Namus suçları ve zorlanmış intiharlar hakkında sistematik olarak veri toplanmamaktadır. Konuyla ilgili 2008’de¹⁸⁵ yayımlanan bir rapor, 2003 ile 2007 arasında geniş tanımıyla “ahlak ve namus nedeniyle işlenmiş” 1.100 cinayet saptamış, bu cinayetlerde zaman içerisinde bir azalma belirtisi görülmemiştir. Söz konusu cinayetlerden yüzde 9’u çocukları içermektedir. Cinayetler Türkiye’nin her yerinde işlenmiştir ve en fazla İstanbul’da yoğunlaşmıştır. Düşük eğitim düzeyi ve büyük kentlere göçle cinayetler arasında bir korelasyon bulunmuştur. Değişen sosyal şartlar namus suçları sıklığını, bu suçların doğasını veya çocukların kurban, fail ve tanık olmasını etkiliyor olabilir. Örneğin geleneksel ve modern yaşam tarzlarının çatışması kadınların davranışlarında geleneksel sınırların ötesine geçme, erkeklerin de bunlara karşı ceza uygulama eğilimlerini güçlendirmektedir. Erken evlilikler örneğinde olduğu gibi kültürel ve ekonomik etkenlerin oynadıkları rol de dikkate değerdir.

Karşı tepki: 2004’ten bu yana namus cinayetleri Ceza Kanunu’nda ağırlaştırılmış cinayet olarak değerlendirilmekte ve bu cinayet emri verenler hakkında da daha ağır cezalar öngörülmektedir. Bir kişiyi intihara zorlamak da suçtur: Eylemlerinin sonuçlarını kavrayabilme ehliyeti bulunmayan bir kimse üzerinde intihar etmesi yönünde baskı kurulması da cinayet olarak nitelenmektedir. 2005-2006’da namus cinayetleri ve kadınlar ve çocuklara

¹⁸⁴ Nüfus Derneği/ Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)/Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP): Türkiye’de Namus Cinayetlerinin Dinamiği, İstanbul, Adana, Şanlıurfa ve Batman’da yapılan kalitatif bir araştırma, 2005

¹⁸⁵ Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı: Namus Cinayetleri Raporu

yönelik şiddet hakkında bir meclis araştırması gerçekleştirilmiştir. Başbakan Temmuz 2006'da kamu kurumlarına raporun tavsiyelerini uygulamaları çağrısında bulunan bir genelge yayımladı. Sıfır hoşgörü politikasının ötesinde, namus suçlarını ortadan kaldırmak üzere topluluk liderleri, okullar ve diğer kanallar vasıtasıyla kurulacak iletişim üzerinden bir zihniyet değişimi gerçekleştirilmesi, sığınma olanakları yaratılması ve potansiyel mağdurların bu olanaklardan haberdar olmasının sağlanması gerekmektedir. Güney Doğu illerinde kadınlara ve çocuklara yönelik merkezleri bulunan KAMER Vakfı, risk altında bulunan kadınlara ve kızlara yardım eden ve namus cinayetleriyle ilgili cezai yaptırımların açıklığa kavuşturulmasını savunan örgütler arasında yer almaktadır.

Cinsel şiddet ve suiistimal

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Giderek artan küresel kaygılar: Çocuklara karşı cinsel şiddet, dünya ölçeğinde kısa süre önce gün ışığına çıkan bir konudur. Artık çocuklara karşı cinsel şiddet ve istismarın etkilerinin geçici üzüntü ve suçluluk duygusundan uzun döneme yayılan yaralanma, travma ve yaşamın daha sonraki safhalarında riskli cinsel faaliyet ya da başkalarını istismar etmeye kadar uzandığı kabul edilmektedir. Cinsel şiddet ve istismarın önemli ikincil etkileri de bulunabilir. Tecavüz mağdurları aileleri tarafından reddedilme veya öldürülme gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir (yukarıdaki namus suçları bölümüne bakınız). Cezaî kovuşturmalar başlatıldığında mağdurlar, tekrarlanan tıbbi muayeneleri ve tecavüzcüleriyle yüzleşmeleri de içeren rahatsız edici adli muamelelerle karşı karşıya kalabilmektedir (yukarıdaki çocuklar için adalet bölümüne bakınız). Tecavüz veya ensest ilişki sonucunda dünyaya gelen bebekler öldürülebilmekte, terk edilebilmekte veya güç koşullar altında büyüyelebilmektedir.

Biçimler ve yaygınlık: Türk medyasında zaman zaman yabancıların veya tanıdıkları ve güvendikleri kişilerin tecavüzüne uğrayan veya bu kişilerin tacizine uğrayan çocuklara ilişkin vakalar – her zaman olmasa da genellikle ergenlik çağındaki kızlar– bildirilmektedir. Evini terk eden bir kız çok defa tecavüze uğrayabilmekte ve/veya fuhşa zorlanabilmektedir. Ensest muhtemelen çocukların maruz kaldığı en yaygın cinsel istismar biçimidir ve kız ve erkek çocuklarını uzun dönemler boyunca ve çok küçük yaşlardan itibaren etkilediği bilinmektedir. Türkiye’de çocukları içeren pornografik materyallerin bir piyasası olduğu görülmektedir, ancak pornografi üretiminin genel olarak yurtdışında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Şubat 2009’da yayımlanan çığır açan bir araştırmaya¹⁸⁶ göre mülakat yapılan kadınların yüzde 7’si 15 yaşından önce cinsel istismara uğradıklarını bildirmiştir. İstismarın şekli belirtilmemiştir. Henüz yayımlanmamış bir rapor, 7 ile 18 arasındaki çocukların en az yüzde 10’unun bir tür cinsel istismara tanık olduğunu, bunların en az yüzde 1’inin pornografik materyale bakmaya zorlandığını ve en az yüzde 0,5’inin de dokunmak veya dokunulmak gibi bir cinsel davranışa zorlandığını ileri sürmektedir.

Politikalar: Çocuklara yönelik cinsel şiddetin varlığının kabul edilmesi ve bu konunun tartışılması olumlu bir adımdır. Ensest hakkında kısa süre önce yayımlanmış ve konusunda bir ilk olan bu rapor¹⁸⁷ ana tavsiyeleri olarak, rehber öğretmenlerin eğitilmesini, hukuk uzmanlarının farkındalığının artırılmasını, ruh sağlığı değerlendirmelerinin uzmanlar tarafından yapılmasını ve sağlık kurumlarında birçok disiplini içerisinde barındıran, pediatri, çocuk akıl sağlığı, adli tıp ve sosyal hizmet uzmanlarını bir araya getiren merkezlerin kurulmasını önermiştir. Küçük çocukların cinsel istismar riskine ve istismara nasıl yanıt verilmesi gerektiği konusunda bilinçlendirilmesi mümkündür. Çocuklarla temas halinde olanlar çocuk istismar belirtilerinin farkına varma becerisine sahip olmak durumundadır; aksi takdirde çocukların cinsel istismarı yıllarca fark edilmeden devam edebilir. Çocuklara yönelik cinsel şiddet ve istismarlar hem kadınlara yönelik şiddete son verme çabalarına hem de şiddet ve başka olumsuz koşullara maruz kalan çocukları korumaya yönelik daha geniş kapsamlı girişimlere dayanan bir bağlam içerisinde ele alınmalıdır.

¹⁸⁶ Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırması

¹⁸⁷ UNFPA/Nüfus Derneği: Türkiye’de Ensest Sorununun Kavranması, 2009

Kayıp çocuklar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Küresel ve ulusal veriler: Her yıl bütün dünyada yüz binlerce çocuk kaçırılmakta, evden kaçmakta veya savaşlardan felaketlere ve aileleri tarafından satılmaya varan başka nedenlerle ailelerinden ayrılmaktadır. Bazı çocukların kayıp oldukları bildirilmekte ve nerede oldukları hızlı bir biçimde belirlenmekte, çocuklar ailelerinin yanına geri getirilmekte veya bakım altına alınmaktadır. Ancak başka pek çok çocuk – kayıp olduğu bildirilmiş olsun ya da olmasın – kendilerini seks işçiliğinin, dilencilik, ya da çocuk işçiliğinin başka biçimlerinin, silahlı çatışmaların, terörizmin veya suçun içinde bulmakta ya da zengin ülkelerdeki alıcılar tarafından “evlat edinilmektedir.” Çocukların kaybolması ve çocuk ticareti yalnızca Afrika ve Asya’da değil, gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’ye daha yakın bölgelerde de –örneğin Balkanlar- gerçekleşmektedir. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı 2008’de Türkiye’deki kayıp çocuklar hakkında medyada yazılanlara cevaben bu konudaki ilk ulusal ölçekteki araştırmayı yapmıştır.¹⁸⁸ Bu araştırma 2007’de kayıp olduğu bildirilen 7.183 çocuğun büyük bölümünün o yıl içerisinde bulunduğunu, ancak 833 tanesinin (bunlardan 253’ü İstanbul’dadır) bulunamadığını ortaya koymuştur. Rapor, bu rakamın yalnızca kayboldukları idari makamlara bildirilmiş çocukları kapsadığını ve gerçek rakamın daha yüksek olabileceğini belirtmiştir. Kayıp vakaları yaşa ve cinsiyete göre ayrıştırılmamıştır. Daha sonra, Temmuz 2009 başında, Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek bir soru önergesine verdiği yanıtta 2008 sonu itibarıyla kayıp çocukların sayısını 1.444 olarak ve 27 Mayıs itibarıyla da 1.592 olarak vermiştir; bu son rakam 2008’den beri kayıp olan 641 çocuğu da içermektedir. Rakamlardaki artış, bazı illerde veya ülke düzeyinde istatistik toplama çabalarındaki artıştan kaynaklanmış olabilir.

Kayıp çocukların bölgesel dağılımı

	Kayıp çocuk sayısı	Kayıp çocuk yüzdesi	Nüfusa yüzdesi
Marmara	434	52.1	29.4
Orta Anadolu	92	11.0	16.0
Güneydoğu Anadolu	83	10.0	10.2
Karadeniz	68	8.2	10.6
Ege	56	6.7	13.2
Doğu Anadolu	52	6.2	8.1
Akdeniz	48	5.8	12.6
Toplam	833	100.0	100.0

Kaynak: İnsan Hakları Başkanlığı, 2008 (2007 verileri)

Çocuklar niye kayboluyor: Başkanlığın raporuna göre çocuklar evlerinden veya yerleştirildikleri kurumlardan heyecan, macera veya para arayışı içerisinde kendi istekleriyle kaçabilmektedirler. Buna mukabil çocuklar, yoksulluk, şiddet, istismar, ihmal, kötü ebeveynlik, çocuk işçiliği, ailelerin parçalanması gibi çeşitli baskılar ya da okulda başarısız olmalarıyla ilgili baskılar neticesinde de evlerini terk edebilmektedir. Bazı çocuklar (örneğin evlilik vaadi ile) kandırılmakta ve/veya evlat verilmek, dilenci olarak kullanılmak ya da cinsel yönden istismar edilmek üzere kaçırılabilir. Rapor ayrıca ideolojik ve terörist örgütlerin ve suç çetelerinin (uyuşturucu ve organ ticareti yapan örgütler de dahil) çocukları

¹⁸⁸ Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı: *Kayıp Çocuklar Raporu 2007*

çalıştırmak için büyük gayret gösterdiklerine değinmektedir. Kayıp çocukların karşı karşıya kaldıkları sorunlar hastalık, uyuşturucu, şiddet ve cinsel istismar olarak sıralanmaktadır.

Tavsiyeler: Başkanlığın raporu çocukların kaybolmasını önlemek üzere, çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetlerin ve desteklerin artırılması, farkındalığın artırılması ve idari makamların önleyici tedbirler almasını da içeren çok sayıda tavsiyede bulunmaktadır. Kayıpları önlemek, belirlemek ve bunlara karşı harekete geçmek üzere polise, okullara, medyaya, sosyal hizmetlere, yerel idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve kamuoyuna yönelik roller öngörülmüştür. Önerilen eylemlerin büyük bir bölümü çocukları başka tehlikelerden ve riskli davranışlardan korumak için alınması gerekenlerle aynıdır. Kayıp çocuklar hakkında ulusal bir bilgi sistemi oluşturulmasına ve kayıp çocukları bulmak için yapılan girişimlerin etkinliğinin ilgili kurumlar arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanmasıyla artırılmasına yönelik bir proje Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü (polis), Adalet Bakanlığı, SHÇEK ve Barolar Birliği tarafından koordine edilmektedir. Yetkililer, kayıp çocuklar hakkında raporlar yayımlanmasına ve bu raporların ayrıntı düzeyinin artırılmasına devam ederek sorunun daha iyi kavranmasını ve soruna karşı mücadele etmek için gerekli politikaların geliştirilmesini sağlayacak, kurumları, uzmanları ve kamuoyunu duyarlı hale getirerek bu kesimlerin daha etkin bir biçimde sürece müdahalesini sağlayacak ve genel olarak çocuklara ve ailelerine destek olmanın önemi konusundaki farkındalığı artıracaktır.

Çocuk göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

TC vatandaşı olmayan çocuklara yönelik yükümlülükler: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye taraf olan ülkeler, Sözleşmede “kendi yetkileri altında bulunan her çocuk” için öngörülen haklara saygı göstermeyi ve bu hakları güvence altına almayı kabul etmektedir.¹⁸⁹ Bu yalnızca Türk vatandaşı veya ülkede kanuni ikamet hakkına sahip olan çocukları değil, aynı zamanda geçici ziyaretçileri (turist çocukları gibi), mültecileri, sığınmacıları ve düzensiz (yasa dışı) göçmen topluluklarında bağımlı veya işçi olarak yaşayan veya düzensiz göç sürecinde olan çocukları da kapsamaktadır.

Sığınmacı sistemi ve çocuklar: Türkiye, Avrupa'dan gelenler hariç iltica taleplerini işleme koymamaktadır. İltica talebinde bulunanlar – Türkiye'ye, çoğunlukla komşu Irak ve İran dahil olmak üzere güney veya güneybatı Asya'nın ya da Afrika'nın belirli bölgelerinden gelip de iltica talebinde bulunmak isteyenler – kendilerini kabul edecek bir ülkeye yerleştirilmek üzere Türkiye'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) başvurabilmektedir. Türk makamları, iltica talebinde bulunan bu kişilerin başvuru, temyiz ve/veya yerleştirme işlemlerinin sonuçlarını beklerken – ki bu işlemler bazı durumlarda yıllarca sürebilmektedir – belirli koşullar altında Türkiye'de kalmalarına genellikle izin vermekte ve bu işlemlerin sonuçlanmasının ardından hemen zorla sınır dışı etmeyebilmektedir. Bu durum neticesinde Türkiye'nin merkezi kesimlerinde bulunan pek çok ilde – iltica talebinde bulunanların zorunlu ikamet ettikleri “uydu kentler”in bulunduğu Afyonkarahisar, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir ve Niğde gibi şehirlerde –binlerce sığınmacı mevcuttur. İstanbul'da ve doğu ili Van'da da çok sayıda sığınmacı bulunmaktadır. Bunların yaklaşık yüzde 30'u on sekiz yaşından küçük çocuklardan oluşmaktadır. Mart 2009 itibariyle Türkiye'de yaşayan 6.027 çocuk sığınmacı mevcuttur ve bunların yaklaşık yüzde 45'i Iraklıdır.¹⁹⁰

İltica talep edenlerin ve mültecilerin hakları: Sığınmacı çocukların sağlık ve eğitim haklarının güvence altına alınması için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle, İçişleri Bakanlığı'yla işbirliği içinde hareket eden Milli Eğitim Bakanlığı, sığınmacı çocukların (başvuruları nihai olarak reddedilmediği takdirde ve reddedilene dek) okula gitmelerini ve kısa süre önce itibariyle ilkokul diploması alabilmelerini mümkün hale getirmiştir. Teşvik edici bir unsur olarak, okula kaydolun çocukların ikamet izinleri ücretsiz olarak sağlanmaktadır. UNHCR, okula devam ettiklerini belgeleyen çocuklara dönem başına 92 TL vermektedir.¹⁹¹ Bazı illerde okula giden çocuklara Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından çeşitli destekler sağlanmaktadır. Bununla birlikte, 7-14 yaş arası sığınmacı ve mülteci çocukların yalnızca yaklaşık dörtte birinin okula düzenli olarak gittikleri anlaşılmaktadır. Bu durumun gerekçeleri arasında şunlar bulunmaktadır: okula gitmenin, aileler üzerinde ek mali yük yaratması, ailelerin pek çok durumda kısa süre içinde taşınma umudunda olmaları (bu özellikle Iraklılar için geçerli olabilir), ailelerin kendileri için tayin edilen ilde ikamet etmemeleri, kimlik belgelerinin tamamlanmamış olması ve (özellikle daha ileri yaşlardaki çocuklar için) dil sorunları da eğitimin önünde engel oluşturabilmektedir. Bütün Yetişkin Eğitimi Merkezlerinde edebiyat ve mesleki eğitim alanında kurslar açılmıştır ancak bu kurslar genellikle katılım yetersizliği nedeniyle yarım kalmaktadır. Bazı sığınmacı gruplar kendi çocuklarını kendileri eğitime vermeye çalışmaktadır. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD/ASAM) ve Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGEV) gibi STK'lar, sığınmacı çocukların elzem ihtiyaçlarını karşılamak üzere çocuklarla birlikte ve çocuklar için bazı sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirmekte veya onlara (okul

¹⁸⁹ Madde 2. Çocuk mültecilerin ve sığınmacıların özel hakları 22'inci maddede ele alınmaktadır.

¹⁹⁰ Mart 2, 2009 UNHCR Ankara

¹⁹¹ Sayı 2008-2009 ders yılına ilişkindir.

kitapları gibi) aynı yardımlarda bulunmaktadır. Mülteci ve sığınmacılarla ilgili bir yasanın bulunmaması, bu kesimlerin çocuklarına daha sistematik temelde hizmet sağlanmasının önündeki en önemli engeldir.¹⁹²

Refakatsiz çocuklar: Refakatsiz sığınmacı çocuklar, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) bakım hizmeti ve dolayısıyla sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanmaktadır. Ancak bu hizmetler yaş testi ve bulaşıcı hastalıklarla ilgili tıbbi testler gibi prosedürlerin tamamlanmasından sonra verilmektedir. Bu refakatsiz çocukların göreceklere muameleye ilişkin kurallar oldukça açık bir şekilde tanımlanmıştır.¹⁹³ Bu çocuklara sunulan koşullar, kurumsal bakım altındaki Türk çocuklarının içinde buldukları koşullarla denktir; ancak refakatsiz çocuklar, dil sorunu, kültürel yabancılaşma, akrabalarının yanlarında bulunmaması veya geçmişte yaşadıkları deneyimler nedeniyle ekstra desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Vesayet yasalarında devletin veya bir başka kurumun yasal vasi olarak atanmasını mümkün kılacak değişikliklerin yapılması halinde sığınmacı/göçmen çocukların bakım kurumlarına kabulü sırasında haklarının ve üstün çıkarlarının korunması daha fazla güvence altına alınabilir. UNHCR ve Türk Kızılayı, refakatsiz çocukların ailelerinin bulunması için faaliyetler yürütmektedir.

Düzensiz göç: Her yıl Türk emniyet güçleri tarafından yakalanan on binlerce düzensiz göçmen arasında binlerce çocuğun bulunduğu bilinmektedir. Bu düzensiz göçmenlerin çoğunluğu, Doğu Afrika ve güney ve güneybatı Asya'daki yoksulluktan, çatışmalardan veya baskılardan kaçmanın bir yolu olarak Avrupa'ya giriş yapmaya çalışmaktadır. Bunlardan bazıları genellikle deniz veya yol kazalarında veya içinde yaşadıkları ve seyahat ettikleri kötü koşullar nedeniyle yaşamlarını kaybetmektedir. Kaçının polis tarafından yakalanmaktan kaçabildiği bilinmemektedir. Polisçe yakalananlara asgari koşullarda barınma ve yeme imkânı sağlanmakta ve sığınma başvurusunda bulunmalarına izin verilebilmektedir. Bununla birlikte, aralarında çocukların da bulunduğu çok sayıda göçmen, sınırda geri çevrilmekte, anında sınır dışı edilmekte, yasa dışı giriş nedeniyle kovuşturulmaya uğrayarak kötü koşullarda alıkonulmakta ve/veya sığınma başvurusunda bulunma hakları hakkında bilgilendirilmemektedir.¹⁹⁴ Düzensiz göç konusunun, insan ve çocuk haklarına daha saygılı bir şekilde ele alınması düşünülüyor ise bu konuda özel bir mevzuat düzenlemesinin yapılmasına ve özel bir kurumun tesis edilmesine ihtiyaç olabilir. Göçmen kaçakçılığı, Türk Ceza Kanunu tarafından özel olarak yasaklanmıştır.

İnsan kaçakçılığı: Zorla fuhuş yapmak üzere kaçırılarak Türkiye'ye getirilen yabancılar – çoğunlukla eski Sovyet ülkelerinden gelen kadınlar – arasında on sekiz yaşından küçük kızlar da bulunmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'ne (IOM) göre, 2004 yılı ile 2009 yılı ortası arasındaki dönemde IOM'nin Türkiye'de destek sunduğu insan kaçakçılığı mağduru 706 kişiden otuz birinin on sekiz yaşından küçük olduğu tespit edilmiştir. İnsan kaçakçılığı mağdurlarına Sağlık Bakanlığı ve çocuklar söz konusu olduğunda SHÇEK tarafından sağlık ve rehabilitasyon hizmetleri sağlanmaktadır. İnsan kaçakçılığı, Türk Ceza Kanunu'nda özel olarak yasaklanmıştır. Dikkate değer bir nokta da, insan ticaretine maruz kalan yetişkin kadınların üçte birinin kendi çocuklarının olmasıdır.

¹⁹² Bu paragrafta yer alan bilgiler UNHCR Ankara ile SGDD/ASAM tarafından sağlanmıştır

¹⁹³ Gizem Alanyalıoğlu: Refakatsiz Küçükler ve İstanbul'daki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Koruma Kurumları Raporu, 2008

¹⁹⁴ Uluslararası Af Örgütü: Türkiye'deki mültecilere koruma sağlanmıyor, Nisan 2009

Cocuklar için güçleri birleştirmek

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Kalkınma ortaklıklarında küresel düşünmek: Yalnızca hükümetleri değil, özel sektörü ve sivil toplumu da kapsayan ortaklıklar ve işbirlikleri, küresel kalkınma stratejilerinde merkezi role sahiptir. Binyıl Kalkınma Hedefi 8, kalkınma için küresel ortaklıkların geliştirilmesini öngörmektedir. Aralık 2007’de BM Genel Kurulu, “Küresel ortaklıklara doğru” isimli 61/211 sayılı Kararı kabul etmiştir. Kararda uluslararası alanda mütabakat sağlanan kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için ortaklıkların taşıdığı önem vurgulanmaktadır.¹⁹⁵ Karar, ortaklıkların, hükümetlerin uluslararası taahhütlerini yerine getirmeleri için atmaları gereken adımları ikamet etme amacını taşımadığını ve ulusal yasalarla, kalkınma strateji ve öncelikleriyle tutarlı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Kararda şeffaflık, hakkaniyet ve hesap verebilirlik çağrısı yapılmakta ve Birleşmiş Milletler’in bağımsızlık ve tarafsızlığından ödün verilmemesi gerektiği uyarısında bulunmaktadır. UNICEF, programlarını uygulamak ve çocukların esenliğini artırmak için küresel, ulusal ve yerel düzeylerde pek çok ortakla çalışmıştır. UNICEF’in mevcut Orta Vadeli Strateji Planı, birbirini çapraz kesen beş destekleme stratejisinden birini “ortak başarı için ortaklıklar” olarak adlandırmıştır. UNICEF yürütme kurulu, 2009 yılında Ortaklıklar ve İşbirliğine Dayalı İlişkiler için Stratejik Çerçeve’yi yürürlüğe sokmuştur.¹⁹⁶

Türkiye’de ortaklık: Tek tek devletler – ve özellikle orta gelirli ülkeler – bünyesinde kalkınmada rol oynamaya istekli örgütlerin sayısı artmaktadır. Türkiye’deki siyasi, ekonomik ve toplumsal eğilimler, işbirliği için çok sayıda fırsat barındıran “kalabalık” bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmuştur. UNICEF ve hükümet, çocuk haklarını gözetmek üzere işbirliğinde bulunurken, benzeri veya tamamlayıcı hedefler doğrultusunda çalışan ve bilgi, beceri, finansman veya yenilikçi fikirler veya teknoloji gibi faydalı kaynaklar sunabilecek örgütlerle de işbirliği yapmayı planlamaktadır. Uygulamada hâlihazırda çok sayıda örgütle işbirliği yapılmaktadır. Başarılı ortak çalışmalar, rollerin boş yere tekrarlanmasını engellemekte, faaliyet sayısının artırılmasını mümkün kılmakta, savunu çabalarının etkisini artırmakta, bilgi ve know-how birikimini ve yayımını kolaylaştırmakta ve konular, politikalar ve programlar hakkında daha kapsamlı bir farkındalık yaratılmasını ve hedeflerin daha yaygın bir şekilde sahiplenilmesini sağlamaktadır. Gerçekten de, ilgili örgütler arasında işbirliği olmadığı takdirde temel değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir kılınması çok zor veya olanaksız olabilmektedir. Uluslararası kuruluşlar, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, iyi tanımlanmış bir misyona sahip olması, büyük saygınlığı ve güvenilirliği, bilgi ve deneyimi, uluslararası kapsamı veya hükümetle olan yakın teması gibi nedenlerle UNICEF’le çalışmak konusunda genellikle heveslidir. Bütün bu nedenlerle, UNICEF’in daima oynayageldiği bir araya getirici ve eşgüdüm sağlayıcı rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Tanımlar ve ölçütler: BM Kararı’na göre ortaklıklar, “hem kamu kurumlarını hem de kamu dışındaki kurumları kapsayan çeşitli taraflar arasında gerçekleştirilen, bütün katılımcıların ortak bir amacı gerçekleştirmek veya belirli bir görevi yerine getirmek ve üzerinde karşılıklı anlaşma sağlandığı üzere riskleri ve sorumlulukları, kaynakları ve faydaları paylaşmak üzere birlikte çalışmak için mütabakat gösterdiği gönüllü ve işbirliğine dayalı ilişkilerdir.” Artık, yazılı anlaşmalara dayanan ve kaynak alışverişini içerebilen resmi ortaklıklar ile gayri resmi anlaşmalara dayanan ve kaynak transferini içermeyen işbirliğine dayalı ilişkiler arasında ayırım gözetilmektedir. Karşılıklı bilgi alışverişi gibi faaliyetler işbirliğine dayalı ilişkiler çerçevesinde yapılabilmekte ve ortaklığı gerektirmemektedir. Hem ortaklıklar, hem de

¹⁹⁵ www.undemocracy.com/A-RES-62-211.pdf

¹⁹⁶ <http://www.unicef.org/policyanalysis/files/N0928210.pdf>

işbirliğine dayalı ilişkiler, hizmet veya mal teslimatıyla sınırlı tutulan ticari sözleşme düzenlemelerinden farklılık göstermektedir. Ortaklık veya ilişki öncesinde bütün tarafların risk ve faydaları kendi bakış açılarından değerlendirmeleri önemlidir. UNICEF Türkiye, kısa süre önce, ortaklıkların gidişatını, yeni fırsat ve riskleri değerlendirmek amacıyla iki tane kurum içi çalışma grubu oluşturmuştur. Söz konusu riskler arasında hedef çatışmaları, yüksek işlem maliyetleri (bürokrasi), saygınlık veya bağımsızlığın kaybedilmesi sayılabilir. Birden fazla faaliyetin gerçekleştirilmesini öngören uzun vadeli anlaşmalar her faaliyet için yeni bir ortak bulunması ve yeni ortağın UNICEF prosedürlerine uyum sağlaması için harcanması gereken çabayı azaltabilir ve yapılan kapasite yatırımlarının daha iyi değerlendirilmesini sağlayabilir. Bununla birlikte, bazı durumlarda hakkaniyet ve tarafsızlık açısından çok sayıda ortakla çalışmak tercih edilebilir.

Uluslararası kuruluşlar

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

BM ülke ekibi

Türkiye’de BM: Türkiye’de dokuz BM kuruluşunun resmi temsilciliği vardır: FAO, ILO, UNDP, UNFPA, UNHCR, UNIC, UNICEF, UNIDO ve WFP. Ayrıca, IOM’nin bir ofisi ve UNODC ve WHO’nun irtibat ofisleri bulunmaktadır.¹⁹⁷ Birleşmiş Milletler’in Türkiye’deki varlığı, Yerleşik Koordinatör’ün (RC) başkanlık ettiği Yerleşik Koordinatörlük sistemi aracılığıyla koordine edilmektedir. Yerleşik Koordinatör aynı zamanda, BM Genel Sekreteri’nin kalkınma operasyonlarından sorumlu temsilcisidir. Bu sistem, ülke düzeyinde yürüttükleri operasyonların etkinlik ve verimliliğini artırmak amacıyla farklı BM kuruluşlarını Birleşmiş Milletler Ülke Ekibi (UNCT) bünyesinde bir araya getirmektedir. Çeşitli BM kuruluşlarının Türkiye ile yürüttükleri işbirliği programları, Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi’ne (UNDAF) uygun olacak şekilde hazırlanmaktadır. 2011-2015 devresinden itibaren UNDAF’ın yerini Birleşmiş Milletler Kalkınma İşbirliği Stratejisi’nin (UNDCS) alması öngörülmektedir. UNDCS, hükümetin Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) çerçevesinde dile getirdiği önceliklere daha yakın bir nitelik taşıyacaktır. Dolayısıyla, her bir kurumca yürütülen işbirliği programları bir yandan ayrı ayrı olarak müzakere edilir ve uygulanırken diğer yandan ortak hedefleri paylaşmaktadır. BM kuruluşlarının birçoğu ortak hizmet ve binaları paylaşmaktadır.

Güney-Güney işbirliği

Geçmişten bu yana, zengin kalkınmış ülkeler ve çok taraflı örgütler, kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmayla ilgili güçlükleri aşabilmelerine yardımcı olmak için bu ülkelere finansal ve teknik yardım sağlamaktadırlar. 2000’li yıllarda yeni bir küresel eğilim olarak “Güney-Güney işbirliği” doğmuştur. Bu işbirliği kalkınmakta olan ülkelerin kendi deneyimlerini ve bilgilerini (know-how’larını) birbirleriyle paylaştıkları bir süreci anlatmaktadır. Özellikle orta gelirli ülkeler, kalkınmakta olan diğer ülkelerin kalkınma program ve projelerinin başarı kazanmasında kritik farklar yaratabilecek kayda değer bir pratik bilgi birikimi yaratmış olabilirler. Bununla birlikte, eğer bu deneyimin faydalı olması bekleniyorsa, yapılanlar iyi belgelenmeli ve ihtiyaç duyan yerlere ulaştırılmasını mümkün kılacak kanallar yaratılmalıdır. UNICEF, çocuk hakları ve çocuk esenliği alanında yürüttüğü programlar kapsamında güney-güney işbirliğinin kolaylaştırılmasına ilişkin pek çok iyi örneğe sahiptir. Bugün UNICEF, bu tür işlerin daha sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi, desteklenmesi ve belgelenmesi ve daha etkin bir eşgüdüm ve bilgi paylaşımının sağlanması için çaba harcamaktadır. UNICEF, 2009 ve 2010 yıllarında, çocukların korunması alanında Bangladeş, Pakistan ve Türkmenistan’dan Türkiye’ye yüksek düzeyli araştırma ziyaretleri organize etmiştir. Hem Türkiye’nin deneyimlerinin diğer kalkınmakta olan ülkelere paylaşılması hem de onların deneyimlerinden Türkiye’nin yararlanması için gerekli olanakların araştırılması ve kullanılması, UNICEF’in bütün program, proje ve ortaklıklarına değer katacaktır.

Tematik gruplar, ortak programlar ve projeler: Çeşitli BM kuruluşlarının öncelikleri ve faaliyet alanları arasındaki örtüşmeler, genellikle sorumluluklar arasında çizilen geleneksel sınırlarla önlenmektedir. Faaliyetler aynı zamanda tematik gruplar ve çalışma grupları aracılığıyla da koordine edilmekte ve bu sayede çeşitli BM kuruluşlarından gelen uzmanlar herkesi ilgilendiren konularda bilgi ve deneyim alışverişinde bulunabilmekte, ortak faaliyet alanlarındaki çabalarını koordine edebilmektedir. UNCT şemsiyesi altında faaliyet gösteren tematik gruplar kısa süre önce şu şekilde yeniden organize edilmişlerdir: gençlik, toplumsal cinsiyet ve sivil katılım; bölgesel kalkınma; çevre ve yönetim, HIV/AIDS; ve bilgi yönetimi, iletişim ve savunuculuk. Bu gruplar önceliklere göre daha az sayıda olmakla birlikte daha geniş bir kapsama sahiptir ve özellikle politika tavsiyelerinin formüle edilmesi bağlamında

¹⁹⁷ www.un.org.tr

BM'nin etkisinin izlenmesi ve artırılması konusunda etkin olmaları beklenmektedir. Gençlik, toplumsal cinsiyet ve sivil katılım konusundaki tematik gruba UNICEF ve UNFPA başkanlık edecek ve grup, doğal olarak sivil toplumun rolüne odaklanacaktır. Tematik grupların toplantılarında yer almaları için başta Dünya Bankası ve Avrupa Birliği olmak üzere başka donör kuruluşlar da davet edilecektir. BM kuruluşları aynı zamanda, yönetimi belirli bir kurum tarafından gerçekleştirilse bile birden fazla BM kuruluşunun katkıda bulunduğu ortak programlar konusunda da işbirliği geliştirmektedir. UNICEF, HIV/AIDS ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ortak programlara katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, çeşitli BM kuruluşları, İspanya hükümetinin "MDG-F" fonuyla finanse edilen ve BM kuruluşlarının işbirliğini gerektiren kültür mirası konulu ortak bir projede de yer almaktadırlar. Bu projeye UNICEF, UNDP, UNESCO ve UNWTO katılmaktadır.

Dünya Bankası

Türkiye'de Dünya Bankası: Dünya Bankası, kamu yönetimi, kamu hizmetleri, altyapı, finans sektörünün ve özel sektörün geliştirilmesi, tarımın, çevrenin ve doğal kaynakların geliştirilmesi alanlarında kalkınmakta olan ülkelere finansal ve araştırma dahil teknik yardım sunmaktadır. Bütün bu alanlardaki yardımın genel amacı, yoksulluğun sürdürülebilir şekilde azaltılmasıdır. Banka, Türkiye'de hem önemli bir borç kaynağı hem de etkin araştırma ve politika savunusu kaynağı olarak etkili bir role sahiptir. Banka, Türkiye'ye her yıl yaklaşık 500 milyon ABD doları tutarında yeni borç olanağı sağlamaktadır. Türkiye, Banka'nın en büyük müşterilerinden biri, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi'nde ise en büyük müşterisi durumundadır. 2011-15 yıllarına yönelik BM Kalkınma İşbirliği Stratejisi'nde (UNDCS) olduğu gibi, Banka'nın 2008-11 dönemi Ülke Ortaklık Stratejisi (CPS) de ulusal kalkınma stratejisini kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır.¹⁹⁸

Ortak temalar: Banka'nın başlı başına bir çocuk hakları gündemi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çocukları ve UNICEF'i ilgilendiren sağlık reformu, eğitime erişim, temel sağlık ve eğitim hizmetlerini alan yoksul ailelere koşullu nakit transferlerinin yapılması gibi alanlarda uzun süredir aktif faaliyet göstermektedir. CPS, eşit insani ve sosyal gelişim başlığı altında, Banka'nın sosyal güvenlik ve sağlık sistemlerine, eğitim sistemine (eğitimin istihdam talebi karşısında daha duyarlı hale getirilmesi) ve sosyal içerme konusuna (sosyal yardım ve refah politikası) yönelik ilgisini sürdürmektedir. Bu bağlamda hem Dünya Bankası'nın hem de UNICEF'in ilgi alanında bulunan temalar arasında sosyal politika, eğitimde eşitlik, orta öğretim ve gençliğin gelişimi ile erken çocukluk bakımı ve gelişimi bulunmaktadır.

Ortaklık biçimleri: Dünya Bankası, BM ülke ekibinin bazı aktivitelerine, örneğin tematik gruplara katılmaktadır ve UNICEF ile Dünya Bankası arasında ülke düzeyinde güçlü bir diyalog mevcuttur. Dünya Bankası'yla yapılan istişareler, UNICEF'e Banka'nın gündemine etkide bulunma fırsatı tanımakta, çocuk haklarının göz önünde bulundurulmasını ve çocuklarla ilgili meselelerin gereken ilgi görmesini sağlamaktadır. UNICEF ve Dünya Bankası aynı zamanda araştırma alanında da işbirliği başlatmıştır. 2009 yılında UNICEF, Dünya Bankası ve TEPAV araştırma enstitüsü tarafından ortaklaşa bir Refah İzleme Araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, ekonomik durgunluğun kentlerdeki yoksul aileler üzerindeki etkisini anlamaktır. Sonuçlar Türkiye'de yaygın şekilde medyada yer almış, bir dizi ortaklaşa politika brifingi gerçekleştirilmiştir.

Avrupa Birliği

AB katılım süreci: Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde olmasından dolayı AB'nin Türkiye'deki yönetim ve kalkınma ile ilgili alanların hemen hemen hepsinde etkisi bulunmaktadır. Katılım sürecinin amacı, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri olarak bilinen AB

¹⁹⁸ www.worldbank.org/tr

üyelik şartlarını yerine getirmesini sağlamaktır. Bu kriterler şunlardan oluşmaktadır: demokrasiyi güvence altına alan istikrarlı kurumlar, hukuk devleti, insan hakları ve azınlıklara saygı, iyi işleyen bir piyasa ekonomisi ve mevzuat ve uygulamaların *acquis communautaire* olarak bilinen AB mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesi. AB, katılım sürecindeki hedefleri desteklemek için Katılım Öncesi finansman sağlamakta ve bu finansman çoğunlukla devlet kurumları ile sivil topluma gitmektedir. Sağlanan finansman miktarı 2006-9 döneminde yıllık ortalama 500 milyon Avro'nun üzerindedir ve 2010 yılında 654 milyon Avro'ya ulaşması beklenmektedir.¹⁹⁹ AB aynı zamanda Türkiye'nin üyelik kriterlerini yerine getirme ve AB mevzuatını benimseme konusundaki performansı hakkında yıllık ilerleme raporları yayınlamaktadır.

AB'nin çocuklara yaklaşımı: AB, çocuk haklarını evrensel insan haklarının bir parçası olarak görmekte, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme (CRC) dahil olmak üzere uluslararası ve Avrupa çapındaki anlaşmalar kapsamında bu haklara saygı gösterme taahhüdünde bulunmaktadır. AB, ayrıca, çocukların özel hassasiyetler taşıdıklarını ve esenlik ve gelişme hakkı gibi özel bir grup ihtiyaç ve haklara sahip olduklarını kabul etmektedir. AB, Bin Yıl Deklarasyonu'nu ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri'ni benimsemekte ve 2002 yılında gerçekleştirilen Çocuk Hakları konulu BM Özel Oturumu'nun sonuç bildirgesinde kabul edilen "Çocuklara Uygun bir Dünya" adlı Eylem Planı'nı desteklemektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, çocukların esenlikleri için gerekli olan korunma ve bakım hakkı, ifade özgürlüğü, görüşlerinin dikkate alınması hakkı ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocukların üstün çıkarlarının dikkate alınması zorunluluğu gibi çocuk haklarını açıkça tanımaktadır (Madde 24).²⁰⁰

Çocuklar ve AB'ye katılım: AK, Kopenhag Kriterleri'ne dayanarak, aday üye ülkelerde çocukların korunmasına ilişkin reformların gerçekleştirilmesini teşvik etmekte ve çocuk haklarındaki ilerlemeleri izlemektedir.²⁰¹ Buna paralel olarak, yıllık ilerleme raporlarının çeşitli bölümlerinde çocuklara sıkça atıfta bulunulmakta ve Katılım Öncesi finansman, çeşitli şekillerde çocuk haklarına fayda sağlayacak şekilde kullanılabilir. Türkiye'ye ilişkin 2009 yılı ilerleme raporu,²⁰² çocuk adaleti ile ilgili bir dizi meseleye vurgu yapmaktadır. Rapor aynı zamanda çocuk yoksulluğu, eğitime erişimde bölgesel eşitsizlikler, kız çocuklarının eğitime erişimi, kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet, çocuk işçiliği, çocukların ana dilde eğitimi ve çocuklara yönelik zihinsel tıbbi bakım gibi konulara da atıfta bulunmaktadır. AB katılım süreci, sosyal içerme ve yoksulluk bakımından da çocuklar üzerinde önemli etkilere sahiptir. AB, sosyal refah sistemlerinin reforme edilmesine yardımcı olmak üzere AB'ye aday üye ülkelerle çalışmalar yürütmekte, Ortak İçerme Memorandumu'nda (JIM) eylem öncelikleri belirlenmektedir.

AB politika eğilimleri: *Acquis*, çocuklara yönelik özel bir bölüm içermemektedir. Bununla birlikte, AB'nin çocuklarla ilgili politikası son yıllarda hızla gelişmekte ve katılım sürecinde çocuklarla ilgili meselelerin ağırlığının artması sağlanmaktadır. 2006 yılında yayınlanan "Çocuk Haklarına dair bir AB Stratejisi'ne Doğru" adlı Tebliğ, çocuk haklarının daha etkili bir şekilde hakim kılınmasını, çocukların daha fazla temsil edilmesini ve katılımlarının sağlanmasını ve AB politikalarının çocuklar üzerindeki etkilerinin çocuk hakları göstergeleriyle desteklenerek daha etkili bir şekilde izlenmesini öngörmektedir. AB Konseyi, 2007 yılı sonunda, "Çocuk Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için AB Kılavuzu"nu²⁰³

¹⁹⁹ AB Türkiye Delegasyonu'nun web sayfası: www.avrupa.info.tr

²⁰⁰ "AB Dış Eylemlerinde Çocuklara Özel bir Yer" – Komisyondan Konseye, Avrupa Parlamentosuna, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine ve Bölgeler Komitesine iletildi. Brüksel, 5.2.2008

²⁰¹ 2008 Kasım ayında UNICEF Karadağ ülke ofisi Kopenhag Kriterleri ve Çocuklar konulu bir bölge konferansı düzenlemiştir.

²⁰² http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf

²⁰³ <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16031.07.pdf>

kabul etmiş ve çocuklara yönelik her türlü şiddetle mücadele konusunu ilk öncelik alanı olarak belirlemiştir. AB Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Genel Müdürlüğü (JLS) bünyesinde bir çocuk hakları birimi kurulmuştur. 2009 yılı itibariyle AB'nin "Gençlik – Yatırım Yapmak ve Güçlendirmek" isimli bir de gençlik stratejisi bulunmaktadır. Stratejide gençlerin toplumdaki en hassas kesimlerden birini oluşturduğu kabul edilmekte, eğitim ve istihdam alanında gençlik için daha fazla fırsat yaratılması, gençlerin topluma erişim ve tam katılımının sağlanması ve genç eğitimi, istihdam, yaratıcılık ve girişimcilik, sosyal içerme, sağlık ve spor, sivil katılım ve gönüllülük alanlarında atılacak bir dizi adım sayesinde gençlik ile toplum arasındaki dayanışmanın güçlendirilmesi hedeflenmektedir.²⁰⁴

Tanıtım-savunuda ortaklar: UNICEF Türkiye hâlihazırda Avrupa Parlamentosu ve Türkiye'deki AB Delegasyonu'yla diyalog içindedir. Yıllık ilerleme raporlarında çocuklara yapılacak atıflar hakkında istişarede bulunmak, UNICEF'in çocuk hakları ve çocuk esenliği konularının ulusal gündemdeki yerini artırmak için kullandığı yöntemlerden birini oluşturmaktadır. Ortak Katılım Memorandumu'nun (JIM) hazırlıkları (şu anda hız kesmiş olsa da), UNICEF'in savunduğu konuları öne çıkarması için bir fırsat yaratmaktadır. UNICEF ve AB, yoksulluk konusunda benzer yaklaşımlara sahiptir; her ikisi de konuyu çok boyutlu olarak ele almakta ve sosyal içerme merceğinden bakmaktadır. UNICEF'in çocuk yoksulluğu araştırması ve çocuk yoksulluğu konusunun Türkiye'nin JIM'inde yer almasını sağlamak doğrultusunda yaptığı savunu sayesinde çocuk yoksulluğu ilk kez ulusal ilgi gerektiren ayrı bir politika alanı olarak tanınmıştır. UNICEF ve AB Delegasyonu, düzenli olarak bilgi alışverişinde bulunmakta ve savunularını paralel hale getirmektedir.

UNICEF'in ve AB'nin çocuk hakları savunusu alanında işbirliğini geliştirme ve derinleştirme fırsatı bulunmaktadır. 2010 yılında Ankara'da AB Delegasyonu'nun, AB üye devlet büyükelçiliklerinin ve BM kuruluşlarının katılımıyla sektörel eşgüdüm toplantılarının yapılması planlanmaktadır. Bu toplantılar, UNICEF'in teknik destek ve bilgi üretimi ve modellemesi alanlarındaki çalışmalarının, eğitim, çalışma ve sosyal güvenlik ve adalet bakanlıkları dahil olmak üzere ilgili bakanlıklarda yürütülmekte olan AB finansmanlı projeler kapsamında gerçekleştirilen büyük ölçekli sektör müdahalelerini tamamlayıcı nitelikte olmasının sağlanmasına önemli ölçüde yardımcı olacaktır. UNICEF ve Delegasyon'un Siyasi ve İletişim Bölümü tarafından ortak program iletişim stratejilerinin geliştirilmesi de öngörülmektedir. UNICEF, TBMM ve Avrupa Parlamentosu'nun ilgili komisyonları arasında gerçekleştirilecek olan parlamentolar arası işbirliğini ve görüş alışverişini de kolaylaştırabilir.

Katılım öncesi fon kullanımı: AB Katılım Öncesi fonlarından Türkiye'deki bazı BM kuruluşları da faydalanmıştır. UNICEF de, çocuk haklarıyla ilgili çalışmalarını Türkiye'nin AB'ye katılım yönündeki hazırlıklarını destekleyecek şekilde yürütmek için AB hibelerinden yararlanmıştır. UNICEF şu anda Türkiye Hükümeti tarafından yürütülmekte olan "Çocuk Koruma Mekanizmalarının İl Düzeyinde Modellenmesi" adını taşıyan AB finansmanlı bir projede teknik destek sağlamaktadır. Proje, 2005-8 döneminde yürütülen, "Türkiye'de Çocuklar için İyi Yönetişim, Koruma ve Adalet Doğru" isimli ama daha ziyade "Önce Çocuklar" adıyla bilinen daha önceki bir projenin ikinci fazını oluşturmaktadır. UNICEF, kanunla ihtilafa düşmüş çocuklar dahil olmak üzere hassas durumdaki çocukların daha iyi korunmasına katkıda bulunmak için çeşitli hizmet modellerinin uygulamaya sokulmasını ve bu hizmetlerin koordinasyonu için mekanizmalar yaratılmasını desteklemek amacıyla proje kapsamında pek çok hükümet ve hükümet dışı ortakla birlikte çalışmaktadır. İleride hükümetin çocuklar için adalet alanındaki çalışmaları UNICEF ve AB'nin ortak çabalarıyla desteklenmeye devam edebilir. UNICEF ayrıca, özellikle dezavantajlı kesimlerden gelen kız ve erkek çocukların kaliteli okul öncesi eğitime katılımlarını hem resmi hem toplum temelli

²⁰⁴ AB gençlik politikaları konusunda daha fazla bilgi için bakınız: http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm
Bunların arasında Türkiye dahil Avrupa'da gençler ve genç işçiler için çeşitli etkinlikleri destekleyen, 2007-13 bütçesi ise 885 milyon Euro olan Gençlik Eylem programı da yer almaktadır.

kanalları kullanarak artırmaya yönelik çabalarında hükümete destek olma amacını taşıyan bir proje için de AB fonu kullanmıştır.

UNICEF, AB hibelerinin yanısıra, başka aktörlerle karşılıklı etkileşime geçerek ve onlara çeşitli şekillerde etkide bulunarak AB fonlarının çocuklar için kullanılmasını da sağlayabilmektedir. UNICEF, hâlihazırda AB finansmanlı projelerin hazırlanması konusunda hükümet kuruluşlarına yardımcı olarak kaynak yaratılmasında rol oynamaktadır. UNICEF, gelecekte, hükümetin AB yapısal (sosyal) fonlarına erişim konusundaki öncelikleri üzerine tavsiyelerde bulunabilecek duruma gelebilir. Bu fonlar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı aracılığıyla kullanılacaktır. Ayrıca, UNICEF, hükümet ve sivil toplum arasındaki rekabeti azaltırken işbirliğini artırmak gibi ek avantajlara sahip başka yeni işbirliği türleri gündeme alınabilir. UNICEF, çocuklarla ilgili alanlarda hükümetin kapasitesini artırmayı amaçlayan AB eşleştirme projelerinde²⁰⁵ – örneğin projenin yönlendirme komitesinin bir üyesi olarak – yer alabilir. Bu sayede eşleştirme projesine katılan AB üye devleti ile UNICEF arasında işbirliği sağlanarak yeni sinerjiler yaratılabilir. UNICEF aynı zamanda – hem çocuk haklarıyla ilgili ihtiyaçların belirlenmesi konusunda hükümetle birlikte çalışmak, hem de ilgili eğitim oturumlarında uygulayıcılık rolünü üstlenmek suretiyle – TAIEX'e²⁰⁶ de katılabilir.

UNICEF, öncelik alanlarında AB fonları için teklif veren özel danışmanlık şirketleriyle birlikte çalışmayı da düşünebilir. Son zamanlarda örneğin kız çocuklarının eğitimi ve özel eğitimi konularındaki ihalelere teklif vermeye hazırlanan şirketlerin pek çoğu, konsorsiyumlarına UNICEF Türkiye'nin de katılmasını talep etmiştir. Diğer BM kuruluşları bu yaklaşımı benimsemiştir. Ortak seçimi ve işbirliği kuralları, büyük titizlik ve şeffaflık gerektirmektedir; bununla birlikte, böylesi girişimler UNICEF'in üzerindeki idari yükleri azaltırken teknik çalışmaya ve çıktılarının izlenmesine daha fazla katılmasını sağlayacaktır.

Tematik fonlar: AB, ortak bölgesel meseleleri ele almak için tematik fonları giderek daha fazla kullanmaktadır. Bu mekanizma ile UNICEF'in Türkiye'yi de kapsayan ODA/BDT Bölge Ofisi'nin “kritik kitle” yaklaşımı arasında çeşitli paralellikler bulunmaktadır. Dolayısıyla Çocuklar için Adalet kritik kitle insiyatifinin durumu, AB bölgesel tematik fonlarına başvurmak için elverişlidir.. Bu uygulama Türkiye'deki çocuk adaleti çalışmalarına ülke düzeyinde sağlanacak AB fonlarının önüne geçmeyecektir; aksine, yaratacağı tamamlayıcılık etkisi ve ek sinerjiler sayesinde bu tür fonların dayanağını güçlendirecektir. Bu arada, bölgesel fonların kullanımı bölgesel ve güney-güney işbirliğini güçlendirirken ulusal düzeyde yürütülen programların etkisini de artıracaktır.

Yeni fırsatlar: Avrupa Eğitim Vakfı (ETF), geçiş süreçlerinde ve eğitim, öğretim ve istihdam piyasası sistemlerinde reform yapılması yoluyla insan kaynakları potansiyelini geliştirmeleri konusunda kalkınmakta olan ülkelere yardımcı olmayı amaçlayan uzmanlaşmış bir AB kuruluşudur.²⁰⁷ Vakıf, öğretmen eğitimi, yeni öğretim metodolojilerinin izlenmesi, mesleki yeterlilik standartları/belgeleri ve yaşam boyu eğitim konularında Türkiye'ye destek sunmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı mesleki eğitim ve öğretimle ilgilidir. ETF, istihdamla ilgili olarak, Türkiye'nin insan kaynakları gelişimi hakkında ilerleme raporları hazırlamakta ve kadınların çalışması önündeki engeller üzerine bir araştırma yürütmektedir.

²⁰⁵ Eşleştirme, AK yardımlarını uygulamanın bir biçimidir. Burada AB üyesi ülkelerde bulunan kurumlardan yetkililer, teknik yardım sunmak üzere bir süreliğine yardım alan ülkelerin ulusal idarelerinde karşılık düşen birimlerde görev yaparlar. Eşleştirme projeleri zaman zaman UNICEF'i yakından ilgilendiren alanlarda gerçekleşmektedir. Örneğin, deneme süresiyle ilgili bir eşleştirme projesi halen yürümektedir ve gündemde toplumsal cinsiyet ve gençlikle ilgili eşleştirme projeleri bulunmaktadır.

²⁰⁶ TAIEX (Teknik Yardım ve Bilgi Değişimi) yardım edilen ülkenin talebi üzerine kısa süreli uzmanlık desteği sağlamanın bir aracıdır. Burada söz konusu olan, örneğin AB mevzuatının benimsenmesi ve yaşama geçirilmesi gibi daha kapsamlı politika müdahalelerinin desteklenmesidir. Genellikle seminerler ve eğitim oturumları aracılığıyla gerçekleştirilir. UNICEF 2010 yılı Nisan ayında çocuk adaleti alanındaki bir TAIEX'te yer alacaktır.

²⁰⁷ www.etf.eu.int

UNICEF ve Türkiye, bu alanlarda ve belki çocuklarla çalışan meslek sahiplerine yönelik kariyer rehberliği veya bu meslek sahiplerinin yeterlilikleriyle ilgili başka alanlarda Türkiye'ye fayda sağlayacak şekilde uzmanlıklarını birleştirebilirler. ETF'yle benzer bir statüde yeni kurulmuş olan UNICEF'in işbirliği başlatmayı düşünebileceği bir diğer kurum, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü'dür. Önerilen bütün bu işbirliği türleri UNICEF'in bir araya getirci ve kolaylaştırıcı rolleriyle ve politika alanında diyalog geliştirmek ve hükümetin önceliklerine katkıda bulunma niyetiyle uyumludur.

Diğer uluslararası kuruluşlar

OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), “demokrasiye ve piyasa ekonomisine bağlı”²⁰⁸ ülkelerin hükümetlerini, ekonomilerini güçlendirme ve dünyadaki ekonomik kalkınma ve dünya ticaretine hep birlikte katkı koyma amacı doğrultusunda bir araya getirmektedir. 1961 yılında kurulan örgüt, hâlihazırda Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve bütün Batı Avrupa ülkeleri ile birlikte 30 üye devlete sahiptir. Türkiye, kurucu üyelerden biridir. OECD ayrıca 100'ün üzerinde başka ülkeyle uzmanlık paylaşmakta ve görüş alışverişlerinde bulunmaktadır. Ürettiği karşılaştırmalı ekonomik ve sosyal veriler, yaptığı ekonomik analiz ve tahminler ile küresel eğilimler ve politika yanıtları hakkında yürüttüğü araştırmalar nedeniyle önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. OECD, çocuklar hakkındaki ilk raporunu, “Çocuklar için Daha Fazlasını Yapmak”²⁰⁹ başlığıyla 2009 yılında yayınlamıştır. OECD'nin Sosyal Politika Bölümü, ulusal veri toplama sistemlerinin güçlendirilmesi ve kamu finansmanı yönetimi dahil olmak üzere sosyal politika alanında Türkiye ve UNICEF için potansiyel bir ortaktır.

Avrupa Konseyi: Avrupa Konseyi,²¹⁰ Avrupa kurumlarının en eskilerinden biridir. 1949 yılındaki kuruluşundan birkaç ay sonra Türkiye Konsey'e üye olmuştur. Şu anda Konsey'de 47 üye devlet bulunmaktadır. En önde gelen hedefi, bütün Avrupa'da insan haklarının, çoğulcu demokrasinin ve hukuk devletinin korunmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi'nin organlarından biridir. Avrupa Konseyi'nin araştırmaları, kampanyaları ve sözleşmeleri, ev içi şiddet, fiziksel ceza ve çocukların cinsel yönden istismarı gibi aynı zamanda UNICEF'i de ilgilendiren pek çok konuya atıfta bulunmuştur. Avrupa Konseyi'nin bir diğer organı, Avrupa'nın her yerinden seçilmiş yerel devlet görevlilerinin birbirleriyle deneyim ve görüş paylaşmalarını sağlayan ve yerel ve bölgesel düzeyde demokrasinin güçlendirilmesi ve hizmetlerin geliştirilmesi için çalışan Yerel ve Bölgesel Makamlar Kongresi'dir. UNICEF Orta ve Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölge Ofisi, okullardaki şiddet konusunda Avrupa Konseyi'yle işbirliği içinde çalışmaktadır. Gençlik, cezai reformu, çocuk haklarını izleme ve yerel düzeyde çocuklar için iyi yönetim konuları, Avrupa Konseyi'yle işbirliği geliştirilmesi muhtemel alanlardır. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin karar alma organı olan Bakanlar Komitesi'nin altı ay süren dönem başkanlığını Kasım 2010'da devralacaktır. Bu durum, insan haklarıyla ilgili mevcut araçlar hakkında ortak çalışmalar yürütmek doğrultusunda farkındalık yaratmak için önemli fırsatlar sunacaktır.

²⁰⁸ www.oecd.org

²⁰⁹ www.oecd.org/document/12/0,3343,en_2649_34819_43545036_1_1_1_37419,00.html

²¹⁰ www.coe.int

Bilgi ortakları, sivil toplum ve medya

Son güncellenme tarihi: 5 Nisan 2010

Üniversiteler ve araştırma

Kayda değer bir araştırma kapasitesi: Yüksek Öğretim Kurulu'na²¹¹ göre Türkiye'de 94 devlet üniversitesi ve 45 özel üniversite (vakıf üniversitesi) mevcuttur. Üniversiteler bünyesinde veya diğer kamu ve özel sektör kuruluşlarına bağlı olarak çeşitli uzmanlık alanlarında çalışan sayısız araştırma enstitüsü bulunmaktadır. Ayrıca ülkede bazı önemli özel araştırma vakıfları veya "düşünce kuruluşları" ile saha araştırmaları ve veri analizi gibi hizmetler sunan özel şirketler mevcuttur. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, beş yıllık Demografi ve Sağlık Araştırması'nı yürütmekte ve demografi ve sağlık alanında başka araştırmalar yapmaktadır. Ankara Üniversitesi'nden akademisyenler, UNICEF'le birlikte çalışarak çocuk yoksulluğu ve sosyal koruma alanlarında ve çocuklara yönelik bir ödeme programının fizibilitesi üzerine bir dizi makale hazırlamaktadır. Ekonomi politikası alanında faaliyet gösteren düşünce kuruluşu TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı), ekonomik krizin kentsel hane halkları üzerindeki etkisiyle ilgili bir araştırmayı yönetmek üzere 2009 yılında UNICEF ve Dünya Bankası'na katılmıştır. UNICEF aynı zamanda sosyal politika ve bütçeleme hakkında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Politika Programı'yla, Boğaziçi Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Politika Forumu'yla ve İstanbul Bilgi Üniversitesi'ne bağlı Çocuk Araştırmaları Birimi'yle de ilişkiler geliştirmiştir.

İşbirliği biçimleri: UNICEF, çeşitli araştırma, anket ve değerlendirmelerde danışman ve yazar olarak üniversitelerin, araştırma enstitülerinin, düşünce kuruluşlarının, danışmanlık şirketlerinin ve akademisyenlerin hizmetlerinden faydalanmıştır. Bu hizmetleri devamlı veya ihtiyaç duyulduğunda sağlamak için yeterli kapasiteye sahip kurumlarla uzun vadeli işbirlikleri geliştirmek faydalı olabilir. Üniversiteler ve araştırma enstitüleriyle diyalog geliştirmek, UNICEF'in de bu kurumların araştırma gündemlerini etkilemesini mümkün kılabilecektir. Örneğin eğitim alanında UNICEF, Sabancı Üniversitesi'nin Eğitim Reformu Girişimi'yle bir Program Koordinasyon Anlaşması imzalamaya doğru yol almaktadır ve bu anlaşma bir dizi araştırmayı ve başka türlü faaliyetleri kapsayacaktır.

Uygulayıcı olarak üniversiteler: Üniversiteler ve akademi, UNICEF için yalnızca araştırma kapasiteleri nedeniyle değil, çocuklara uygun modelleri uygulamaya koyma ve çocuk hakları için mesaj verme becerileri dolayısıyla da önemlidir. Kamu hizmeti sağlayıcıları olarak üniversiteler, sağlık alanında etkilidir. Örneğin Ankara Üniversitesi, çocuk gelişimi ve engellilik durumlarının ve gelişim geriliğinin erken teşhisi konularını ele alan bir Gelişimsel Pediatri Ünitesi kurmuştur ve UNICEF, modelin yaygınlaştırılması ve başka ülkeler yararına belgelenmesi için destek sunmaktadır. Üniversiteler, ilgili meslek sahiplerinin yoğunlaştığı merkezler olarak, yeni çocuk koruma merkezlerinin kurulması için son derece uygundur. Bu merkezler istismar ve şiddet mağduru çocuklar gibi desteğe muhtaç çocuklara çokdisiplinli tanı, değerlendirme ve tedavi hizmetleri sunacaktır. Üniversitelerin enstitüleri ve fakülteleri, kamu görevlilerine veya diğer yükümlülük sahiplerine yönelik her türlü eğitim programının tasarlanmasında ve uygulanmasında önemli rol oynayabilirler. 2009 yılında, yedi üniversitenin iletişim fakültelerinde lisans öğrencileri için UNICEF'in desteğiyle tasarlanan yeni bir çocuk hakları müfredat programı başlatılmıştır. Hukuktan öğretmen eğitimine kadar pek çok disiplinde benzeri girişimlerin gerçekleştirilmesi mümkündür. Ankara Üniversitesi – diğer üniversitelerle birlikte – sosyal bütçeleme hakkında bir müfredat programını uygulamaya koymayı düşünmektedir.

²¹¹ www.yok.gov.tr

Ortaklık düzeyleri: UNICEF, genellikle enstitüler, fakülteler veya akademisyenlerle ekipler oluşturmaktadır. Bazı durumlarda daha üst düzey ilişkiler daha faydalı olabilmektedir. UNICEF, örneğin Ankara Üniversitesi'nin çeşitli bölümleriyle işbirliği yapmaktadır ve Üniversite uzun vadede bir çocuk enstitüsü kurmayı planlamaktadır. Üniversite eğitiminin içeriğinde çocuk haklarına daha fazla yer vermek için Yüksek Öğretim Kurulu'yla ve aynı zamanda yetkileri oranında fakülte veya üniversitelerle diyalog geliştirmek gerekebilir.

Sivil toplum kuruluşları

Türkiye'de sivil toplum: Üniversitelerinin ve düşünce kuruluşlarının yanı sıra, Türkiye'de amaçları ve örgütsel yapıları itibariyle büyük çeşitlilik gösteren çok sayıda sivil toplum kuruluşu da mevcuttur. Bu kuruluşlar arasında vakıflar ve hayır kurumları; ticaret, çalışma ve meslek örgütleri; savunuculuk, hizmet sunumu, araştırma ve/veya eğitimle uğraşan STK'lar; ve toplum temelli örgütler bulunmaktadır. Sivil toplum örgütleri, AB politikalarına aracılık yaptıkları veya sırf AB fonlarından nemalanmak için faaliyet gösterdikleri yönünde suçlamalarla karşı karşıya kalsalar da, AB, Türkiye'deki sivil toplumu geliştirmek için aktif çaba harcamaktadır. Eğitim ve insan hakları, sivil toplum faaliyetlerinin en önemli alanlarını oluşturmaktadır. Türkiye'deki pek çok sivil toplum aktörü, kamuoyu katılımının düşük olması, kaynak/kapasite kısıtları, resmi kurumların ve kamuoyunun kendilerine yönelik güvensizlikleri veya karşılıklı güvensizlik gibi güçlüklerden söz etmektedir.²¹² Ulusal yasama sürecinde sivil toplum kuruluşlarına doğrudan rol tanınması için parlamento prosedürlerinde değişiklik yapılması yönünde harcanan çabalar henüz sonuç vermemiştir. Bununla birlikte, pek çok örgüt – sadece olmamakla birlikte özellikle tanınmış ve finansman olanakları güçlü olanlar – çeşitli meselelerin gündeme getirilmesinde ve/veya dezavantajlı kişilere hizmet sağlanmasında etkin rol oynayabilmektedir.

UNICEF ve sivil toplum kuruluşları: İllerdeki baro birliklerinden sanayi birliklerine kadar çok sayıda sivil toplum kuruluşu, Türkiye hükümeti ile UNICEF arasındaki işbirliği programına çeşitli alanlarda katkıda bulunmuştur. Bu kuruluşların katkıları genellikle sosyal seferberlik kampanyaları, eğitim programları ve hizmet sunumuyla ilgili olmuştur. UNICEF, bazı örgütlerle, özellikle de çocuklarla doğrudan ilgilenenlerle devamlı ilişkiler geliştirmiştir. Ana Çocuk Sağlığı Vakfı (AÇEV) ve Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC) gibi STK'lar, sektörel istişare toplantılarına ve işbirliği programlarının gözden geçirme faaliyetlerine katılmaktadır. UNICEF, gösterilerde gözüne alınan çocukların haklarını korumak için 2009 yılında çocuklar için adalet savunusu yapan bir hükümet dışı kuruluşlar koalisyonuyla ve illerdeki baro birlikleriyle işbirliği yapmıştır. Sivil toplum ve sivil toplumun çocuklara ve gençliğe yönelik bütçelerin izlenmesindeki rolü hakkında UNICEF ofisinde bir dizi toplantı da gerçekleştirilmiştir. UNICEF, çocuk haklarının izlenmesi, politika değişikliği alanında savunuculuk, program tasarımı ve ayrıca toplumsal seferberlik ve program uygulaması gibi alanlarda faaliyet gösteren başlıca sivil toplum aktörleriyle daha sistematik bir diyalog geliştirmeyi ve daha düzenli olarak işbirliği yapmayı amaçlamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarıyla gerçekleştirilebilecek işbirliğinin bir yöntemi de, UNICEF'in hükümetle olan işbirliği programının önceliklerine uygun projelerde kullanılmak üzere AB fonlarına başvuru konusunda bu kuruluşlara yardım sağlamak olabilir.

UNICEF Milli Komitesi ve Özel Sektör

Milli Komite: Türkiye, hem UNICEF Ülke Ofisi'nin hem de UNICEF Milli Komitesi'nin bulunduğu tek ülkedir. UNICEF Türkiye Milli Komitesi'nin merkezi Ankara'da olup İstanbul'da da bir ofisi bulunmaktadır. Komite, bir dizi faaliyet aracılığıyla kamu sektöründen ve özel sektörden kaynak sağlamaktadır. Bu finansmanın amacı, (a) UNICEF ülke

²¹²Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (www.tusev.org.tr)/Civicus: Sivil Toplum Endeksi Projesi

programının, (b) Türkiye’deki özel UNICEF kampanyalarının – özellikle eğitim alanında – ve (c) UNICEF’in özellikle önemli acil durumlarda küresel düzeyde kaynak yaratma çabalarının desteklenmesidir. Ülke Ofisi, Milli Komite’nin kapasite geliştirme çabalarına destek olmakta ve iletişim alanında Komite’yle yakın işbirliği yürütmektedir. İki kuruluş arasındaki işbirliği ve ortaklık, UNICEF Özel Kaynak Yaratma ve Ortaklıklar Bölümü, Ulusal Komite ve UNICEF Türkiye tarafından geliştirilen Ortak Stratejik Plan (JSP) rehberliğinde gerçekleşmektedir. JSP kapsamında, kurumsal sosyal sorumluluğun yerine getirilmesi amacıyla özel sektörün ve özel vakıfların desteğinin alınması için çaba harcanmaktadır. Türkiye’deki UNICEF’in çalışmalarından bazıları Türkiye Milli Komitesi’nin yanı sıra, diğer UNICEF ulusal komiteleri tarafından da desteklenmiştir. Ulusal komitelerin önündeki en önemli güçlüklerden biri, sağlık, beslenme veya eğitim alanında yalnızca somut, görünür ve ölçülebilir nicel hedeflerin gerçekleştirilmesi için değil, UNICEF’in faaliyetlerinin giderek daha büyük bir kısmını oluşturan politika savunuculuğu ve araştırma gibi amaçlar için de kullanılabilir kaynaklar yaratabilmektir. Bu tür güçlüklerin üstesinden gelenebilmesi ve JSP’nin UNICEF’in küresel uygulamalarıyla ve modern teknoloji kullanımıyla daha uyumlu hale getirilmesi için JSP’nin daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Özel sektör: UNICEF, hem küresel hem de ulusal düzeyde özel sektörden destek almaktadır. Türkiye’de özel sektör, Milli Komite aracılığıyla bağış yaparak ve onun kaynak yaratma çabalarını destekleyerek UNICEF’e destek sağlamaktadır. Özel şirketler ve sanayi birlikleri gibi özel sektör örgütleri de ilgili alanlarda hükümetle yürüyen işbirliği programlarının kapsamı altındaki proje veya faaliyetlerde önemli rol oynamaktadır. UNICEF, çocuk haklarının savunulması ve çocukların esenliğinin geliştirilmesine yönelik farklı türden girişimlere özel sektörü de dahil ederek ve çocuk hakları bilincinin kurumsal kültüre katılmasını teşvik ederek özel sektör kaynaklarından daha fazla faydalanmayı ummaktadır. Bunun önündeki engellerden biri, kurumsal sosyal sorumluluğun genellikle daha çok sosyal projelerin finanse edilmesi gibi dar bir çerçeveden kavranması ve çoğunlukla görünürlük ve olumlu imaj elde etmek gibi amaçların güdümesidir.

Medya

Ortak olarak medya: Türkiye’de UNICEF, çocuk hakları ve çocuklarla ilgili meseleler hakkında farkındalığı artırmak, belirli kampanyalar ve projeler kapsamında kamuoyunu seferber etmek ve kaynak yaratmak için gazeteciler, televizyon kanalları, medya kuruluşları ve popüler kültürün öne çıkan isimleriyle birlikte çalışmalar yürütmüştür. Hepsi, UNICEF’le birlikte çalışmak için büyük istek duymuşlardır. Ayrıca, medya mensupları, çocuklarla ilgili haberler konusunda danışmak üzere UNICEF’e sıklıkla başvurumaktadırlar. Medya örgütleri ve mensuplarıyla olan bu ortaklıktan azami faydanın sağlanabilmesi için mevcut ilişkilerin korunması ve yaygınlaştırılması ve sürekliliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. UNICEF, daha temelde, medyanın çocuklarla ilgili meselelerde haber yaparken çocuk hakları konusunda bilinçli ve saygılı bir tutumla hareket etmeye ve çocuk haklarını ve çocukların esenliğini ulusal gündeme taşıma ve orada kalmasını sağlama sorumluluğunu üstlenmeye teşvik etmek için çalışabilir. Bu hedefler hesaba katılarak çocuk hakları konusunda farkındalık sahibi gazetecilerden oluşan bir çocuk-dostu medya ağı kurulmuştur. Önce çalışan gazetecilere hizmet içi eğitimi sağlayan, devamında Türkiye üniversitelerinin bünyesindeki İletişim Fakültelerine çocuk hakları ile ilgili bir müfredatın eklenmesine önayak olan işte bu girişim olmuştur. (bkz. Yukarıdaki 5.6.3). Bu çerçevede çalışan medya mensuplarının çocuk hakları konusunda farkındalık sahibi olmaları için bilgi tazeleyici eğitimlerin düzenlenmesinden başlıca medya şirketleri/kanalları/grupları arasında UNICEF’in bir “odak noktası” olarak tanımlanmasına, ilgili kurumlarla meslek standartları ve kurallarına dair işbirliğinin yapılmasına, çocuklar için ve çocuklarla birlikte kaliteli ürünlerin geliştirilmesine kadar pek çok faaliyet gerçekleştirilebilir.

